

MUHASEBE VE DENETİME

BAKİŞ

Accounting and Auditing Review

Kamu Reformu ile Gelişen Devlet Muhasebe Standartları ve Finansal Raporlama: UNESCO Örneği
Dr. Öğr. Üyesi Osman AYDIN - Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN

Sürdürülebilirlik Raporlarına Verilen Güvence Beyanlarının İçerik Analizi
Arş. Gör. Gulnur SULTANKHANOVA- Prof. Dr. Serap Sebahat YANIK- Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlamasını Etkileyen Faktörler: Borsa İstanbul Örneği
Doç. Dr. İker KIYMETLİ ŞEN - Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU

Faaliyet Kiralama İşlemlerinin Eski UMS 17 ve Yeni UFRS 16 Standartlarına Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi: BİST İmalat Sektörü Üzerine Bir Araştırma
Öğr. Gör. Dr. Neşegül PARLAK - Prof. Dr. Habib AKDOĞAN

Denetim 4.0'ın Teknolojik Altyapısı
Prof. Dr. Birol YILDIZ - Arş. Gör. Dr. Şafak AĞDENİZ

BIST Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Risk Yönetimi Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma
Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU - Dr. Öğr. Üyesi Ersin KURNAZ - Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜNER

İnternet Tabanlı Finansal Raporlamanın Finansal Bilginin Niteliksel Özellikleri Üzerine Etkisi
Serap Nur ÖZATA - Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR

Küreselleşen Muhasebe Sürecinde Meslek Mensuplarının Üniversitelerdeki Muhasebe Eğitiminden Beklentileri Üzerine Bir Araştırma
Doç. Dr. Suat KARA

Kalite Güvence Mekanizması Olarak Şeffaflık Raporları: Türkiye'deki Bağımsız Denetim Kuruluşlarına Yönelik Bir Araştırma
Doç. Dr. Duygu ANIL KESKİN - Arş. Gör. Ebubekir MOLLAAHMETOĞLU - YMM Güneri GÖZÜAÇIK

Denetçi Görüşlerinin Pay Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi
Dr. Öğr. Üyesi Merve ACAR - Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEMİZ

Yönetim Kurullarının Yapısı Açısından Türkiye'deki Faktoring Şirketlerinin Karlılık/Özkaynak İlişkisinin Analizi
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Mete TEPEGÖZ - Öğr. Gör. Tolga ALA

İnşaat Sözleşmelerinde Edim Yükümlülüklerinin Yerine Getirilmesi
Arş. Gör. Dr. Çağrı Aksoy HAZIR

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardının Getirdiği Yenilikler ve Örneklerle Açıklanması
Arş. Gör. Gökhan KILIÇ

T Ü R M O B

TÜRKİYE SERBEST MUHASEBECİ MALİ MÜŞAVİRLER
VE YEMİNLİ MALİ MÜŞAVİRLER ODALARI BİRLİĞİ
(UNION OF CHAMBERS OF CERTIFIED PUBLIC ACCOUNTANTS OF TURKEY)

58

MUHASEBE VE DENETİME

BAKİŞ

Accounting and Auditing Review

Yıl/Year: 19 Sayı/Issue : 58 Eylül / September 2019

TÜRMOB ADINA SAHİBİ

Owner on behalf of TURMOB

A. Masis YONTAN

&

Genel Yayın Yönetmeni

Executive Editor

Yahya ARIKAN

&

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Responsible For Desk Editor

Ali E. DOĞANOĞLU

&

Editör ve Yayın Kurulu Başkanı

Editor and Head of the Editorial Board

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

&

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ercan BAYAZITLI

Prof. Dr. Kadir GÜRDAL

Prof. Dr. Semih ÖZ

Doç. Dr. C. Yiğit ÖZBEK

&

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yayın Türü : Süreli Yaygın

Publication Type : Periodical issue

&

TÜRMOB tarafından yayınlanmaktadır

İdari Merkez / Administrative Office

İncek Kızılcaşar Mah. 2669.Sk. No:19 Gölbaşı/ANKARA

Tel: (0.312) 586 00 00

E-mail : alid@turmog.org.tr

<http://www.turmog.org.tr/TurmogWeb/EKutuphane/EKANasayfa.aspx>

&

Basım Yeri / Published in : ANKARA

Basım Tarihi / Date of Publication : 02.09.2019

Dört ayda bir yayımlanır

Published three times a year

&

TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler

Veri Tabanı'na (SBVT) kayıtlıdır.

EBSCO tarafından taranmaktadır.

Registered in TÜBİTAK-ULAKBİM Turkish Social Sciences

Database. Indexed by Ebscohost Academic Search

Complete

&

Dizgi Düzenleme

Tuncay TEKYILDIZ

&

Baskı / Print

Ziraat Gurup Matbaacılık A.Ş.

İstanbul Yolu Trafo Karşısı Varlık/ANKARA

Tel : (312) 384 73 44

Matbaa Sertifika No : 14429

&

ISSN: 1307-6639

BİLİM HAKEM KURULU

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali Alagöz

Prof. Dr. Tamer Aksoy

Prof. Dr. Doğan Argun

Prof. Dr. Aylin Poroy Arsoy

Prof. Dr. Sinan Aslan

Prof. Dr. Yıldız Ayanoğlu

Doç. Dr. Oğuzhan Bahadır

Prof. Dr. Kerim Banar

Cansen Başaran

Prof. Dr. Ercan Bayazıtlı

Prof. Dr. Kamil Büyükmirza

Prof. Dr. Yurdakul Çaldağ

Prof. Dr. Orhan Çelik

Doç. Dr. Ebru Erdost Çolak

Prof. Dr. Ferruh Çömlekci

Prof. Dr. Volkan Demir

Prof. Dr. Engin Dinç

Prof. Dr. Nuran Doyrangöl

Prof. Dr. A. Hayri Durmuş

Prof. Dr. Selman Aziz Erden

Doç. Dr. Deniz Umut Erhan

Prof. Dr. Fatih Coşkun Ertaş

Prof. Dr. Gürbüz Gökçen

Prof. Dr. A. Ümit Gökdeniz

Prof. Dr. Fazıl Gökğöz

Prof. Dr. Recep Güneş

Prof. Dr. Kadir Gürdal

Prof. Dr. Ali Ersin Güredin

Prof. Dr. Rüstem

Hacırüstemoğlu

Prof. Dr. Cemal İbiş

Prof. Dr. Mustafa İpçi

Prof. Dr. Mevlüt Karakaya

Prof. Dr. Aydın Karapınar

Prof. Dr. Reşat Karcıoğlu

Prof. Dr. Uğur Kaya

Prof. Dr. Sait Yüksel Kaygusuz

Doç. Dr. Duygu Anıl Keskin

Doç. Dr. Murat Kiracı

Prof. Dr. Güray Küçükkoçaoğlu

Prof. Dr. Ganite Kurt

Prof. Dr. Nihat Küüksavaş

Prof. Dr. Ömer Lalik

Prof. Dr. Beyhan Marşap

Eray Mercan

Prof. Dr. Can Şimga Mugan

Prof. Dr. Semih Öz

Doç. Dr. Yiğit Özbek

Prof. Dr. Yıldız Özerhan

Prof. Dr. Fatma Pamukçu

Prof. Dr. Raif Parlakkaya

Prof. Dr. Recep Pekdemir

Prof. Dr. Necdet Sağlam

Doç. Dr. Zafer Sayar

Prof. Dr. Nevzat Saygılıoğlu

Prof. Dr. Güven Sayılğan

Prof. Dr. Seval Kardeş Selimoğlu

Dr. Veysi Seviğ

Prof. Dr. Orhan Sevilengül

Prof. Dr. Fevzi Sürmeli

Prof. Dr. Münir Şakrak

Prof. Dr. Hülya Talu

Doç. Dr. Ahmet Tanç

Prof. Dr. Fatma Tektüfekçi

Prof. Dr. Tuğrul Tüfekçioğlu

Doç. Dr. İpek Türker

Dr. Masum Türker

Prof. Dr. Selçuk Uslu

Prof. Dr. Süleyman Uyar

Doç. Dr. Özgür Özmen Uysal

Prof. Dr. Şaban Uzay

Prof. Dr. Serap Yanık

Prof. Dr. Yüksel Koç Yalkın

Prof. Dr. F. Münevver Yılcıncı

Prof. Dr. Göksel Yücel

Prof. Dr. Süleyman Yüksekü

Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Prof. Dr. Figen Zaif

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

Dr. Öğr. Üyesi
Osman AYDIN
Prof. Dr.
Nalan AKDOĞAN

Kamu Reformu ile Gelişen Devlet Muhasebe Standartları ve Finansal Raporlama:
UNESCO Örneği
Standardization Process in Public Accounting Along With New Public Reform

1

Arş. Gör. Gulnur
SULTANKHANOVA
Prof. Dr.
Serap Sebahat YANIK
Prof. Dr.
Yıldız AYANOĞLU

Sürdürülebilirlik Raporlarına Verilen Güvence Beyanlarının İçerik Analizi
Content Analysis of Statements of Assurance Given to Sustainability Reports

25

Doç. Dr. İlker
KIYMETLİ ŞEN
Prof. Dr.
Zeynep HATUNOĞLU

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlamasını Etkileyen Faktörler: Borsa İstanbul Örneği
Factors Affecting Corporate Social Responsibility Reporting: Evidence from Borsa Istanbul

51

Öğr. Gör. Dr.
Neşegül PARLAK
Prof. Dr.
Habib AKDOĞAN

Faaliyet Kiralama İşlemlerinin Eski UMS 17 ve Yeni UFRS 16 Standartlarına Göre Karşılaştırmalı İncelenmesi: BİST İmalat Sektörü Üzerine Bir Araştırma
The Comparative Review of Operating Leases According to Former IAS 17 and New IFRS 16: The Study on BIST Manufacturing Sector

63

Prof. Dr. Birol YILDIZ
Arş. Gör. Dr.
Şafak AĞDENİZ

Denetim 4.0'ın Teknolojik Altyapısı
The Technological Substructure of Audit 4.0

83

Prof. Dr. Reşat
KARCIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi
Ersin KURNAZ
Dr. Öğr. Üyesi
Mehmet GÜNER

BIST Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Risk Yönetimi Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma
A Research on Corporate Risk Management Awareness of Companies in the Scope of BIST Corporate Governance Index

103

Serap Nur ÖZATA
Doç. Dr. Fevzi
Serkan ÖZDEMİR

İnternet Tabanlı Finansal Raporlamanın Finansal Bilginin
Niteliksel Özellikleri Üzerine Etkisi
*The Effect of Internet Basis Financial Reporting on the
Qualitative Characteristics of Financial Information*

119

Doç. Dr. Suat KARA

Küreselleşen Muhasebe Sürecinde Meslek Mensuplarının
Üniversitelerdeki Muhasebe Eğitiminden Beklentileri Üzerine
Bir Araştırma
*Expectations From Accounting Education in University of
Professional in Globalization Accounting*

139

Doç. Dr. Duygu
ANIL KESKİN
Arş. Gör. Ebubekir
MOLLAAHMETOĞLU
YMM
Güneri GÖZÜAÇIK

Kalite Güvence Mekanizması Olarak Şeffaflık Raporları:
Türkiye’deki Bağımsız Denetim Kuruluşlarına Yönelik Bir
Araştırma
*The Transparency Reports as Quality Assurance Mechanism:
A Research on Independent Auditing Firms in Turkey*

157

Dr. Öğr. Üyesi
Merve ACAR
Dr. Öğr. Üyesi
Hüseyin TEMİZ

Denetçi Görüşlerinin Pay Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi
The Effect of Auditor Opinions on Stock Return

173

Dr. Öğr. Üyesi
Şükrü Mete TEPEGÖZ
Öğr. Gör. Tolga ALA

Yönetim Kurullarının Yapısı Açısından Türkiye’deki Factoring
Şirketlerinin Karlılık/Özkaynak İlişkisinin Analizi
*Analysis of the Relationship Between Return on Equity Ratio of
Turkish Factoring Companies and Board of Directors Structure*

195

Arş. Gör. Dr.
Çağrı Aksoy HAZIR

İnşaat Sözleşmelerinde Edim Yükümlülüklerinin Yerine
Getirilmesi
*Satisfaction of Performance Obligations By Construction
Contracts*

213

Arş. Gör. Gökhan KILIÇ

TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardının
Getirdiği Yenilikler ve Örneklerle Açıklanması
*IFRS 15 Revenue From Contracts With Customers’
Improvements and The Explanation by Examples*

237

KAMU REFORMU İLE GELİŞEN DEVLET MUHASEBE STANDARTLARI VE FİNANSAL RAPORLAMA: UNESCO ÖRNEĞİ*

Dr. Öğr. Üyesi Osman AYDIN**

Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN***

Makale Gönderim Tarihi : 05/02/2019 / Kabul Tarihi : 07/05/2019

ÖZ

Dünya’da 1990’lı yıllarda başlayan Kamu Reformu (NPM) ile ekonomi anlamında önde gelen ülkeler ortak devlet muhasebe sistemleri ve nakit esaslı muhasebe sisteminden kullanıcılara ve yöneticilere daha ayrıntılı bilgi sağlayan tahakkuk esaslı muhasebe sistemine doğru geçiş sağlamışlardır. Bu anlamda devletler mevcut varlıkları ve yükümlülükleri ile ilgili daha çok bilgiye sahip olma imkânı sağlamışlar ve ileriye dönük olarak stratejik karar vermede ve plan yapmada daha etkin konuma gelmişlerdir. Muhasebe anlamında özel sektörde yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına (IFRS) benzer şekilde devletler, karşılaştırılabilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik anlamında özel sektöre benzer muhasebe sistemi oluşturmak adına Uluslararası Finansal Raporlama Standartları temelli Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları (IPSAS) oluşturulması ve uygulanması anlamında çalışmalar yürütmektedir. Çalışmada Devlet Muhasebesinin gelişimi ve ülkeler arasındaki şeffaflık ve hesap verebilirlik anlamında yaşanan gelişmeler ile kamu kuruluşlarının da özel sektör işletmeleri gibi varlıkları ve yükümlülükleri hakkında daha detaylı bilgi verme eğiliminde oldukları görülmüştür. Halihazırda devlet muhasebe standartlarını uygulayan Birleşmiş Milletler Kuruluşu olan UNESCO finansal tabloları ile devlet muhasebesinde ve raporlamasındaki değişim gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Muhasebesi, Devlet Muhasebe Standartları, IPSAS, IFRS

Jel Sınıflandırması: M48, H83

* Bu çalışma Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN’ın danışmanlığında Osman AYDIN tarafından hazırlanan “Devlet Muhasebe Standartlarının Çeşitli Ülkelerde Uygulanması ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, oaydin@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7343-3163>

*** Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, nakdogan@baskent.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8168-6152>

STANDARDIZATION PROCESS IN PUBLIC ACCOUNTING ALONG WITH NEW PUBLIC REFORM**ABSTRACT**

The New Public Reform (NPM), which began in the 1990s in the world, has put in place the leading economies into an accrual-based accounting system that provides more detailed information to users and managers from common government accounting systems and cash-based accounting systems. In this sense, states have more knowledge about their existing assets and liabilities and have become more proactive in making strategic decisions and planning. Similar to the International Financial Reporting Standards (IFRS), which emerged in the direction of private sector development in the sense of accounting, Governments are engaged in the creation and implementation of International Public Sector Accounting Standards (IPSAS) based on International Financial Reporting Standards in order to create a similar accounting system in the sense of comparability, transparency and accountability. In the study, it was seen that the development of Government Accounting and the developments in the sense of transparency and accountability between countries and public institutions tend to give more detailed information about their assets and liabilities such as private sector enterprises. The change in government accounting and reporting with the UNESCO financial tables, which are currently implemented by the United Nations Organization implementing state accounting standards, has been shown.

Keywords: Government Accounting, International Public Sector Accounting Standards, IPSAS, IFRS

Jel Classification: M48, H83

GİRİŞ

Dünya’da Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları her geçen gün daha çok kabul görmektedir. Devletler artık diğer devletlerle olan muhasebe sistemlerindeki farklılıkları en aza indirgeyerek hem karşılaştırılabilirlik hem de hesap verebilirlik anlamında ön plana çıkmak ve finansal tablo kullanıcılarına zamanında ve doğru bilgi vermek istemektedirler.

Özellikle 1990’lı yıllarda başlayan kamu reformu (NPM) ile ekonomi anlamında önde gelen ülkeler ortak devlet muhasebe sistemleri ve nakit esaslı muhasebe sisteminden kullanıcılara ve yöneticilere daha ayrıntılı bilgi sağlayan tahakkuk esaslı muhasebe sistemine doğru geçiş sağlamışlardır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde “*özel sektör ve kamu sektörü aynı işlemi yapıyorlarsa neden farklı muhasebe politikaları izlesin ?*”

+sloganıyla daha da hız ve önem kazanan devlet muhasebesi büyük değişim içine girmiştir.

Dünya genelindeki pek çok hükümet nakit esaslı muhasebe sistemine göre faaliyet göstermekteydi ve kamu sektörü emekli maaşları ve finansal araçlara ilişkin yükümlülükler gibi pek çok önemli unsuru dikkate almamaktaydı. Tahakkuk esaslı muhasebe, kamu şirketleri için güçlü muhasebe ve raporlama

temeli olarak görülmeye başlanmış ve bu yüzden hükümetler için de uygulanması yönünde kararlar alınmıştır. Bu nedenle, kamu sektörü kuruluşları tahakkuk esaslı muhasebe sisteminin kabul edilmesi, mali durumun daha kapsamlı ve doğru bir şekilde görülmesini sağlama amaçlı ve hükümetlerin ve diğer kamu sektörü kuruluşlarının şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamak için bu yönde değişimler yaşamışlardır. Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartları Kurulu (IPSASB) ve yayımladığı Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları (IPSAS), kamu sektörü muhasebesi alanında uluslararası standartlaşma ve referans noktası haline gelmiştir.

1. Devlet Muhasebesinin Tanımı, Amacı ve Kapsamı

Devlet muhasebesi, “devletin yaptığı işlemleri, varlıkların değerlerini göstererek kaydeden, bunlardan dönemler itibari ile yoruma ve denetime elverişli dökümler yapan sonuç özetleri çıkaran bir hesap yöntemi” (Yanık, 2000).

Devlet Muhasebesinin “temel”, “ara” ve “ileri” olmak üzere üç amacı bulunmaktadır. Temel amaç olarak devletteki yolsuzluk ve rüşveti önleyerek ve tespit ederek kamu hazinesini korumaktır. Hükümetteki yolsuzluk çeşitli biçimlerde mevcuttur ve teşviklerle ortaya çıkabilmektedir. Bu sorun özellikle gelişmemiş ülkelerde ve daha az da olsa gelişmekte olan ülkelerde karşımıza çıkmaktadır (Rose-Ackerman, 1978). Devlet muhasebesinin ara amacı, sağlam finansal yönetimi kolaylaştırmaktır. Mali yönetim, vergilerin ve diğer gelirlerin toplanması, faturaların ödenmesi, borçlanma ve borçların geri ödenmesi gibi faaliyetleri içerir. İyi yönetilen bir hükümette bu faaliyetler bütçelendirilir veya başka şekilde planlanır. Yapılan bütçe usulüne uygun şekilde yetkilendirilmiş işlemler finansal muhasebe sistemine kaydedilir (Simon, 1954). Devlet muhasebesinin ileri amacı, devletin kamu hesap verme sorumluluğunu yerine getirmesine yardımcı olmaktır. Kamu hesap verme sorumluluğu, temel olarak kamu ve yönetim ilişkisinin üç aşamasında mevcuttur: bürokrasinin meclise ve yönetime olan hesap verme sorumluluğu ve hükümetin halka hesap verme sorumluluğudur. Bu amaca, idarecinin hesap verilebilirlik ile ilgili sorumluluklarını ve katılımını artırarak ve idarecinin bilgi maliyetlerini düşürerek daha iyi ulaşılabilir. (Downs, 1957)

Kamu gelir ve giderleriyle devletin parayla ifade edilebilir nitelikteki varlıkların izlenmesi devlet muhasebesi kapsamına girmektedir (Akdoğan A. , 2005). Bu bağlamda devlet muhasebesinin kapsamı da bütçe ile belirlenmiş kamusal hizmetleri gerçekleştirmeye yönelik olarak bulunan idarelerin yani merkezi hükümet, mahalli idareler gibi kamusal amaçlı örgütlerin, giderlerinin ve gelirlerinin izlenmesi oluşturmaktadır.

1.1. Devlet Muhasebesi Görüşleri

Devlet ekonomilerinin ve yönetim anlayışının gelişmesi sonucunda devletin yalnızca bütçe odaklı gelir ve giderlerini takip etmesi anlayışından, her şirkette olduğu gibi malvarlığı, borç ve alacaklarını raporlaması gerektiği anlayışına geçilmiştir. Devlet muhasebe sistemleri incelendiğinde iki temel anlayışa ulaşılmaktadır.

Klasik Devlet Muhasebesi Yaklaşımı: Bu yaklaşımda devlet muhasebe sisteminde sadece gelir ve giderlerin izlenmesi ve bunların bütçeye uygun olarak yürütülüp yürütülmediği izlenmektedir. (Yanık, 2000).

Modern Devlet Muhasebesi Yaklaşımı: Bu yaklaşımda devlet muhasebesinde bütçe önemli bir kalem olarak görülmektedir ancak devletin borçlu, alacaklı ve malvarlığına ilişkin işlemlerinde muhasebe sisteminde izlenmesi gerektiğini benimsemektedir (Yanık, 2000).

1.2. Devlet Muhasebe Sistemlerinin Dayanağını Oluşturan Görüşler

Devlet Muhasebe sistemleriyle ilgili olarak bulunana klasik ve modern yaklaşımların dayanağını oluşturan görüşler bulunmaktadır. Klasik görüşün temelini oluşturan; Kameral ve Schneider olmak üzere iki görüş ile modern yaklaşımın temelini oluşturan Constante ve Logismografi görüşleri bulunmaktadır.

Kameral Muhasebe Sistemi: Ticari çift giriş defter tutma gibi, kameral defter tutma yöntemi de etkinlik ve ödeme hesaplarına göre sınıflandırmaya dayanmaktadır ve kullanılan kavramlar gelirler ve harcamalardır (Monsen, 2001). Devletin alacak, borçları, mal varlığı kapsam dışındadır. Kameral muhasebe sistemi için en önemli yenilik tahakkuk esasının sisteme dahil edilmesiyle oluşmuştur ve Yeni Kameral Muhasebe Sistemi olarak anılmaya başlanmıştır (Dağ, 2016).

Schneider Muhasebe Sistemi: Schneider muhasebe sistemi kameral muhasebe sistemini takip etmektedir. Sistem, kar-zarar hesaplamaları yaparak bir bilanço çıkarmayı mümkün kılar. Schneider muhasebe sisteminde, kayıtlar çift giriş sistemine göre tutulmaktadır (Edwards, 1999).

Constante Muhasebe Sistemi: Bu sistemde, bütçe hesaplamalarına ek olarak varlık hesaplamaları da dâhil edilmiştir. Tüm işlemler, çift giriş sistemine göre kaydedilir ve sistem, mali yılın sonunda kar ve zarar durumlarını göstermektedir (Tikk, 2010).

Logismografi Muhasebe Sistemi: Logismografi muhasebe sisteminde hesap planı gelir, gider, mamelek olarak üçe ayrılmıştır. Bu sistemde tutulan defterler ise müsvedde defteri, yevmiye defteri, defteri kebir ve tahlilli tablolar defteri olarak belirlenmiştir (Yanık, 2000). . Logismography sistemi hem bütçe hem de varlık hesaplarını her zaman gösterebilen ve hükümet işlemlerinin maliyetini hesaba katan bir teknik olduğu için devlet muhasebe sistemleri arasında önemli bir yeri kaplamaktadır (Nikitin, 2001).

1.3. Devlet Muhasebesi Sistemleri

Geçmişten günümüze gelişen ekonomi sayesinde ülkeler arası ekonomik ilişkilerin artması sonucunda, ortaya çıkan bilgi ihtiyacına cevap verebilecek sistemler geliştirilmiştir. Bu bağlamda ihtiyaçlara yönelik olarak farklı sistemler geliştirilmiştir.

Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından dört farklı muhasebe sistemi tanımlanmıştır. Bunlar, “*Nakit Esası Sistemi*”, “*Uyarlanmış Nakit Esası Sistemi*”, “*Uyarlanmış Tahakkuk Esası Sistemi*”, ve “*Tam Tahakkuk Esası Sistemi*” dir. Nakit Esası sistemi ile Tahakkuk Esası Sistemini bütçeleme ve muhasebe noktasında iki uç nokta olarak belirlemişlerdir. (IFAC I. F., 2003).

Nakit Esası Sistemi: Nakit esasına göre oluşan işlemler devlet muhasebesinde nakit akımlarından doğan işlemlere göre kaydedilir. Gelirler nakit alındığında, giderler nakit ödenince kaydedilir. (Professional Education Services, 2013). Nakit bazda hazırlanan finansal tablolar, okuyuculara, dönem içerisinde ortaya çıkan nakit kaynakları, nakit kullanım amaçları ve nakit değerlerini raporlama tarihinde vermektedir.

Uyarlanmış Nakit Esası Yöntemi: Çalışma şekli bakımından ve raporlama açısından nakit esaslı muhasebe sistemiyle aynı şekildedir. İşlemler, elde edildikleri veya hak edildikleri zamandan bağımsız olarak ödeme veya tahsil işleminin gerçekleştiği zaman kaydedilir. Uyarlanmış nakit esaslı yönteminin, nakit esaslı yönteminden ayrıldığı nokta ise hesapların mali yıl sonrası yaklaşık olarak bir ay daha açık tutulmasıdır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000).

Tam Tahakkuk Esası: Tahakkuk esaslı muhasebe uyarınca, işlemler gerçekleştiğinde, gerçek nakit alınıp ne zaman ödenildiğine bakılmaksızın kaydedilir. Gelirler kazanıldığında veya devlet gelir elde etme hakkına sahip olduğunda kaydedilir. Giderler, oluştuğunda kayıtlara alınır. (Ruppel, 2005).

Uyarlanmış Tahakkuk Esası: Uyarlanmış tahakkuk esasında işlemler ve olaylar, nakit akımlarının ne zaman olduğuna bakılmaksızın, bir ekonomik değer yaratıldığında, değişime uğradığında, mübadeleye konu edildiğinde, devredildiğinde veya yok olduğunda kaydedilir. Uyarlanmış tahakkuk esasının tam tahakkuk esasından en önemli farkı muhasebe işlemlerinin kapsamıdır. Bu esasa göre arsa, arazi, bina, taşıtlar, demirbaşlar, ormanlar, anıtlar gibi maddi duran varlıklara ilişkin işlemler muhasebe sistemine dahil edilmez ve raporlanmaz (Kerimoğlu, ve diğerleri, 2006).

2. Devlet Muhasebe Standartları

Ülkeler devlet muhasebesinin özel sektör muhasebesi ile yakınlaştırmak için uluslararası düzeyde 1960'lı yıllardan bu yana (Dağ, 2016) OECD, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ve Avrupa Birliği gibi ekonomik ve siyasi birlikler ortak mali istatistikler ve raporlar oluşturmak için çeşitli sistemler geliştirmişlerdir (Karaarslan, 2005).

Bu bağlamda dünyada kullanılan ortak sistemleri incelediğimizde geliştirilen sistemler, SNA 2008 ("*Ulusal Hesaplar Sistemi*"), ESA 2010 ("*Avrupa Ulusal ve Bölgesel Hesaplar Sistemi*"), GSFM 2014 (Devlet/Kamu Mali İstatistikleri) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sistemlerin geliştirilmesindeki amaç karşılaştırılabilir bir devlet muhasebe sistemi kurma amacı olarak görülmektedir.

Ülkelerin Devlet Muhasebe Standartlarına olan ihtiyaçları incelendiğinde ise aşağıdaki nedenler ortaya çıkmaktadır (Kerimoğlu, ve diğerleri, 2006):

- Uygulamalardaki farklılıkları ortadan kaldırmak,
- Muhasebe ilkelerinde tekdüzeni gerçekleştirmek,
- Ülkelerin şeffaflığının ve hesap verilebilirliğinin artırılması,
- Mali tabloların açık, uygun, anlaşılabilir, tarafsız ve karşılaştırılabilir olmasını sağlamak,
- Kamu idaresiyle ilgili kişi ve kurumların yanlış değerlendirmelerine ve karar vermelerine engel olmak,
- Uluslararası alanda genel yönetim sektörü için ortak mali bilgi üretimi ve sunulması sırasında ortak bir dil oluşturmak
- Kullanıcılar için beklenen ihtiyaca uygun bilgiyi üretmek.

Ülkelerin uluslararası düzeyde devlet muhasebesinde standartlaşma ihtiyacı daha şeffaf ve hesap verebilir hükümetler ve kamu kuruluşlarının olması, ülkeler arası karşılaştırılabilirliğin artması olarak nitelendirilebilir. IPSASB'nin önemini vurguladığı gibi “güçlü ve şeffaf finansal raporlama, kamu sektörü karar alma mekanizmalarını iyileştirme ve hükümetleri kendi bileşenlerine karşı daha hesap verebilir hale getirme potansiyeline sahiptir.” (IFAC, Ipsas Adoption By Governments , 2007). Hesap verebilirlik ise devlet ve kamu kuruluşları için özel sektörden daha karmaşıktır (Parker & Gould, 1999). Kamu sektöründe şeffaflık ve hesap verebilirlik giderek artan oranda küresel bir mesele haline gelmiştir. Muhasebe ve finansal raporlama, kamu fonlarının daha iyi yönetimi için çözümün bir parçası olarak giderek daha fazla araştırılmaktadır (Bandy, 2015). Son on yılda gerçekleşen finansal ve egemen borç krizleri, dünya çapında hükümetler tarafından daha iyi mali raporlama ve kamu sektörü kaynaklarının yönetiminde iyileştirmeler yapılması ihtiyacını göstermiştir (Ball & Pflugrath, 2012). Finansal krizler, IPSAS'ın küresel yayılımında iki kilit faktör olarak hareket eden şeffaflık ve hesap verebilirliğin rolüne artan bir önem atfetmiştir. Tahakkuk esaslı IPSAS'ın uygulanması, ulus devletler genelinde daha iyi hesap verebilirliğe olanak sağlayan adımlardan biri olarak görülmektedir. Ayrıca IPSAS'ların hükümetler tarafından benimsenmesi, dünyadaki kamu sektörü kuruluşları tarafından rapor edilen finansal bilgilerin hem kalitesini hem de karşılaştırılabilirliğini artıracaktır (IPSASB, Handbook of International Public Sector Accounting, 2017).

Ülkeler daha şeffaf ve hesap verebilir olmak ayrıca ülkeler arası karşılaştırılabilirliğin sağlanması anlamında hem karar alma, hem de raporlama açısından devlet işlemleri ile ilgili ulusal hesap sistemleri belirleyerek, belirledikleri standartlar doğrultusunda işlemlerin aynı şekilde kaydedilmesini sağlayarak raporlama yapmaktadırlar. Devletlerarası etkileşimin daha az olduğu dönemlerde raporlama açısından nakit esasını temel alan sistemler yeterli iken zamanla bu sistem ihtiyaçlara cevap verememiştir. Devletler, uluslararası gelişmeler doğrultusunda, kamu sektörünün etkinliğini ve etkililiğini artırmak amacıyla tahakkuk esaslı muhasebeye geçiş eğilimi göstermektedirler.

Dünyada devlet muhasebesinde tahakkuk esaslı sisteme geçiş ile ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde aşağıdaki tablo'ya göre ülkelerin nakit esaslı sistemden tahakkuk esaslı sisteme geçiş eğiliminde oldukları görülmektedir.

Tablo 1: Devlet Muhasebesinde Dünya’da Kullanılana Sistemlerin Yıllara Göre Değişimi

Yıl	Kullanılan Sistem	Ülke Sayısı
2013	Nakit Esasına Göre	31
	Uyarlanmış Nakit Esasına Göre	23
	Uyarlanmış Tahakkuk Esasına Göre	20
	Tahakkuk Esasına Göre	26
2015	Nakit Esasına Göre	27
	Uyarlanmış Nakit Esasına Göre	30
	Uyarlanmış Tahakkuk Esasına Göre	26
	Tahakkuk Esasına Göre	37
2020 Beklenen	Nakit Esasına Göre	5
	Uyarlanmış Nakit Esasına Göre	10
	Uyarlanmış Tahakkuk Esasına Göre	18
	Tahakkuk Esasına Göre	81

Kaynak: (PriceWaterhouseCoopers, 2015)

2013 yılında dünyada 26 ülke tahakkuk esasına göre devlet muhasebe sistemine sahipken 2020 yılında beklenen 81 ülkenin tahakkuk esaslı sisteme geçmesidir. Tablodan görüldüğü üzere Ülkelerin nakit esaslı sistemi tercih etmeme eğiliminde olduklarıdır. 2013 yılında 31 ülke nakit esasına göre devlet muhasebe sistemine sahipken 2020 yılında nakit esasına göre muhasebe sistemine sahip olan ülke sayısının 5’e düşeceği

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Türkiye tahakkuk esaslı devlet muhasebe sistemine geçmekte önemli adımlar atmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun devlet muhasebesinde getirdiği yeniliklerden birisi ve belki de en önemlisi, kapsama dahil daireler için uluslararası muhasebe ve standartlarına uygun ve tahakkuk esasında tek düzen bir muhasebe sisteminin öngörülmesidir.

2.1. Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları Süreci

“Devlet muhasebesinde küresel devrim” olarak nitelendirilen Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları (IPSAS) (Heald, 2003), Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu kuruluşunun bir kolu olarak IPSASB Kurulu tarafından yapılan tavsiyeleri ifade etmektedir.

IPSAS, Anglo-Amerikan devlet muhasebesi modelinin uluslararası uyarlamasıdır. Benzerlik öylesine büyük ki, Birleşik Devletler ve gelişmiş İngiliz Coğrafya ülkeleri - Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık - fiili olarak benimseyenler olarak kabul edilmektedir. Değişikliklere rağmen, bu

ülkelerdeki hükümetler, tahakkuk muhasebesi sistemleriyle kurulan mali tablolarını, çoğunlukla hükümet yetkililerinden bağımsız olan kurullar tarafından belirlenen standartlara uygun olarak yayınlamaktadırlar. IPSAS, devletlerin “*Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB)*” tarafından belirlenen “*Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nın (IFRS)*” başka bir versiyonudur (Toudas & Poutos, 2013).

Yukarıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmek amacıyla, IPSASB şu işleri yerine getirmektedir:

- Kamu sektörü kurum ve kuruluşları tarafından genel amaçlı finansal raporların hazırlanmasında kullanılan ve üye ülkeler tarafından uygulanan Uluslararası Kamu Sektörü Muhasebe Standartlarını (IPSAS) hazırlamak,
- Kamu kurum ve kuruluşlarının izlemesi için tavsiye edilen ve iyi uygulama örneklerini gösteren rehberler hazırlamak,
- Kamu sektörü raporlama konularıyla ilgili tavsiye çalışmaları yapmak,
- Diğer bildiri ve araştırma raporlarını hazırlamak.

IPSASB kurul üyeliğinde “*IMF (International Monetary Fund)*”, “*OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development)*” ve “*Dünya Bankası (World Bank)*” bulunmaktadır. Diğer üyeler ise the FSB (“*Financial Stability Board)*”), the IOSCO (“*International Organization of Securities Commissions)*”) ve INTOSAI (“*International Organization of Supreme Audit Institutions)*”) bulunmaktadır (IPSASB, 2014).

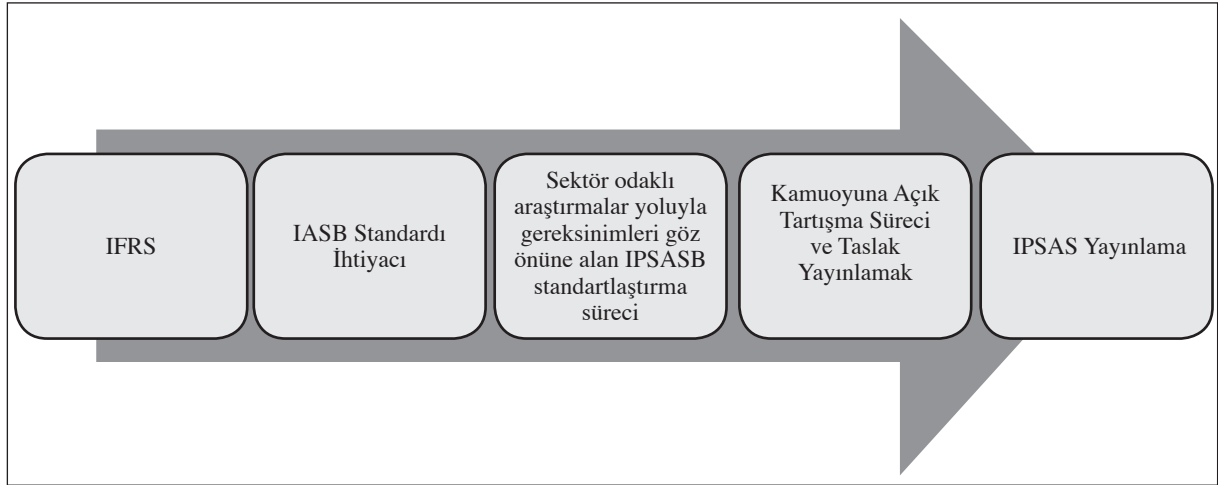
“*IPSASB)*” yönetim kurulunda 18 adet üye ülke bulunmaktadır. Avustralya, Avusturya, Brezilya, Çin, Kanada, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya, Yeni Zelanda, Panama, Pakistan, Romanya, İsviçre, Güney Afrika, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri.

Muhasebe standartları üç şekilde oluşturulmaktadır:

- Kamu sektörü tarafından yasama yoluyla,
- Özel sektör düzenleyici kuruluşları vasıtasıyla ve
- Kamu sektörünün muhasebe standartları düzenleme yetkisini bir kuruluşa

devretmesi şeklinde olabilmektedir (Sağlam, Şengel, & Öztürk, 2009).

IPSASB standart yayınlarken temel aldığı standartlar Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarıdır (UFRS). Aynı zamanda, UFRS’ lerde ele alınmayan kamuya özgü konularda göz önünde bulundurulacak standartlar oluşturulur. Temel alınan görüş eğer özel sektör ve kamu sektöründe yapılan işlemler aynı ise raporlaması da aynı şekilde olmalıdır (PriceWaterhouseCoopers, 2015).

Şekil 1: IPSAS Yayınlama Süreci

Kaynak: (Müller, Berger, & IPSASB Member., Global IPSAS Adoption)

IPSAS hazırlama sürecini incelediğimizde yukarıdaki şekilden de görüldüğü üzere Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (IFRS) temel alınarak kamuda oluşan Devlet Muhasebe Standardı (IPSAS) ihtiyacı doğrultusunda, kamu sektörü odaklı ihtiyaçlar doğrultusunda standartlaştırma süreci başlamaktadır. Taslak olarak belirlenen standart kamuoyuna açık şekilde yapılan tartışma sürecinden sonra taslak metin geri dönüşleri almak üzere yayınlanmaktadır. En az 4 ay süren şeffaflığa önem verilerek yapılan istişare sürecinden sonra mevcut IPSAS'ların güncellenmesi ya da yeni bir standart oluşturma süreci tamamlanmaktadır.

2.2. Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları

Küresel düzeyde ortak bir standartlar seti oluşturma konusu, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının (IFRS) küresel yayılması ve kurumsallaşmasıyla birlikte, özel sektör için şahit olduğumuza kıyasla nispeten yeni bir konudur (Ball & Pflugrath, 2012).

Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi, kamu şirketleri için güçlü muhasebe ve raporlamanın temel ilkelelerinden biridir ve hükümetler için de geçerlidir. Bu nedenle, kamu kuruluşları tarafından tahakkuk muhasebesinin benimsenmesi, mali durumun daha kapsamlı ve doğru bir şekilde ortaya konması ve hükümetlerin ve diğer kamu sektörü teşkilatlarının şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlayacaktır (Aggestam & Andernack, 2016). Doğrudan yabancı yatırımları çekmek için, ülkeler daha geniş reform programlarının bir parçası olarak tahakkuk muhasebesinin kabul edilmesi de dahil olmak üzere finansal yönetim reform programlarını başlatmışlardır. Bu bağlamda devlet muhasebe standartları bu ihtiyaçları karşılayacak yöndedir (ACCA, IPSAS implementation: current status and challenges, 2017).

Ek 7'de görüldüğü üzere IPSASB bugüne kadar 42 adet tahakkuk esaslı IPSAS yayınlamıştır. Hâlihazırda yayınlanan standartların Uluslararası Finansal Raporlama Standartları doğrultusunda güncellenmesi ve yeni standartlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir.

Dünya’da özel sektörler için yayımlanan Uluslararası Muhasebe Standartları ile Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları arasındaki farklılıklar her geçen gün giderilmektedir. Özellikle kamu konuları hariç yapılan araştırma sonucunda IFRS’ler ile IPSAS’lar arasında belirli farklılıklar bulunmaktadır ve çalışmada bu farklılıklar tespit edilip belirtilmiştir. Bu farklılıkların sebepleri arasında birincisi kamu sektörü ve özel sektörün doğası gereği olan farklılıklar dışında, IPSAS’ların IFRS’ler ışığında güncellenmesinden dolayı oluşan farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Zamanla bu farklılıklar da yapılacak güncellemeler ve çıkarılacak yeni standartlarla ortadan kaldırılacağı beklenmektedir. Özel sektör ve kamu kuruluşlarının doğası gereği oluşan farklılıklar nedeni ile IFRS paralelinde olmayan sadece kamu kuruluşları için çıkarılmış olan IPSAS 22 Genel Yönetime İlişkin Mali Bilgilerin Açıklanması, IPSAS 23 Vergiler ve Karşılıksız Diğer Gelirler ve IPSAS 24 Bütçe Bilgilerinin Mali Tablolarda Sunumu standartları çıkarılmıştır.

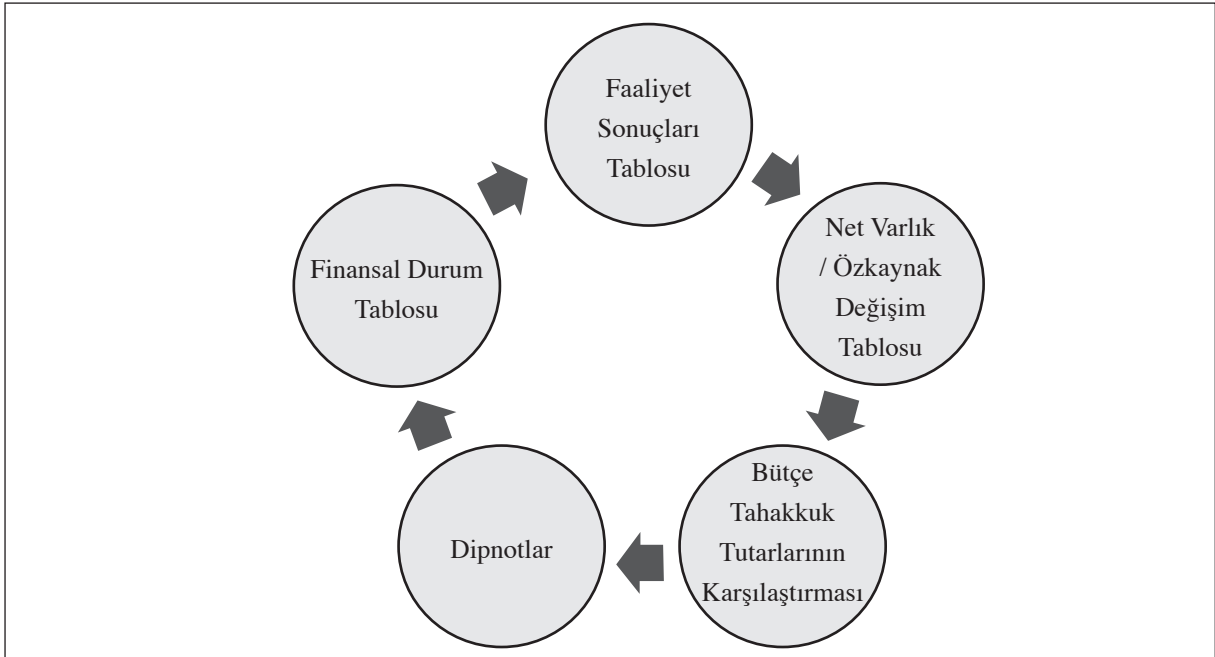
Türkiye 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile devlet muhasebesinde uluslararası muhasebe ve standartlarına uygun tahakkuk esasında tek düzen muhasebe sistemine uygun olarak işlemlerin yapılmasını öngörmektedir. Bu bağlamda 5018 Sayılı Kanun’un 49. Maddesine göre kurulan Devlet Muhasebesi Standartları Kurulu, uluslararası devlet muhasebe standartlarının (IPSAS) Türkiye’de yayımlanması ve düzenlenmesi konusunda yetkili kılınmıştır. Devlet Muhasebesi Standartları Kurulu yaptığı çalışmalar sonucunda Türkiye’de 30 adet Devlet muhasebe standardı yayınlamıştır. IPSAS 39 Çalışanlara Sağlanan Faydalar standardı üzerinde çalışmalar başlatılmış kısa sürede yayımlanacaktır. IPSAS-34 Bireysel Mali Tablolar, IPSAS-35 Konsolide Mali Tablolar, IPSAS-36 İştirakler ve Orta Girişimlerdeki Yatırımlar, IPSAS-37 Ortak Düzenlemeler/Sözleşmeler, IPSAS-38 Diğer İdarelerdeki Payların Açıklanması IPSAS-40 Kamu Sektörü Birleşmeleri ileride yayımlanacak standartlar olarak belirtilmiştir.

3. Devlet Muhasebesinde Finansal Raporlamanın Gelişimi

Nakit Esaslı muhasebe sisteminde devlet ve kamu kuruluşları varlıkları, yükümlülükleri ile ilgili kısıtlı bilgiler vermekte ve bu da finansal tablo kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Küresel anlamda gelişen ticaret ve artık uluslararası sınırların ortadan kalkması sonucu devlet finansal raporlarının da karşılaştırma ihtiyacının artmasından dolayı devletler muhasebe sisteminde tahakkuk esaslı muhasebeye geçişi benimsemişlerdir. Özellikle getirilen devlet muhasebe standartları ile finansal raporlama büyük gelişim kaydetmiştir.

Kullanıcılara ve paydaşlara, ilgili ve güvenilir bilgi sağlama gerekliliğini karşılamak için, bir kurumun finansal performansını, finansal durumunu ve likiditesini değerlendirmesine izin veren bir dizi önemli ifadeye yer verilmiştir. Finansal tabloların yapısı, bu bilginin farklı kurumlar arasında anlamlı karşılaştırmalar yapılmasına olanak tanıyarak, IPSAS uygulayan tüm kuruluşlar tarafından da benzer şekilde sunulmasını sağlamak amacıyla standartlaştırılmıştır.

Yayımlanan Devlet Muhasebe Standartlarına (IPSAS) göre “finansal tabloların, bir kurumun finansal durumunu, finansal performansını ve nakit akışlarını gerçeğe uygun bir şekilde sunacağını” belirtmektedir (IPSAS 1.27). IPSAS 1’e göre tam bir mali tablo seti aşağıdakileri içermektedir:

Şekil 2: IPSAS 1'e Göre Tam Bir Mali Tablo Seti

IPSAS 1 eksiksiz ve herbir ifadenin açık ve net olarak ifade edilmesini gerektirmektedir. IPSAS 1, varlık ve yükümlülüklerin, finansal durum tablosuna ilişkin olarak dönen ve duran varlık ve kısa ve uzun vadeli yükümlülükler olarak sınıflandırılmasını gerektiğini vurgulamaktadır (IPSAS 1.70). Bununla birlikte, güvenilir ve daha alakalı bilgiler sağlarsa, varlıkların ve yükümlülüklerin likidite ve vade sırasına göre sunulmasına da izin verildiği belirtilmektedir (IPSAS 1.72).

Asgari olarak, finansal durum tablosunda aşağıdaki tutarları gösteren satır kalemlerini içermesi gerekliliği vurgulanmıştır (IPSAS 1.88):

- Maddi Duran Varlıklar;
- Yatırım amaçlı gayrimenkuller;
- Maddi olmayan varlıklar;
- Finansal varlıklar
- Özkaynak yöntemini kullanarak muhasebeleştirilen yatırımlar;
- Stoklar;
- Vergiler ve Karşılıksız Gelirler,
- Döviz işlemlerinden alacaklar;
- Nakit ve nakit benzerleri.
- Vergi ve ödenecek borçlar;

- Borsa işlemlerinde borçlar;
- Karşılıklar;
- Finansal yükümlülükler (Vergiler ve Karşılıksız Gelirler, Döviz işlemlerinden alacaklar ve Vergi ve ödenecek borçlar 'da gösterilen tutarlar hariç olmak üzere);
- Net varlık / özkaynak içerisinde gösterilen azınlık payı; ve
- Kontrol eden kurumun sahiplerine atfedilebilen net varlıklar / özkaynaklar.

Ek satır kalemleri, başlıklar ve alt toplamlar, söz konusu sunum ile kurumun finansal durumunun daha iyi anlaşılmasında yarar sağlayacaksa, finansal durum tablosunda sunulabilmektedir (IPSAS 1.89).

IPSAS 1 Mali Tabloların Sunumu Standardı, bir kurumun sunması gereken finansal tablolarını ve bu tablolarının asgari içeriğini belirler . Sunulması gereken finansal durum tablosu , faaliyet sonuçları tablosunun içeriği IPSAS 1 de açıklanırken nakit akış tablosunun içeriği IPSAS 2 nolu standartta tanımlanmıştır. IPSAS 2 Nakit Akış Tabloları standardı, bir kurumun nakit ve nakit benzerleri üzerindeki geçmiş dönemde meydana gelen değişiklikler hakkında bilgi vermektir. Nakit akış tablosu, kurumun nakit ve nakit benzeri varlıkları kullanma ve / veya üretme kabiliyeti hakkında bilgi sağlar (IPSAS 2.1).

Nakit Akışı Tabloları, esas faaliyetlerden, yatırım ve finansman faaliyetlerinden kaynaklanan nakit ve nakit benzeri varlıklarda meydana gelen değişiklikler hakkında finansal bilgilerin sunumunu açıklamaktadır (IPSASB, IPSAS 2 Cash Flow Statements, 2000).

Devlet Muhasebe Standartlarının getirdiği şartlar ile devlet kamu kuruluşları şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından finansal raporlarında kurumları ile ilgili daha detaylı bilgiler vermekte ve mevcut varlıklarını, yükümlülüklerini ayrıntılı şekilde açıklamaları gerekmektedir.

4. Uygulama Örneği UNESCO

Devlet Muhasebe Standartları ile kamu kurumlarında finansal raporlamanın gelişimini daha iyi göstermek adına Uluslararası Devlet Muhasebe Standartlarını tam anlamıyla uygulayan bir Birleşmiş Milletler kuruluşu olan UNESCO'nun, standartları uygulamadan önce yani 2009 yılında yayınladığı finansal tablo EK 1'de gösterilmiştir. UNESCO, IPSAS'lara uygun finansal tablolar hazırlamaya 2010 yılından itibaren başlamıştır. 2009 yılı finansal durum tabloları nakit esaslı olduğu için varlıkları ve yükümlülükleri hakkında bilgi vermemektedir. 2009 yılı finansal tablolarına baktığımızda sadece fon dağılımlarını gösteren bilgilerin sunulduğu ve şirketin varlık ya da yükümlülüklerini göstermediğini görmekteyiz.

2010 yılında Birleşmiş Milletlerin (BM) aldığı karar doğrultusunda BM'ye bağlı tüm kurumlar muhasebe politikalarında IPSAS'ları uygulamaya başlamışlardır. Bu doğrultuda UNESCO'nun 2016 yılı finansal tablolarını incelediğimizde IPSAS 1'de belirtilen standartlara uyarak finansal tablolarını çıkarttığını görmekteyiz. EK 2'de Konsolide finansal durum tablosu, EK 3'de Net Varlık/Özkaynak Değişim Tablosu, EK 4'te Faaliyet Sonuçları Tablosu, EK 5'te bütçe ve tahakkuk tutarlarının karşılaştırılması tablosu, EK 6'da nakit akış tablosunu görmekteyiz.

UNESCO ve BM IPSAS'ların uygulanması anlamında öncü kuruluşlar olarak faaliyet göstermekte ve

standartların gerekliliklerini yerine getirmektedirler. IPSAS 1 Mali Tabloların Sunulması standardında belirtilen tüm finansal raporları çıkarttığı görülmektedir. Bu bağlamda UNESCO 2009 yılında çıkardığı nakit esaslı finansal tablolarında sadece yıl içinde meydana gelen fon değişimlerini göstermekte iken, 2016 yılında IPSAS uyumlu finansal tablolarında, varlıklarını, kaynaklarını, nakit akışlarını, bütçe ve net varlık değişimlerini çok daha detaylı bir şekilde raporlamıştır.

SONUÇ

Dünya’ da nakit esaslı muhasebe sisteminin getirdiği eksiklikler nedeniyle ülkeler artık tahakkuk esaslı muhasebe sistemine doğru geçiş yapmakta ve varlıklarını ve yükümlülüklerini daha iyi izleyebilme, stratejik kararlar alabilme ve ileriye dönük planları daha net şekilde yapabilmektedirler. Pricewaterhousecoopers’ın uluslararası düzeyde devletlerin benimsedikleri muhasebe sistemleri ile ilgili yaptığı araştırmada 2013 yılında nakit esaslı muhasebe sistemini benimseyen 31 ülke ve tahakkuk esaslı muhasebe sistemini benimseyen 26 ülke varken 2020 yılında beklenen durumda 5 adet nakit esasını benimseyen ve 81 adet tahakkuk esasını benimseyen ülke olacaktır.

Tahakkuk esaslı muhasebe sistemi hem ülkenin varlık ve yükümlülüklerini daha iyi görmesini sağlarken aynı zamanda ülkeler arası finansal tabloların karşılaştırmasında da finansal tablo kullanıcılarına daha çok katkıda bulunmaktadır.

1990’lı yıllarda başlayan kamu reformu (NPM) süreci daha da hızlanmış ve giriş bölümünde belirtildiği gibi Amerika Birleşik Devletleri’nde benimsenen kamu sektörü kurumları ile özel sektör işletmeleri aynı işlemleri yapıyorsa neden farklı muhasebe işlemleri yapınlar sloganının paralelinde kamu sektörü ve özel sektör muhasebe politikalarının yakınsaması sağlanmaya başlanmıştır.

Dünya’da özel sektörler için yayımlanan Uluslararası Muhasebe Standartları ile Uluslararası Devlet Muhasebe Standartları arasındaki farklılıklar her geçen gün giderilmektedir. Özellikle kamu konuları hariç yapılan araştırma sonucunda IFRS’ler ile IPSAS’lar arasında belirli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların sebepleri arasında birincisi kamu sektörü ve özel sektörün doğası gereği olan farklılıklar dışında, IPSAS’ların IFRS’ler ışığında güncellenmesinden dolayı oluşan farklılıklar olduğu düşünülmektedir. Zamanla bu farklılıklar da yapılacak güncellemeler ve çıkarılacak yeni standartlarla ortadan kaldırılacağı beklenmektedir. Özel sektör ve kamu kuruluşlarının doğası gereği oluşan farklılıklar nedeni ile IFRS paralelinde olmayan sadece kamu kuruluşları için çıkarılmış olan IPSAS 22 Genel Yönetim İlişkin Mali Bilgilerin Açıklanması, IPSAS 23 Vergiler ve Karşılıksız Diğer Gelirler, IPSAS 24 Bütçe Bilgilerinin Mali Tablolarda Sunumu ve IPSAS 42 Sosyal Faydalar standartları çıkarılmıştır.

UNESCO örneğinde görüldüğü üzere kamu kurumları da artık özel sektör işletmeleri gibi finansal tablo kullanıcılarına daha ayrıntılı bilgiler vermekte, karşılaştırılabilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik anlamında önemli gelişmeler yaşamaktadırlar.

Türkiye’de bulunan kamu kurumları 5018 Sayılı Kanun ile tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçmede önemli aşamalar kaydetmişlerdir ancak Devlet Muhasebe Standartlarının gerekliliklerini yerine tam anlamıyla getirememektedirler. Zamanla bu eksiklikler giderilerek tam anlamıyla Devlet Muhasebe Standartlarına göre raporlama yapılacağı ve şeffaflık ve hesap verebilirlik anlamında kurumların daha ileri düzeyde finansal bilgiler sunacağı beklenmektedir.

EK 1: UNESCO 2008 Yılı Nakit Esasına Göre Gelirler ve Giderler ve Yedekler ve Fon Kalanındaki Değişim Tablosu (Orişinal Metin)

STATEMENT OF INCOME AND EXPENDITURE AND CHANGES IN RESERVES AND FUND BALANCES FOR THE PERIOD 1 JANUARY 2008 TO 31 DECEMBER 2009	
(EXPRESSED IN US DOLLARS)	
INCOME	
Voluntary Contributions - Schedule 1.1	1,297,525.80
Other income:	
Interest	71,306.00
Transfers	7,541.97
TOTAL INCOME	<u>1,376,373.77</u>
Cash Disbursements - Schedule 1.2	161,446.37
Increase in balance of unliquidated obligations	7,691.66
TOTAL EXPENDITURE	<u>169,138.03</u>
EXCESS (SHORTFALL) OF INCOME OVER EXPENDITURE	<u>1,207,235.74</u>
Reserves and fund balances, beginning of the period	<u>1,099,409.09</u>
RESERVES AND FUND BALANCES, END OF THE PERIOD	<u>2,306,644.83</u>

Kaynak: UNESCO Financial Statements 2009

EK 2: Unesco 2016 IPSAS'a Uygun Hazırlanmış Konsolide Finansal Durum Tablosu

Rakamlar 1.000 Dolar	Not	31/12/2016	31/12/2015 düzeltilmiş
Varlıklar			
Dönen Varlıklar			
Nakit ve nakit benzeri varlıklar	7	154 508	149 968
Kısa vadeli yatırımlar	8	512 246	473 318
Alacaklar (karşılıksız işlemlerden)	9	39 245	34 952
Alacaklar	10	1 667	2 105
Stoklar	11	357	635
Peşin Ödenen Avanslar	12	31 424	37 717
Diğer Dönen Varlıklar	13	6 569	5 100
Toplam Dönen Varlıklar		746 016	703 795
Duran Varlıklar			
Alacaklar (karşılıksız işlemlerden)	9	2 207	2 610
Uzun vadeli yatırımlar	8	1 612	2 797
Maddi duran varlıklar	14	549 884	563 715
Maddi olmayan duran varlıklar	15	63	129
Toplam Duran Varlıklar		553 766	569 251
TOPLAM VARLIKLAR		1 299 782	1 273 046
YÜKÜMLÜLÜKLER			
Kısa vadeli yabancı kaynaklar			
Kısa vadeli Borçlar	16	17 791	24 730
Çalışanlara sağlanan faydalar	17	6 927	8 352
Ödenecek Transferler	18	15 043	15 796
Şarta Bağlı Katkılar	19	57 661	52 167
Alınan Avanslar	20	88 478	47 626
Kısa vadeli krediler	21	6 316	6 605
Diğer kısa vadeli yabancı kaynaklar	22	12 432	10 578
Toplam Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar		204 648	165 854
Uzun Vadeli Borçlar			
Çalışanlara sağlanan faydalar	17	820 890	831 840
Şarta Bağlı Katkılar	19	390	771
Alınan Avanslar	21	13 521	20 338
Diğer uzun vadeli yabancı kaynaklar	22	4 974	4 932
Toplam Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar		839 775	857 881
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER		1 044 423	1 023 735
NET VARLIKLAR		255 359	249 311
TOPLAM VARLIKLAR/OZKAYNAK			
Birikmiş olumlu/olumsuz fark	23	255 359	249 311
TOPLAM VARLIKLAR/ÖZKAYNAK		255 359	249 311

Kaynak: UNESCO Financial Statements 2016

EK 3: UNESCO 2016 IPSAS'a Uygun Hazırlanmış Net varlık / Özkaynak değişim tablosu

Rakamlar 1000 Dolar	Not	31/12/2016	31/12/2015 Düzenlenmiş
Net Varlık/Özkaynak Dönem Başı		249.311	-244.643
Döviz İşlemlerinden Kur Farkı	23	9.845	-25.075
Aktüeryal kazançlar/(zararlar)	23	47.763	549.537
Diğer Düzenlemeler	23	191	900
Bağış yapanlara geri dönen fonlar	23	-3.089	-6.610
Doğrudan Net Varlık/Özkaynaklarda Tanımlanan Kalemler Toplamı		54.710	518.752
Cari dönem Açıkları	23	-48.662	-24.798
Dönemde toplam Gelir ve Gider		6.048	493.954
Net Varlık/Özkaynak Dönem Sonu		255.359	249.311

Kaynak: UNESCO Financial Statements 2016

EK 4: Unesco 2016 IPSAS'a Uygun Hazırlanmış Faaliyet Sonuçları Tablosu

Rakamlar 1000 dolar	Not	31/12/2016	31/12/2015 düzeltilmiş
FAALİYET GELİRLERİ			
Sosyal katkılar		322 727	341 374
Yardım ve bağışlar		246 329	305 932
Diğer gelir getiren faaliyetler		18 611	21 414
Diğer gelirler		14 410	14 089
Finans Geliri		12 948	12 197
Toplam faaliyet gelirleri	24	615 025	695 006
Faaliyet giderleri		312 527	345 855
Çalışanlara Sağlanan Fayda Giderleri			
Danışmanlar, dış uzmanlar ve görev maliyetleri		47 411	53 372
Dış eğitim, hibe ve diğer transferler		45 727	41 494
Sarf malzemeleri, sarf malzemeleri ve diğer işletme maliyetleri		52 505	53 682
Sözleşmeli hizmetler		109 354	124 998
Amortisman ve itfa payı		17 416	17 093
Değerlendirilen katkılar için ödenek		71 542	75 699
Diğer Giderler		928	523
Döviz İşlemlerinden Kayıplar		1 778	2 452
Finansal Maliyetler		4 499	4 636
Toplam faaliyet giderleri	25	663 687	719 804
Döneme ilişkin net olumlu/olumsuz faaliyet farkı		(48 662)	(24 798)

Kaynak: UNESCO Financial Statements 2016

EK 5: UNESCO 2016 Bütçe ve Tahakkuk Tutarlarının Karşılaştırılması Tablosu

Ana Ödenek Kalemleri	2016	Onaylanmış	Ek	2016	Gerçek	Kalan
Rakamlar 1000 Dolar	Orijinal	Transferler ²	Ödenekler	Ödenek	Harcama	Kullanılabilir
	Tahsis			Düzeltilme		Bütçe Tutarı
BÖLÜM I – GENEL POLİTİKA						
A. Yönetim Organları (Genel Kurul ve Yönetim Kurulu Dahil)	3 841	205	–	4 046	3 714	332
B. Yönetim	9 143	208	–	9 351	8 280	1 071
C. Birleşmiş Milletler Ortak Katılım	9 471	(7)	–	9 464	7 460	2 004
TOPLAM BÖLÜM I	22 455	406	–	22 861	19 454	3 407
BÖLÜM II – PROGRAMLAR VE PROGRAMLA İLİŞKİLİ SERVİSLER						
A. Programlar						
Major Program I – Eğitim	42 443	268	5 409	48 120	44 571	3 549
Major Program II – Bilimler	24 358	322	1 299	25 979	23 170	2 809
Major Program III – Sosyal ve Beşeri Bilimler	12 919	(52)	826	13 693	11 992	1 701
Major Program IV – Kültür	22 215	308	1 438	23 961	21 309	2 652
Major Program V –Kominikasyon ve Bilgilendirme	12 032	429	516	12 977	11 807	1 170
UNESCO İstatistik Enstitüsü	3 847	–	–	3 847	3 847	–
Saha Ofisleri Yönetim	40 878	148	820	41 846	37 908	3 938
TOPLAM BÖLÜM II.A	158 692	1 423	10 308	170 423	154 604	15 819
B. PROGRAMLA İLİŞKİLİ SERVİSLER						
1. Afrika yararları koordinasyon ve izleme	2 102	10	114	2 226	1 887	339
2. Cinsiyet Eşitliği yararları koordinasyon ve izleme	810	(37)	6	779	741	38
3. UNESCO çatışma ve afet sonrası cevap Durumu	507	(402)	–	105	303	(198)
4. Stratejik planlama, program izleme ve bütçe hazırlığı	2 633	(196)	–	2 437	2 280	157
5. Organizasyon Bilgilendirme	2 359	(251)	–	2 108	2 345	(237)
6. Dış İlişkiler ve Kamu Bilgilendirmesi	9 885	351	115	10 351	9 759	592
7. Saha Desteği ve Koordinasyonu	562	417	–	979	624	355
Toplam Bölüm II.B	18 858	(108)	235	18 985	17 939	1 046
C. Katılım Programları ve Kurslar	6 775	3 039	–	9 814	9 200	614
Toplam Bölüm II.C	6 775	3 039	–	9 814	9 200	614
TOPLAM BÖLÜM II	184 325	4 354	10 543	199 222	181 743	17 479
BÖLÜM III – KURUMSAL HİZMETLER						
A. İnsan Kaynakları Yönetimi	14 582	1 294	–	15 876	13 008	2 868
B. Finansal Yönetim	6 171	(98)	–	6 073	6 050	23
C. Destek Hizmetlerinin Yönetimi	18 524	604	–	19 128	18 123	1 005
D. Bilgilendirme ve İletişim Hizmetlerinin Yönetimi	4 827	–	–	4 827	4 833	(6)
TOPLAM BÖLÜM III	44 104	1 800	–	45 904	42 014	3 890
TOPLAM BÖLÜM I-III	250 884	6 560	10 543	267 987	243 211	24 776
Hizmet Sonrası Sağlık Sigortası için uzun vadeli yükümlülük rezervi (ASHI)	3 406	–	–	3 406	3 406	–
BÖLÜM IV – MERKEZ BİNALARININ YENİLENMESİ VE İBE BİNASI'NIN YENİLENMESİ İÇİN KREDİ GERİ ÖDEMELERİ	7 041	–	–	7 041	7 029	12
BÖLÜM V – TAHMİNİ MALİYET ARTIŞLARI	2 410	(1 521)	–	889	–	889
TOPLAM DAĞITIM	263 741	5 039	10 543	279 323	253 646	25 677

Kaynak: UNESCO Financial Statements 2016

EK 6: UNESCO 2016 IPSAS'lara uygun hazırlanmış nakit akış tablosu

Rakamlar 1000 Dolar	Not	31/12/2016	31/12/2015 Düzeltilmiş
ESAS FAALİYETLERDEN KAYNAKLANAN NAKİT AKIŞLARI			
(Açık) Cari Dönem		(48 662)	(24 798)
Amortisman ve itfa payları		17 416	17 093
(Artış) Alacakalar		(3 486)	(17 605)
Stoklardaki Azalış		279	269
Azalış/(Artış) Avans Ödemeleri		6 656	(4 657)
Azalış/(Artış) Diğer Dönen Varlıklar		(3 981)	7 313
Azalış/(Artış) Borçlar		(6 973)	9 253
Çalışanlara sağlanan faydalar artış		36 245	65 476
Azalış/(Artış) Transfer ödemeleri		(1 515)	590
(Azalış) Yeniden değerlendirme nedeniyle borçlar		(883)	(3 639)
Artış Gönüllü Katkı Şartları		5 682	6 861
Artış/(Azalış) Ön Ödemeler		40 640	(58 500)
Artış/(Azalış) Diğer Yükümlülükler		1 104	(22 128)
Maddi Duran Varlıkların Elden Çıkarılmasındaki Kayıplar		98	248
Esas faaliyetlerden kaynaklanan net nakit akışları		42 620	(24 224)
YATIRIM FAALİYETLERİNDEN KAYNAKLANAN NAKİT AKIŞLARI			
Maddi Duran Varlık Alımları		(3 081)	(5 848)
(Artış)/Azalış Kısa Dönem Yatırımları		(29 126)	26 260
Azalış/(Artış) Uzun Dönem Yatırımları		1 185	(285)
Yatırım faaliyetlerinden kaynaklanan net nakit akışları		(31 022)	20 127
FİNANSMAN FAALİYETLERİNDEN KAYNAKLANAN NAKİT AKIŞLARI			
Alınan borçların geri ödenmesinden kaynaklanan nakit çıkışları		(6 707)	(6 719)
Finansman faaliyetlerinden kaynaklanan net nakit akışları		(6 707)	(6 719)
Nakit ve nakit ve nakit benzeri varlıklardaki net artış/azalma		4 891	(10 816)
Dönem başındaki nakit ve nakit benzeri varlıklar	7	149 968	164 175
Döviz Kuru Etkileri		(351)	(3 391)
Dönem sonundaki nakit ve nakit benzeri varlıklar	7	154 508	149 968

Kaynak: UNESCO Financial Statements 2016

EK 7: 2019 yılı itibari ile yayımlanmış IPSAS'lar

Yayımlanan IPSASLAR	IPSAS Konusu	Temel Aldığı IFRS/IAS
IPSAS 1	<i>“Presentation of Financial Statements”</i> <i>“(Mali Tabloların Sunulması)”</i>	IAS 1
IPSAS 2	<i>“Cash Flow Statements”</i> <i>“(Nakit Akış Tabloları)”</i>	IAS 7
IPSAS 3	<i>“Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors”</i> <i>“(Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminindeki Değişiklikler ve Hatalar)”</i>	IAS 8
IPSAS 4	<i>“The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates”</i> <i>“(Dövizle Yapılan İşlemler ve Döviz Kurlarındaki Değişimin Etkile-ri)”</i>	IAS 21
IPSAS 5	<i>“Borrowing Costs”</i> <i>“(Borçlanma Maliyetleri)”</i>	IAS 23
IPSAS 6	<i>“Consolidated and Separate Financial Statements”</i> <i>“(Konsolide ve Bireysel Mali Tablolar)”</i>	IAS 27
IPSAS 7	<i>“Investments in Associates”</i> <i>“(İştiraklerdeki Yatırımlar)”</i>	IAS 28
IPSAS 8	<i>“Interests in Joint Ventures”</i> <i>“(Ortak Girişimlerdeki Paylar)”</i>	IAS 31
IPSAS 9	<i>“Revenue from Exchange Transactions”</i> <i>“(Bedel Karşılığında Yapılan Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler)”</i>	IAS 18 IFRS 15
IPSAS 10	<i>“Financial Reporting in Hyperinflationary Economies”</i> <i>“(Yüksek Enflasyonlu Ekonomilerde Mali Raporlama)”</i>	IAS 29
IPSAS 11	<i>“Construction Contracts”</i> <i>“(İnşaat Sözleşmeleri)”</i>	IAS 11 IFRS 15
IPSAS 12	<i>“Inventories”</i> <i>“(Stoklar)”</i>	IAS 2
IPSAS 13	<i>“Leases”</i> <i>“(Kiralamalar)”</i>	IAS 17
IPSAS 14	<i>“Events After the Reporting Date”</i> <i>“(Raporlama Tarihinden Sonraki Olaylar)”</i>	IAS 10
IPSAS 15	<i>“Financial Instruments: Disclosure and Presentation – Yerini IPSAS 28 ve IPSAS 30 almıştır.”</i> <i>“(Mali Araçlar; Muhasebeleştirme ve Ölçme)”</i>	
IPSAS 16	<i>“Investment Property”</i> <i>“(Yatırım Amaçlı Varlıklar)”</i>	IAS 40

IPSAS 17	“Property, Plant and Equipment” “(Maddi Duran Varlıklar)”	IAS 16
IPSAS 18	“Segment Reporting” “(Bölümsel Raporlama)”	IAS 14
IPSAS 19	“Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets” “(Karşılıklar, Koşullu Yükümlülükler ve Koşullu Varlıklar)”	IAS 37
IPSAS 20	“Related Party Disclosures” “(İlişkili Taraf Açıklamaları)”	IAS 24
IPSAS 21	“Impairment of Non-Cash-Generating Assets” “(Nakit Üretmeyen Varlıklarda Değer Düşüklüğü)”	IAS 36
IPSAS 22	“Disclosure of Financial Information About the General Government Sector” “(Genel Yönetime İlişkin Mali Bilgilerin Açıklanması)”	-
IPSAS 23	“Revenue from Non-Exchange Transactions (Taxes and Transfers)” “(Vergiler ve Karşılıksız Diğer Gelirler)”	-
IPSAS 24	“Presentation of Budget Information in Financial Statements” “(Bütçe Bilgilerinin Mali Tablolarda Sunumu)”	-
IPSAS 25	“Employee Benefits – Yerini IPSAS 39 almıştır.” “(Çalışanlara Sağlanan Faydalar)”	
IPSAS 26	“Impairment of Cash-Generating Assets” “(Nakit Üreten Varlıklarda Değer Düşüklüğü)”	IAS 36
IPSAS 27	“Agriculture” “(Tarım)”	IAS 41
IPSAS 28	“Financial Instruments: Presentation” “(Mali Araçlar; Sunum)”	IAS 32
IPSAS 29	“Financial Instruments: Recognition and Measurement” “(Mali Araçlar; Muhasebeleştirme ve Ölçme)”	IAS 39
IPSAS 30	“Financial Instruments: Disclosures” “(Mali Araçlar; Açıklamalar)”	IFRS 7
IPSAS 31	“Intangible Assets” “(Maddi Olmayan Duran Varlıklar)”	IAS 38
IPSAS 32	“Service Concession Arrangements: Grantor” “(Hizmet İmtiyaz Sözleşmeleri)”	IFRIC 12
IPSAS 33	“First-time Adoption of Accrual Basis IPSASs” “(Tahakkuk Esaslı IPSAS'lara ilk Geçiş)”	-
IPSAS 34	“Separate Financial Statements” “(Bireysel Finansal Tablolar)”	IAS 27
IPSAS 35	“Consolidated Financial Statements” “(Konsolide Finansal Tablolar)”	IFRS 10

IPSAS 36	<i>“Investments in Associates and Joint Ventures”</i> <i>“(İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar)”</i>	IAS 28
IPSAS 37	<i>“Joint Arrangements”</i> <i>“(Müşterek Anlaşmalar)”</i>	IFRS 11 (IFRS 15)
IPSAS 38	<i>“Disclosure of Interests in Other Entities”</i> <i>“(Diğer İşletmelerdeki Paylara İlişkin Açıklamalar)”</i>	IFRS 12
IPSAS 39	<i>“Employee Benefits”</i> <i>“(Çalışanlara Sağlanan Faydalar)”</i>	IAS 19
IPSAS 40	<i>“Public Sector Combinations”</i> <i>“(Kamu Sektörü Birleşmeleri)”</i>	IFRS 3
IPSAS 41	<i>“Financial Instruments”</i> <i>(Finansal Araçlar)</i>	IFRS 9
IPSAS 42	<i>“Social Benefits”</i> <i>(Sosyal Faydalar)</i>	-

Kaynak: IPSASB

KAYNAKÇA

- ACCA. (2017). IPSAS implementation: current status and challenges. London: ACCA.
- Aggestam, C., & Andernack, P. (2016). Interpretation and Application of IPSAS. Cornwall: Wiley.
- Akdoğan, A. (2005). Kamu Maliyesi (Cilt 10). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akdoğan, N. (2013) Sayıştay Devlet Muhasebe ve Denetim Standartları Eğitimleri
- Akdoğan, N., & Tenker, N. (2007). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri (11. Baskı b.). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Ball, I., & Pflugrath, G. (2012). Government Accounting - Making Enron look good. World Economics, 1-18.
- Ball, I., & Pflugrath, G. (2012). Government Accounting—Making Enron look good. World Economics, 1-18.
- Bandy, G. (2015). Financial Management and Accounting in the Public Sector. Routledge: Taylor & Francis Group.
- Dağ, Ö. (2016). Merkezi Yönetim İçin Devlet Muhasebesi (5 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması Ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Downs, A. (1957). An Economic Theory of Democracy. New York: Harper&Row Publishers.
- Edwards, J. R. (1999). A lost accounting system and its significance cance for classical capitalism: The double account system at Schneider & Company in the mid-nineteenth century. Accounting and Business Research, 175-176.
- Heald, D. (2003). The global revolution in government accounting. Public Money & Management, 11-12.
- IFAC. (2007). Ipsas Adoption By Governments . London: IFAC.
- IFAC, I. F. (2003). Transition to the Accrual Basis of Accounting: Guidance for Governments and Government Entities. New York: International Federation of Accountants.
- IPSASB. (2000). IPSAS 2 Cash Flow Statements. London: IFAC.
- IPSASB. (2017). Handbook of International Public Sector Accounting. New York: IFAC.
- Kerimoğlu, B., Kızılkaya, E., Kulaksız, H., Hastürk, M., Gülşen, H., & Karaarslan, E. (2006). Tahakkuk Esaslı Devlet Muhasebesi (1 b.). Ankara: Güncel Mevzuatı Araştırma ve Eğitim Derneği.
- Monsen, N. (2001). Cameral Accounting and Cash Flow reporting: Some Implications For Use Of the Direct or Indirect Method. The European Accounting Review, 705-724.
- Müller, T., Berger, M., & IPSASB Member,. (Global IPSAS Adoption). A snapshot of GAAP. Ottawa: Ernst & Young.
- Nikitin, M. (2001). The birth of a modern public sector account ing system in France and Britain and the influence of Count Mollien. Accounting History, 75-101.
- Parker, L., & Gould, G. (1999). Changing Public Sector Accountability: Critiquing New Directions. Accounting Forum, 109-135.
- Professional Education Services. (2013). Basic Governmental Accounting Concepts Including Fund Accounting. Granite Bay: Professional Education Services.
- Rose-Ackerman, S. (1978). Corruption: A Study in Political Economy. New York: Academic Press.
- Ruppel, W. (2005). Governmental Accounting Made Easy. New Jersey: John Wiley & Sons.

Sağlam, N., Şengel, S., & Öztürk, B. (2009). TMS Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Simon, H. A. (1954). Centralization vs. decentralization in organizing the controller's department: A research study and report. Michigan: Controllershship Foundation.

Tikk, J. (2010). Accounting Changes In The Public Sector In Estonia. Verslas: teorija ir praktika, 77-85.

Toudas, K., & Poutos, E. (2013). Concept, Regulations And Institutional Issues Of Ipsas: A Critical Review. European Journal of Business and Social Sciences, 43-54.

Yanık, S. S. (2000). Türkiye'deki Devlet Muhasebe Sisteminin Uluslararası Standartlarla Karşılaştırılması ve Yeni Devlet Muhasebe Sisteminin Oluşturulması. Ankara: Gazi Üniversitesi.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLARINA VERİLEN GÜVENCE BEYANLARININ İÇERİK ANALİZİ*

Arş. Gör. Gulnur SULTANKHANOVA**

Prof. Dr. Serap Sebahat YANIK***

Prof. Dr. Yıldız AYANOĞLU****

Makale Gönderim Tarihi : 01/04/2019 / Kabul Tarihi : 09/06/2019

ÖZ

Sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin güvence denetimi, sürdürülebilirlik raporundaki finansal olmayan bilgilerin doğruluğuna dair güvence raporu sunmaktadır. Son dönemlerde, sürdürülebilirlik raporlarını güvence beyanı ile sunan şirketlerin sayısı artmaktadır. Büyüyen bu hizmet, gelişim aşamasında olan finansal olmayan bilgi piyasasının oluşturulmasını desteklemektedir. Bu çalışmanın amacı sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence beyanlarını inceleyip, güvence denetimini gerçekleştiren uzman şirketler ile denetim şirketlerinin sunduğu güvence beyanlarındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışma, güvence beyanlarına uygulanmak için literatürden geliştirilmiş tümdengelimli içerik analizinden oluşmaktadır. Araştırmada kurumsal sürdürülebilirlik portalına ve Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksine kayıtlı şirketler tarafından yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarındaki güvence beyanları analiz edilmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda uygulanan güvence denetimi standartları, denetim prosedürleri ve sürdürülebilirlik raporunda güvence altına alınan seçili bilgiler, güvence denetimini sunan taraflar açısından farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Güvence raporu uzman şirketleri tarafından verildiğinde sadece çevresel bilgilerin güvence altına alındığı, denetim şirketleri tarafından gerçekleştirildiğinde ise sürdürülebilirlik raporunda hem ekonomik, hem sosyal ve hem de çevresel bilgilere güvence verildiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik Raporu, Güvence Denetimi, Güvence Raporu

JEL Sınıflandırması: M41, M42

* Bu makale 1-4 Mayıs 2019 Bursa'da düzenlenen V.Uluslararası Muhasebe ve Finans Sempozyumunda bildiri olarak sunulan çalışmadan genişletilerek hazırlanmıştır.

** Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, İşletme Bölümü, s_gul@mail.ru, Orcid.ID: 0000-0002-1358-1778.

*** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, serap.yanik@hbv.edu.tr, Orcid.ID: 0000-0001-7525-8717.

**** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, yildiz.ayanoglu@hbv.edu.tr, Orcid.ID: 0000-0002-1024-2105.

CONTENT ANALYSIS OF STATEMENTS OF ASSURANCE GIVEN TO SUSTAINABILITY REPORTS**ABSTRACT**

Assurance supervision on sustainability reports presents assurance report about the accuracy of non-financial data. Recently, the number of corporations that presents their sustainability reports via a statement of assurance has increased. This growing service supports the creation of nonfinancial data market which has been at the stages of development. The aim of this study is to put forth the differences in between the statements of assurance presented by the expert companies and control companies realizing the assurance audit; examining the statements of assurance given to sustainability reports. The study consists of deductive content analysis improved from the literature to implement on statements of assurance. In this research, statements of assurance in the sustainability reports published by the companies registered in the BIST Sustainability Index and in the institutional sustainability portal have been analyzed. As a result of the analyses, it has been determined that carried out assurance audit standards, audit procedures and selected data assured in the sustainability report show differences from the viewpoints of the sides presenting the assurance audit. It has been revealed that when the assurance report is given by the expert companies, only environmental information is under guarantee; however, when it is realized by the audit companies, all economic, social and environmental information is assured.

Keywords: Sustainability Report, Assurance Audit, Assurance Report

JEL Classification: M41, M42

1. GİRİŞ

İşletmelerin finansal verilerini gerçeğe uygun bir şekilde sunmalarının yanı sıra, sosyal ve çevresel bilgileri de açıklama sorumlulukları vardır. Sürdürülebilirlik raporları, işletmelerin ekonomik getirileri ile sosyal ve çevresel etkilerini nasıl dengelediklerini, risk ve fırsatları sürdürülebilirlik bakışıyla ele aldıklarını şeffaf bir şekilde paylaşmak amacıyla hazırlanmaktadır. Aynı zamanda bu raporlar, işletmelerin ve paydaşlarının dünyada varlığını sürdüren yaşam biçimlerinin bugünü ve geleceği için ihtiyaç duyduğu ve finansal raporlar aracılığı ile elde edilemeyen bilgilerin üretilmesine de imkân sağlamaktadır. (Sisaye ve Birnberg, 2010:350-358; ACCA, 2008:2; Aras ve Crowther, 2009:978).

Sürdürülebilirlik, işletmelerde bugün alınan kararların geleceğe etkisini konu edinmektedir. Bu nedenle, işletme faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini içeren sürdürülebilirlik raporları aslında, işletmelerin çevresel kaynaklarını sorumlu bir şekilde kullanmaları ve geleceğe ilişkin çevresel ve sosyal stratejilerine ilişkin taahhütleri hakkında bilgiler sunmaktadır (Aras ve Crowther, 2008:438; Sisaye, 2011:388-389). Ancak bu bilgilerin edinilebilmesi söz konusu raporların içeriğine bağlıdır.

Sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanması dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de gönüllük esasına dayanmaktadır. Son yıllarda küresel gelişmelere paralel olarak ülkemizde de sürdürülebi-

lilik raporları aracılığıyla faaliyetlerinin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutunu kamuoyuna açıklama-
yı tercih eden işletme sayısı artmaktadır.

İşletmenin sürdürülebilirlik raporunun sunulması ve risklerinin belirlenmesi, tüm ilgili tarafların işletme ile ilgili çeşitli kararlar alabilmeleri açısından önem kazanmıştır. Sosyal, çevresel ve ekonomik bilgilerin paylaşımları, karar alıcıların işletmelerle ilgili finansal olmayan bilgilerin güvenilirliği hakkında güvence ihtiyaçlarının artmasından dolayı güvence denetimi ortaya çıkmıştır. Güvence denetimi, finansal olmayan bilgilerin denetim firması veya uzman kuruluşu tarafından doğrulanması sonucunda, güvence sunulmasını sağlayan bir denetim işlemidir. Sürdürülebilirlik raporundaki finansal olmayan bilgilerin doğrulanması ihtiyacı, uluslararası alanda bir standart geliştirilme sürecini hızlandırmıştır. Bu alanda dünyada önderlik edenler Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) ile Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Enstitüsü (AICPA) bünyesindeki kuruluşlardır (www.ifac.org, 2018).

Günümüzde birçok ülke IFAC'ın denetim ve güvence hizmetleri ile ilgili uluslararası düzenlemelerini rehber almaktadır (Manurung ve Basuki 2010; CorporateRegister.com 2013). Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) 2004 yılında ISAE 3000 no'lu "Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri" standardını yürürlüğe koymuştur. İngiltere'de ise 2003 yılında Sosyal ve Etik Hesap Verilebilirlik Enstitüsü tarafından AA1000 Güvence Standardı yayınlanmış, 2008 yılında geliştirilmiş ve AICPA tarafından da benimsenmiştir. Bu iki standardın uluslararası kullanımındaki artış eğilimi, güvence denetim hizmeti için en yaygın rehber olduğu düşünülmektedir. (KPMG 2008; ManettiveBecatti 2009:292; Jones ve Jonas 2011:67).

Türkiye'de ise Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu bu kapsamda "GDS 3000 Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri" standardını 2015 yılından itibaren uygulanmak üzere yürürlüğe koymuştur. Söz konusu standart, tarihi finansal bilgilerin bağımsız denetimleri veya sınırlı bağımsız denetimleri dışında kalan güvence denetimlerini düzenlemektedir. Güvence denetimine ilişkin genel çerçeveyi belirleyen bu standartta güvence denetimi; denetim konusu bilgi veya süreçten fayda sağlayan kullanıcıların denetim konusu ile ilgili güvence seviyelerini arttırmaya yönelik, denetçi veya uzman kişiler tarafından belirli ölçütlere göre gerçekleştirilerek, yeterli ve uygun kanıt elde edilmesi ve bu kanıtlardan yola çıkarak bir güvence raporunun hazırlanmasını sağlayan denetim olarak tanımlanmıştır (GDS 3000, md:5).

Bu çalışmada sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence raporları incelenerek, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Güvence raporlarının içerik analizi niteliğindeki bu çalışmada güvence beyanı veren taraflar açısından kullanılan güvence denetim standartları, uygulanan denetim prosedürleri ve verilen görüşler değerlendirilmiştir.

2. SÜRDÜREBİLİRLİK RAPORU VE GÜVENCE DENETİMİ

2.1. Sürdürülebilirlik Raporu

Sürdürülebilirlik raporlaması, bir kuruluşun çevre, toplum ve ekonomi üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerine ilişkin bildirimler iletmektedir. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu kuruluşun paydaşlarının ekonomik şartları ve yerel, ulusal ve küresel seviyelerde ekonomik sistemler üzerindeki etkilerini

ilgilendirmektedir. Kuruluşun mali durumuna odaklanmamaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik raporlaması, soyut konuları elle tutulabilir ve somut hale getirerek sürdürülebilirlik gelişimlerinin kuruluşun faaliyetleri ve stratejisi üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına ve yönetilmesine yardımcı olmaktadır (GRI, 2014:3-5)

Sürdürülebilirlik raporlaması kuruluşun faaliyetlerini daha sürdürülebilir hale getirmek için hedef belirlemelerine, finansal olmayan performanslarını ölçmelerine ve değişimi yönetmelerine yardımcı olan bir raporlama türüdür. Sürdürülebilirlik raporlarının hazırlanmasına rehberlik eden Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative: GRI) standardı etkili bir sürdürülebilirlik raporlaması için düzenli olarak gözden geçirilmektedir. Bu bağlamda dördüncü güncelleme (15 Aralık 2014) olarak planlanan ve geliştirilen G4'ün amacı, rapor hazırlayanların anlamlı ve kuruluşun sürdürülebilirlikle ilgili en kritik konuları hakkında bilgiler içeren raporlar hazırlamalarına yardımcı olmak ve bu raporlamayı standart haline getirmektir.

GRI G4 kapsamında sürdürülebilirlik raporunun içeriğine ilişkin kategoriler Tablo 1 de özetlenmiştir.

Tablo 1. Sürdürülebilirlik Raporunun Kategorileri

Ekonomik Kategori	Çevresel Kategori	Sosyal Kategori
Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu kuruluşun paydaşlarının ekonomik durumları ve yerel, ulusal ve küresel seviyedeki ekonomik sistemler üzerindeki etkileriyle ilgilidir. Ekonomik kategori sermayenin farklı paydaşlar arasındaki akışını ve kuruluşun toplum genelindeki temel ekonomik etkilerini göstermektedir.	Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu kuruluşun kara, hava, su ve ekosistemler de dâhil olmak üzere yaşayan ve yaşamayan doğal sistemler üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Çevresel Kategori (enerji ve su gibi) girdilerle ve (emisyonlar, atık sular ve atıklar gibi) çıktılarla ilgili etkileri kapsamaktadır. Buna ek olarak biyolojik çeşitlilik, nakliye, ürün ve hizmetle ilgili etkilerle beraber çevresel uyumu ve harcamaları kapsamaktadır.	Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, kuruluşun içinde faaliyet gösterdiği sosyal sistemler üzerindeki etkileriyle ilgilidir. Sosyal Kategori aşağıdaki alt kategorileri içermekte: <ul style="list-style-type: none"> • İşgücü Uygulamaları ve İnsana Yaraşır İş • İnsan Hakları • Toplum • Ürün Sorumluluğu

Kaynak: GRI, 2014:48, 52-64

2.2. Sürdürülebilirlik Raporuna İlişkin Güvence Denetimi Standartları

2.2.1. Güvence Denetimi Standardı 3000 “Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri”

Denetimi ortaya çıkaran temel neden, işletmenin sunduğu bilgilere güven duyma arzusudur. Çeşitli taraflar, işletmelerin sunduğu gerek finansal gerekse finansal olmayan bilgileri kullanarak kararlar alırlar veya aldıkları kararların doğruluğunu test ederler. Dolayısıyla sunulan bilgilerin güvenilir olması işlet-

me tarafları açısından son derece önemlidir. Çünkü işletmelerden elde edilen bilgilerin güvenilir olma- ma riski her zaman mevcuttur (Erdoğan 2002:61). Bu risk sadece bağımsız denetim anlamında değil, işletmeyi ve rapor kullanıcılarını ilgilendiren tüm faaliyetler için de gereklidir. Kullanıcılar, ya bilginin kalitesine gözü kapalı inanacaklar ya da kullanacakları bilginin güvenilirliğini değerlendirip görüşü sunan üçüncü bir tarafa inanacaklardır (Soltani, 2007:49). Bilginin kalitesinin, gerek sunulan gerekse alınan hizmetlerin kontrollerinin üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilmesi ve bir güvence görüşünün ortaya konması ilgililerin işletmeye olan güvenirliliğini arttıracaktır. Güvence denetimi bu anlamda üçüncü kişiler tarafından sunulacak güven duygusunun yaratılması açısından son derece önemlidir (Dinç ve Atabay, 2016:1530). Bu önem çerçevesinde son yıllarda, sürdürülebilirlik raporlarına üçüncü taraflarca verilen güvence beyanları artmıştır (KPMG, 2013).

Daha önce de değinildiği gibi GDS 3000 finansal olmayan ve geleceğe yönelik finansal bilgilerin güvence denetimlerini düzenler. GDS 3000 güvence denetimleriyle ilgili genel çerçeveyi ortaya koyan ve uygulayıcılara yol gösteren bir standarttır (Yanık ve Çil Koçyiğit, 2014:127). Güvence denetimleri; denetçi dışındaki bir tarafın kıstaslar uygulanmak suretiyle dayanak denetim konusunu ölçtüğü veya değerlendirdiği doğrulama hizmetleri ile denetçinin kıstaslar uygulanmak suretiyle dayanak denetim konusunu ölçtüğü veya değerlendirdiği doğrudan denetimleri içerir (GDS 3000, md:2).

Yükarıdaki genel amaç doğrultusunda söz konusu standart üç farklı amaca hizmet etmektedir.

1. Makul veya sınırlı seviyede güvence sağlamayı amaçlayan güvence sözleşmelerinin amacını ve unsurlarını tanımlamak,
2. Meslek mensuplarına rehberlik etmek,
3. Belirli güvence sözleşme türlerine ilişkin özel standartlar geliştirmek.

GDS 3000'e göre denetim kalitesini gözden geçiren kişiler, KGK tarafından yayımlanan bağımsız denetçiler için Etik Kurallarının güvence denetimleriyle ilgili hükümlerini öncelikle dikkate almalıdırlar. Ayrıca güvence denetimini gerçekleştiren denetçi Kalite Kontrol Standardında öngörülen yükümlülükleri göz önünde bulundurmalıdır (GDS 3000, md:3).

Güvence denetimi ile denetçinin ulaşmak istediği amaçlar, GDS 3000'nin 10. maddesinde aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- a) Denetime konu bilginin önemli yanlışlık içerip içermediği hakkında içinde bulunulan şartlara uygun olarak makul güvence veya sınırlı güvence elde etmek,
- b) Güvence raporu yoluyla, denetim konusunun ölçüm veya değerlendirmesinin çıktısına ilişkin sonuç bildirmek ve
- c) Bu GDS veya ilgili diğer konuya özel GDS'ler ile zorunlu tutulan diğer bildirimleri yapmaktır.

Güvence denetim çalışmaları yürütülürken, bu standardı temel almak ve varsa güvence denetimi gerçekleştirilen süreçle ilişkili olan diğer güvence denetim standartlarını birlikte uygulamak ve uyumu sağlamak gerekir (GDS 3000, md:5).

Bu standartta meslek mensupları “makul güvence denetimi” ve “sınırlı güvence denetimi” olmak üzere iki farklı seviyede güvence veren sözleşmeler üstlenirler. Makul güvence denetiminde amaç, güvence sözleşmesi riskinin sözleşmenin koşulları kapsamında kabul edilebilir düşük bir seviyeye indirilmesidir. Sınırlı güvence denetiminde ise amaç, güvence sözleşmesi riskinin sözleşmenin koşulları kapsamında, kabul edilebilir bir seviyeye indirilmesidir. Sınırlı güvence sözleşmelerinde sözleşme riski, makul güvence sözleşmelerindeki sözleşme riskinden daha yüksektir. Çünkü sınırlı güvence denetiminden elde edilen güvence seviyesinin makul güvence denetiminde elde edilen seviyeden düşük olması ve uygulanan prosedürlerin nitelik ve zamanlama açısından makul güvence denetimine göre farklılık göstermesi, kapsamın da daha dar olmasından kaynaklanmaktadır. (GDS 3000: A3).

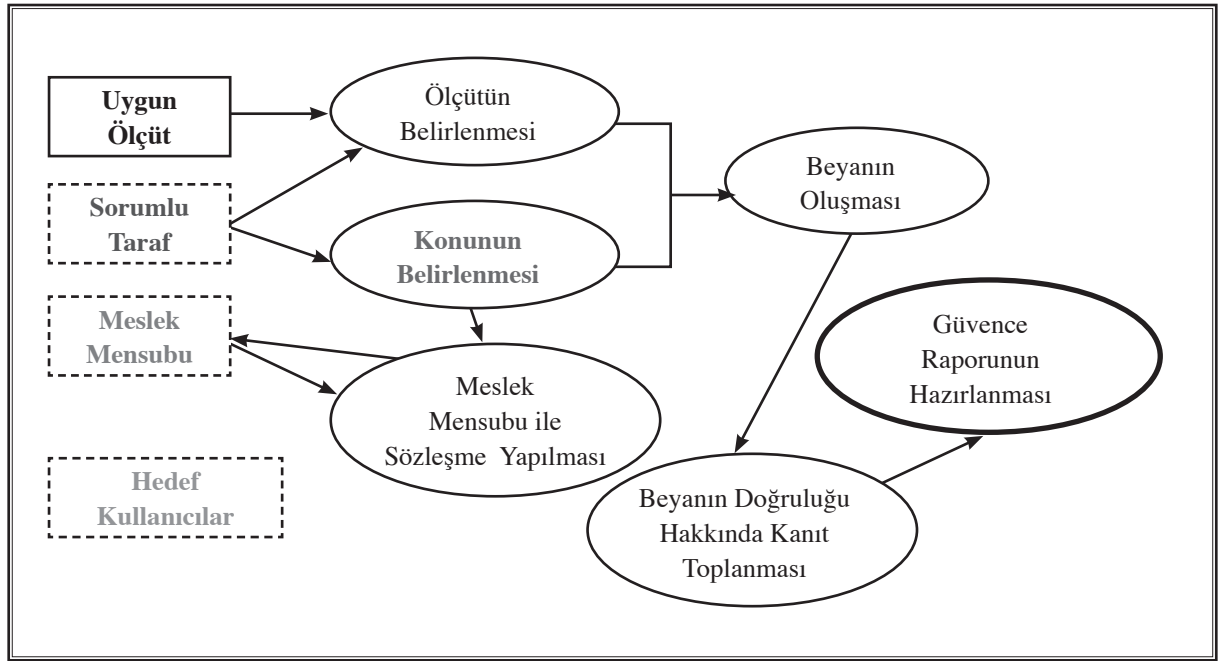
Makul güvence denetimi ile sınırlı güvence denetiminde uygulanan prosedürler arasındaki temel farklılıklar aşağıdakileri içerir: (GDS 3000, md:12)

Tablo 2. Makul ve Sınırlı Güvence Denetimleri Arasındaki Farklılıklar

	Kanıt Toplama	Rapor
Makul Güvence	Denetim sürecinin parçası olarak yeterli ve uygun kanıt elde edilir. Sistemik denetim süreci aşağıdakileri içerir: <ul style="list-style-type: none"> – Risklerin değerlendirilmesi – Değerlendirilen risklere cevap verilmesi – İnceleme, gözlem, doğrulama, yeniden hesaplama, yeniden uygulama, analitik işlemler ve soruşturma işlemlerinin gibi ilave denetim prosedürlerinin gerçekleştirilmesi. Bu ilave denetim prosedürleri, geçerli hallerde, tamamlayıcı bilginin elde edilmesini ve konunun yapısına bağlı olarak, kontrollerin etkinliğinin test edilmesini ve elde edilen kanıtın değerlendirilmesini içeren doğruluk işlemlerini kapsar. – Denetçinin, denetime konu bilgilerdeki “önemli yanlışlık” risklerini belirlemesine, değerlendirmesine ve değerlendirilen risklere cevap vermesine olanak sağlamaktır. 	Görüş doğrudan ifade edilir.
Sınırlı Güvence	<ul style="list-style-type: none"> – Denetim süreci, konunun ve diğer sözleşme koşullarının anlaşılmasını içerir fakat işlemler makul güvence denetimine oranla sınırlıdır. – Denetçinin, denetime konu bilgilerde önemli yanlışlık içerebilecek alanları belirlemesine olanak sağlamaktır. Denetim sürecinin parçası olarak yeterli ve uygun kanıt elde edilir. 	Görüş dolaylı şekilde ifade edilir.

Kaynak: Altıntaş, 2011:32, GDS 3000, md:19

Güvence denetiminin işleyiş akışı şekil 1’de şematik olarak özetlenmiştir.

Şekil 1. Güvence Denetimi Unsurları Veri Akış Diyagramı

Kaynak: Hayes ve diğerleri, 2005:119

Meslek mensubu denetim çalışması sonucunda güvence hizmeti konusunun, tüm önemli yönleriyle, belirlenmiş ölçüte uygunluk derecesi hakkında görüşünü içeren yazılı bir güvence raporu (assurance report) düzenler. Öncelikle meslek mensubu, güvence raporunda ifade edilen sonucu desteklemek amacıyla yeterli ve uygun kanıt elde edip etmediği sonucuna varmalıdır (Yanık ve Çil Koçyiğit, 2014:135). Raporda, denetçinin denetime konu bilgilerle ilgili ulaştığı sonuca ilişkin açık bir ifade yer almalıdır.

Güvence raporlarının temel unsurlarına ilişkin açıklamalar GDS 3000’de yapılmıştır. GDS 3000’den farklı olarak revize edilen BDS 700 nolu standartta (Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama) görüş ve görüşün dayanağının sıralamasına dikkat çekilmiştir (BDS 700: A19). Görüş ve görüşün dayanağı raporun başına taşınmıştır. Oysaki GDS 3000’e göre güvence raporunun içeriğinde sadece asgari olarak nelerin olması gerektiği sıralanmıştır. Söz konusu güvence raporunda yer alan unsurların sıralaması açısından bir esneklik tanınmıştır. Bu standartta görüşün dayanağına yer verilmesi tercihe bırakılmış olup görüş raporun sonunda bildirilebilmektedir. Diğer taraftan raporun asgari hususları taşıması şartıyla revize edilen BDS 700 formatında da düzenlenebilir.

GDS 3000'e göre güvence denetim raporu aşağıdaki asgari unsurları içermelidir (GDS 3000, md:69):

- *Raporun bağımsız güvence raporu olduğunu açıkça gösteren bir başlık:* Uygun bir başlık güvence sözleşmesinin ve raporun yapısını belirlemeye ve raporu, aynı etik gerekliliklere uymak zorunluluğu olmayan meslek mensupları tarafından yayımlanan raporlardan ayırt etmeye yarar.
- *Muhatap:* Güvence raporunun yöneltileceği taraf veya tarafları tanımlar. Güvence raporunun muhatapı genel olarak denetimi yaptıran taraftır, ancak bazı durumlarda başka hedef kullanıcılar da olabilir. Muhatap aynı zamanda güvence raporunun sunulduğu taraf ya da tarafların kimliğini ve adresini belirler (Yanık ve Çil, 2014:135).
- *Sözleşme konusunun belirlenmesi ve zamanlaması:* Sözleşme amaçları, beyan ve varsa sözleşmenin kapsadığı zaman aralığıdır.
- *Açıklama:* Sorumlu tarafın belirlenmesi ve sorumlu tarafın ve meslek mensubunun sorumluluklarının ifadesidir.
- *Sözleşmenin hangi standartlar çerçevesinde yapıldığının belirlenmesi:* Hangi standartlara uygulandığının belirtilmesidir.
- *Ölçütlerin belirlenmesi:* Konunun değerlendirilmesinin ve ölçülmesinin dayandığı ölçütlerin belirlenmesi gerekir. Böylece, hedef kullanıcıları meslek mensubunun görüşünün dayandığı temelleri anlayabilirler.
- *Hedef kullanıcılar:* Denetçinin, güvence raporunu kullanmasını beklediği kişiler, kuruluşlar veya gruplardır. Bazı durumlarda, güvence raporunun hitap ettiği hedef kullanıcılar dışında hedef kullanıcılar da bulunabilir.
- *Denetimin bu GDS veya denetimin konusuna özgü bir GDS bulunması durumunda söz konusu GDS uyarınca yürütüldüğüne ilişkin bir ifade:* Denetimin konusuna özgü bir GDS'nin, denetime konu bilgilerin yalnızca belli bir bölümü için uygulandığı durumda, hem denetimin konusuna özgü GDS'nin hem de GDS 3000'in belirtilmesi uygun olabilir.
- *Denetçinin, KKS I'ı veya en az KKS I'de öngörülen yükümlülükleri karşılayacak muhtevadaki diğer mevzuat hükümlerini uyguladığına ilişkin bir açıklama.*
- *Denetçinin, KGk tarafından yayımlanan Etik Kuralların bağımsızlık ve diğer etik hükümlerine veya asgari olarak Etik Kurallarda öngörülen yükümlülüklerine uygunluk sağladığına ilişkin bir açıklama.*
- *Denetçinin ulaştığı sonuca dayanak olarak yürütülen çalışmanın bilgilendirici bir özeti:* Denetim sürecinde uygulanan denetim prosedürlerine yer verilmesidir.
- *Denetçinin ulaştığı görüş:* Meslek mensubu ölçüte dayalı olarak değerlendirdiği konu hakkında rapor kullanıcılarını bilgilendirir ve bir görüş şeklinde ifade edilen makul veya sınırlı seviyede bir güvence iletir. Eğer sözleşmede birden fazla güvence hizmeti kapsamında bilgi var ise, her bilgi

için ayrı bir görüş belirtilebilir. Raporunda meslek mensubunun olumlu görüş dışında görüş açıkladığı durumlarda, ilgili görüşün nedenlerinin belirtilmesi gerekir.

- *Tarih:* Güvence raporunun düzenlendiği tarihtir.
- *Denetim şirketinin ve raporu hazırlayanın ismi ve raporlama yeri ve sorumlu ortak baş denetçinin imzası*

Şekil 2. Güvence Raporundaki Görüş Türleri

Kaynak: GDS 3000, md:69

Denetçi görüşe ulaşırken elde edilen kanıtların yeterliliği ve uygunluğunu ve düzeltilmeyen yanlışlıkların tek tek veya toplu olarak önemli olup olmadığını değerlendirir. Denetçi şartlara göre gerekli olması durumunda ilave kanıt elde etmeye çalışır. Yeterli ve uygun kanıt elde etmesi halinde denetçi, olumlu görüş bildirir. Bunun yanı sıra makul ve sınırlı güvence seviyesinde aşağıdaki sonuçlara varıldığında olumlu görüş bildirir (GDS 3000, md:72):

- (a) Makul güvence denetiminde; denetime konu bilgilerin, tüm önemli yönleriyle, geçerli ölçütlere uygun olarak hazırlandığı veya

(b) Sınırlı güvence denetiminde; uygulanan prosedürler ve elde edilen kanıtlara dayanarak, denetçinin, denetime konu bilgilerin tüm önemli yönleriyle geçerli ölçütlere uygun olarak hazırlanmadığı kanaatine varmasına sebep olan herhangi bir hususun dikkatini çekmediği.

Denetçi, aşağıdaki durumlarda olumlu sonuç dışında bir görüş bildirir (GDS 3000, md:74):

a) *Denetçinin mesleki muhakemesine göre, kapsam kısıtlamasının olması ve bu hususun etkisinin önemli olması.* Bu tür durumlarda denetçi, sınırlı olumlu görüş bildirir veya görüş bildirmekten kaçınır.

b) *Denetçinin mesleki muhakemesine göre, denetime konu bilgilerin önemli yanlışlık içeriyor olması.* Bu tür durumlarda denetçi, sınırlı olumlu görüş veya olumsuz görüş bildirir.

Ancak denetime konu bilgilerin önemli yanlışlık içeriyor olması ve bu yanlışların finansal tabloları bütünde etkiliyor olması halinde olumsuz görüş bildirir. Önemli yanlışlık yaygın değilse denetçi bu durumda sınırlı olumlu görüş bildirir.

2.2.2 AA1000 Güvence Standardı

AA1000 Güvence Standardı muhasebe dışı bir organizasyon olan “Sosyal ve Etik Hesap Verilebilirlik Enstitüsü” (Institute of Socialand Ethical AccountAbility) tarafından oluşturulmuştur. Merkezi Birleşik Krallık’ta olan AccountAbility adlı uluslararası organizasyon, 2003 yılında, bir şirketin çeşitli çıkar gruplarına yönelik önemlilik, tamlık ve yanıt verilebilirlik hakkındaki raporlamasına ilişkin güvence standardını yayımlamıştır. AA1000AS Güvence Denetim Standardı sadece sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin güvence denetimi için oluşturulmuştur (Blair ve ark, 2008:333).

Uluslararası Sosyal ve Etik Hesap Verilebilirlik Enstitüsü tarafından AA1000AS 2008 yılında revize edilerek AA1000APS AccountAbility Principles Standardı yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir. Ancak 2003 yılında yayınlanan AA1000AS yürürlükten kaldırılmamış, işletmeler tarafından sürdürülebilirlik yaklaşımlarını yönlendirmek için kullanılmaya devam edilmiştir. “Amacı, işletmelerin sürdürülebilirlik raporlamasının paydaşların beklenti ve isteklerini dikkate alıp almadıklarını ortaya koymaktır.” (Özerhan ve Sultanoğlu, 2018:64).

GDS 3000’de olduğu gibi AA1000AS’ye göre de meslek mensubu denetim çalışması sonucunda güvence hizmeti konusunun, tüm önemli yönleriyle, belirlenmiş ölçüte uygunluk derecesi hakkında görüşünü içeren yazılı bir güvence raporu (assurance report) düzenler. Öncelikle meslek mensubu, güvence raporunda ifade edilen görüşü desteklemek amacıyla yeterli ve uygun kanıt elde edip etmediği sonucuna varmalıdır. Bu standart kapsamında meslek mensubu iki tür güvence denetimi vermektedir. Bunlar “yüksek seviyede” ve “orta seviyede” güvence şeklindedir. Raporda, denetçinin denetime konu bilgilerle ilgili ulaştığı sonuca ilişkin açık bir ifade yer almalıdır.

2018’de AA1000 AccountAbility Principles (AA1000AP) AA1000APS’nin (2008) yeni bir versiyonu yayınlanmış, ancak AA1000APS 2021 yılına kadar uygulanmaya devam edilebilecektir. 1 Ocak 2019’dan itibaren AA1000AP’yi kullanmak isteyen işletmeler AA1000AS’yi de birlikte kullanmak durumunda. Ancak, bu tarihten önce yayınlanan raporlar için şirketler tercih ettikleri takdirde AA1000APS’yi kullanmaya devam edebilir (<https://dqs.com.tr/aa1000-accountability-principles-standardi-yayinlandi/>, 2019).

En son revize edilen standardın amacı, kuruluşlara sürdürülebilirlik performanslarını değerlendirebilecekleri, yönetebilecekleri, geliştirebilecekleri rehber olmak ve kurumsal kullanıcıları ile güvence sağlayıcılarını desteklemektir (<https://www.accountability.org>, 2019).

AA1000AS (2003) genel çerçeveyi oluşturmakla birlikte içeriğinde ilkelere yer verilmemiştir. Standardın 2008’de AA1000APS olarak revize edilmesi ile üç temel ilke getirilmiştir. Bunlar:

Bütünlülük ilkesi – İnsanları etkileyecek kararlarda söz sahibi olmalıdır.

Önemlilik ilkesi – Karar vericiler, önemli olan sürdürülebilirlik konularını tanımlamalı ve açık olmalıdır.

Hesap Verebilirlik ilkesi– Kuruluşlar, material sürdürülebilirlik konularına ve ilgili etkilerine şeffaf davranmalıdır. Bu ilkelere ilave olarak AA1000AP’de etki ilkesi dördüncü ilke eklenmiştir.

Etki ilkesi – Şirketler, eylemlerinin daha geniş ekosistemlerini nasıl etkiledikleri konusunda izlemeli, ölçmeli ve hesap verebilir olmalıdır.

Şekil 3. Güvence Raporundaki Görüş Türleri

Kaynak:AA1000AP, 2018:13

3. GÜVENCE DENETİMİNE İLİŞKİN ALAN LİTERATÜRÜ

Sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence denetimi bu rapordaki bilgilerin güvenilirliğini artıran bir araç haline gelmiştir (O’Dwyer ve ark. 2011:1253; KPMG 2015). Dolayısıyla güvence denetim raporlarına olan talep artığından yeni bir iş sahası ortaya çıkmıştır. Farklı uzmanlık alanlarındaki profesyoneller bu durumu, işlerini genişletmek için bir fırsat olarak görmektedir (Jones ve Jonas 2011:68). Bu pazarın yeniliği ve kendine has özellikleri nedeniyle güvence denetimini gerçekleştiren tarafın uzman kuruluş

mu yoksa denetim şirketi mi olmalı hususu hala tartışılmaktadır (Perego 2009:420; Ackers ve van Herden 2015:20; Zorio-Grima ve diğ., 2015:87). Uluslararası denetim güvence standartlarının getirdiği normatif ve kuramsal düzeyde gelişmelerin olmasına rağmen, zorunlu düzenleme eksikliği, bu hizmeti sunacak profesyonellerin net bir profilinin bulunmadığı anlamına gelir.

Nitekim Kavala'ın (2017:65) çalışmasında güvence denetimini gerçekleştiren iki alternatif taraf tartışıldığında ilk akla yatkın gelen bağımsız denetçilere bu görevin verilmesidir. Çünkü bağımsız denetçiler denetim dönemi boyunca adeta işletmede bulunmakta, tüm yapılanları görmektedirler. Dolayısıyla yeterli bilgiye de sahiptirler. Ancak bu seçeneğin dezavantajı da bulunmaktadır. Çünkü sürdürülebilirlik raporlarında fiziki veya parasal olmayan hususlar ağırlıktadır. Dolayısıyla farklı ihtisas konuları söz konusudur. Bu konular ise bağımsız denetçilerin ilgi alanları dışında kalabilmektedir. Denetçinin tek başına kolayca altından kalkacağı bir durum değildir. Bu bağlamda Özerhan ve Sultanoğlu (2018:70) sürdürülebilirlik raporunun güvence denetiminin gerçekçi bir şekilde yapılabilmesi için çevre uzmanı, mühendis, avukat gibi konuyla ilgisi olan diğer dallardan uzmanların da yer aldığı bir denetim ekibi kurmaları, bu konularda yeterliliğe sahip olmaları ve sertifika almaları gerektiğini önermektedir.

Diğer taraftan Kaval (2017:66) bağımsız denetçiler dışında kişi ve kurumlar görevlendirildiğinde de durumun yine uygun olmayacağını öne sürmektedir. “Çünkü bunlar işletmenin dışında işletmeyi her yönü ile tanıma imkânına sahip kişiler değillerdir. Ayrıca çok farklı alanlarda bilgilendirme yapılacağı için her alanda yetenek veya bilgi sahibi olmayabilirler. Yine unutulmamalıdır ki, bunlar bağımsız kişilerde olmayabilirler.” Sonuç olarak Kaval bağımsız denetçilerin görevlendirilmesi, ancak uzman kişilerden yararlanma gerektiğinde onların bilgisine de başvurulmasının en uygun çözüm olacağını söylemektedir. Özerhan ve Sultanoğlu (2018:70) da raporun içeriğinin önemli bir kısmının çevreye ilişkin bilgilerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda bu bilgilerin, alanında uzman kişiler tarafından yürütülecek bir denetim kapsamında olması raporun şeffaflığının ve güvenilirliğini arttıracak önemli bir faktör olarak görmüşlerdir.

Sürdürülebilirlik raporunun güvence beyanları ile sunulması, yatırım kararlarının alınmasında güven sağladığı için kullanıcılar açısından önemlidir (Park ve Brorson, 2005: 1095). Adams ve Frost (2008:288) çalışmalarında karar vericilerin sürdürülebilirlik raporundaki verilerine daha fazla erişebilmeleri durumunda bu bilgilerin yönetsel kararlarda dikkate alınmasının daha muhtemel olduğunu ifade etmektedir.

Sürdürülebilirlik raporlarının güvence denetiminden geçmesi ve sürdürülebilirlik raporlarına güvence beyanı verilmesi şirket yönetiminin potansiyel iç faydalarını etkileyebileceği, şirketlerin risk yönetimini kolaylaştırabileceği ve şirketin gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel sorunları öngörmelerine yardımcı olabileceğini göstermektedir (Adams ve Frost, 2008:289; O'Dwyer, 2011:1253). Sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence beyanları şirketler için bir değer yaratma kaynağı olarak da düşünülebilir (O'Dwyer, 2011:1236).

Jones ve Solomon (2010:15), güvencenin yalnızca dış paydaşlara karşı hesap verebilirliği doğrulamak için değil, aynı zamanda yönetimi kontrol etmek ve etkin çalışabilmesi için bir araç olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Burada yazarlar, güvence beyanlarını paydaşların artan şeffaflık taleplerine cevap vermek için kullanılan bir araç olarak değil, şirket yönetiminin karar almasına yardımcı iç araç

olarak görmektedirler. Bu tespit Park ve Brorson (2005:1100) tarafından şu ifade ile desteklenmektedir: “*araştırılan şirketlerin sürdürülebilirlikle ilgili konulara ilişkin olarak iç raporlama sistemini ve gerçek performansı geliştirmek için güvence sağlamaktadır*”. Ancak diğer bir çalışmada ise paydaş odaklı ülkeler ile kurumsal sürdürülebilirlik için yüksek düzeyde kurumsal baskıya sahip olan ülkelerde, sürdürülebilirlik raporlarının güvence altına alınma olasılığın daha yüksek olduğunu ortaya konulmuştur (Perego ve Kolk, 2012:20). Bu tespit şirketlerin, güvence beyanlarının çoğunluğunun ilk olarak şirketin yönetim kuruluna hitaben verildiğini açıkça göstermekte ve dolayısıyla iletişim veya paydaş odaklı bir araç olarak kullanılamayacağını ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Gürtürk ve Hahn (2016:39) çalışmalarında sürdürülebilirlik raporunun şirketlerin açık ve güvenilir bilgi sistemlerinden yoksun olduklarını, dolayısıyla veri doğruluğunun yetersiz kaldığını, veri kalitesinin (% 69) ve bilgi akışının (% 52) arttığını göstermektedir. Bu çalışmaya göre sürdürülebilirlik raporunun güvencesi, şirketlerin iç bilgi sistemlerini geliştirmelerine yardımcı olduğunu somut olarak ortaya koymaktadır.

Güvence raporları bilgi şeffaflığını sağlama ve güvenilirliği artırma aracıdır. Sürdürülebilirlik raporlarının güvenilirliğini arttırmak amacıyla olan şirket paydaşlarının da güvence raporlarına olan talep gün geçtikçe artmaktadır. (Kolk, 2008:12). Ancak, sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence raporlarına olan talep artmasına rağmen, güvence raporlarının içeriğini düzenleyen prosedürler hala gelişme aşamasındadır. Diğer taraftan sürdürülebilirlik raporlarının güvence denetiminden geçmesi zorunlu olmaması nedeniyle söz konusu raporların içeriği, kapsamı ve görüş verenler bakımından farklılık göstermektedir. Bu durum farklı şirketlerin çeşitli güvence raporlarını birbirleriyle karşılaştırmalarını zorlaştırmaktadır (Junior et al. 2014:10). Dolayısıyla güvence beyanlarının potansiyel yararları ve kalitesi azalabilir.

Literatür çalışmaları değerlendirildiğinde sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence beyanlarının dış paydaşlara, risk yönetimine, diğer yönetsel kararlara ve şirket değerinin yükselmesine katkı sağladığı saptanmıştır. Ancak güvence denetimin hangi kuruluş tarafından yerine getirileceği halen tartışılmaktadır. Konunun hem dünyada hem de ülkemizde yeni olması nedeniyle sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence denetimi üzerine yapılan bilimsel çalışmaların dünya çapında yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle, uluslararası denetim ve güvence sözleşmeleri standartları çerçevesinde sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence denetimi ile ilgili akademik çalışmalara ihtiyaç olduğunu açıkça söyleyebiliriz.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Metodolojisi

Güvence raporlarının içeriğini, farklılıklarını, benzerliklerini ve şeffaflığını belirlemek amacıyla ilk çalışma Perego ve Kolk tarafından 2012 yılında yapılmıştır. Güvence raporlarının kalitesini belirlemeye çalışan Perego ve Kolk, belli göstergeleri dikkate alarak ölçme kriterleri oluşturmuşlardır. Önerilen bu kriterlerle, güvence beyanlarının içeriğinin detaylı bir şekilde analiz edilmesi ve aynı zamanda güvence beyanlarının kalitesini de değerlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Perego ve Kolk tarafından oluşturulan esaslara Gürtürk ve Hahn (2016:40) ek kriterler dâhil ederek araştırmanın kapsamını genişletmişlerdir. Çalışmamızda Gürtürk ve Hahn tarafından genişletilen değerlendirme esasları uyarlanarak kullanılmıştır.

Çalışmada işletmeler tarafından yayınlanan sürdürülebilirlik raporlarındaki güvence raporlarının içeriği incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini kurumsal sürdürülebilirlik portalına kayıtlı olan sürdürülebilirlik raporları ile BİST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan işletmelerin web sayfalarında yayımlanmış oldukları sürdürülebilirlik raporları oluşturmaktadır. "Vodafone Türkiye" Borsa İstanbul'da işlem görmemesine rağmen sürdürülebilirlik raporunu "Vodafone Türkiye" olarak yayınladığından araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmada 2013 ve 2017 yılları arasında yayımlanmış toplam 120 işletmeye ait 391 adet sürdürülebilirlik raporu gözden geçirilmiş ve 35'inin güvence denetiminden geçtiği belirlenmiştir. Toplamda 16 işletmeye ait söz konusu 35 adet sürdürülebilirlik raporunun güvence beyanları incelenmiştir. Güvence denetiminden geçmeyen sürdürülebilirlik raporları analize dâhil edilmemiştir. Ayrıca 2018 yılına ait sürdürülebilirlik raporuna ilişkin güvence denetim raporları çalışmanın yayına hazırlanma sürecinde henüz yayınlanmadığı için kapsama alınmamıştır. Araştırma döneminin 2013 yılı ile başlamasının nedeni bu tarihten itibaren sürdürülebilirlik raporuna ilişkin güvence denetimi yaptıran şirketlerin sayısının artmasıdır.

Tablo 3. Sürdürülebilirlik Raporunu Güvence Beyanı İle Sunan Şirketlerin Listesi

№	Sürdürülebilirlik Raporunu Güvence Beyanı İle Sunan Şirketler	Şirketin Bulunduğu Sektörü	BİST Sürdürülebilirlik Endeksine Kayıtlı	Sürdürülebilirlik Raporun Güvence Beyanı İle Yayınlamaya Başladığı Tarih
1	Anadolu Efes	Üretim	Evet	2017
2	Arçelik	Üretim	Evet	2010
3	Brisa	Üretim	Evet	2013
4	Çimsa	Üretim	Evet	2017
5	Cola	Üretim	Evet	2017
6	Eczacıbaşı	Üretim	Evet	2009
7	Halkbank	Mali kuruluş	Hayır	2017
8	İş Bankası	Mali kuruluş	Evet	2017
9	Migros	Hizmet ve ticaret	Evet	2017
10	Opet	Üretim	Hayır	2012
11	Pegasus	Hizmet	Evet	2013
12	THY	Hizmet	Evet	2017
13	Tofaş	Üretim	Evet	2014
14	Vakıf Bank	Mali kuruluş	Evet	2017
15	Vodafone	Hizmet	Hayır	2011
16	Yapı kredi	Mali kuruluş	Evet	2015

Araştırma konusunu oluşturan işletmelere ilişkin bilgilere göre sürdürülebilirlik raporunu güvence raporu ile sunan 16 işletmenin 13'ü BIST Sürdürülebilirlik Endeksine kayıtlıdır. Sürdürülebilirlik raporunu güvence raporu ile sunan işletmeler sektörel bazda incelendiğinde %50'si (8) üretim, %25'i (4) mali kuruluş, %25'i (4) ise hizmet sektörüne ait olduğu görülmektedir. Sürdürülebilirlik raporunu güvence raporu ile sunan şirketlerin sayısında son dönemde artış görülmektedir. Örneğin 2013-2016 yıllarında 6 şirket iken 2017 yılında 12 şirket güvence denetiminden geçmiştir.

4.2. Araştırmanın Bulguları

4.2.1. Güvence Raporlarının İçerik Analizi

Araştırma kapsamındaki 35 güvence denetim raporunun 20'si (%57) bağımsız denetim firması, 15'i (% 43) ise uzman kuruluş tarafından verilmiştir. Bu raporlardan 33'ü (% 94) şirketin yönetim kuruluna veya direktörler kuruluna hitaben yazılmış iken, 2'sinde (%6'sı) GRI kapsamında güvence denetimini gerçekleştiren uzman kuruluşlar, raporun muhatabı belirtmemişlerdir.

Güvence denetimi denetim şirketi tarafından gerçekleştirildiğinde denetimde kullanılan güvence standardı hakkında bilgi verildiği; uzman kuruluş tarafından gerçekleştirildiğinde ise kullanılan güvence denetim standardının belirtilmediği, sadece ISO014064 ve GRI dikkate alındığı saptanmıştır. Söz konusu raporların içerik analizi Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Güvence raporlarının içerik detayları

Kriterler	Özellikleri	Frekans	Yüzde	Denetçiler	Uzman
1. Kullanılan standartlar	Tek standart - Sadece ISO14064, kapsam 1, kapsam 2, kapsam 3	10	% 29	0	10
	Standartların kombinasyonu				
	- GDS 3000, GRI ve Etik Kurallar Standardı	14	% 40	14	0
	- GDS 3000 ve Endüstriye Özgü Standartlar	4	% 11	4	0
	- GDS 3000 ve AA1000 ve GRI	2	% 5	2	0
	- ISO 14064 ve Etik Kuralı	5	% 14	0	5
2. En çok uygulanan denetim prosedürleri (rapor başına birden fazla yöntem mümkün)	- Örnekleme bazında maddi doğruluk testlerin gerçekleştirilmesi dair bilgi verilmiş	17	% 49	17	0
	- Şirket yönetimi ile görüşme yapıldığı bilgisi	14	% 40	14	0
	- Veriler üzerinden analitik prosedürler uygulaması	13	% 37	13	0
	- İç dokümantasyonun incelenmesi bilgisi	12	% 34	12	0
	- Kıdemli personel ile görüşmeler yapıldığı bilgisi	8	% 23	8	0
	- Örnekleme metoduyla raporlarda yer alan öncelikli konular üzerine denetim süreçleri tasarlanması ve uygulanması	2	% 6	2	0
	- Seçilen bilgileri yeniden hesaplama yöntemi ile değerlendirilmiştir	26	% 74	20	6
	- Envanter tasarımı ve uygulamasını değerlendirme	7	% 20	2	5
	- Önemli konuların değerlendirilmesi ve ilgili çözümlerin belirlenmesi	6	% 17	2	4
	- Kontrol ve metodolojilerin değerlendirilmesi	6	% 16	1	5
	- Sera gazı bilgi sistemi tasarımı, kontrolü ve ölçümü	14	% 40	0	14
	- Saha ziyaretlerine dair bilgi verenler	7	% 20	0	7
	- Risklerin değerlendirilmesi ve doğrulama planlaması	4	% 11	0	4
3. Sürdürülebilirlik raporundaki bilgiler	Ekonomik Bilgi	4	% 11	4	0
	Sosyal Bilgi	12	% 34	12	0
	Çevresel Bilgi	34	% 97	19	15
4. Güvence seviyesi	- Sınırlı güvence	19	% 54	19	0
	- Makul güvence	10	% 28	1	9
	- Karma	6	% 17	0	6

İncelenen sürdürülebilirlik raporlarındaki güvence denetim görüşü hem bağımsız denetim şirketleri tarafından hem de uzman kuruluşları tarafından verilmiştir. Türkiye’de güvence denetimi veren denetim şirketlerinin hepsi “Dört Büyükler” olarak bilinen denetim şirketleridir. Dünyada yapılan araştırmalarda da “Dört Büyükler” ISAE3000 standardını uygulama eğilimindeyken (Manetti ve Becatti, 2009:293) uzman kuruluşların büyük bir çoğunluğu ise AA1000 standardını kullanma eğilimi içinde oldukları görülmektedir.

Güvence denetiminde temelde GDS 3000 ve AA1000 olmak üzere iki standart kullanılmaktadır. Çalışmada toplam 35 rapordan 20 şirkete verilen güvence raporunda GDS 3000’e göre güvence denetimi gerçekleştirilmiştir, 15 şirketin güvence raporunda ise denetçinin uyguladığı standart hakkında bilgi verilmemiştir. Vodafone Türkiye tarafından sunulan sürdürülebilirlik raporundaki güvence denetiminde hem GDS 3000 hem de AA1000 standardını kullanılmıştır. Bunun sebebi ise Vodafone grubu Birleşik Devletler’deki Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi’nde işlem gören bir şirket olmasıdır.

Güvence denetimi sürecinde denetçiler tarafından uygulanan denetim prosedürlerinde benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle denetçilerin örnekleme bazında maddi doğruluk testlerini; seçilmiş bilgilere yönelik olarak yeniden hesaplama yöntemini; veriler üzerinden analitik prosedürler uygulaması ile iç dokumentasyonun incelenmesini uyguladıkları saptanmıştır. Sınırlı güvence denetiminde denetçi, sürdürülebilirlik raporlarında yer alan tüm bilgileri seçemeyebilir ve seçilenlere daha az sayıda prosedür uygulayabilir. “Örneğin makul güvence denetiminde hem analitik prosedürleri hem de diğer prosedürleri uygularken, şartlara göre sınırlı denetimde yalnızca analitik prosedürleri uygulayabilir (GDS 3000, A3).” Nitekim Gürtürk ve Hahn çalışmalarında (2016:39) denetim şirketleri tarafından uygulanan güvence sürecinde sadece seçilmiş bilgilere yönelik denetim prosedürlerinin uygulandığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla kalite puanlarının potansiyel olarak düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak AA1000 kullanan uzman kuruluşları tarafından verilen güvence beyanlarında daha kapsamlı denetim prosedürlerinin uygulandığını saptamışlardır. Araştırmamızda Vodafone şirketine verilen güvence beyanı AA1000 ve GDS 3000 ve diğer standartlar kapsamında verildiği için daha geniş ve çeşitli denetim prosedürlerinin uygulandığı görülmüş, bu da kalitenin artmasına katkı sağlamıştır.

Uzman şirketler ise sera gazı bilgi sistemi tasarımı, kontrolü ve ölçümü konusuna odaklanmışlar ve güvence süreçlerinde daha dar kapsamlı yöntemleri benimsemişlerdir. Çünkü Türkiye’de uzman kuruluşlar bu güvence hizmetine ilişkin denetimleri yapmaya yeni başlamışlardır. Yurt dışında ise uzman kuruluşlar güvence süreçlerinde daha geniş çeşitlilikteki yöntemleri benimsemişlerdir. Gürtürk ve Hahn (2016:37) araştırmalarında güvence standartlarının ve kılavuzlarının uygulanmış kombinasyonuna bağlı olarak, güvence beyanının içeriğine ve güvence denetiminde yapılan prosedürlerin farklılıkları üzerinde odaklanmışlardır.

Güvence beyanlarının içeriği incelendiğinde şirketlerin hazırladığı sürdürülebilirlik raporunun hangi bilgilerin güvence sürecine tabi olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Güvence verilen bölümlerden özellikle çevresel bilgilere (34 adet-%97) verildiği gözlenmiştir. Ekonomik bilgilerle ilgili olarak ise sadece raporların % 11’inde (4 adet) , sosyal bilgilerle ilgili olarak ise 35 rapordan 12’sinde (% 34) güvence görüşü bulunmaktadır.

Raporlardaki güvence seviyelerine bakıldığında verilen görüşlerin 19 tanesinde (%54) sınırlı güvence, diğerlerinde ise makul (%28) ve karma (%17) güvencedir. Sürdürülebilirlik raporlarında seçilmiş bilgilere ilişkin güvence verildiğinden, görüş seviyesi sınırlı güvence düzeyindedir ve tamamı denetim firmaları tarafından verilmiştir.

4.2.2. Güvence Raporlarının Skor Analizi

Şirketlerin güvence raporlarının kapsamlılık düzeyi ve şeffaflık seviyesi Gürtürk ve Hahn'ın belirlediği ölçütler esas alınarak, tarafımızca uyarlanan 14 kritere (bkz. Tablo 5) göre analiz edildiğinde ulaşılan en yüksek puan 20 olmaktadır.

Tablo 5: İçerik analizi için uyarlanan kodlama kuralları

Puanlama ölçütleri	Tanım	Ölçek
1. Başlık	Güvence beyanının adı	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
2. Sürdürülebilirlik raporu hazırlayan firma adı ve adresi	Güvence beyanının resmi olarak ele alındığı taraf (başlıkta ya da metin içinde ayrı adresler halinde)	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
3. Güvence veren tarafın adı ve adresi	Güvence taahhüdünü yürüten firmanın adı ve adresi	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
4. Güvence sağlayıcının kim olduğu bilgisi	Denetim şirketi veya Uzman şirketi	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
5. Güvence raporu tarihi	Güvence denetimin bittiği tarihe yapılan referans	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
6.Sürdürülebilirlik raporu hazırlayan firmanın sorumlulukları	Sürdürülebilirlik Raporu hazırlamasından sorumlu olduğu açık bildirilmeli (anahtarkelimeler: sorumlu, sorumluluk)	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
7. Güvence sağlayan tarafın sorumlulukları	Güvence verenin konuyla ilgili (bağımsız) bir görüş bildirmekten sorumlu olduğu açık beyanı (sürdürülebilirlik / çevresel / sosyal rapor)	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
8.Sürdürülebilirlik raporu hazırlayan müşteri firmadan Güvence hizmetini sunan tarafın bağımsızlığı	İki tarafın bağımsızlığını ifade eden bir bildiri (1, bağımsızlık veya bağımsızlık beyanında veya unvanında herhangi bir yerde bağımsızlık veya bağımsızlık ortaya çıkar çıkmaztanır, dolayısıyla “bu bağımsız bir görüştür...” gibi ifadeler hali hazırda geçerlidir.)	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
9. Güvence hizmeti sunan tarafın sürdürülebilirlik raporu hazırlayan müşteri firmalara karşı tarafsızlığı	Güvence veren tarafın müşteri firma ile menfaat ilgisi konusundaki tarafsızlık beyanı	0 Bilgi yok 1 Bilgi var

10. Güvence sözleşmesinin kapsamı	Güvence çalışmasında yeterli ve uygun denetim kanıtın toplanması kapsamında gerçekleştirilen prosedürlerin niteşiği ve zamanlaması	0 Referans yok 1 sınırlı prosedürler 2 yeterli prosedürler
11. Güvence sözleşmesinin amacı	Tarafların güvence çalışmasında koyduğu hedefleri sağlamak (amaçlanan güvence düzeyini uyumlu)	0 Bilgi yok 1 Sınırlı güvence 2 Karma yaklaşım 3 Makul güvence
12. Güvence verenin yetkileri	Denetim ekibinin güvence prosedürlerini gerçekleştirmesini sağlayan profesyonel becerilerin tanımlanması	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
13. Kanıtları değerlendirmek ve sonuca ulaşmak için kullanılan kriterler (Kanıtların dayanağı)	Sürdürülebilirlik raporunun hazırlandığı belirli kriterlere atıfta bulunan bir beyan (örn. GRI ve ISO 14064 çoğunlukla dahili olarak geliştirilen standartlar)	0 Bilgi yok 1 Kısaca belirtilmiş 2 Açıkça belirtilmiş
14. Güvence çalışmasında kullanılan güvence standardı	Güvence sağlayıcısının çalışmasını yöneten standartlar (AA1000AS veya ISAE3000)	0 Bilgi yok 1 Bilgi var
15. Yapılan işin özeti açıkça belirtilmiş mi	Bir görüş sunmak için yapılan prosedürlerin açıklanması	0 Belirtilmemiş 1 Belirtilmiş
16. Güvence sağlayıcı tarafın tecrübesi (performans)	Güvence veren tarafın kendi performansına yansımaları	0 Bilgi yok 1 Bilgi var

İncelenen şirketler arasında en yüksek puanı Arçelik'in sürdürülebilirlik raporuna verilen güvence raporunun (19 puan) aldığı saptanmıştır (bkz. Ek 1). Arçelik'in sürdürülebilirlik raporunun güvence beyanı uzman kuruluş tarafından verilmiş olup uygulanan standarda ilişkin bilgi verilmediği için bir puan eksik olmuştur. Arçelik Türkiye'de sürdürülebilirlik raporlarını güvence beyanı ile sunan ilk şirketlerden biridir. Diğer taraftan incelenen raporlar arasında en düşük puanı (6) Vakıfbank'ın raporu almıştır. Vakıfbank uzman kuruluş tarafından denetlenmiş olmakla birlikte ilk defa sürdürülebilirlik raporunu güvence beyanı ile birlikte yayınlamıştır. Vakıfbank'ın sürdürülebilirlik raporunda güvence denetime konu olan bilgi sera gazı emisyonu olduğundan güvence raporu standart bir formatta hazırlanmamıştır. Vodafone'nun ise iki raporu denetim firması, bir raporu da uzman kuruluş tarafından denetlendiğinden diğer işletmelerden farklı olarak iki ayrı puan hesaplanmıştır.

Analizin ikinci kısmında rapor puanlarının genel ortalaması hesaplanmış ve işletmeler ortalamasının altında ve üstünde olma durumuna göre tekrar değerlendirilmiştir. Ortalama puanın hesaplama nedeni işletmelerin sürdürülebilirlik raporunu yayınlama dönem sayısının farklı olmasındandır. Ortalama skordan hareketle işletmelerin karşılaştırabilirliği sağlanmıştır. Genel ortalama 14,69 olup ortalamanın altında 5 güvence beyanının bulunduğu görülmüştür. Bu güvence raporlarının tamamı uzman kuruluş tarafından verilmiştir. Buradan ulaşılan sonuca göre uzman kuruluşların güvence verdikleri seçilmiş bilgiye göre kısıtlı raporlar hazırladıkları, güvence raporlarındaki tüm ayrıntılı bilgilere yer vermedikleri söylenebilir. Oysaki denetim firmaları seçilmiş bilgilere güvence verseler de daha standart bir formatta ve daha ayrıntılı bir biçimde güvence raporları sunmaktadır.

Denetim şirketlerinin ve uzman kuruluşların güvence beyanlarının ortalama puanları ayrı ayrı ele alındığında güvence raporu uzman kuruluşlar tarafından verildiğinde genel ortalama 12.14; denetim şirketleri tarafından verildiğinde ise 16,48 olmaktadır.

Uzman kuruluşların güvence raporlarının kapsamlılık ve şeffaflık skoru 6 ile 19 puan aralığında seyrettiği görülmektedir. Bu da söz konusu işletmeler tarafından düzenlenen güvence raporlarının kapsam ve içeriğinin farklı olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sadece uzman kuruluşlar tarafından sunulan güvence raporlarının genel ortalaması dikkate alındığında 8 rapordan 3'ü ortalamasının altında kaldığı belirlenmiştir.

Denetim şirketleri tarafından sunulan raporların 16 ile 17 puan arasında olduğu saptanmış, bu da güvence hizmeti denetim şirketleri tarafından gerçekleştirildiğinde güvence raporları standartlaşmış olarak sunulduğunu göstermektedir. Nitekim Haveman (1993:592) araştırmasında denetim şirketlerinin güvence raporlarının homojen bir hal aldığını belirtmiştir.

İncelenen rapordaki denetim şirketlerinin de uzman kuruluşların da güvence denetiminin sonucunda şirketlere herhangi bir öneride bulunmadıkları görülmüştür. Gürtürk ve Hahn (2016:35) çalışmalarında, İngiltere ve Almanya borsasında işlem gören şirketlerin sürdürülebilirlik raporuna verilen güvence beyanlarında denetimi yapanların ilgililere tavsiyelerde bulduklarını ifade etmişlerdir. Ancak Türkiye’de sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence beyanlarında şirketlere ilişkin herhangi bir öneri bulgusuna rastlanmamıştır. Bunun sebebi ülkemizde denetim şirketlerinin, denetlenen aynı firmalara danışmanlık hizmeti sunmadıklarından kaynaklanabilir.

5. SONUÇ

Sürdürülebilirlik raporlarına ilişkin güvence denetimi, bu rapordaki finansal olmayan bilgilerin doğruluğuna dair güvence raporu sunmaktadır. Dolayısıyla dünyada 2002 yılından bu yana sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence denetim raporlarının sayısı artmıştır (Mock ve diğ. 2013:284). Türkiye’de de son yıllarda aynı artış trendi gözlenmektedir. Güvence veren taraflardan denetim şirketlerinin uzman kuruluşlara nazaran daha belirleyici olmaktadır. Denetim şirketleri ISAE 3000 no’lu standardı kullanmaktadır, dolayısıyla ISAE 3000 standardı AA1000AS standardına nazaran daha fazla benimsenmiştir (Junior, 2014:9). ISAE 3000 standardı denetim mesleği için mevcut düzenlemelere dayanan etik gereklilikler ve Kalite Kontrol Sistemleri oluştururken, AA1000AS sadece paydaşlara olan bağlılığı ve yukarıda açıklanan temel ilkelerine uymayı vurgulamaktadır (Ogando ve ark, 2018:3). Türkiye’de de sürdürülebilirlik raporu yayınlayan şirketlerin çoğunluğu güvence denetiminde GDS 3000 standardını benimseyen “Dört Büyükler”den birini tercih etmektedir.

Ülkemizde güvence denetimi gerek denetim şirketi gerekse uzman şirketi tarafından sunulmuş olsun sürdürülebilirlik raporlarında yer alan bilgilerin tamamına güvence verilmediği, seçili bilgilerin güvence altına alındığı tespit edilmiştir. Seçilmiş bilgilerin içinde genellikle çevresel bilgiler yani sera gazı emisyonu, enerji kullanımı, su kullanımı, dolaylı emisyon ve atık bilgileri yer almakta ve bu bilgilere güvence hem denetim şirketi hem de uzman şirketi tarafından verilmektedir. Sosyal bilgilere verilen güvence beyanına ise sadece denetim şirketi tarafından hazırlanan rapordaki rastlanmaktadır. Almanya ve İngiltere borsalarında işlem gören şirketlerin güvence denetim raporları dikkate alındığında sosyal gös-

tergelere odaklandığı görülmektedir (Gürtürk ve Hahn, 2016:39). Örneğin çalışanların eğitim oranı, çalışanların iş güvenliği, kaza ve ölüm oranlarını, çalışanlara yapılan iş memnuniyeti anketleri ve sosyal yardımlar güvence altına alınmıştır. Uzman kuruluşlar tarafından düzenlenecek güvence denetiminde sürdürülebilirlik raporundaki sosyal göstergelerin de dikkate alınması önerebilir. Zira sosyal bilgilerin güvence altına alınması sürdürülebilirlik raporlarının performansını arttırabileceği düşünülmektedir. Ekonomik bilgilerle ilgili güvence beyanı da sadece denetim şirketleri tarafından verildiği belirlenmiştir. Bu şirketler mali sektörde faaliyet gösteren Türkiye İş Bankası ve Yapı Kredi Bankası'dır.

Sürdürülebilirlik raporlarına verilen güvence denetimi denetçiler tarafından verildiğinde güvence prosedürlerinin standartlaşmış olması beyanların güvenilirliğini zedeleme riski oluşturabilmektedir. Yapılan güvence denetiminin standartlaşması oldukça düşük bir güvence şeffaflığına ve sürdürülebilirlik raporunun güvenilirliğinin azalmasına yol açabilmektedir. Güvence denetimi uzman kuruluşlar tarafından verildiğinde ise uygulanan güvence prosedürleri şirketin bulunduğu sektöre göre farklılık göstermektedir. Standartlaşmamış raporlar, güvence denetimine olan güveninin artmasına neden olmaktadır.

Tablo 4'ten de görüldüğü üzere güvence beyanlarının çoğunluğu, GDS 3000 standardına göre "Dört Büyükler" tarafından hazırlanmış ve sınırlı güvence görüşü verilmiştir. Bunun sebebi Türkiye'de sürdürülebilirlik raporunun tamamına değil, sadece seçilmiş bilgilere güvence verilmesidir. Güvence beyanı ister denetim şirketi ister uzman kuruluş tarafından verilsin, işletmelerin sorunlarına ilişkin sundukları önerileri de güvence raporlarına dahil etmeleri tavsiye edilir. Çünkü öneriler şirketlerin sürdürülebilirlik performansları iyileştirecek süreçleri geliştirmeleri için potansiyel önlemleri almalarında yardımcı olabilir. İleride yapılacak çalışmalarda, güvence raporuyla birlikte sunulan sürdürülebilirlik raporlarının şirketlerin performansına etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- AA1000 Assurance Standard 2008. London: AccountAbility. ACCA, “Reporting, Sustainability Briefing Paper 1”, www2.accaglobal.com/documents/rsb2.pdf, [Erişim tarihi: 23.11.2018].
- AA1000 Accountability Principles 2018. London: AccountAbility. https://www.accountability.org/wp-content/uploads/2018/05/AA1000_Accountability_Principles_2018_Single_Pages.pdf [Erişim tarihi: 23.11.2018].
- Ackers, B. ve Heerden, B. (2015), “Can a conceptual framework for corporate social responsibility [CSR] assurance be developed?”, *Corporate Ownership and Control*, S.12(4), s.8-23.
- Altıntaş, N.N. (2011), *Bağımsız Denetim ve Vergi Denetimi Dışındaki Güvence Hizmetleri*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Aras, G. ve Crowther, D. (2008), “Governance and Sustainability: An Investigation into Relationship between Corporate Governance and Corporate Sustainability”, *Management Decision*, S.46(3), s.433-448.
- Adams, C.A. ve Frost, G.R. (2008), “Integrating Sustainability Reporting into Management Practices”, *Account Forum*, S.32(4), s.288-302.
- Blair, M. M., Williams C. A. ve Li-Wen Lin, (2008), “The New Role for Assurance Services in Global Commerce”, *Journal of Corporation Law*, S.33(2), s.325-360.
- Dinç, E. ve Atabay, E. (2016), “Güvence Denetim Standartları ve Güvence Denetim Süreci”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.21(5), s.1527-1541.
- Erdoğan, M. (2002), “Muhasebe, Denetim ve Bağımsız Denetimin Gerekliliği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, S.5, s.51-63.
- Fuhrmann, S., Christian, O., Elisabeth, L. ve Thomas W.G. (2017), “The contents of assurance statements for sustainability reports and information asymmetry”, *Accounting and Business Research*, S.47, s.369-400.
- Gürtürk, A - Hahn, R (2016), “An Empirical Assessment of Assurance Statements in Sustainability Reports: Smoke Screens or Enlightening Information?”, *Journal of Cleaner Production*, S.136, s.30-41.
- Harrison, J.S. ve Laan Smith, J. (2015), “Responsible accounting for stakeholders”, *Journal of Management Studies*, S.52(7), s.935-960.
- Haveman, H.A. (1993), “Follow the leader: mimetic isomorphism and entry into new markets”, *Administrative Science Quarterly*, S.38(4), s.593-627.
- Hayes, R., Roger, D., Arnold, S. ve Wallage, Ph (2005), *Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing*, 2.bs., Prentice-Hall, İngiltere.
- IAASB. 2013. ISAE 3000 (Revised) Assurance Engagements Other than Audits or Reviews of Historical Financial Information. New York: International Federation of Accountants (IFAC).
- Jones, M.J. ve Solomon, J.F. (2010), “Social and Environmental Report Assurance: Some Interview Evidence”, *Account Forum*, S.34(1), s.20-31.
- Jones, A. ve Jonas A.G. (2011), “Corporate social responsibility reporting: The growing need for input from the accounting profession”, *The CPA Journal*, S.81, s.65-71.
- Junior, R.M., Best, P.J. ve Cotter, J. (2014), “Sustainability reporting and assurance: ahistorical analysis on a world-wide phenomenon”, *Journal of Business Ethics*, 120 (1), s.1-11.
- Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK), Güvence Denetimleri Standardı 3000 (GDS

- 3000) Tarihi Finansal Bilgilerin Bağımsız Denetimi veya Sınırlı Bağımsız Denetimi Dışındaki Güvence Denetimleri Hakkında Tebliğ, Türkiye Denetim Standartları Tebliği No: 45, T.C.Resmi Gazete, 29524, 6 Kasım 2015.
- Kaval, H. (2017), “Sustainability Reporting in the Light of European Union Regulation and Recent Trends”, 14th International Conference on Accounting Auditing for Development and Sustainability, December 10, s.64-66.
- Kavut, L. (2009), “Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim”, İSMMMO Yayınları:130, İstanbul.
- Kolk, A. (2008), “Sustainability, accountability and corporate governance: exploring multinationals’ reporting practices”, *Business Strategy and the Environment*, S.17(1), s.1-15.
- KPMG, International Survey of Corporate Responsibility Reporting 2013, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/> (Erişim tarihi:12.04.2019)
- KPMG, The KPMG Survey of Corporate Responsibility Reporting 2015, Amstelveen: KPMG International. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/> (Erişim tarihi:12.04.2019)
- Manetti, G. ve Becatti, L. (2009), “Assurance services for sustainability reports: Standards and empirical evidence”, *Journal of Business Ethics*, S.87, s.289-298.
- Marx, B. ve Dyk, V. (2011), “Sustainability reporting and assurance: An analysis of assurance practices in South Africa”, *Meditari Accountancy Research*, S.19, s.39-55.
- Mock, T.J., Rao, S.S. ve Srivastava, R.P. (2013), “The development of worldwide sustainability reporting assurance”, *Australian Accounting Review*, S.23(4), s.280-294.
- Ogando N,V., Blanco, S.R. ve Fernandez-Feijoo, B. (2018), “A Provider’s Approach To The Assurance Market of Sustainability Reports in Spain” *Administrative Sciences*, S.8, s.28:1-27.
- O’Dwyer, B. (2011), “The Case of Sustainability Assurance: Constructing a New Assurance Service”, *Contemporary Accounting Research*, S.28(4), s.1230-1266.
- Özerhan, Y.** ve Sultanoğlu, B. (2018), “Sürdürülebilirlik Raporu Kapsamında Çevresel Bilgilerin Raporlanması ve Güvence Denetimi”, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, S.53, s.55-76.
- Park, J. ve Brorson, T. (2005), “Experiences of and Views on Third-Party Assurance of Corporate Environmental and Sustainability Reports”, *Journal of Cleaner Production*, S.13, s.1095-1106.
- Perego, P. ve Kolk, A. (2012), “Multinationals’ Accountability on Sustainability: The Evolution of Third-Party Assurance of Sustainability Reports”, *Journal of Business Ethics*, S.110(2), s.1-37.
- Perego, P. (2009), “Causes and consequences of choosing different assurance providers: An international study of sustainability reporting”, *International Journal of Management*, S.26, s. 412-425.
- Sisaye, S. (2011), “Ecological Systems Approaches to Sustainability and Organizational Development: Emerging Trends in Environmental and Social Reporting Systems”, *Leadership and Organization Development Journal*, S.32(4), s.379-398.
- Selimoğlu Kardeş, S. ve Çalışkan Özsozğun, A. (2016), “Sürdürülebilirlik Bağlamında Uluslararası Güvence Denetimi Standardı GDS (ISAE) 3410–Sera Gazı Beyanları-I”, *Muhasebe ve Denetime Bakış*, S.47, s.1-22.
- Soltani, B. (2007), *Auditing: An International Approach*, Prentice-Hall, İngiltere.
- Yanık, S. S. ve Çil Koçyiğit, S. (2014), “Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kapsamında Isae 3000 Ve Bağımsız **Güvence** Raporlarının ISAE 3000 Açısından Değerlendirilmesi”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, S.4, s.121-150.
- Zorio-Grima, A., García-Benau, M.A. ve Sierra, L. (2015), “Sustainability report assurance in Spain and Latin America”, *Revista Innovar Journal*, S.25, s.85–101.

<https://www.cpajournal.com/2017/07/26/current-state-assurance-sustainability-reports/fifa> Current State of Assurance on Sustainability Reports.

<https://www.kurumsalsurdurulebilirlik.com>, (Erişim tarihi:28.11.2018)

<https://www.borsaistanbul.com>, (Erişim tarihi:25.12.2018)

<https://dqs.com.tr/aa1000-accountability-principles-standardi-yayinlandi/>, (Erişim tarihi: 19.02.2019).

<https://www.accountability.org>, (Erişim tarihi: 19.02.2019).

<https://www.ifac.org>, (Erişim tarihi: 25.12.2018).

EK I. Güvence beyanlarının puanları

Rapor Yayınlayan Şirket	Rapor Dönemi	Güvence Hizmeti Veren Şirket	1) Başlık	2) Şirket adresi	3) Göv. Ver. adı ve adresi	4) Göv. sağlayaca- nın türü	5) Rapor tarhi	6) Firma Sorum luluğu	7) Deneççi sorun luluğu	8) Bağım sızlık	9) Taraf sızlık	10) Göv. Sözl. Kapsamı	11) Göv. Sözl. amacı	12) Göv. Ver. yetkin liğı	13) Kanıt. Dayan	14) Stan dart	15) Yapıl. işin özeti	16) Deneççi tecrübesi	Toplam Puan	Ort. Puan
max puan			1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	2	1	1	1	20	
Andl. EFES	2017	Ey Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	16	16
Arçelik	2013	Bsi Group	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	2	0	1	1	19	19
Arçelik	2014	Bsi Group	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	2	0	1	1	19	19
Arçelik	2015	Bsi Grp.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	2	0	1	1	19	19
Arçelik	2016	Bsi Grp	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	2	0	1	1	19	19
Arçelik	2017	Bsi Grp.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	3	1	2	0	1	1	19	19
Brisa	2013	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	17	17
Brisa	2014	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	17	17
Brisa	2015	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	17	17
Brisa	2016	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	17	17
Çınsa	2017	Ey Dnt.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	17	17
Cola	2017	Ey Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	17	17
Eczacıbaşı	2013	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16	16
Eczacıbaşı	2014	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16	16
Eczacıbaşı	2015	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16	16
Eczacıbaşı	2016	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16	16
Eczacıbaşı	2017	Pwc Dntm	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16	16

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK RAPORLAMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BORSA İSTANBUL ÖRNEĞİ*

Doç. Dr. İlker KIYMETLİ ŞEN**
Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU***

Makale Gönderim Tarihi : 06/02/2019 / Kabul Tarihi : 08/05/2019

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasına etki eden faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaçla Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksinde işlem gören şirketler üzerinde bir araştırma yapılmıştır. BIST Sürdürülebilirlik Endeksinin 2014 yılında kurulmasından dolayı, 2014-2018 yıllarında işlem gören şirketler analize dahil edilmiştir. Çalışmada analize dahil edilen şirketlerin faaliyet raporları ve sürdürülebilirlik raporları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışmada literatürde kullanılmış olan değişkenler esas alınarak regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Değişkenler arasında çoklu bağlantı olup olmadığı korelasyon analizi ve VIF değerleri esas alınarak belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasında şirket büyüklüğünün, karlılık oranının ve borçlanma düzeyinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Raporlama, Borsa İstanbul.

JEL Kodları: G34, G38, M14.

* Bu çalışma 5-6 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlenen XX. Türkiye Muhasebe Kongresinde sunulan bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş halidir.

** SMMM, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Muhasebe ve Denetim Bölümü, ilksen@ticaret.edu.tr
orcid.org/0000-0001-6175-3397

*** Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, zhatunoglu@ksu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-9103-2766

Factors Affecting Corporate Social Responsibility Reporting: Evidence from Borsa Istanbul**Abstract**

The aim of this study is the determination of factors that influence corporate social responsibility reporting. For this purpose, a research is conducted on companies traded in Borsa Istanbul (BIST). Due to the launch of BIST sustainability index in 2014, companies traded in year 2014-2018 were included in the analysis. In the study, the annual reports and sustainability reports were analyzed by content analysis method.

In addition, in the study, regression analysis method has been used on the basis of variables that have been used in the literature. Whether there is multicollinearity among variables was determined on the basis of correlation analysis and VIF values. In the result of the analysis, it is determined that the company size, profitability ratio and level of leverage are effective in corporate social responsibility reporting.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Reporting, Borsa Istanbul.

JEL Codes: G34, G38, M14.

1. GİRİŞ

Son yıllarda teknolojik gelişimlere bağlı olarak sanayileşmedeki artış, toplumsal açıdan çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle bu sorunlar içinde çevre kirliliği, doğal kaynakların azalması, karbon salınımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan küresel ısınma önemli bir yer tutmaktadır. Küresel sorun haline gelen bu sorunlar karşısında devletlerin yetersiz kalması, sosyal sorumluluk kavramının doğmasına neden olmuştur (Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu, 2014: 126).

Sorumluluk kavramı en genel anlamıyla, işletmelerin kendi hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri faaliyetlerde sorumlu davranmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle toplumsal veya yasal bazı kurallara uygun olarak faaliyetlerin yürütülmesidir (Demir, 2013: 225). Bu nedenle işletmelerin faaliyetlerini yürütürken toplum çıkarlarını gözetmeleri gerekmektedir. Yani bir işletmeyi değerli kılan unsur, sadece ürettiği ürünün kalitesi değildir, aynı zamanda topluma olan katkısı ve kazandırdıklarıdır (Özgen, 2007: 1).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının tarihsel gelişimi 1950'li yıllara dayanmakta olup, yeni bir kavram değildir (Alparslan ve Aygün, 2013: 438). Bu nedenle literatürde çeşitli tanımlamalar yer almaktadır. Ancak en yalın ifadeyle kurumsal sosyal sorumluluk; işletmelerin sorumluluklarının mal ve hizmet üretmekle sınırlı olmadığı, bununla birlikte çalışanlarına, müşterilerine, rakiplerine, ortaklarına, kamuoyuna ve yaşadığı çevreye karşı olan sorumluluklarını ifade etmektedir (Erkman ve Şahinoğlu, 2012: 268). Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeleri hem ulusal, hem de uluslararası platformda daha güçlü ve etkin olmaya teşvik etmektedir (Arsad vd., 2014: 161).

Kurumsal sosyal sorumluluğun dört boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar aşağıdaki gibidir (Demir, 2013: 227):

- Ekonomik Sorumluluklar: İşletmelerin karlı olması, kaynakların etkin olarak kullanılması ve işletme fonksiyonlarına ilişkin stratejik kararlar alınmasını ifade etmektedir.
- Yasal Sorumluluklar: Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere uygun davranılmasını ifade etmektedir.
- Etik Sorumluluklar: Yasal düzenlemelerin yanında, toplumun gelenek, örf ve beklentilerine uygun davranılmasını ifade etmektedir.
- Gönüllü Sorumluluklar: Toplumun refah düzeyini artırmaya yönelik gerçekleştirilen faaliyetlere gönüllü olarak katılımda bulunulmasını ifade etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasına etki eden faktörlerin belirlenmesidir. Bu amaçla Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksinde işlem gören şirketler üzerinde bir araştırma yapılmıştır.

2. Literatür Araştırması ve Hipotez Geliştirme

Kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasına etki eden faktörler ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Gao vd., 2005: 233). Ancak genel olarak kurumsal sosyal sorumluluğa etki eden faktörler; kurumsal karakteristikle ilgili olanlar, kültürel ve bölgesel faktörler, ekonomik faktörler, politik faktörler ve yasal faktörler olmak üzere sınıflandırılabilir (Haider, 2010: 5-7).

Literatürde yer alan birçok çalışmada kurumsal karakteristikle ilgili faktörler ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında ilişki kurulmuştur. Bu faktörlerin başında; işletmenin büyüklüğü, kurumsal sahiplik oranı, sektör, yönetim kurulu yapısı, işletmenin yaşı gelmektedir (Haider, 2010: 5).

Yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı

Yönetim kurulu, kurumsal yönetim ve finansal raporlama açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü kurumsal işletmelerde Türk Ticaret Kanunu gereğince raporlamadan yönetim kurulu sorumludur. Bu nedenle yönetim kurulundaki üye sayısı raporlama açısından önemli bir etkidir.

İşletmelerde yönetim kurulunda icradan görevli olan üyelerle birlikte icrada görevli olmayan üyeler yer almaktadır. İcradan görevli olmayan üyeler arasından da bağımsız üyeler yönetim kurulunda görev almaktadır. Yönetim kurulu başkanının, icradan görevli olan üyeler üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Buna karşın bağımsız üyeler, diğer üyelere göre daha az etki altındadır. Bu nedenle bağımsız üye sayısının kurulda artması baskıyı azaltacağından, raporlama konusunda daha istekli olmaya neden olacaktır. Nitekim Haniffa ve Cooke (2005) ve Das vd. (2015) yaptıkları çalışmada bağımsız üye oranı ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu nedenle bağımsız yönetim kurulu üye oranı ile ilgili aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H1: Yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Kurumsal sahiplik

Kurumsal sahiplik, işletmenin hissedarları içinde kurumsal yatırımcıların olması durumudur. Bu tür işletmeler genellikle aracı kurumlar, banka ve finans kuruluşları, sigorta şirketleri, fon şirketleri gibi kurumlardır (Gör vd., 2016: 683). Kurumsal sahiplik ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında da ilişki bulunmaktadır. Nitekim Rashid ve Lodh (2008) ve Das vd. (2015) de yaptıkları çalışmada kurumsal sosyal raporlama ile kurumsal yönetim uygulamaları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan bu çalışmada kurumsal sahipliğin kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması üzerinde etkisi olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Naser ve Hassan (2013) da yaptıkları çalışmada kurumsal sahiplik ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu nedenle kurumsal sahiplik ile kurumsal sosyal sorumluluk arasındaki ilişkiyi değerlendirme amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H2: Kurumsal sahiplik oranı ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İşletmenin yaşı

İşletmenin yaşı, işletmenin kuruluş yılıyla verilerin toplandığı tarih arasındaki süreyi ifade etmektedir. Hossain ve Reaz (2007) ile Terzi vd. (2014) yaptıkları çalışmada işletmenin yaşının kurumsal yönetim açısından önemli olduğu belirtmişlerdir. Nitekim köklü işletmelerin daha kurumsal uygulamalara yönelim göstermede diğer işletmelere göre daha istekli olduğu söylenebilir. Juhmani (2014) ve Das vd. (2015) yaptıkları çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk ile işletmenin yaşı arasında ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Bu nedenle işletmenin yaşının kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasında da belirleyici bir faktör olabileceği düşünülmüş olup, hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H3: İşletmenin yaşı ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İşletmenin büyüklüğü

İşletmenin büyüklüğü, toplam aktifin doğal algoritması alınarak hesaplanmaktadır. Gao vd. (2005) ile Haniffa ve Cooke (2005), Naser ve Hassan (2013), Juhmani (2014) ve Das vd. (2015) yaptıkları çalışmalarda işletmenin büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında anlamlı ilişkiler olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmacılara göre aktif büyüklüğü fazla olan işletmelerin topluma karşı daha fazla duyarlı olmaları gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü büyük işletmelerin faaliyetleri toplumu daha fazla etkilemektedir. Benzer şekilde Gör vd. (2016) yaptıkları çalışmada işletmenin büyüklüğü ile finansal raporlama arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Buna göre işletmelerde büyüklük arttıkça raporlamanın süresi de kısalmaktadır. Bu durum büyük işletmelerin bilgilerin yayınlanması konusunda daha istekli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle işletmenin büyüklüğünün kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasında önemli bir faktör olmasından dolayı hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H4: İşletmenin büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Karlılık

İşletmelerin karlılıkları da kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasına etki eden faktörlerden birisidir. Ancak bu ilişki işletmenin büyüklüğü kadar sıkı değildir. Karlı işletmelerin yöneticilerinin üzerlerinde baskı hissetme riski zarar yapan işletmelere göre daha düşük olmasından dolayı kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili açıklamaları yapma konusunda daha istekli olacaklardır (Haniffa ve Cooke, 2005: 402; Naser ve Hassan, 2013: 58; Juhmani, 2014: 80; Das vd., 2015: 137). Bu nedenle bu çalışmada karlılık faktörü de esas alınmıştır. Karlılık faktörü olarak net karlılık değişkeni kullanılmıştır. Karlılık ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H5: İşletmenin karlılığı ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Borçluluk düzeyi

İşletmelerin borçluluk düzeyleri de kurumsal sosyal sorumluluk açısından önemli bir değişkendir. Çünkü borçluluk düzeyi arttıkça, işletmeye kredi verenler, yöneticiler ve hissedarlar daha fazla bilgiye ihtiyaç duymaktadır (Haniffa ve Cooke, 2005: 402; Juhmani, 2014: 80). Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluluk ile borçluluk arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla finansal kaldıraç oranı kullanılmış olup, hipotez aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H6: İşletmenin borçluluk düzeyi ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Sektör yapısı

İşletmelerin içinde yer aldıkları sektörel yapı da kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili açıklamaları etkilemektedir. Örneğin kimyasal üretim veya tıbbi üretimle uğraşan işletmeler, diğer işletmelere göre çevresel açıklamalar konusunda daha hassas olmaktadır. Benzer şekilde müşteri odaklı işletmeler de kendi marka değerleri açısından daha hassas davranmaktadır (Haniffa ve Cooke, 2005: 403). Bunun yanında Singapur'da yapılan bir çalışmada bankacılık ve finans sektöründe sosyal sorumlulukla ilgili açıklamalar daha yüksek tespit edilmiştir (Haider, 2010: 5). Benzer şekilde Gao vd. (2005) ise yaptıkları çalışmada sektör ile kurumsal sosyal sorumluluk arasında anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir. Sektörel yapı ile kurumsal sosyal sorumluluk arasındaki ilişkiyi değerlendirme amacıyla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H7: Sektörel farklılıklar ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3. Araştırmanın Tasarımı

3.1. Veri ve Örneklem

Bu çalışmada Borsa İstanbul (BIST) Sürdürülebilirlik Endeksinde işlem gören şirketler üzerinde bir araştırma yapılmıştır. BIST Sürdürülebilirlik Endeksinin 2014 yılında kurulmasından dolayı, 2014-2018 yıllarında işlem gören 43 şirket analize dahil edilmiştir. Analize dahil edilen şirketlerin 8 tanesi bankacılık ve finans sektöründe, 20 tanesi imalat sanayinde, 4 tanesi iletişim ve perakende sektörlerinde,

6 tanesi otomotiv ve lastik sektörlerinde, 3 tanesi petrol ve kimya sektöründe, 2 tanesi de taşımacılık sektöründe faaliyet göstermektedir.

Analize dahil edilen şirketlere ilişkin bilgiler, faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları, kurumsal yönetim uyum raporları ve web sayfalarından elde edilmiştir.

3.2. Değişkenler

Çalışmada bağımlı değişken olarak kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi (CSR) kullanılmıştır. Analize dahil edilen şirketlerin sürdürülebilirlik ve faaliyet raporları içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş ve her bir şirket için açıklama düzeyi hesaplanmıştır. Kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili açıklamaların düzeyini belirlemek amacıyla Gao vd. (2005) tarafından kullanılan içerik kategorileri esas alınmıştır. CSR endeksini hesaplamak için kullanılan içerik ve alt konular Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1: CSR İçerik ve Alt Konuları

Çevre	Sağlık ve Güvenlik
Kirlilik kontrolü (hava, su, toprak, gürültü, görsel)	İş yerinde sağlık ve güvenlik
Çevresel zararın önlenmesi	Müşteri güvenliği
Atık geri dönüşüm	Ürün güvenliği
Doğal kaynakların korunması	Kazaların oranı
Araştırma ve geliştirme	Tazminat
Çevre denetimi	Sağlık ve güvenlikler ile ilgili diğer açıklamalar
Çevre politikası	İnsan kaynakları
Çevreyle ilgili diğer açıklamalar	Çalışan (işçi) geliştirme / eğitim programları
Enerji	Ödeme ve sağlanan faydalar
Koruma ve enerji tasarrufu	Emeklilik planları
Yeni kaynaklar geliştirilmesi / keşfi	İşçiye kredi imkanı
Yeni kaynakların kullanımı	İşçiye şirket hissesi sahip olma imkanı
Enerji ile ilgili diğer açıklamalar	Spor ve rekreasyon
Adil iş uygulamaları	İşçilerle ilgili diğer açıklamalar
Kadın işçi çalıştırma (cinsiyet eşitliği)	Toplu hareket etme
Azınlık çalıştırma (ırk eşitliği)	Sendikal hakları kullanma imkanı
Engelli personel çalıştırma	Siyasi partilere üye olma ve hizmet
Müşteri şikayetleri	Sosyal aktivite sponsorluğu
Yasal takibat, dava ve yükümlülükler	
ISO vb. belgelere sahip olma (kalite politikası)	

İş uygulamalarıyla ilgili diğer açıklamalar	
---	--

Her bir şirket için CSR düzeyini hesaplamak amacıyla aşağıdaki formül kullanılmıştır:

$$CSD_n = \sum_{(t=0)}^n I_n$$

Formüldeki parametrelerin anlamı aşağıdaki gibidir:

CSD_n = Kurumsal sosyal raporlama puanı

n = Her bir şirket için toplam kalem sayısı, $n = 35$

I_n = Eğer kalem (ifade) açıklanmışsa 1, açıklanmamışsa 0

Öncelikle her bir şirket için ağırlıklandırılmamış kurumsal sosyal sorumluluk raporlama puanı (CSD_n) hesaplanmış olup, akabinde de bu rakam toplam kalem sayısı olan 35'e bölünerek (CSR_n) endeksi hesaplanmaktadır.

Çalışmada bağımsız değişken olarak yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı (BIND), kurumsal sahiplik oranı (OWN) kullanılmıştır. Kontrol değişkenleri olarak da net karlılık (PRF), finansal kaldıraç (LEV), sektör (IND), şirket büyüklüğü (SIZ) ve şirket yaşı (AGE) kullanılmıştır.

3.3. Yöntem ve Model

Çalışmada yöntem olarak çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. SPSS paket programından yararlanılarak, geriye dönük eleme yöntemi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Geriye dönük eleme yönteminde tüm değişkenler analize bir bütün olarak dahil edilmekte ve adım adım anlamlılık düzeyinde en yüksek değişim olan değişken analizden çıkartılmaktadır. Böylece diğer değişkenlerle analiz yapılmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması endeksi ile şirketlerin karakteristik bilgileri arasındaki ilişkiyi içeren regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$CSD_n = \beta_0 + \beta_1 BIND + \beta_2 OWN + \beta_3 PRF + \beta_4 LEV + \beta_5 IND + \beta_6 SIZ + \beta_7 AGE + \varepsilon$$

3.4. Bulgular ve Tartışma

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Analize dahil edilen değişkenlerle ilgili tanımlayıcı istatistik bilgileri Tablo 2'de sunulmuştur. Tabloya göre şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk endeksi minimum %43 iken maksimum %83 olarak görülmektedir. Bu şirketlerin BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer aldığı göz önüne alındığında bu oranların düşük olduğu söylenebilir. Yönetim kurulundaki bağımsız üye oranı ortalama %3 civarında-

dır. Analize dahil edilen şirketlerin hisselerinin ortalama %4'ü kurumsal yatırımcıların elindedir. Bazı şirketlerin analiz yapıldığı dönemde zararı varken, ortalama %15 oranında karlılık söz konusudur. Bu endekste yer alan şirketlerin genel olarak yabancı kaynaklarla finansman yoluna gittiği söylenebilir. Ayrıca bu endekse dahil olan şirketlerden en küçük yaşa sahip olanı 1, en fazla yaşa sahip olanı da 93'tür.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
CSR	,43	,83	,67	,07
BIND	0	6	2,56	1,36
OWN	0	,82	,04	,12
PRF	-,27	2,18	,15	,26
LEV	0	,96	,67	,21
SIZ	19,57	26,80	23,56	1,72
AGE	1	93	51,03	21,65

3.4.2. Korelasyon Analizi

Çalışmada kullanılan değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olup olmadığı korelasyon analizi ile incelenmiştir. Buna göre korelasyon katsayısı %80'in üzerinden olan değişkenler arasında çoklu bağlantı olduğu varsayılmaktadır (Terzi vd., 2016: 527). Değişkenler arasında çoklu bağlantı sorununun testinde kullanılan diğer bir kriter ise Variance Inflation Factor (VIF) değeridir. Bu değer 10'un altında olması halinde değişkenler arasında çoklu bağlantı olmadığı kabul edilmektedir (Albayrak, 2005: 110).

Tüm değişkenlerin korelasyon katsayıları %80'den yüksek ve VIF değeri 10'un altında olduğu için değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Tablo 3'te korelasyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 3: Korelasyon Analiz Sonuçları

	CSR	BIND	OWN	PRF	LEV	IND	SIZ	AGE
CSR	1							
BIND	,032	1						
OWN	-,012	,154	1					
PRF	-,160	-,143	(**),229	1				
LEV	-,077	-,143	,160	-,025	1			
IND	0,011	,111	-,139	(**)-,272	-,104	1		
SIZ	(*),218	,061	(*),174	(*),199	(**),415	(**)-,331	1	
AGE	(**),239	,140	,097	-,085	,070	(*)-,174	(**),451	1

(*) Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

(**) Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tablo 3 incelendiğinde kurumsal sosyal sorumluluk endeksi ile işletmenin büyüklüğü ve yaşı değişkenleri arasında ilişki olduğu görülmektedir. İşletmenin büyüklüğü ve yaşı ile endeks arasında pozitif yönlü bir ilişki görülmüştür. Nitekim Naser ve Hassan, (2013) yaptıkları çalışmada işletmenin büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir. Juhmani (2014) ve Das vd. (2015) yaptıkları çalışmada yaş değişkeni ile kurumsal sosyal sorumluluk endeksi arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

3.4.3. Regresyon Analizi

Geriye dönük regresyon analizi 5 adımda tamamlanmıştır. Yapılan analizde ilk adımda tüm değişkenler eklenmiştir. İkinci adımda OWN değişkeni, üçüncü adımda IND değişkeni, dördüncü adımda BIND değişkeni, beşinci adımda da AGE değişkeni analizden çıkartılmış ve nihai model oluşturulmuştur. Nihai modele ilişkin bilgiler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Regresyon Analiz Sonuçları

Variables	Expected Sign	Beta(β)	t	Sig.	VIF
LEV	+	,077	-2,552	(**),012	1,226
PRF	+	-,064	-2,811	(*),006	1,057
SIZE	+	,001	3,890	(**),000	1,276
Constant		,393	4,879	(*),000	
		R² =,135	Adj.R²=,115	F=6,622	Sig.=,000

(*) Significant at the 0.01 level.

(**) Significant at the 0.05 level.

Tablo 4 incelendiğinde oluşturulan modelin F istatistiği anlamlı bulunmuştur. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı %13,5 civarında tespit edilmiştir. Bu oran Naser ve Hassan (2013) ve Das vd. (2015)'ın yaptıkları çalışmalarda da düşük tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda şirket büyüklüğü, karlılık ve finansal kaldıraç değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı çıktığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre H4, H5, ve H6 hipotezleri kabul edilmiş olup, diğerleri reddedilmiştir.

Kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi ile şirket büyüklüğü arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre şirket büyüklüğü arttıkça kurumsal sosyal sorumluluk endeks değeri artmaktadır. Naser ve Hassan (2013), Das vd. (2015), Gao vd. (2005) yaptıkları çalışmada şirket büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi arasında pozitif yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Juhmani (2014) yaptığı çalışmada şirket büyüklüğü ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi arasında anlamlı ilişki tespit edememiştir.

Kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi ile karlılık oranı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre karlılık oranı arttıkça kurumsal sosyal sorumluluk endeks değeri azalmaktadır. Naser ve Hassan (2013) yaptıkları çalışmada negatif yönlü bir ilişki tespit etmiş olmasına

rağmen Haniffa ve Cooke (2005), Juhmani (2014), Das vd. (2015) yaptıkları çalışmada anlamlı ilişki tespit edememişlerdir.

Kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi ile finansal kaldıraç arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, şirketin finansal kaldıraç arttıkça kurumsal sosyal sorumluluk endeksi değeri de artmaktadır. Haniffa ve Cooke (2005) ve Juhmani (2014) de çalışmalarında finansal kaldıraç ile kurumsal sosyal sorumluluk raporlama endeksi arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit etmişlerdir.

4. Sonuç

Bu çalışmada BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde kayıtlı olan şirketler üzerinde kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasının belirleyicileri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Analize dahil edilen şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk dereceleri belirlenerek, literatürde kullanılmış olan değişkenlerle analiz yapılmıştır. Elde edilen bulguların genel olarak literatürle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Türkiye’de BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde kayıtlı şirketler için kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasında şirket büyüklüğü, karlılık ve finansal kaldıraç etkili olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar neticesinde Türkiye’de Sürdürülebilirlik Endeksinde işlem gören şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk raporlarında ortalama %67 oranında bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu oran, Türkiye’de işletmelerin çevreye ve topluma daha duyarlı hale geldiğinin bir göstergesi olabilir.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Çalışmanın ilk kısıdı, analiz döneminin 2014-2018 yıllarını kapsamasıdır. Bunun nedeni, Sürdürülebilirlik Endeksinin Türkiye’de 2014 yılında oluşturulmasıdır. Gelecek çalışmalarda daha uzun dönemlerle çalışılması sonuçların genelleştirilmesine anlamlı katkı yapacağı düşünülmektedir. Çalışmanın ikinci kısıtı ise verilerin faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları ve web sitelerinden elde edilmesidir. Şirketle ilgili bilgilerin gelecek çalışmalarda görsel ve yazılı medya organları ve araçları da kullanılarak teyit edilmesi veya toplanması daha yararlı bilgiler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, Gonca Şükriye ve Selma Kalyoncuoğlu, “İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Marka Algısı Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi”, Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ekim 2014, Cilt: 7, Sayı: 3, s. 125-144.
- Albayrak, Ali Sait, “Çoklu Doğrusal Bağlantı Halinde Enküçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Yanlı Tahmin Teknikleri ve Bir Uygulama”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, Cilt:1, Sayı: 1, s. 105-126.
- Alparslan, Ajar ve Mehmet Aygün, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Firma Performansı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 435-448.
- Arsad, Syahiza, Roshima Said, Haslinda Yusoff, Yusuf Haji-Othman, Rahayati Ahmad ve Kulliyah Muamalat, “The Relationship between Islamic Corporate Social Responsibility and Firm’s Performance: Empirical Evidence from Shari’ah Compliant Companies”, European Journal of Business and Management, 2014, Cilt: 6, Sayı: 36, s. 161-173.
- Das, Sumon, Rob Dixon ve Amir Michael, “Corporate Social Responsibility Reporting: A Longitudinal Study of Listed Banking Companies in Bangladesh”, World Review of Business Research, Ocak 2015, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 130-154.
- Demir, Berna, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Muhasebe”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Ağustos 2013, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 225-233.
- Erkman, Turhan ve Fatih Şahinoğlu, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine İlişkin Çalışan Alguları ile Örgütsel Bağlılığın Hizmet Sektöründe İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi, 2012, Cilt: 33, Sayı: 2, s. 267-294.
- Gao, Simon S., Saeed Heravi ve Jason Zezheng Xiao, “Determinants of Corporate Social and Environmental Reporting in Hong Kong: A Research Note”, Accounting Forum, 2005, Sayı: 29, s. 233-242.
- Gör, Yusuf, Serkan Terzi ve İlker Kıymetli Şen, “Şeffaflık Açısından Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Finansal Raporlamanın Süresi Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2016, Cilt: 18, Özel Sayı: 1, s. 673-705.
- Haider, Mohammad Badrul, “An Overview of Corporate Social and Environmental Reporting (CSER) in Developing Countries”, Issues in Social and Environmental Accounting, Haziran 2010, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 3-17.
- Haniffa, R.M. ve T.E. Cooke, “The Impact of Culture and Governance on Corporate Social Reporting”, Journal of Accounting and Public Policy, 2005, Sayı: 24, s. 391-430.
- Hossain, Mohammed ve Masrur Reaz, “The Determinants and Characteristics of Voluntary Disclosure by Indian Banking Companies”, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Temmuz 2007, Cilt: 14, Sayı: 5, s. 274-288.
- Juhmani, Omar, “Determinants of Corporate Social and Environmental Disclosure on Websites: The Case of Bahrain”, Universal Journal of Accounting and Finance, 2014, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 77-87.
- Naser, Kamal ve Yousef Hassan, “Determinants of Corporate Social Responsibility Reporting: Evidence from an Emergency Economy”, Journal of Contemporary Issues in Business Research, 2013, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 56-74.
- Özgen, Ebru, “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi”, D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007, Sayı: 8, s. 1-6.
- Rashid, Afzalur ve Sudhir C. Lodh, “The Influence of Ownership Structures and Board Practices on Corporate Social Disclosures in Bangladesh”, Research in Accounting in Emerging Economies, 2008, Sayı: 8, s. 211-237.

Terzi, Serkan, İlker Kıymetli Şen ve Bilal Solak, “Kurumsal Yönetim Uygulamalarının Denetim Kalitesine Etkisi: Borsa İstanbul’da Ampirik Bir Araştırma”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 2014, Cilt: 10, Sayı: 23, s. 191-206.

Terzi, Serkan, Metin Atmaca ve Begüm Öktem, “İşletmenin Sürekliliği Varsayımının Değerlendirilmesi: Borsa İstanbul (BİST) Sınai Endeksi Örneği”, Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, Ocak 2016, Cilt: 12, Sayı: 45, s. 515-535.

FAALİYET KİRALAMA İŞLEMLERİNİN ESKİ UMS 17 VE YENİ UFRS 16 STANDARTLARINA GÖRE KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ: BİST İMALAT SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Dr. Neşegül PARLAK*

Prof. Dr. Habib AKDOĞAN**

Makale Gönderim Tarihi : 05/12/2018 / Kabul Tarihi : 29/04/2019

ÖZ

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (UMSK) tarafından, UMS 17 Kiralama İşlemleri Standardının yerini alacak olan UFRS 16 Kiralama İşlemleri Standardı 13 Ocak 2016'da yayımlanmış ve 1 Ocak 2019'dan itibaren uygulanmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, UFRS 16'nın imalat sektöründeki şirketlerin finansal tabloları üzerindeki olası etkilerini tespit etmektir. Çalışmanın amacına uygun olarak, BIST imalat sektöründe, faaliyet kiralama sözleşmelerini finansal durum tablosu dışında (dipnot olarak) gösteren şirketlerin dipnotları incelenmiş ve UMS 17 ile UFRS 16'nın karşılaştırılmasına ilişkin finansal tablo kalemlerine finansal rasyo hesaplamaları yapılmıştır. Yapılan hesaplamalardan sonra elde edilen verilerin karşılaştırılmasına ilişkin olarak SPSS programı kullanılarak istatistik analiz ve testler uygulanmıştır.

Çalışma sonucu elde edilen bulgulara göre, UFRS 16'nın; imalat sektöründeki şirketlerin kiralama raporlama tercihine, kullanma yoğunluğuna göre farklı olmakla birlikte, kiralama kullanan şirketler üzerinde önemli etkilere yol açtığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Faaliyet kiralaması, UMS 17, UFRS 16.

* Ordu Üniversitesi, FMYO, nparlak@odu.edu.tr, orcid no: 0000-0002-1669-7389

** Hitit Üniversitesi, İİBF, habibakdogan@hitit.edu.tr, orcid no: 0000-0002-3639-5310

The Comparative Review of Operating Leases According to Former IAS 17 and New IFRS 16: The Study on BIST Manufacturing Sector

ABSTRACT

The International Accounting Standards Board (IASB) published the IFRS 16 Lease Transactions standard that will replace the current IAS 17 Lease Transactions standard on January 13, 2016.

The aim of this study is to determine the possible effects of IFRS 16 on the financial statements of the companies in the manufacturing sector. For the purpose of the study, the footnotes of the companies in the BIST manufacturing sector showing the operating lease agreements on the off-balance sheet (as footnotes) were analyzed and the financial ratio calculations were made to the financial statement items related to the comparison of IAS 17 and IFRS 16. Statistical analyzes and tests were performed by using SPSS program to compare the data obtained after the calculations.

According to the findings of the study, although the companies in the manufacturing sector differ according to the leasing reporting preference and the intensity of the usage, it was noted that IFRS 16 had significant effects on the companies using the leasing.

Keywords: Operating Lease, IAS 17, IFRS 16.

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, şirketlerin, uluslararası piyasalarda diğer şirketlerle rekabet edebilmek ve varlığını devam ettirebilmek için üretmek, üretmek için de yeni yatırımlar yapmak gerekliliği kaçınılmazdır. Şirketlerin, büyük nakit çıkışı gerektiren bu yatırımlarının finansmanını öz sermayeden karşılaması her zaman mümkün olmamaktadır. Bu durumda şirketler, varlıklara sahip olmanın getirdiği risk ve maliyeti ortadan kaldırarak, varlıkların kullanım hakkını elde etmek için alternatif finansman yöntemi olarak kiralama yoluna gitmektedirler.

Eski UMS 17 Kiralama İşlemleri standardı, kiralama işlemlerini, kiralanın varlığın sahipliği ile ilgili risk ve yararın kiraya veren şirkette veya kiracı şirkette bulunma durumuna göre finansal kiralama ve faaliyet kiralaması olarak gruplandırmaktaydı. Bahse konu riskler, teknolojik yıpranma veya atıl kapasite kaynaklı zararlar ile ekonomik koşulların değişmesi nedeniyle getiri oranında meydana gelebilecek değişikliklerdir. Yararlar ise, kira konusu varlığın faydalı ömrü boyunca kâr sağlayacak şekilde kullanılması ile değerinde oluşan artış sonucu gelir getirmesi beklentisi veya varlığın kalıntı değerini nakde dönüştürme beklentisi olabilir (UMS 17, md.7).

2. FAALİYET KİRALAMASI

Faaliyet Kiralaması, Dünya genelinde yaygın olarak kullanılan, ülkemizde ise 2012 yılında yürürlüğe giren 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu ile uygulanmaya başlamış olan bir finansman tekniğidir. Kanunu'nun 3. Maddesine göre faaliyet kiralaması, finansal

kiralama dışında kalan kiralamalar olarak tanımlanmıştır. Faaliyet kiralaması, bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan risk ve yararların tamamının devredilmediği kiralamalardır (UMS 17, md. 8). Faaliyet kiralamasında, kira konusu varlık, faydalı ömrünün çok kısa bir bölümü için kiralanmaya konu olmaktadır (Vural, 2006: 21).

Bu kiralama yönteminde, kiraya veren şirket, mülkiyetine sahip olduğu kiralama konusu varlığı, kısa sürede birden daha fazla kiracıya kiralayabilmektedir. Kiraya veren şirketin kira konusu varlığı devamlı mülkiyetinde tutması, tekrar kiralamayıp uygun fiyat ve zamanda satması gerekmektedir. Dolayısıyla söz konusu varlığın tam ve kesin sahipliği zorunludur. Bu durum, varlık üzerinde kurulan hâkimiyet, kiraya veren şirketin kira konusu varlığın ikincil pazar piyasasına ilişkin ayrıntılı bir bilgi birikiminin olmasını ve varlığın pazarda daha etkin olmasını önemli oranda etkilemektedir.

Faaliyet kiralamalarının temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Çakan, 2006: 13-14):

- a) Kiralama sözleşmesi, genel olarak kiracının isteği ile iptal edilebilir.
- b) Kiraya veren şirket genellikle kira konusu varlığın üreticisidir.
- c) Kiralama konusu varlığın teslim, montaj ve teknik desteği, çoğunlukla kiraya verene aittir. Kiracı ise, sözleşme süresi boyunca anlaştığı kira bedelini ödemekle sorumludur.
- d) Kira konusu varlığın yıpranma ve eskimesi ile teslimi sırasındaki fiyat riski kiraya verene aittir.

Faaliyet kiralamasında amaç, kira konusu varlığı finanse etmenin yanı sıra, söz konusu varlığı aynı zamanda kullanıma sunmaktır (Çeltik, 2009: 71). Bu yöntemde varlığın mülkiyeti kiraya verene ait olduğu için kiracı bir yandan amortisman ayırma yükümlülüğünden kurtulmakta, bir yandan da anlaşılan kira bedeli üzerinden vergi avantajı sağlamaktadır (Russo, 1999: 8).

Faaliyet kiralamasında, sözleşme süresi, varlığın faydalı ömründen daha kısa bir süreyi kapsamakta ve sözleşme sonunda varlığın mülkiyetini almadan kiracı tarafından kiraya verene iade edilmektedir. Kiraya veren, kira konusu varlığı yeniden değerlemeye tabi tutmakta ve belirleyeceği bir bedel ile tekrar kiraya vermekte ya da ikinci el piyasada satmaktadır.

Eski UMS 17’de, faaliyet kiralamasına ilişkin kiracıların uygulaması gereken özel bir muhasebe kayıt şekli bulunmamaktadır. Kiracı şirketler, yaptıkları kiralama işlemine ilişkin herhangi bir finansal durum tablosu hesabına yükümlülük takip kaydı yapmamaktadır. Yalnızca ödenen kira taksitleri “Kira Giderleri” hesabına yazılarak gider kaydedilmektedir.

2.1. Faaliyet Kiralamasının Avantajları

Faaliyet kiralaması yönteminin kiracı ve kiraya veren açısından çeşitli avantajlı durumları bulunmaktadır. Bu durumlar aşağıda açıklanmıştır.

2.1.1. Faaliyet Kiralamasının Kiracı Açısından Avantajları

Faaliyet kiralaması yönteminin, kiracıya sağladığı başlıca avantajlar aşağıda açıklanmıştır.

Maliyet Avantajı

Faaliyet kiralaması yönteminde, kiracının kira konusu varlık için sadece kullanım hakkı devam ettiği sürece ödeme yükümlülüğünün bulunmaması ve ekonomik ömrüne bağlı kalma yükümlülüğü bulunmaması nedeniyle, çok yüksek bedeller ödemek zorunluluğu da bulunmamaktadır. Söz konusu varlığı, ihtiyacı oranında ve belirli bir iş için kullanmaktadır. Kullanım süresi sonunda elden çıkarmak gibi bir sorumluluğu bulunmamakta ve sermaye açısından da kazanç elde etmektedir (Uzun, 2016: 50).

Kısa Süreli Kullanım Avantajı

Faaliyet kiralaması çoğunlukla dönemlik projeler için varlık temin edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem ile şirketlerin, ihtiyaç duyduğu varlığı ihtiyaç duyduğu ölçüde kullanma ve kullandığı oranda maliyeti yüklenme olanağı bulunmaktadır. Dolayısıyla, kiracı sahip olduğu sermayeyi farklı alanlarda kullanabilme imkânı elde etmektedir.

Teknoloji Yenileme Avantajı

Günümüzde teknolojinin hızla değişmesi, varlığın ekonomik ömrünü doldurmadan demode olmasına neden olmakta ve verimliliğini düşürmektedir. Şirketler, teknolojik eskimeye daha çabuk maruz kalan varlıklarda faaliyet kiralaması yöntemini tercih ederek en son teknolojik varlıkları çok daha ekonomik koşullarda sahip olma imkânı elde ederler.

Operasyonel Avantajlar

Faaliyet kiralaması yöntemi, şirketlere hem ihtiyaç duydukları kaliteli hizmetlerle desteklenen varlıkları daha düşük maliyetlerle elde edebilme imkânı sunmakta, hem de şirketleri bakım ve onarım gibi faaliyetlerle ilgilenme zorunluluğundan kurtararak, temel yeteneklere odaklanması için zaman avantajı sağlamaktadır.

İşletme Kredibilitesi ve Finansal Esneklik Avantajı

Faaliyet kiralaması yöntemi, şirketlere, finansal durum tablosu dışı esnek bir finansman imkânı sunarak, şirketin kredibilitesini arttırmaktadır.

2.1.2. Faaliyet Kiralamasının Kiraya Veren Açısından Avantajları

Hücre Pazar oluşturulması ve yüksek karlılık faaliyet kiralaması yönteminin kiraya veren açısından başlıca avantajlarıdır.

Hücre Pazar Oluşturulması Avantajı

Faaliyet kiralaması yönteminde daha çok özelleşmiş varlıklar kullanılmakta ya da varlıklar özelleştirilmektedir. Her şirket bu tür varlıkları destekleyen hizmetlerde uzmanlaşamayacağından, yöntem bu varlıkları kiraya veren şirketlere rekabet avantajı sağlar.

Yüksek Kârlılık Avantajı

Faaliyet kiralaması yöntemi, alternatif finansman yöntemleri arasında destek hizmetlerle takviye edilen tek yöntemdir. Faaliyet kiralaması, alanında uzman olan bir tedarikçiden risklerin paylaşıldığı bir hizmet alma imkânı sunmaktadır. Böylece maliyetlerin minimize edilmesi, kalitenin ise maksimize edilmesi sağlamaktadır.

2.2. Faaliyet Kiralamasının Dezavantajları

Faaliyet kiralaması yönteminin kiracı ve kiraya veren açısından çeşitli dezavantajlı durumları bulunmaktadır. Bu durumlar aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1. Faaliyet Kiralamasının Kiracı Açısından Dezavantajları

Faaliyet kiralamasında, finansal riskler ve varlık risklerinin tamamının kiraya verende bulunmasından dolayı kiraya verenin yalnızca finans konusunda uzman olması ya da varlık ile ilgili sektörü iyi tanınması yeterli değildir. Faaliyet kiralaması yapacak kiracı şirketin de bu bilgi ve becerilerin tek elde toplandığı konusunda gerekli araştırmayı yapmış olması gerekir.

2.2.2. Faaliyet Kiralamasının Kiraya Veren Açısından Dezavantajları

Faaliyet kiralaması yönteminin, kiraya veren şirket için portföy yönetimi riski, stok maliyeti riski ve kredi ve varlık riski gibi dezavantajları bulunmaktadır. Bu risklerin iyi yönetilememesi kiraya veren şirket açısından önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Portföy Yönetimi Riski

Portföy yönetiminin doğru yapılmaması (varlık portföyünün zamanında yenilenmemesi, portföyünde talebi zayıf olan markaların bulundurulması vb.) varlık kiralamasına olan talebi azaltacak ve kötü yapılan portföy yönetimi kiraya veren şirketler açısından önemli bir risk unsuru olacaktır.

Stok Maliyet Riski

Faaliyet kiralaması yönteminde, kiraya veren şirketlerin, çok fazla stok bulundurmaları stok maliyet riski ile karşılaşmalarına neden olacaktır. Şirketlerin, piyasanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek kaliteli varlıkları tespit edip bu varlıklara yönelmesi stok maliyet riskini minimize edecektir.

Kredi ve Varlık Riski

Faaliyet kiralaması yönteminde kiraya veren şirketlerin hem kredi riski hem de varlık riski bulunmaktadır.

2.3. UMS 17 Kiralama İşlemleri Standardına Göre Faaliyet Kiralaması

Türkiye’de 10 Haziran 1985 yılında 18795 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3226 Sayılı “Finansal Kiralama Kanunu”, faaliyet kiralamasının uygulanabilirliğine net olarak engel olmakla birlikte uygulama alanını sınırlandırmaktaydı. Ancak, 13 Aralık 2012 tarih ve 28496 sayılı Resmi

Gazete’de yayımlanan 6361 sayılı “Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu” faaliyet kiralaması yönteminin yasal olarak önünü açmıştır.

Faaliyet kiralaması hakkında diğer bir yasal düzenleme, “UMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı”dır. İlgili standarda göre, Finansal kiralama, “*mülkiyetin sahip olunmasındaki risk ve yararların tamamının devredildiği kiralama*”, faaliyet kiralaması ise “*mülkiyetin sahip olunmasında risk ve faydaların tümünün devredilmediği kiralamalar*”dır (UMS 17, md. 8).

UMS 17’ye göre;

Yapılan sözleşme, risk ve yararın tamamını kiracıya devrediyorsa, bu durum faaliyet kiralaması olarak değerlendirilir (md. 12).

Arazi, ev ve bina kiralamalarının büyük bir çoğunluğu faaliyet kiralaması olarak değerlendirilmelidir (md. 14).

Arazi ve binalar ayrı ayrı değerlendirilmeli ve özellikli durumlara göre uygulama yapılmalıdır (md. 15, 16, 17). Kiracının bu yöntem ile elde ettiği mülkte olan yatırım hakkı, yatırım amaçlı gayrimenkul olarak sınıflandırılabilir (md. 19).

UMS 17’ye göre kiracı şirketler; kiralama işlemini ilk muhasebeleştirirken öncelikle özün önceliği ilkesi çerçevesinde değerlendirerek işlemin finansal kiralamamı yoksa faaliyet kiralaması mı olduğunu tespit etmelidir. Faaliyet kiralaması işlemlerinin muhasebeleştirilmesine ise standardın 33, 34 ve 35. maddelerinde yer verilmiştir. Buna göre; kiracının beklediği yararın planlamasını daha iyi yansıtmadığı sürece, kiralama süresi boyunca yapılan ödemeler eşit tutarda gider olarak muhasebeleştirilir (md. 33). Aynı şekilde, yapılan ödemeler, kiracının beklediği fayda planlamasını daha iyi yansıtmadığı durumda, doğrusal amortisman yöntemine göre gider olarak muhasebeleştirilmesi yapılır (md. 34).

Kiraya veren taraf, faaliyet kiralamasına konu varlıkları niteliklerine göre finansal durum tablosunda göstermesi gerekmektedir (md. 49).

Standardın 50. ve 55. maddelerinde kiraya verenlerin durumu açıklanmıştır. Madde 56 ise kiraya verenlerin yapmaları gereken açıklamalar belirtilmektedir. Madde 62. ve 63. gerçeğe uygun değer konusunu açıklamıştır. İlgili maddelerden de anlaşılacağı üzere, finansal kiralama ve faaliyet kiralaması arasında uygulama farklılıklarının yanı sıra yasal olarak da farklı düzenlemeler bulunmaktadır.

2.4. UFRS 16 Kiralama İşlemleri Standardına Göre Faaliyet Kiralaması

Kiralama işlemlerinin raporlaması ve muhasebeleştirme esaslarını tamamen değiştirmeye yönelik olarak hazırlanan UFRS 16 standardı, faaliyet ve finansal kiralama ayrımını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Standart, kiralamayı herhangi bir sınıflandırma ya da ayırma tabi tutmaksızın tek bir kiralama modelinde sunmakta ve kiracının tüm kiralama haklarını aktifleştirmesi esasını benimsemektedir.

Standart uygulandığında, faaliyet kiralaması yapan şirketler, kiralama sözleşmesinin bir yılın üzerinde olması durumunda, kullanım hakkına sahip oldukları varlık ve yükümlülüklerini finansal durum tablolarında gösterecek, amortisman ve faiz giderine ilişkin etkilerini de kapsamlı gelir tablolarına yansıtmak durumunda kalacaklardır.

Kiracı şirket, istisnalar dışında kalan bütün kiralama faaliyetlerini artık finansal kiralama olarak muhasebeleştirecektir. Ayrıca, kiralamadan doğan varlık kullanım haklarını ve maddi duran varlıklar gibi yükümlülüklerini de diğer finansal borçlar gibi muhasebeleştirecektir.

UFRS 16'ya göre, kiracının varlık ve kaynakları daha güvenilir ve gerçeğe uygun olarak finansal tablolarda raporlanacak ve şirketin finansal durumunun daha şeffaf bir şekilde sunumu sağlanacaktır (Öztürk ve Serçemeli, 2016: 36). Sonuçta, kiracı, kiraladığı varlığa amortisman ayıracak ve taksit ödemelerini bugünkü değer üzerinden hesaplayacak ve aynı şekilde, finansal tablo dipnotlarında da detaylı açıklama yapma zorunluğu bulunacaktır (IASB, 2016: 11).

Kiracı şirketçe, ilk muhasebeleştirme sırasında finansal durum tablosuna yansıtılacak tutar (finansal durum tablosunun aktif ve pasifine esas oluşturacak olan tutar) kira konusu varlığın, kiraya veren tarafından kiracının kullanımına sunduğu tarihte ödenmemiş olan, kira ödemelerinin bugünkü değerine göre hesaplanacaktır (IASB 2016: 12). Kiracının alternatif faiz oranı; benzer bir ekonomik çevrede kullanma hakkı elde bulundurulmuş varlıkla benzer değerde olan bir varlığı edinmek amacıyla kiracının benzer vade ve teminatlar çerçevesinde borçlanması karşılığında ödemekle yükümlü olduğu faiz oranı ile sınırlandırılmıştır (IFRS16, 2016: 27).

UFRS 16, süresi kısa kiralama işlemleri ile değeri düşük olan kiralama konusu varlıkların finansal durum tablosuna yansıtılmasını zorunlu tutmamaktadır (IASB 2016: 9). Bu bağlamda; kiralama süresi, kira konusu varlığın kiracının kullanımına sunulduğu tarihten itibaren bir yıl veya daha kısa bir süreyi kapsayan işlemi "Kısa Süreli Kiralama" olarak tanımlanmıştır (IASB 2016: 28).

UFRS 16'da kullanım hakkı elde tutulan varlıkların ilk muhasebeleştirmeden sonra, aksi belirtilmedikçe, maliyet modeline göre izlenmesi temel yöntem olarak ifade edilmiştir (IFRS 16, 2016: 13). Kiracı, yatırım amaçlı gayrimenkullerini (UMS 40 kapsamında) gerçeğe uygun değer modeline göre izliyor; yatırım amaçlı gayrimenkul kavramını karşılayan kullanım hakkı elde tutulan varlıklar için de bu modeli uygulamakla yükümlüdür (IASB, 2016: 14). Kiralama döneminin sonunda kiracı kullanım hakkını elinde tuttuğu varlığı satın alıyorsa veya kullanım hakkı elde tutulan varlığın maliyeti, kiracının varlığı edinme opsiyonunu uygulayacağına dair bir gösterge sunuyorsa; kiracı bu varlığı, kiraya veren tarafın varlığı kendisinin kullanımına sunduğu tarihten faydalı ömrünün sonuna kadar amortismanına tabi tutacaktır (IFRS 16, 2016: 13).

Uygulamada önemli derecede finansal durum tablosu dışı kiralama işlemi bulunan kiracıların, yeni standart ile elde ettikleri faiz öncesi kâr tutarında artışa neden olacaktır. Çünkü, uygulamada finansal durum tablosu dışı kiralama olarak gösterdiği işlemler ile ilgili maliyetleri faaliyet gideri kısmında kira gideri olarak sunan bir kiracı, yeni uygulamada kira gideri yazmayacak, faiz ve amortisman gideri yazacaktır. Değişiklik sonucu, EBITDA rakamında önemli değişiklik olacaktır (Engin, 2016: 32).

UFRS 16'nın uygulanmaya başlanması ile mevcut durumda önemli oranda finansal durum tablosu dışı kiralama yapan kiracı şirketlerin elde edecekleri faiz öncesi kâr artacaktır (Engin, 2016: 32). Bunun nedeni, UFRS 16'da kiracının finansal durum tablosu dışı tuttuğu kiralama işlemine ilişkin maliyetleri faaliyet gideri olarak raporlarken, söz konusu kiralama işleminde zimnen yer alan faizi finansman gideri olarak raporlayacak olmasıdır.

UFRS 16'nın faaliyet kiralamasına ilişkin dipnotları incelendiğinde; kiraya verenin faaliyet kiralaması kapsamında kiraya verdiği maddi duran varlıkları, faaliyet kiralamasına tâbi olanlar ve olmayanlar şeklinde ayırması istenmektedir (IASB, 2016: 24).

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmada, UFRS 16 ve UMS 17 Kiralama İşlemleri Standartlarını, muhasebeleştirme, ölçme, sunma ve finansal tablo açıklamalarına ilişkin hükümlerini, karşılaştırmalı olarak incelemek ve UFRS 16'nın imalat sektörü şirketlerinin finansal rasyolarına olası etkilerini; Türkiye'de, hisse senetleri borsada işlem gören mevcut durumda UMS 17 standardını uygulayan imalat sektörü kiracı şirketlerinin finansal tablo ve dipnotları çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.2. Araştırmanın Amacı

Şirketler, UMS17'ye göre finansal raporlarında sadece finansal kiralama sözleşmeleri ile ilgili varlık ve yükümlülüklerini göstermekte; faaliyet kiralaması sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerini (faiz ve amortisman) ise finansal raporlarına dahil etmemekte, sadece dipnot açıklamalarında belirtmektedir. 1 Ocak 2019'da yürürlüğe giren UFRS 16 ile finansal kiralama ve faaliyet kiralaması ayrımı ortadan kalkmakta ve tüm kiralama sözleşmeleri finansal raporlarda gösterilmektedir.

Bu araştırmanın amacı, UFRS 16'nın imalat sektörü şirketlerinin finansal göstergeleri üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını finansal rasyolar aracılığı ile tespit etmektir.

Bu çalışma ile literatüre katkı sağlamak, yeni standardın imalat sektörüne muhtemel etkilerine ilişkin öngörü oluşturmak ve yapılacak diğer çalışmalara rehber olmak hedeflenmektedir. Bunların yanında çalışmanın, getirdiği önerilerle de şirketlere ve şirketlerin finansal raporları ile ilgilenen taraflara ışık tutması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın uygulama kısmında, Türkiye'de hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören imalat sektörü şirketlerinin, UMS 17'ye göre hazırlanmış finansal tabloları incelenmiş ve bu finansal tabloların UFRS 16'ya göre hazırlanmış olması durumunda ortaya çıkacak farklılıklar detaylı olarak değerlendirilmiştir. Bütün kiralama işlemlerinin, bir finansal kiralama gibi raporlanmasının şirketlerin finansal göstergelerine olan etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın temel varsayımı, başlıca varlıklarını faaliyet kiralaması yolu ile kullanmakta olan kiracı konumundaki şirketlerin finansal durum tablolarında raporlanan varlık ve yükümlülüklerinde artış meydana geleceği ve bu artışın, kiracıların finansal göstergelerini önemli ölçüde değiştireceğidir.

Araştırmanın evrenini, Türkiye'de hisse senetleri borsasında işlem gören imalat sektörü şirketlerinden UMS 17'yi uygulayan kiracı konumundaki şirketler oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Önemi

UMS 17'de, kiralama işlemlerinin çoğu, faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılmakta ve kiracının finansal durum tablosunda raporlanmamaktadır. Raporlanmayan bilgilerin önemlilik düzeyi; sektör, bölge ve

şirketten şirkete farklılıklar göstermektedir (Altıntaş ve Türel, 2016:1). Şirketlerin, faaliyet kiralama-
rını finansal durum tablosu dışı bırakmasının, raporlanan varlıklar ve yükümlülükler üzerinde önemli et-
kisi olduğu bilinmektedir. Finansal durum tablosu dışı bırakılan faaliyet kiralamaları, şirketlerin finansal
raporlarıyla ilgilenen bilgi kullanıcılarının yanlış kararlar almasına neden olmaktadır.

Bu araştırmanın;

- UFRS 16'nın, kiralama işlemlerini muhasebeleştirme, ölçme, sunma ve finansal tablo açıklamalarına ilişkin hükümlerini, uygulamada olan UMS 17 ile karşılaştırması sebebiyle finansal tablo hazırlayıcılarına,
- UFRS 16'nın finansal duruma olan söz konusu etkilerini ele alması nedeniyle şirketlerin finansal raporlama uzmanlarına,
- Çalıştıkları kurumun finansal durumunu sağlıklı bir şekilde yönetmeleri açısından şirket yöneticilerine yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.4. Problem Cümlesi Ve Araştırma Sorusu

Araştırmanın temel amacı, UFRS 16'nın uygulamaya başlanması ile başlıca varlıklarını faaliyet kirala-
ması yolu ile kullanmakta olan kiracı konumundaki şirketlerin finansal tablolarında raporlanan varlık ve yükümlülüklerinde artış meydana getirme durumu ve bu artışın kiracıların finansal göstergelerini önemli ölçüde değiştirip değiştirmediğidir.

Problem Cümlesi: UFRS 16, Borsa İstanbul'da işlem gören imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin, finansal rasyolarını *borç/aktif (BA)*, *Borç/öz kaynak (BÖ)*, *öz kaynak kârlılığı (ÖK)* ve *aktif kârlılık (AK)* etkilemekte midir?

Araştırma sorusu:

1. Kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) imalat sektöründeki şirketlerin finansal tablolarındaki finansal rasyoları ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) finansal rasyoları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Araştırmada belirlenen temel problem ve bu probleme uygun araştırma sorusu kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki borç/aktif (BA) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) borç/aktif (BA) arasında anlamlı farklılık vardır.

H2: İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki borç/öz kaynak (BÖ) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) borç/öz kaynak (BÖ) arasında anlamlı farklılık vardır.

H3: İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki öz kaynak kârlılığı (ÖK) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) öz kaynak kârlılığı (ÖK) arasında anlamlı farklılık vardır.

H4: İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki aktif kârlılık (AK) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) aktif kârlılık (AK) arasında anlamlı farklılık vardır.

3.5. Araştırmanın Kısıtları

- Araştırma verileri BIST’te işlem gören imalat sektörü şirketleri ile sınırlıdır.
- BIST’te işlem gören imalat sektörü şirketlerinden sadece dipnotlarında faaliyet kiralaması taahhütlerine yer veren şirketler araştırmaya dâhil edilmiştir.
- Finansal rasyolar Borç/aktif (BA), Borç/özkaynak (BÖ), Özkaynak kârlılığı (ÖK) ve Aktif kârlılık (AK) ile sınırlıdır.
- Verilerin ve buna bağlı olarak bulguların güvenilirliği finansal tabloların doğruluğu ile sınırlıdır.

3.6. Araştırma Yöntemi

Uygulama verilerinin değerlendirilmesinde SPSS programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım koşulları sağlanamadığından non-parametrik testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

3.6.1. Örneklem Seçimi

Çalışmanın evrenini BIST’te işlem gören imalat sektörü şirketleri oluşturmaktadır.

Yapılan incelemede finansal tablolarında faaliyet kiralaması sözleşmelerini dipnot olarak gösteren 12 imalat şirketi olduğu tespit edilmiştir. Bu şirketler çalışmanın veri setini oluşturmuştur.

3.6.2. Veri Toplama Yöntemi

Veri setinin oluşturulmasından sonra kurulan hipotezlerin doğruluğunu araştırmak amacıyla veri setindeki tüm şirketlerin 31/12/2012, 31/12/2013, 31/12/2014, 31/12/2015 ve 31/12/2016 tarihli finansal tablolara ve finansal tablo dipnotlarına www.kap.gov.tr (kamuyu aydınlatma platformu) web sitesinden erişilerek ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır.

Finansal tablolarında faaliyet kiralaması sözleşmelerini dipnot olarak gösteren şirketlerin toplam aktif (TA), toplam borç (TB), toplam özkaynak (TÖ), toplam kâr-zarar (TKZ) değerleri Excel programına aktarılmıştır. Bu veriler üzerinden ayrıca borç/aktif (BA), borç/özkaynak (BÖ), özkaynak kârlılığı (ÖK) ve aktif kârlılığı (AK) hesaplanmıştır. Elde edilen son veri seti UMS17 olarak kaydedilmiştir. Çalışma kapsamına alınan finansal durum tablosu kalemleri ve finansal rasyolara ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Araştırmaya Dâhil Edilen Finansal Rasyolar

Finansal Rasyo	Veri Setine Dâhil Edilme Yöntemi
Borç/aktif (BA)	Toplam borcun toplam aktiflere bölünmesi ile elde edilmiştir.
Borç/özkaynak (BÖ)	Toplam borcun toplam özkaynağa bölünmesi ile elde edilmiştir.
Özkaynak kârlılığı (ÖK)	Toplam kârın toplam özkaynağa bölünmesi ile elde edilmiştir.
Aktif kârlılık (AK)	Toplam kârın toplam aktiflere bölünmesi ile elde edilmiştir.

İşletmelerin finansal raporlarındaki faaliyet kiralaması sözleşmelerine ait dipnotlar incelenmiş ve UFRS16 gereği 1 Ocak 2019'da finansal durum tablosuna dahil edileceğinden bugünkü standartlar ile karşılaştırma amacıyla faaliyet kiralaması giderleri (faiz ve amortisman) finansal durum tablosuna dahil edilerek yukarıda ifade edilen finansal rasyolar yeniden hesaplanmıştır. Elde edilen son verilerden oluşan ikincil veri seti UFRS16 olarak kaydedilmiştir.

3.6.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizi öncesi imalat sektörü şirketlerinin UMS17 ve UFRS16 için ayrı ayrı olmak üzere normal dağılım koşulları incelenmiştir. Puanlarının normallik sınavında Çarpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011). Normal dağılım koşulları sağlandığında önce-sonra, ilk-son gibi aynı evrenden gelen verilerin karşılaştırılmasında eşleştirilmiş t testi; normal dağılım koşulları sağlanamadığında non-parametrik testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılabilir (Büyüköztürk, 2011).

Verilerin normal dağılım göstermediği tespit edildiğinden UFRS16 öncesi (UMS17) ve UFRS16 sonrası imalat sektörüne ait şirketlerin finansal rasyolarının karşılaştırılmasında Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır.

3.7. Bulgular ve Değerlendirmeler

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla parametrik olmayan Wilcoxon işaretli sıralar testi ile elde edilen imalat sektörüne ait sonuçlara Tablo 2-5'de yer verilmiştir.

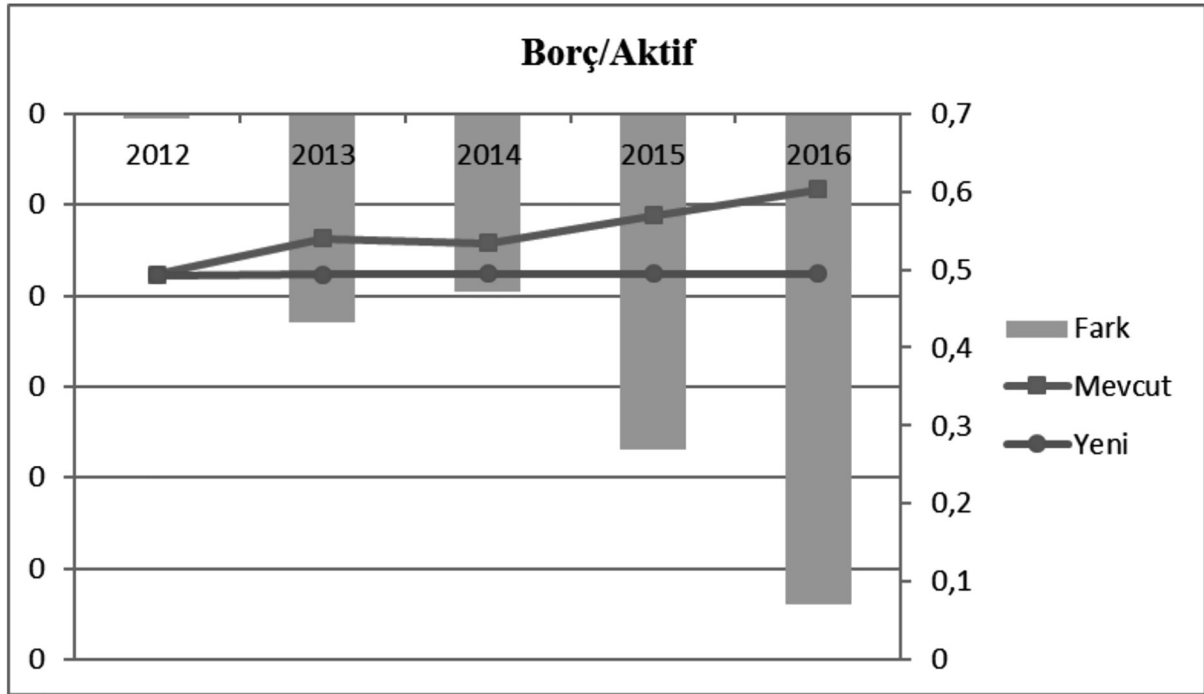
İmalat sektörü borç/aktif oranının 2012-2016 yıllarına ait test sonuçları incelendiğinde 2012 ve 2014 yılları haricinde anlamlı değişimler olduğu tespit edildi ($p < 0,05$). Araştırma hipotezine uygun sonuçların elde edildiği 2012-2016 yılları arasında borç/aktif oranında ortalama değişimin azalma şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Tüm yıllara ait sonuç incelendiğinde yeni kiralama işlemleri standardının imalat sektöründe borç/aktif oranında anlamlı düzeyde azalmasına neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p < 0,05$) (Tablo 2).

Tablo 2: İmalat Sektöründe Borç/Aktif Oranının Karşılaştırılması

Yıllar	Mevcut (UMS17)	Yeni (UFRS16)	Fark	P
2012	0,494	0,493	0,00	0,754
2013	0,540	0,494	-0,05	0,002
2014	0,534	0,495	-0,04	0,084
2015	0,569	0,495	-0,07	0,015
2016	0,603	0,495	-0,11	0,008
2012-2016	0,548	0,494	-0,05	0,000

H1 Kabul: İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki borç/aktif (BA) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) borç/aktif (BA) arasında anlamlı farklılık vardır.

Yıllara göre değişim incelendiğinde mevcut durum itibariyle borç/aktif oranının 2012-2013 yıllarında genel olarak yatay seyrettiği, 2014'ten itibaren yükselme eğiliminde olduğu, yeni standart uygulandığında 2012'den 2016'ya kadar yatay seyrettiği görülmektedir. Yeni ve eski standartlar arasındaki borç/aktif farkının 2012-2016 yılları arasında yeni standartta eski standarda oranla daha düşük olduğu ve bu farkın 2016'da zirveye ulaştığı görülmektedir (Şekil 5).

Şekil 1: İmalat Sektöründeki Borç/Aktif Oranının UMS 17 ve UFRS 16 Arasındaki Farkı

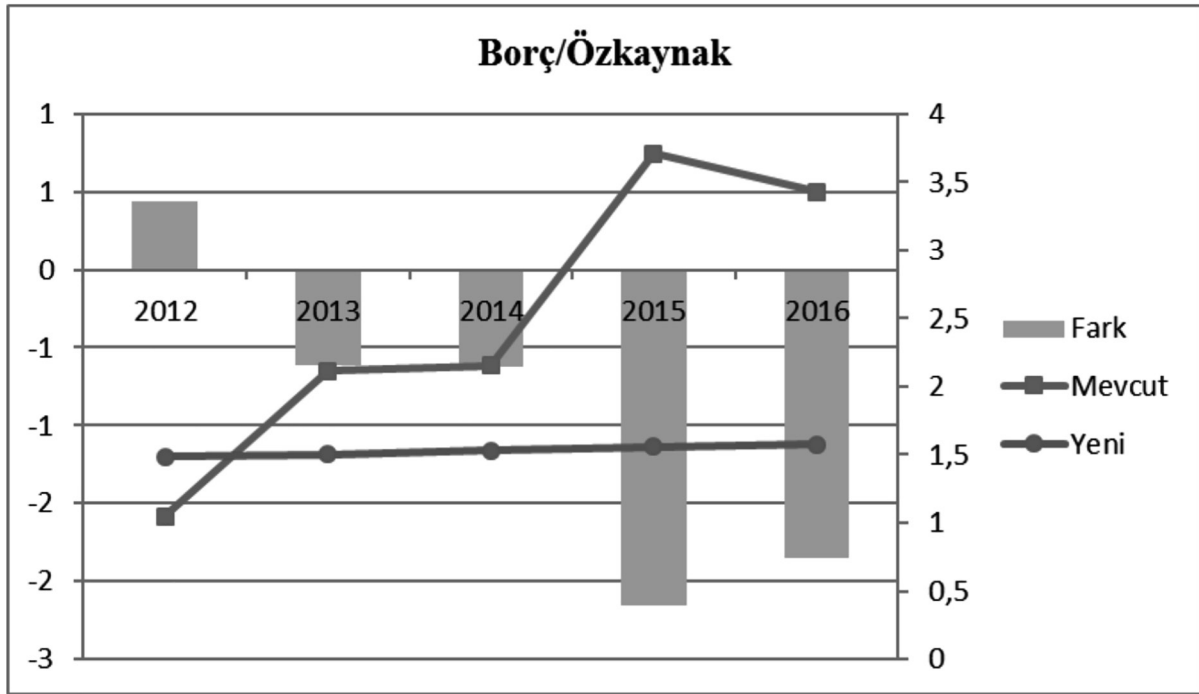
İmalat sektörü borç/özkaynak oranının 2012-2016 yıllarına ait test sonuçları incelendiğinde 2012 ve 2014 yılları haricinde anlamlı değişimler olduğu tespit edildi ($p < 0,05$). Araştırma hipotezine uygun sonuçların elde edildiği 2012-2016 yılları arasında borç/özkaynak oranında ortalama değişimin azalma şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Tüm yıllara ait sonuç incelendiğinde yeni kiralama işlemleri standardının imalat sektöründe borç/özkaynak oranında anlamlı düzeyde azalmasına neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p < 0,05$) (Tablo 3).

Tablo 3: İmalat Sektöründe Borç/Özkaynak Oranının Karşılaştırılması

Yıllar	Mevcut (UMS17)	Yeni (UFRS16)	Fark	P
2012	1,046	1,488	0,44	0,182
2013	2,115	1,505	-0,61	0,002
2014	2,156	1,532	-0,62	0,084
2015	3,707	1,556	-2,15	0,015
2016	3,426	1,573	-1,85	0,008
2012-2016	2,514	1,531	-0,98	0,000

H2 Kabul: İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki borç/özkaynak (BÖ) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) borç/özkaynak (BÖ) arasında anlamlı farklılık vardır.

Yıllara göre değişim incelendiğinde mevcut durum itibarıyla borç/özkaynak oranının 2012'den 2015'e kadar artış gösterdiği, 2016 yılında ise bu oranın düştüğü, yeni standartlar uygulandığında 2012'den 2016'ya kadar yatay seyrettiği görülmektedir. Yeni ve eski standartlar arasındaki borç/özkaynak farkının 2012 ve 2013 yıllarında yeni standartta eski standarda göre daha düşük olduğu; 2014 yılından itibaren borç/özkaynak oranının yeni standarda göre artışa geçtiği ve yeni ve eski standartlar arasındaki farkın giderek açıldığı görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 2: İmalat Sektöründe Borç/Özkaynak Oranının UMS 17 ve UFRS 16 Arasındaki Farkı

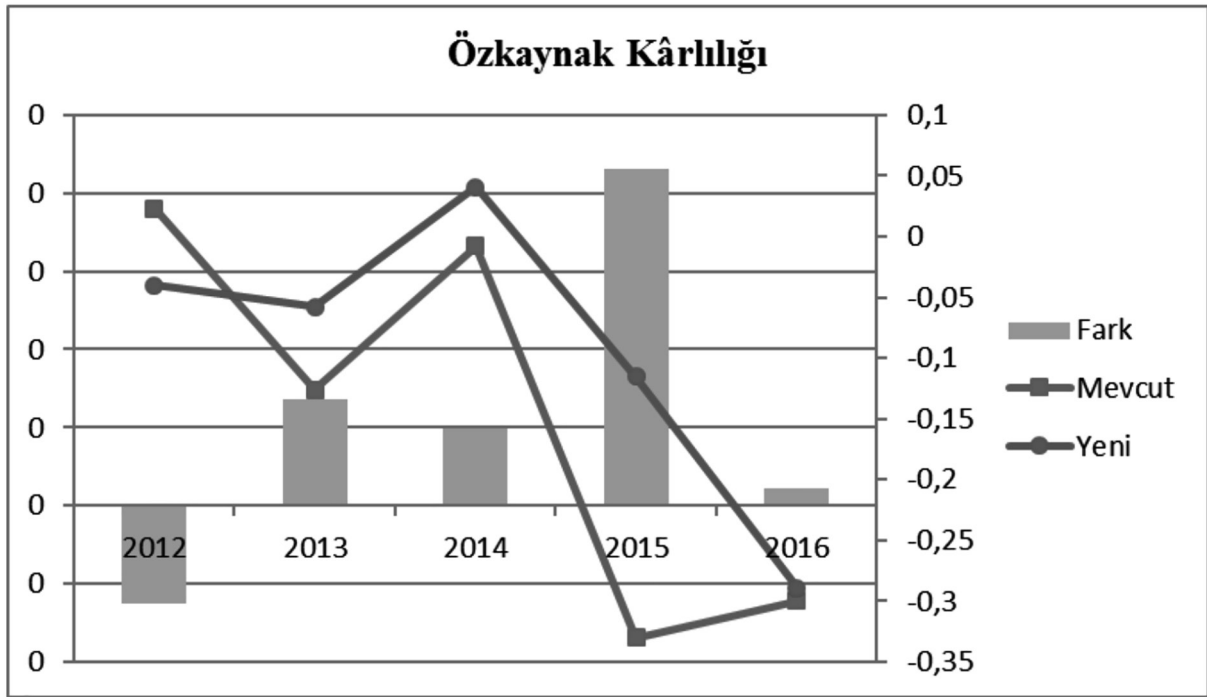
İmalat sektörü özkaynak kârlılığı oranının 2012-2016 yıllarına ait analiz sonuçları incelendiğinde 2014 ve 2015 yıllarında anlamlı değişimler olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Araştırma hipotezine uygun sonuçların elde edildiği 2012-2016 yılları arasında özkaynak kârlılığı oranında ortalama değişimin azalma şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Tüm yıllara ait sonuç incelendiğinde yeni kiralama işlemleri standardının imalat sektöründe özkaynak kârlılığı oranında anlamlı düzeyde azalmasına neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p < 0,05$) (Tablo 4).

Tablo 4: İmalat Sektöründe Özkaynak Kârlılığı Oranının Karşılaştırılması

Yıllar	Mevcut (UMS17)	Yeni (UFRS16)	Fark	P
2012	0,023	-0,040	-0,06	0,657
2013	-0,126	-0,058	0,07	0,117
2014	-0,008	0,041	0,05	0,028
2015	-0,330	-0,115	0,22	0,034
2016	-0,300	-0,289	0,01	0,158
2012-2016	-0,151	-0,093	0,06	0,000

H3 **Kabul:** İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki özkaynak kârlılığı (ÖK) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) özkaynak kârlılığı (ÖK) arasında anlamlı farklılık vardır.

Yıllara göre değişim incelendiğinde mevcut durum itibariyle özkaynak kârlılığı oranının 2012-2016 yılları arasında dalgalı seyrettiği; 2013'te düştüğü, 2014'te tekrar yükseldiği, 2015'te düştüğü ve 2016'da tekrar yükseldiği, yeni standart uygulandığında da benzer şekilde seyrettiği görülmektedir. Yeni ve eski standartlar arasındaki özkaynak kârlılığı oran farkının 2012 yılında yeni standartta eskiye göre daha düşük olduğu; 2013 yılından itibaren özkaynak kârlılığı oranının yeni standarda göre artışa geçtiği, 2015 yılında en yüksek farkın olduğu ancak bu farkın 2016'da ortadan kalktığı görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3: İmalat Sektöründe Özkaynak Kârlılığı Oranının UMS 17 ve UFRS 16 Arasındaki Farkı

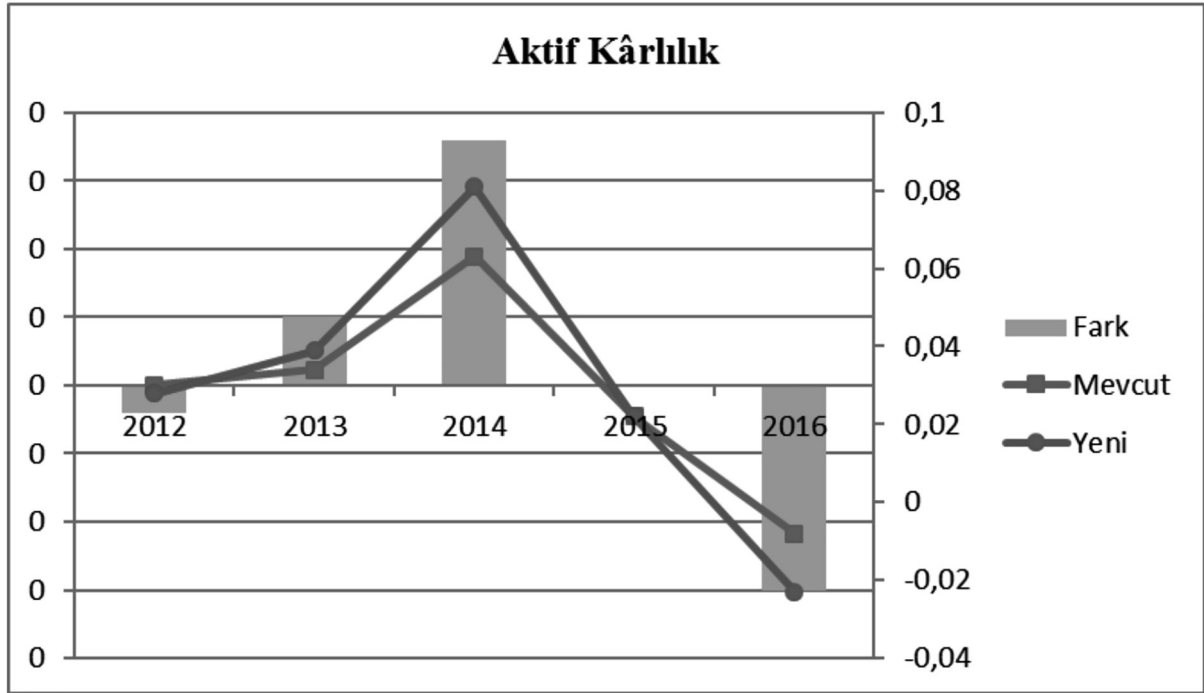
İmalat sektörü aktif kârlılığının 2012-2016 yıllarına ait analiz sonuçları incelendiğinde 2012-2016 yılları arasında anlamlı değişimler olmadığı ancak 5 yıllık toplam verilerde anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p>0,05$). Araştırma hipotezine uygun sonuçların elde edildiği 2012-2016 yılları arasında özkaynak kârlılığı rasyosunda ortalama değişimin artış şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Tüm yıllara ait sonuç incelendiğinde yeni kiralama işlemleri standardının imalat sektöründe aktif kârlılık rasyosunda anlamlı düzeyde artışa neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p<0,05$) (Tablo 5).

Tablo 5: İmalat Sektöründe Aktif Kârlılığın Karşılaştırılması

Yıllar	Mevcut (UMS17)	Yeni (UFRS16)	Fark	P
2012	0,030	0,028	0,00	0,209
2013	0,034	0,039	0,01	0,239
2014	0,063	0,081	0,02	0,136
2015	0,022	0,022	0,00	0,239
2016	-0,008	-0,023	-0,01	0,583
2012-2016	0,028	0,030	0,00	0,021

H4 **Kabul:** İmalat sektöründeki şirketlerin kira aktifleştirme işlemi sonrası (UFRS16) finansal durum tablolarındaki aktif kârlılık (AK) ile kira aktifleştirme işlemi öncesi (UMS17) aktif kârlılık (AK) arasında anlamlı farklılık vardır.

Yıllara göre değişim incelendiğinde mevcut durum itibariyle aktif kârlılık oranının 2012-2016 yılları arasında dalgalı seyrettiği; 2014'e kadar yükselen aktif kârlılık oranının 2014'ten sonra düşüşe geçtiği, yeni standart uygulandığında da benzer şekilde seyrettiği görülmektedir. Yeni ve eski standartlar arasındaki aktif kârlılık oran farkının 2012 yılından itibaren yeni standartta eski standarda göre daha yüksek olduğu ancak bu farkın yok denecek kadar az olduğu; 2016 yılına kadar da farkın değişmediği görülmektedir (Şekil 4).

Şekil 4: İmalat Sektöründe Aktif Kârlılık Oranının UMS 17 ve UFRS 16 Arasındaki Farkı

4. SONUÇ

Bu çalışmada, UMS 17 ile UFRS 16 Kiralama İşlemleri Standardının imalat sektörüne ait şirket performansları üzerine olan etkilerini karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. UMS 17 de sadece şirketlerin finansal tablo dipnotlarında yer alan faaliyet kiralalamaları, UFRS 16'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte aktifleştirilerek finansal tablolarda gösterilmesi zorunlu hale gelecektir. Dolayısıyla, faaliyetlerini büyük ölçüde faaliyet kiralaması yöntemini kullanarak yerine getiren şirketler bu değişiklikten büyük oranda etkilenecektir.

Şirket verilerin analizi öncesi, faiz, vergi ve amortisman öncesi karın (EBITDA), borç oranı, amortisman ve finansman giderlerinin değişiminin tespitine yönelik hesaplamalar yapılmıştır. Yapılan hesaplamaların ardından elde edilen verilerin, UMS 17 ve UFRS 16 için ayrı ayrı olmak üzere normal dağılım koşulları incelenmiştir. Verilerin normal dağılım göstermediği tespit edildiğinden UFRS 16 öncesi (UMS 17) ve UFRS 16 sonrası imalat sektöründeki şirketlerin finansal rasyolarının karşılaştırılması işlemi Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile yapılmıştır.

Çalışmadan sağlanan bulgulara göre yeni UFRS 16 Standardının imalat sektörü şirket rasyolarındaki değişim olacağı ve bu durumun da şirket dinamiklerini ve şirket finansal performansını etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçları, uygulama sonrası gerçek veriler ile yapılacak diğer çalışma sonuçları ile karşılaştırılması yapılabilir. Ayrıca, analiz kapsamında kullanılan vergi oranları ve faaliyet

kiralaması faiz oranları belli varsayımlar dâhilinde ele alındığından, analizlere ilişkin yorumlar da bu varsayımlar kapsamında yapılmalıdır.

Bu bulgular ışığında, imalat sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin kiralama yöntemi ile elde ettiği ve üretim hatlarında kullandığı makine ve ekipmanları finansal durum tablosuna dâhil etmesi ile şirket finansal durum tablolarının gerçek görüntüsüne kavuşacağı, bu durumun da şirketler açısından mevcut durumdan daha olumsuz bir görüntü elde edileceği gerçeği ile karşılaşılabılır. Kira aktifleştirme sonrasında imalat sektöründe şirket finansal durum tablolarının daha şeffaf olmasına katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

- 3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu. 1985.T. C. Resmi Gazete,18795.
- 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu. 2012. T. C. Resmi Gazete, 28496.
- Büyüköztürk, Şener. 2011, Sosyal Bilimler İçin İstatistik, Ankara: Pegem Akademi.
- Çakan, Cemal. 2006, Finansal Kiralama (Leasing) ve Türkiye Uygulaması, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çeltik, Aynur. 2009, Kurumsal Filo Kiralama Sektörünün Gelişimi ve Ülke Ekonomisine Etkileri, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Engin, Ahmet. 2016, “Yeni (Önerilen) Kiralama İşlemleri Standardı ve Değişikliğin Mali Tablolara Muhtemel Etkileri”, Vergi Dünyası, Sayı 420. ss. 23-34.
- Ersoy, Muzaffer Eralp. 2006, Tarım Sektörünün Finansmanında Finansal Kiralama Uygulamaları ve Faaliyet Kiralamasının Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Gönen, Seçkin. Neslihan Akça. 2014, “Finansal Kiralama İşlemlerinin TMS-17 Kiralama İşlemleri Standardı ve Vergi Usul Kanunu Açısından Muhasebeleştirilmesi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S. 64.
- IASB, 2016, IFRS 16 Leases Basis for Conclusions, IFRS Foundation Publications Department, London, United Kingdom.
- IFRS 16, 2016, Leases, IFRS Foundation Publications Department, London, United Kingdom.
- Öztürk, Meryem. Murat Serçemeli. 2016, Yeni Finansal Raporlama Standardı “IFRS 16 Kiralama İşlemleri”nin Getirdiği Değişimler Üzerine Bir Değerlendirme”, Mali Çözüm Dergisi, S.31-48.
- Russo, Joe. 1999, The Source for Bussines Owners Monthly, St. Luis: Small Bussines.
- TMS 17,Kiralama İşlemleri Standardı, <http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2011Seti/TMS17.pdf>,(Erişim Tarihi:12.04.2017).
- Uzun, Pınar. 2016, Türkiye`de Finansal Kiralama Ve Faaliyet Kiralaması: Tarım Sektörü Örneği, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Vural, Ayçanur. 2006, Türkiye`de Leasing İşlemlerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi, Ankara: Atılım Üniversitesi Finansal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

DENETİM 4.0'IN TEKNOLOJİK ALTYAPISI

Prof.Dr.Birol YILDIZ*

Arş.Gör.Dr.Şafak AĞDENİZ**

Makale Gönderim Tarihi : 19/11/2018 / Kabul Tarihi : 10/04/2019

ÖZ

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler neticesinde yaşanan dijital devrim iş süreçlerinin evrimini gerekli kılmaktadır. Denetim mesleğinin de gelecekte hayatta kalabilmesi ve yeni iş hayatının gereksinimlerine cevap verebilmesi için evrilmesi gerektiği düşünülmektedir. İçinde bulunduğumuz dijital çağın sağladığı birçok teknolojik altyapı denetimin denetim 4.0'a evrilebilmesine olanak sağlamaktadır. Söz konusu teknolojinin etkin ve etkili bir şekilde kullanımı ancak bu teknolojilerin anlaşılması ile sağlanabilecektir. Bu kapsamda bu çalışmada denetim 4.0'ın teknolojik altyapısı olan nesnelerin interneti, büyük veri ve yapay zeka hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Birbiri ile bağlantılı olarak bu teknolojik gelişmelerin denetçiler için birer denetim aracı olarak kullanılarak denetim 4.0'ın gerekliliklerini yerine getirebilecekleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Denetim 4.0, Yapay Zeka, Büyük Veri, Nesnelerin İnterneti

The Technological Substructure of Audit 4.0

Abstract

The digital revolution as a result of the developments in the field of technology necessitates the evolution of business processes. It is considered that the audit profession must evolve to survive and meet the needs of the new business life. Many of the technological infrastructures provided by the digital age we in are allow the audit to evolve into audit 4.0. The efficient and effective use of the aforementioned technology will only be achieved by understanding these technologies. In this context, it is aimed to give information about the internet of things, big data and artificial intelligence. In connection with each other, it is considered that these technological developments can be used as an audit tool for auditors to fulfill the requirements of audit 4.0.

Keywords: Industry 4.0, Audit 4.0, Artificial Intelligence, Big Data, Internet of Things

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Muhasebe ve Finansman ABD, biolyildiz@derindenetim.com
ORCID ID: 0000-0002-9599-8904

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Muhasebe ve Finansman ABD, agdenizsafak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0373-4694

1. GİRİŞ

Endüstri 4.0 çerçevesinde yaşanan değişimler birçok alanı etkilediği gibi denetimi de yakından etkilemiştir. Denetim mesleği de yaşanan dönüşümlere paralel olarak bir dönüşüm içerisinde. İç denetim bir güvence ve danışmanlık faaliyeti olarak işletmenin risk yönetimi, kontrol prosedürleri ve yönetişimi alanlarında endüstri 4.0 ve teknoloji ile gerçek zamanlı ve proaktif bir denetim hizmeti vermektedir.

İçinde bulunduğumuz çağın temel özelliği hız ve anlık tepkilerin en kısa sürede verilebilmesidir. İşletmenin karşı karşıya olduğu riskler hem nitelik hem de nicelik olarak hızla artmakta ve değişmektedir. Nitelik ve nicelik yönünden değişen risk yönetiminin etkinliği verinin anlık, gerçek zamanlı olarak toplanmasına ve analiz edilebilmesine bağlıdır. Doğal olarak bu sürecin denetimi ve izlenmesinin de aynı hızda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Teknoloji kullanımı ile verilerin gerçek zamanlı denetimi ile verilecek gerçek zamanlı güvence “denetim 4.0” olarak ifade edilmektedir. Bu kavramın ilk olarak Vasarhelyi ve Dai tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada kullanıldığını görülmektedir. Denetçiler endüstri 4.0’ın temel bileşenlerinden biri olan nesnelerin interneti ile işletme içi ve işletme dışında denetimde kullanılacak birçok veriye ulaşabilecektir. Söz konusu bu veri yine endüstri 4.0’ın temel bileşenlerinden büyük veriyi meydana getirmektedir. Büyük verinin analizi ise nitelik ve nicelik yönünden teknoloji kullanımını gerekli kılmaktadır. Bu noktada ise yapay zeka teknolojileri denetçilere uygun çözümler sunmaktadır.

Endüstri 4.0, büyük veri ve yapay zeka konularının her biri muhasebe ve denetimde ayrı birer araştırma konusu teşkil etmektedir. Nitekim konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmalar üç başlık altında incelenebilir. Endüstri 4.0 alanında yapılan çalışmalar daha çok muhasebe ve muhasebe eğitimi üzerinedir. Dai ve Vasarhelyi (2016) ise endüstri 4.0 ışığında denetimin geçirdiği dönüşümü ele aldıkları çalışmalarında denetimi denetim 4.0 olarak adlandırmışlardır. Can ve Kıymaz (2016) perakende sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin muhasebe bölümlerinin bilgisayar teknolojilerinden ne derecede faydalandığını mülakat yolu ile tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışmada endüstri 4.0’ın etkilerinin henüz tam anlamıyla muhasebe uygulamalarında kullanılmadığı sonucuna varılmıştır. Uzun ve Usluer (2017) ise iç denetimde dönüşüm sürecinde endüstri 4.0’ı da içine alan ve iç denetimde yaşanan dönüşümleri ele almışlardır. Erturan ve Emre (2018) endüstri 4.0 ile değişmekte olan ticari faaliyetlerin muhasebe mesleğine etkilerini ele aldıkları çalışmalarında geleneksel muhasebeci tanımının finansal veri bilimcisi kavramına doğru evrildiği vurgulanmıştır. Ergüden ve arkadaşları (2018) çalışmalarında endüstri 4.0’ın getirdiği değişime ayak uydurmada muhasebe fonksiyonu ve dolayısıyla da muhasebe profesyonellerine düşen yeni yetkinliklerini şekillendirmede akademik çevreler ve özel sektöre düşen vazifeleri vurgulamaktadır. Türker (2018), çalışmasında dijital dünyaya göre yapılan küresel iş dünyasının beklentilerini karşılayacak, küresel muhasebe mesleğinin şekillendirilmesine ilişkin gelişmeler ve çalışmalar açıklamıştır.

Muhasebe ve denetimde büyük veri ve kullanımı çalışılan bir diğer alandır. Vasarhelyi, Kogan ve Tuttle (2015) büyük verinin muhasebe ve denetim uygulamalarına olası etkilerini ele almışlardır. Krahel ve Titera (2015) büyük veri kullanımı ile birlikte muhasebe ve denetim standartlarında yapılabilecek değişiklikleri ele almışlardır. Denetim standartlarında denetçinin yetkinlikleri, denetim örnekleme gibi stan-

dartlarda yapılabilecek değişikliklere ilişkin öneriler sunmuşlardır. Cao, Chychyla ve Stewart (2015) finansal tablo denetiminde büyük veri analitiği kullanımını bağımsız denetim açısından ele almışlardır. Yoon, Hoogduin ve Zhang (2015) ise çalışmalarında denetim kanıtı olarak büyük veri kullanımını incelemişlerdir. Zhang, Yang ve Appelbaum (2015) sürekli denetimde büyük veri analitiğinin sağlayacağı etkinlikleri ele almışlardır. Yılmaz ve diğerleri (2017), büyük verinin muhasebeye sağladığı katkılar, teknolojik araçların veri yönetimine sağladığı katkılarla birlikte; risk yönetimi, stratejik karar alma teknikleri ve kontrol süreçleriyle birlikte bir bütün olarak ele almışlardır. Aslan ve Özerhan (2017), çalışmalarında büyük verinin tanımı, fırsatları, tehditleri, muhasebe uygulamaları ve muhasebe mesleğinde yaratacağı etkileri değerlendirmiş ve büyük verinin gelecek 10 yıl içinde muhasebe mesleğine olacak etkisi ile ilgili, muhasebe meslek mensupları üzerinde bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, meslek mensuplarının büyük verinin gelecek 10 yıl içinde muhasebe mesleğine etkisi hakkında, kuşak, cinsiyet, mesleki deneyim, yaşanılan yer, mezun olunan fakülte ve çalışma biçimleri gibi demografik değişkenlere göre, farklı bakış açılarına sahip oldukları tespit edilmiştir.

Yapay zeka şemsiye bir kavram olduğu için yapay zekanın muhasebe ve denetime olan etkilerini ele alan çalışmalar genel niteliktedir. Baldwin ve diğerleri (2006) denetim sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümü için yapay zekaya olan ihtiyacı konu alan çalışmalarında uzman sistemler, genetik programlama, bulanık sistemler gibi yapay zeka uygulamalarının kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Kokina ve Davenport (2017), muhasebe ve denetimde yapay zeka kullanımını 4 büyük denetim firmasının uygulamalarından örnekler vererek açıklamışlardır. Bizarro ve Dorian (2017) çalışmalarında denetimde yapay zeka kullanımı ve yapay zekanın getireceği riskleri ele almışlardır.

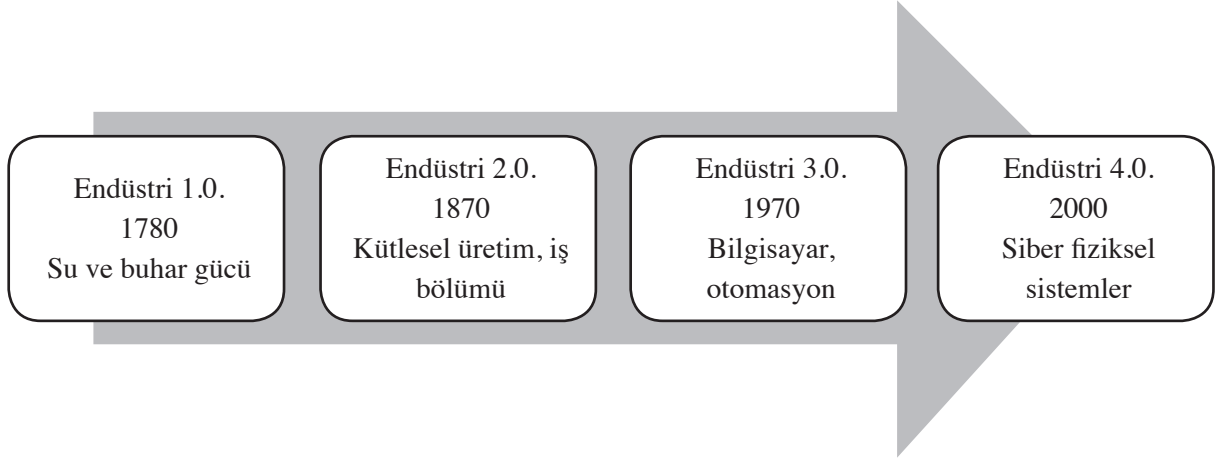
Yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşanan teknolojik gelişmelerin meslek üzerine etkilerinin ele alındığı görülmektedir. Ancak bu etkilerin daha net anlaşılabilmesi bu teknolojilerin yakından tanınmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada endüstri 4.0 ışığında evrilmesi gereken denetim mesleğinin teknolojik alt yapısı hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada nesnelerin interneti, büyük veri ve yapay zeka teknolojilerinin birer denetim aracı olarak kullanılması ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Devam eden bölümde endüstri 4.0 genel hatları ile ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise denetim 4.0 kavramı ve teknolojik altyapısı anlatılmıştır. Son bölümde ise konu özeti ve önerilere yer verilmiştir.

2. Endüstri 4.0.

Dünya, bugün, Hannover 2011 Fuarında Almanların ortaya attığı endüstri 4.0 deyimiyile tanımlanan yeni bir sanayi devrimini konuşmaktadır (Eğilmez, 2018:264). Endüstri 4.0 kavramı sanayileşmenin son evresini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu dönem Almanca literatürde “endüstri 4.0”, İngilizce literatürde ise “endüstriyel internet” olarak adlandırılmaktadır (Özsoylu, 2017:45).

Endüstri 4.0, üretimle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olan bütün birimlerin birbiri ile ortak çalışması planlanmakta, dijital verilerin yazılımının ve bilişim teknolojilerinin birbiri ile entegre olarak çalışmasını öngörmektedir (Schuh ve arkadaşları, 2014:1). Şekil 1’de yaşanan endüstriyel devrimler özetlenmiştir.

Şekil 1. Endüstriyel Devrimler

Buharlı makinelerin sanayide kullanılması ve demiryolu ağlarının yaygınlaşması 1. Sanayi devrimine neden olmuş ve bu dönem endüstri 1.0 olarak adlandırılmıştır.

İkinci sanayi devrimi, üretim sistemlerinde elektriğin kullanılması ve elektrik gücünün montaj hatlarına kumanda etmesiyle ortaya çıkmıştır (Eğilmez, 2018:266). Dönemin en göze çarpan uygulaması Ford Motor fabrikalarının otomobil üretiminde makineleşmesi ile seri üretime geçilmesidir.

Bilgisayar teknolojilerinin yaygınlaşması ve internet kullanımının artması ile birlikte iletişimin de artmasıyla endüstri 3.0 dönemi başlamaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği otomasyona dayalı üretim sistemidir.

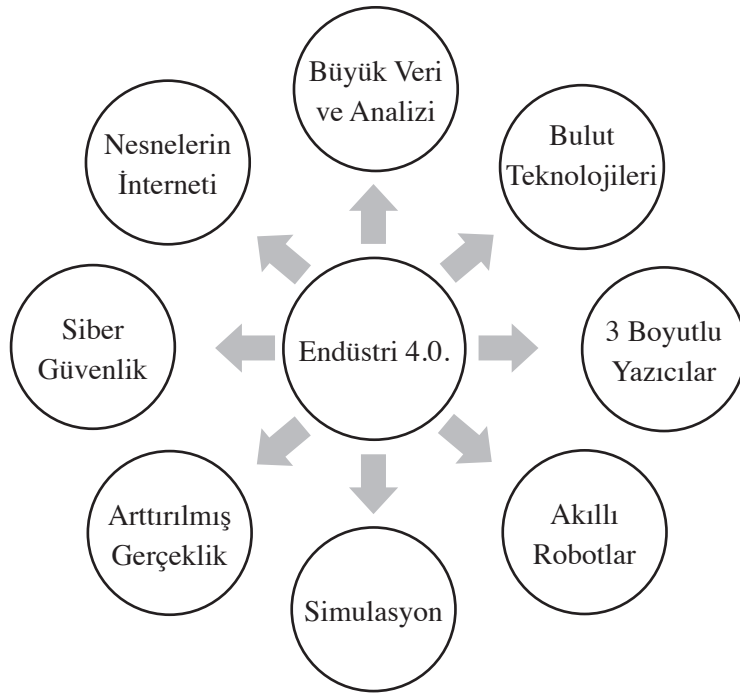
Endüstri 4.0 ise üretimde teknoloji kullanımının en üst seviyede olması ve tüm sistemlerin birbiri ile etkileşim içinde çalışmasının gerçekleştiği bir dönemdir. Önceki sanayi devrimlerinden farklı olarak teknoloji sanayinin önünde gitmektedir (Banger, 2018:24). Endüstri 4.0 aşağıda açıklanan üç özelliği ile vurgulanmaktadır (Fırat ve Fırat, 2017:213):

- **Hız:** Bu devrim öncekilerin tersine doğrusal olmayıp, üstel bir hızla gelmektedir. Çok yönlü küresel dünyanın, yeni teknolojilerin sürekli daha yeni ve daha üstün yetenekli teknolojileri üretmesi ile ilgilidir.
- **Genişlik ve Derinlik:** Bu devrim dijital teknolojiler alt yapısı üzerine inşa edilmekte ve iş dünyasında, toplumun diğer kesimlerinde, bireylerde benzeri görülmemiş paradigmlar ile ilerlemekte, hızlı teknolojik değişimler ve donanımlar geliştirmektedir. Kuşaklar arası farkların daha belirgin olduğu bir dönemdir.
- **Sistem Etkisi:** Endüstri 4.0 devrimi, tüm yönetim bilişim sistemleri yanında her şeyin her şeye bağlantılı olabildiği bir ağ sistemi üzerinden gelişirken, dünyadaki tüm sistemlerin, bütünsel bir dönüşümünü kapsamaktadır.

Endüstri 4.0'ın tasarımı ve uygulanması ise 6 temel ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkeler aşağıda verilmiştir (Dai ve Vasarhelyi, 2016:1):

- **Karşılıklı çalışabilirlik (Interoperability):** İnsanların, fabrikaların, araçların birbiri ile karşılıklı iletişim kurarak çalışabilmesidir. Bu ilkeye verilebilecek en tipik örnek trafik ışıkları ve araçların gelecekte birbiri ile iletişim kurarak çalışmasıdır.
- **Sanallaştırma (Virtualisation):** Gerçek hayatta olan fiziksel tüm nesnelerin sayısallaştırılması yani dijitalleştirilmesidir. Nesnelerin dijitalleşmesi ile oluşturulan bu dünya “ayna dünya” (Mirror World) olarak adlandırılmaktadır. Görselleştirme ile süreçlerde şeffaflık artacak ve süreçlerde meydana gelen darboğazlara eş zamanlı olarak müdahale edilebilecektir.
- **Özerk yönetim (Decentralization):** Kurumsal bilgi teknolojileri sanal makinelerle birlikte bulut sistemlere giderek daha bağımlı hale gelmektedir. Yakın zamanda bu sistemlerin daha akıllı hale geleceği beklenmektedir. Değişen müşteri taleplerinin zamanında karşılanabilmesi ise bu makinelerin kendi kendilerine zamanında karar verebilmeleri ile mümkün hale gelecektir. Dolayısıyla özerk yönetim endüstri 4.0'da akıllı fabrikaların ve makinelerin kendi kendilerine karar verebilmeleridir.
- **Gerçek zaman kabiliyeti (Real time capability):** Endüstri 4.0'da tüm üretim faaliyetleri, sistem hatalarının bulunabilmesi, gerekli ayarlamaların yapılabilmesi ve karar alınabilmesi için gerçek zamanlı olarak izlenmektedir.
- **Hizmet odaklılık (Service Orientation):** Hizmetlerin interneti (Internet of services-IoS) üzerinden üretim hattı, montaj hattı, depolama gibi hizmetlerin sunulmasıdır.
- **Modülerlik (Modularity):** Sürekli değişen çevre şartları ve gereksinimlere kolaylıkla uyum sağlanabilmesi açısından modüler sistemler önemli bir unsurdur. Değişen müşteri istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasında ve mevsimsel dalgalanmalarda üretimin daha esnek olmasını sağlamaktadır.

Endüstri 4.0'ın uygulanabilmesi için gerekli teknolojik gelişmeler endüstri 4.0'ın temel bileşenleri olarak ifade edilmektedir. Bu bileşenler Şekil 2'de verilmiştir.

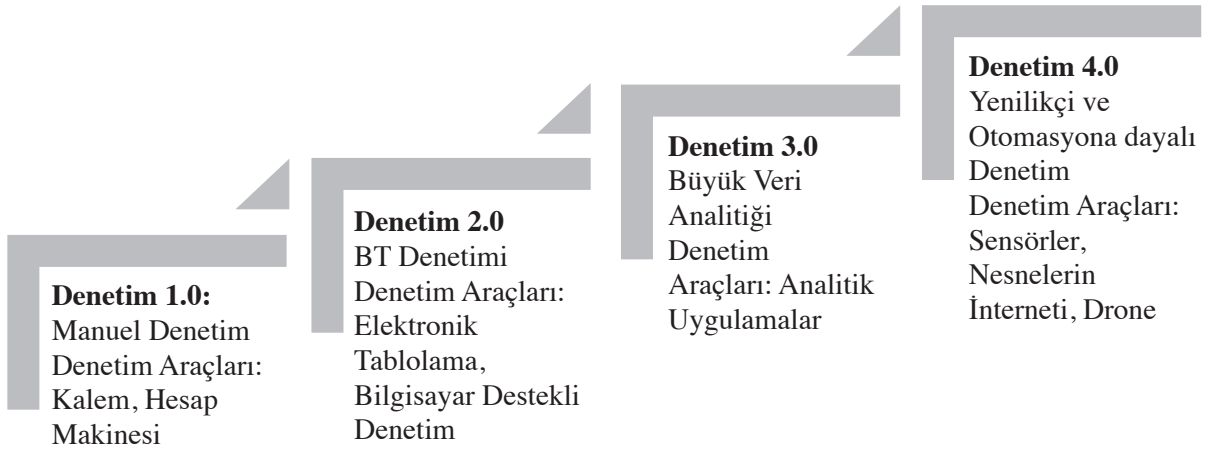
Şekil 2. Endüstri 4.0 Bileşenleri

Şekil 2’de verilen bu teknolojiler tüm iş birimlerinin birbiri ile etkileşimli çalışabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu teknolojiler aynı zamanda günümüzde denetim mesleğinin değişiminde de önemli roller üstlenmektedir. Devam eden bölümde endüstri 4.0 kapsamında denetimde meydana gelen değişimler denetim 4.0 başlığı adı altında ele alınmaktadır.

3. Denetim 4.0

Denetim 4.0 kavramına giriş yapmadan önce bir hususu açıklığa kavuşturmak çalışmanın devam eden bölümlerinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır. Denetim dendiğinde iki tür denetim faaliyeti aklımıza gelmektedir. Bunlar iç denetim ve bağımsız denetim faaliyetleridir. Bağımsız denetimin temel amacı işletmenin finansal tablolarının doğruluğu ve tamlığı hakkında makul bir güvence sağlamaktır. Dolayısıyla bağımsız denetimin konusu işletmelerin genel amaçlı finansal tablolarıdır. Şüphesiz endüstri 4.0 bağımsız denetim sürecinde de birtakım değişimler meydana getirmiştir. Ancak bu çalışmada denetim 4.0 ile sadece finansal tablo denetimini içermeyen ayrıca işletmenin tüm süreçleri hakkında makul bir güvence sağlamayı amaç edinmiş iç denetim faaliyeti konu edilmektedir.

Denetim bir güvence verme ve danışmanlık faaliyetidir. Her meslek dalında olduğu gibi yaşanan değişimler o meslekten beklentileri ve mesleğin icrasını şekillendirmektedir. Geçmişten bugüne bakıldığında denetim mesleğinin de çeşitli dönüşümler yaşadığı görülmektedir. Denetimin zaman içerisinde geçirmiş olduğu evrim Şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 3. Denetim 4.0

Kaynak: Dai ve Vasarhelyi, 2016:2

Geleneksel denetim olarak adlandırabileceğimiz denetim 1.0 yine geleneksel denetim araçlarının kullanıldığı bir dönemdir. Bu dönemde yapılan denetimler işlem gerçekleştikten sonra tamamen insan beynine bağlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Denetlenecek veri sayısı ve karşılaşılan risklerin azlığı dönemin denetim anlayışını şekillendiren ana unsurlardır.

Bilgisayarların insan hayatına girmesi ve kullanımının artması ile bilgisayar destekli denetim anlayışına geçildiğini görmekteyiz. Denetim 2.0 olarak adlandırılan bu dönemde bilgi teknolojileri denetimi önem kazanmıştır. Ancak, söz konusu denetimin çok kısıtlı bir şekilde yapılabildiği görülmektedir. Denetçilerin yetersiz teknolojik altyapıları bu durumun temel sebebini teşkil etmektedir.

2000’li yılların başında bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin verinin boyutunda üstel bir artışa sebep olduğu görülmektedir. Verinin boyutu ile birlikte verinin çeşitliliği ve hızının da artması mevcut denetim tekniklerini yetersiz kılmıştır. Veri çokluğunun yaşandığı bu dönemde veriden sadece ne oldu sorusunun cevabı alınmasın da yetersiz kaldığı görülmektedir. Çünkü söz konusu cevap geçmişe yönelik bir takım bilgiler vermektedir. Bu nedenle denetim 3.0 olarak adlandırılan bu dönemde mevcut istatistiksel tekniklerin yanı sıra büyük veri analizleri kullanılmaya başlanmıştır.

Denetimde yaşanan yeni devrim henüz çok fazla içselleştirilemeden 2010 yılında yaşanan endüstriyel devrim denetimin de denetim 4.0’a evrilmesini gerekli kılmıştır. Bilginin teknolojik gelişmeler ile birlikte çok farklı yöntemlerle ve çok hızlı bir şekilde dağıtılması dijital okur yazarlık yeteneğinin kazanılması için zorlayıcı bir unsur olmaktadır. Bu nedenle geçtiğimiz yüzyıllarda kullanılan denetim yaklaşımlarının günümüz için sürdürülebilir olması söz konusu değildir. Nesnelerin interneti, büyük veri, yapay zeka, drone¹ ve RFID gibi teknolojilerin kullanımı günümüz gerçek zamanlı denetim anlayışının

1 Türkçe’de İnsansız hava aracı ya da çok pervaneli uçan nesne olarak isimlendirilen drone son yıllarda denetim kanıtı toplama hem iç hem de dış denetim sürecinde kullanılmaktadır. Örneğin stokların denetiminde zaman alıcı bir prosedür olan fiziki sayım drone aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Daha detaylı bilgi için Appelbaum ve Nehmer (2017) tarafından yapılan “Using Drones in Internal and External Audits: An Exploratory Framework” adlı çalışma incelenebilir.

temel yapıtaşları olmuştur. Denetim 4.0'da denetçiler birçok verinin analizini yapay zeka teknolojileri ile gerçekleştirirken neden ve ne yapmalıyız sorularına cevap aramaktadırlar.

Denetim 4.0 kavramı literatürde 90'lı yılların başından beri var olan sürekli denetim kavramı ile karşılaştırılabilir. Sürekli denetim de bilgisayar teknolojilerinin kullanılmasıyla gerçek zamanlı güvence verilmesi üzerine odaklanmıştır. Sürekli denetim denetimin 3. evresine uygun bir denetim anlayışı olmaktadır. Denetim 4.0 ise sürekli denetimin ötesinde nesnelere interneti ile elde edilen işletme içi ve işletme dışı büyük veriyi girdi olarak kullanan ve bu verileri yapay zeka teknolojileri ile analiz eden bir denetim sürecidir. Böylece denetimin sağlamış olduğu güvence hem gerçek zamanlı olmakta hem de artmaktadır. Risk ve risk yönetimi ile danışmanlık faaliyetleri denetim 4.0'da denetçinin temel odak noktası haline gelmektedir.

Endüstri 4.0'ın temel ilkeleri açısından denetim 4.0 süreci Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Denetim 4.0 Sürecinde Endüstri 4.0 İlkeleri

Endüstri 4.0 İlkeleri	Denetim 4.0
Karşılıklı çalışabilirlik	Tedarikçiler, müşteriler, bankalar ve diğer iş birimleri arasındaki karşılıklı ve ortak çalışma gerçekleşen işlemlerin gerçek zamanlı olarak denetlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca iş birimlerinin karşılıklı çalışması bir güvenlik aracı olarak da kullanılabilir. Bir iş biriminde yapılan işlem karşı iş birimi ile karşılaştırılacak eğer yapılan işlem birebir örtüşmez ise denetçiler için uyarı işlevi görecektir.
Sanallaştırma	Sanallaştırma ile denetçilerin saha çalışmaları büyük ölçüde azalacaktır. Ayrıca finansal olmayan süreçlerin denetiminde de denetçilere kolaylıklar sağlayacaktır.
Özerk yönetim	İşletmelerde uygulanan iç kontroller sürekli izleme faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi ve anomalilerin tespit edilebilmesi için her bir makineye veya cihaza yerleştirilebilir. Böyle bir sistemde değişen şartlar ve denetçi tarafından sağlanan girdiler ile yeni eşik değerler sistem tarafından ayarlanabilecektir.
Gerçek zamanlılık	Denetim 4.0'da kendini yenileyen algoritmalar ve insan müdahalesini gerektiren durumlara karar verebilen cihazlar ile kontrol faaliyetleri ve yüksek riskli işlemlerin gerçek zamanlı olarak tanımlanması yapılabilecektir.

Hizmet odaklılık	Kısıtlı denetim kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılabilmesi için önemli ilkedir. Hizmetlerin interneti ile denetimde uzmanlık gerektiren birçok hizmet dışarıdan sağlanabilecektir. Ancak burada bulut servisler üzerinden sağlanan hizmetlerin kullanılması söz konusu olduğunda denetimin maliyeti oldukça düşecektir.
Modülerlik	Her bir süreç ya da denetim alanı için bilgisayar destekli denetim teknikleri geliştirilebilir. Mevcut duruma, sürece göre bu denetim tekniklerinden uygun olanları seçilerek kullanılır.

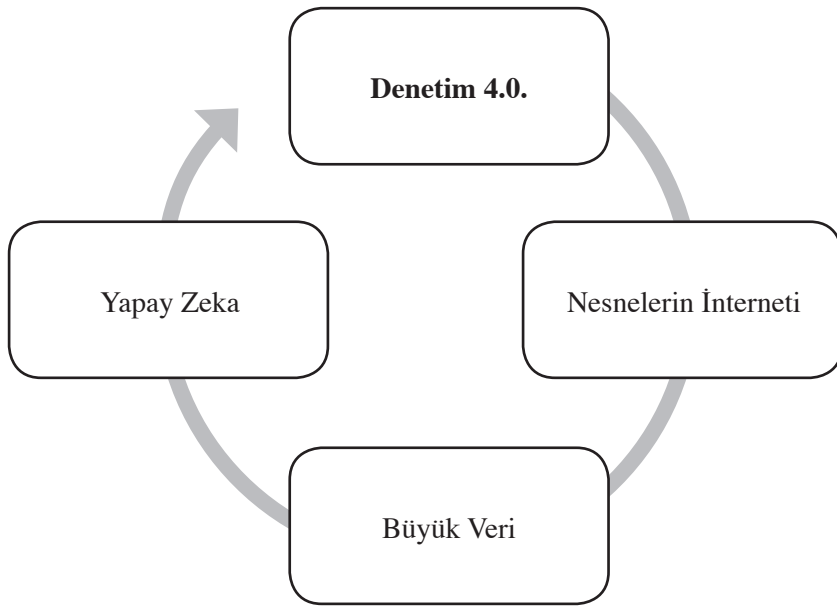
Kaynak: Vasarhelyi ve Dai, 2016:3-4

Denetim 4.0'ın genel olarak geleneksel denetim sürecinden farklılığı kullanılan denetim teknikleri, denetimin kapsamı, denetimin süresi ve denetimin maliyeti alanlarında görülmektedir. Endüstri 4.0'ın temel bileşenleri olan ve bir sonraki bölümde ele alınacak yapay zeka, nesnelere interneti, büyük veri analizleri denetim 4.0'ın yeni denetim teknikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teknolojilerin kullanımını denetimin kapsamını arttırmakta, denetimin süresini ve maliyetini ise önemli ölçüde azaltmaktadır. Denetim 4.0'ın teknolojik altyapısı denetçilere işletmedeki tüm denetim alanlarının denetimini mümkün kılmaktadır. Zaman ve maliyet kısıtı nedeniyle yapılan örnekleme uygulamaları denetim 4.0'da yerini evrenin tamamının denetimi anlayışına bırakmaktadır. Ayrıca yapısal olmayan verilerin analizinin gerçekleştirilebilmesi de denetim kapsamını genişleten bir diğer unsurdur. Denetim kapsamının genişlemesi ise denetim tarafından verilen güvence kapsamının artmasını sağlamaktadır. Söz konusu bu durum ise kıt olan kaynakların daha etkin, etkili ve verimli kullanılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

4. Denetim 4.0.'ın Teknolojik Altyapısı

Endüstri 4.0'ın etkilediği alanlardan biri de denetimdir. Endüstri 4.0 ile birlikte yeni üretim süreçleri, yeni faaliyetler, akıllı fabrikalar, akıllı makineler, yapay zeka gibi birçok alan denetim konusu olacaktır. Söz konusu bu durum denetim yükünü ve riskini de arttıracaktır. Ancak söz konusu bu denetim yükünün ve risklerinin yine teknoloji kullanılarak azaltılması denetçilerden istenen başlıca beklentilerden biri olmaktadır.

Denetim 4.0'a ilişkin temel teknolojik altyapı Şekil 4'de verilmiştir.

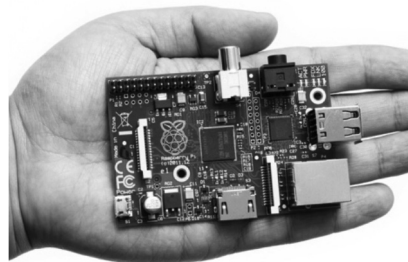

Şekil 4. Denetim 4.0'ın Teknolojik Altyapısı

Söz konusu bu üç teknoloji denetim 4.0 kapsamında birbirinden beslenerek denetim sürecinde kullanılmaktadır. Nesnelerin interneti ile toplanan veriler büyük verinin temelini oluşturmaktadır. Büyük veri ise yapay zeka teknolojilerinin temel girdilerinden birisidir. Devam eden bölümlerde bu teknolojiler ele alınmaktadır.

4.1. Nesnelerin İnterneti

Nesnelerin interneti kavramı ilk defa Ashton tarafından 1999 yılında bir özel şirkete yapılan sunum sırasında ifade edilmiştir (Ashton, 2009). Nesnelerin interneti (Internet of Things-IoT) teknolojisinin ortaya çıkmasında rol oynayan cihazlara örnek olarak PC-104, SBC, SoC, Arduino gibi cihazları ve Raspberry Pi adlı bilgisayarı verebiliriz. Bu cihazlar arasında kişisel bilgisayar kapasitesine ulaşmış, geniş kitleler tarafından kullanılabilen araç ise kredi kartı büyüklüğündeki Raspberry Pi adlı bilgisayardır.

Şekil 5. Raspberry Pi

Söz konusu mini bilgisayarın ortaya çıkış amacı Birleşik Krallık (United Kingdom) içindeki okullarda verilen bilgisayar derslerinin yürütülebilmesidir. Zaman içerisinde Raspberry Pi eğitim amacının ötesine geçerek nesnelerin interneti akımının başkahramanı olmuştur. Zaman içerisinde Raspberry Pi'ye alternatif ürünler de üretilmeye başlanmıştır. Bu bilgisayarlar küçük, ucuz ve az enerji kullanmaları nedeniyle kullanılan nesnelere eklenerek, çalışma ortamlarından bilgi toplamak ve/veya onları yönetme konusunda bir araca dönüşmüşlerdir. Nesnelerin interneti ile ilgili pazarın 2025 yılında 11 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Nesnelerin interneti ile hemen her alanda veri toplamak, gözlemlemek ve izlemek uygun bir maliyetle elde edilebilmektedir.

Bu teknolojinin sözlüğünde her türlü makine, ev aleti, araç, donanım vb. nesne olarak adlandırılmaktadır. Nesnelerin interneti, bu nesnelerin internet üzerinden oluşturdukları ağıdır. Bu yolla nesneler birbiri ile haberleşebilmekte ve bu nesneler uzaktan kontrol edilebilmektedir. İnsanların beş duyu organları ile veri toplamalarına benzer bir şekilde bu bilgisayarlar çevreden veri toplamaktadır. Mini bilgisayarlar aracılığı ile nesneler veriye dayalı bir ekosistem oluşturmaktadır.

Nesnelerin interneti, fiziksel dünyadaki nesnelerin, bunların içinde gömülü halde veya yanında bulunan sensörlerin kablosuz ve kablolu bağlantılar aracılığıyla internete bağlanmalarına imkan veren bir sistemi ifade etmektedir (Banger, 2018:43). Nesnelerin interneti için gerekli altyapılar ve bunları sunan şirketler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Nesnelerin İnterneti için Gerekli Altyapılar

Şirket	Nesnelerin İnterneti için Altyapı
Amazon	IoT Core
Google	Cloud IoT
Microsoft	Azure IoT

Endüstri 4.0'ın da temel bileşenlerinden bir olan nesnelerin interneti denetim 4.0'ın da temel bileşenlerinden biri olmaktadır. Nesnelerin interneti denetim 4.0 için önemli bir teknolojidir. Nesnelerin interneti ile ihtiyaç duyduğumuz her alanda, gerçek zamanlı veri/kanıt, uygun bir maliyetle toplanabilir. Günümüzde yapılacak denetimlerde çevreden farklı konularda veri toplama işinin en etkili ve etkin yolu nesnelerin interneti olmaktadır. Bu nedenle denetçilerin ihtiyaç duyduğu veri ve kanıtlar için nesnelerin interneti en uygun alternatifler arasında yer almaktadır. Denetim alanında nesnelerin interneti kullanımına verilebilecek en tipik örnek yetki kontrolünün yüz tanıma ile gerçekleştirilmesidir. Nesnelerin interneti ile kameralar tarafından yetkili ve yetkisiz kişi ayrımı yapılabilir ve yetkili kişilerin yapacağı eylemler izlenebilir.

Nesnelerin interneti teknolojisinin denetime sağlayacağı en büyük fayda ise verilerin eş zamanlı olarak elde edilebilmesine olanak sağlamasıdır. Denetim 4.0'ın temel özelliklerinden biri olan eş zamanlı denetim gerçekleştirilmiş olacaktır. Nesnelerin interneti teknolojisi ile elde edebileceğimiz yeni veri ve kanıtlara verilebilecek örnekler aşağıda sıralanmıştır:

- Bir makinenin kaç saat çalıştığı,
- Bir musluktan kaç lt su geçtiği,
- Bir noktadan kaç kişinin geçtiği ve kimlerin geçtiği,
- Prizden ne kadar elektrik akımı çekildiği,
- Kapının kaç defa açıldığı, konum, sıcaklık, ses, görüntü,
- Stok düzeyinin belirlenmesi, vb.

İnternet üzerinden birbirine bağlı nesnelerin sayısının giderek artması denetim açısından bazı problemleri de beraberinde getirmektedir. Yüzlerce hatta binlerce sensörün her birinin tek tek kontrol edilmesi, bunlarla ilgili bir değişiklik olduğunda denetçiler tarafından kullanılan yazılımlarda değişiklik yapılmasını gerektirmektedir. Son zamanlarda ortaya çıkan sunucusuz yazılımlar (serverless computing) bu sorunun çözümünde kullanılmaktadır. Sunucusuz yazılımlar, küçük, belli koşullar gerçekleşinceye kadar bulutta pasif olarak bekleyen yazılımlardır. Bu küçük yazılımlar, bir tetikleyici işlemin gerçekleşmesi ile aktive olarak görevlerini yerine getirirler. Burada denetçilerin bu küçük yazılımların hangi işletim sisteminde çalıştığını veya hangi bilgisayarda bulunduğu gibi ayrıntılarla ilgilenmeleri gerekmez. Denetçi sadece koşulun ne sıklıkta test edileceğini ve test sonucunda hangi işlemlerin gerçekleştirilmesi gerektiğini belirler. Buna örnek olarak aşağıdakileri verebiliriz.

- Çalışanlar mesai saatleri içinde işyerlerini veya konumlarını terk ettiklerinde bunu bir elektronik tablolama satırı olarak kaydet,
- Bir müşteri sosyal medyada olumsuz bir paylaşımda bulunduğu anda bunu bir veri tabanına yaz,
- Belli bir bölgede hava yağmurlu olduğunda o bölgeye şu ürünleri sevk et,
- Kapıdan kızgın bir müşteri çıktığında bana sms at,
- Belirlenmiş saat dilimleri dışında depo kapısı açıldığında kamera kayıtlarının zaman aralığını benim belirlediğim bir dosyaya yaz,
- Satın aldığımız üründe hasar varsa ürünün fotoğrafını satın alma müdürüne mail at vb.

Son zamanlarda ayrıca hizmetlerin interneti önemli fırsatlar sunan bir teknoloji olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulut teknolojilerin gelişmesi ile birlikte artık birçok hizmet internet üzerinden sağlanabilmektedir. Hizmetlerin interneti teknolojisinin temel amacı işletmelere hizmetleri doğrudan müşterilerine sunabilmelerini sağlayacak bir platform oluşturmaktır (Dai ve Vasarhelyi, 2016:6). Denetim açısından bakıldığında özellikle bilgisayar teknolojileri denetimi gibi uzmanlık gerektiren alanlarda hizmetlerin internetinden faydalanılarak söz konusu hizmet düşük maliyetle elde edilebilecektir.

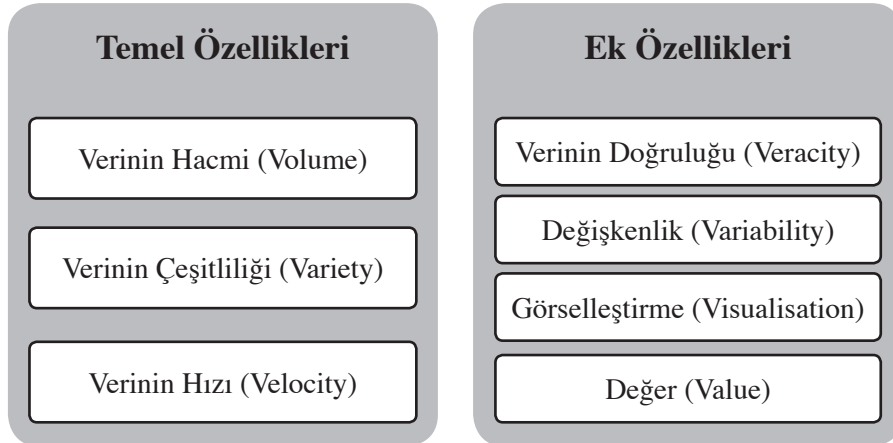
4.2. Büyük Veri

Geçmişte veri azlığı sorun iken artık veri çokluğu bir sorun olmuştur. Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler verinin üstel bir şekilde artmasına neden olmaktadır. Üstelik verinin hızı ve frekansı da aynı şekilde artmaktadır. Söz konusu bu olgu günümüzde büyük veri olarak adlandırılmaktadır.

Büyük veri kavramı yazılı olarak ilk defa NASA’da çalışan bir bilim adamı tarafından verinin görselleştirilmesi sırasında karşılaştıkları problem karşısında kullanılmıştır (Press, 2017) Gürsakal (2015:19:20) ise akademik anlamda büyük veri kavramının ilk defa 2000 yılında 8. Dünya Ekonometri Kongresinde Francis X. Diabold tarafından sunulan “Big Data Dynamic Factor Models for Macro Economic Measurement and Forecasting” adlı bildiride kullanıldığı bildirilmiştir.

Bilişim ve teknolojik altyapının gelişimi ile ortaya çıkan algılayıcılar ve sistemler tarafından oluşturulan, büyük hacimli ve hızlı bir akım şiddeti olan çeşitli bol ve hızla gelen veriyi; toplama, saklama, temizleme, görselleştirme, analiz etme ve anlamlandırma işlemlerinin gerçekleştirilmesi büyük veri olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan ve Akdoğan, 2018:4). Büyük veri, çeşitli kaynaklardan elde edilen değişik türdeki verileri hızla analiz etmek üzere insan kaynağı ve teknolojiden yararlanan bir süreçtir (Banger, 2018:83).

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde büyük verinin, tam bir tanımının yapıldığı görülmemekle birlikte temel özellikleri ile tanımlandığı görülmektedir. Yapılan araştırmalarda büyük verinin 3, 4, 5 ya da daha fazla özelliğine rastlanılmaktadır. Büyük verinin temel olarak üzerinde anlaşmaya varılmış 3 temel özelliği olduğu söylenebilir. Ayrıca büyük veriyi daha iyi tanımlayabilmek için ek özellikler belirlenmiştir. Bu özellikler Şekil 6’da verilmiştir.

Şekil 6. Büyük Verinin Özellikleri

Bulut teknolojisi, büyük veriyi saklayabilecek ve işleyebilecek donanımların paylaşımlı olarak herkesin ulaşabilmesini sağlayan bir teknolojidir. Örneğin Google Cloud Platform, Microsoft Azure, Amazon Web Services gibi teknoloji firmaları bilgi işlem platformlarını, çok uygun maliyetlerle herkesin ulaşabilmesini sağlayan birer ürün olarak sunmaktadırlar.

Büyük veri analizi konusunda denetçilerin kullanabileceği birçok yazılım vardır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- Knime,
- Weka,
- Rapidminer.

Büyük veri analizinde son yıllarda R ve phyton gibi programlama dilleri de sıklıkla kullanılmaktadır.

Büyük veri analizinin denetimde kullanılabileceği alanlara örnek olarak aşağıdakileri verebiliriz:

- ✓ Hile risklerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi,
- ✓ Risk analizi,
- ✓ Yönetişim düzeyinin belirlenmesi,
- ✓ Sürdürülebilirlik analizleri.

Denetim 4.0'da kullanılan veri ise büyük veridir. Çünkü denetim 4.0 ile işletmede gerçekleşen finansal ya da finansal olmayan tüm işlemlerin gerçek zamanlı olarak denetimi söz konusudur. Ayrıca denetim 4.0'da kullanılacak büyük veri sadece işletmeler tarafından üretilen veriyi değil aynı zamanda işletme dışından elde edilecek veriyi de kapsamaktadır. Örneğin araçların kasko bedellerinin belirlenmesi, binaların satış bedellerinin belirlenmesi, müşteri şikayetleri işletme dışından elde edilen ancak denetim sürecinde kullanılabilecek veriye verilebilecek bazı örneklerdir. Denetim 4.0 sadece finansal verilerin denetimi değildir. Aynı zamanda finansal olmayan kurumsal yönetim, risk yönetimi gibi konuları da kapsamaktadır. Bu nedenle yapısal olmayan veri büyük veri, denetim 4.0'da sıklıkla kullanılmaktadır.

Denetim 4.0 için temel problem eldeki bu büyük verinin ne şekilde kullanılacağına yeterince bilinmemesidir. Çünkü, büyük veri söz konusu olduğunda bu verinin analizi yeni bir takım araçlar gerektirmektedir. Büyük veri doğru seçilmiş analiz yöntemleri ile yorumlandığında işletmelerin stratejik kararlarını sağlam biçimde almalarına, risklerini daha iyi yönetmelerine ve inovasyon fırsatı yaratmalarına imkan sağlamaktadır (Banger, 2018:41). Bu noktada ise yapay zeka teknolojileri bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda yapılan analizler de büyük veri analizi olarak adlandırılmaktadır. Büyük veri yapay zekanın temel girdilerinden biridir. Devam eden bölümde yapay zeka konusu ele alınmaktadır.

4.3. Yapay Zeka

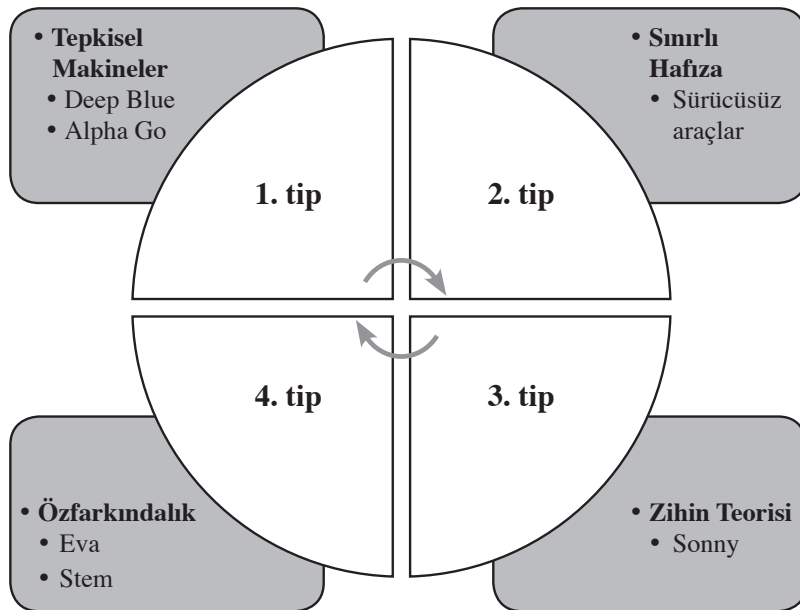
Yapay zeka konusunda yazılmış en ünlü yayınlardan biri olan Hesaplama Makineleri ve Zeka” (Computing Machinery and Intelligence) 1950 yılında Alan M. Turing tarafından kaleme alınmış çalışmadır (Yıldız, 2009:17). Kavram olarak ise yapay zeka ilk defa 1956 yılında John McCarthy tarafından kullanılmıştır. En genel anlamıyla yapay zeka insan beynini taklit etmeye çalışan teknolojilerdir. Yapay zeka kendisine verilmiş bir doğrultuya göre veride var olan anlamları yakalamaktadır (Canan ve Acungil, 2018:224).

Yapay zeka, öğrenme, yaratıcılık, sezgi gibi yetenekleri, bir insan düzeyinde sergileyebilecek sistemleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Yapay zeka, zekanın değişik yönlerini taklit etmeye çalışan teknolojiler kullanılmaktadır. Bu teknolojiler uzman sistemler, bulanık mantık, yapay sinir ağı ve bu sistemlerin birleşmesinden oluşan melez sistemlerdir.

Yapay zekada ulaşılmak istenen temel hedef insan zekasının birebir taklit edilebilmesidir. Günümüzde insan beyninin bir ürünü olan yapay zekanın henüz insan zekasının yerini alabilmesi mümkün görülmemektedir. Peki doğal zeka varken neden yapay zeka bu kadar üzerinde çalışılan bir alan olmaktadır. Bu soruyu yapay zekanın aşağıda verilen bir takım özellikleri cevaplayabilmektedir (Yıldız, 2009:25):

- **Belgelendirilebilirlik:** Doğal zeka süreçleri tam anlamıyla ortaya çıkarılamadığı için bir insanın karar verme sürecinin belgelendirilebilmesi mümkün olmamaktadır.
- **Verimlilik:** İnsan doğası gereği her zaman aynı performans ile çalışmamaktadır. Yorgunluk, stres, uykusuzluk gibi insana özgü bir takım özellikler insan zekasının kullanımını doğrudan etkilemektedir. Ancak yapay zeka teknolojisi insana özgü bu durumlardan bağımsızdır ve her zaman aynı verimlilikte çalışabilmektedir.
- **Kalıcılık:** Doğal zeka insan ömrü ile sınırlıdır. Ölüm ile birlikte doğal zekada ölmektedir. Ancak yapay zeka dijital ortamlarda saklanabilmekte, aktarılabilen ve kopyalanabilmektedir.
- **Objektiflik:** İnsan doğası gereği duygusallıkla karar verebilmektedir. Söz konusu bu durum bazen yanlış ve yanlı kararların verilebilmesine neden olmaktadır. Oysa yapay zeka teknolojisi belirli bir olayda her zaman aynı karara varmaktadır.

Yapay zekanın 4 tipi bulunmaktadır. Bunlar Şekil 7’de verilmiştir (IIA, 2017).

Şekil 7. Yapay Zeka Tipleri

- ✓ **Tepkisel makineler:** Bu tür yapay zeka teknolojisi sadece belirli bir alanda uzmanlaşabilmektedir ve belirli bir duruma her seferinde birebir aynı tepkiyi vermektedirler. IBM'in Kasparov'u satrançta yenen makinesi Deep Blue ve Google'ın Go şampiyonu AlphaGo bu türün en tipik örnekleri olarak gösterilebilir.
- ✓ **Sınırlı hafıza:** Bu yapay zeka türünde makineler geçmiş deneyimleri kullanabilmektedir. Ancak kullanılan hafıza ya da deneyim kesin kararlar almak için yeterli düzeyde değildir. Sürücüsüz araçlar ve Siri, Cortana ve Now gibi dijital asistanlar bu alanda verilebilecek örneklerdir.
- ✓ **Zihin teorisi:** Etrafındaki insanların davranışlarını etkileyen duygu ve düşüncelerini anlayabilen yapay zeka teknolojileridir. Henüz üzerinde çalışılan bu yapay zeka türünü insan ile etkileşime geçebilme yeteneğine sahip olması beklenmektedir. Robot filminde Sonny bu yapay zeka türü için verilebilecek en iyi örneklerden biridir.
- ✓ **Öz farkındalık:** Kendini ifade edebilen, başkalarının hislerini tahmin edebilen ve çıkarımlar yapabilen yapay zeka teknolojileridir. Ex Machina filmindeki Eva ve Upgrade filmindeki Stem karakterleri örnek olarak verilebilir.

Günümüzde yukarıda verilen yapay zeka türlerinden ilk ikisi sıklıkla kullanılmaktadır. Diğer ikisi üzerinde ise çalışmalar devam etmektedir. Yapay zeka teknolojileri sağlık, ekonomi, güvenlik vb. birçok alanda kullanılabilir. Örneğin, yapay zeka ile 2018 yılında 800 sayfalık İngilizce bir kitap Fransızca'ya 12 saatte çevrilmiştir. Yapay zekanın kullanılabildiği diğer alanlara örnek olarak aşağıdakileri sıralayabiliriz:

- ✓ Akıllı evler, arabalar,
- ✓ Hilelerin belirlenmesi,
- ✓ Finansal başarısızlık tahmini,
- ✓ Satınalma davranışlarının belirlenmesi,
- ✓ Beste,
- ✓ Resim,
- ✓ Akıllı fabrikalar.

Bu liste çok daha fazla uzayabilir. Bugün yapay zeka istenilen noktaya henüz ulaşmamışken dahi birçok işi insanlardan daha iyi yapabilmekte ve yapılan iş sayısı da giderek artmaktadır. Burada cevap aranması gereken soru yapay zekanın yapamayacağı işlerin neler olduğudur. Denetim açısından bu sorunun cevaplanması denetim mesleğinin geleceğini şekillendirecek önemli bir konudur.

Denetim 4.0 açısından yapay zeka denetçiler tarafından iki şekilde ele alınmalıdır. Bunlar;

- Yapay zeka denetimi,
- Yapay zeka ile denetim.

Yapay zeka uygulamalarının kendisi denetim için bir denetim konusudur. Yapay zeka uygulamalarının insan beynine bağlı olması ve dolayısıyla insan kaynaklı hatalara açık olması muhtemeldir. Bu nedenle kullanılan yapay zeka teknolojisinin denetim alanına uygunluğunun değerlendirilmesi bir denetim konusudur. Ayrıca yapay zeka uygulamalarının getireceği riskler denetçinin risk analizinde ele alması gereken bir başka konudur.

Yapay zeka denetim 4.0 için önemli bir teknolojik araçtır. Denetim 4.0'ın temel amacı olan tam ve sürekli güvencenin sağlanabilmesi bu teknolojinin denetimlerde kullanılması ile sağlanabilecektir. Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan Geleceğin İşleri Raporu 2018'e göre yapay zekanın etkileyeceği alanlardan biri de denetim mesleğidir. Denetimde yapılan birçok rutin işin yakın gelecekte makineler tarafından yapılması beklenmektedir. Bu durumda denetim 4.0 olarak adlandırdığımız yeni denetim sürecinde denetçilerin veri analizi ve risk analizi gibi konular üzerine odaklanmaları gerektiği değerlendirilmektedir. Söz konusu konularda ise, yapay zekanın alt türleri olan makine öğrenmesi ve derin öğrenme algoritmaları başarılı sonuçlar üretmektedir. Dolayısıyla yeni süreçte denetçilerin yeni donanımlarla kendilerini yetiştirmeleri gerekmektedir. Denetim 4.0 sürecinde denetçilerin birer "denetim mühendisi" olarak adlandırılabilmesi değerlendirilmektedir.

5. Sonuç

Dijital dönüşümün yanı başımızda gerçekleştiği bu dönemde denetim mesleğinin yeni çağın gereksinimlerini sağlayabilecek şekilde yeniden yapılandırılması zorunlu hale gelmiştir. Çünkü geleneksel denetim anlayışı ve geleneksel denetçi günümüz iş süreçlerine verilecek güvence ve danışmanlık faaliyetlerinde yetersiz kalmaktadır. Denetim 4.0'ın endüstri 4.0 çerçevesinde değişen yeni dünyanın denetim ihtiyaçlarının karşılanabilmesini sağlayan bir anlayış olduğu değerlendirilmektedir.

1990'lı yılların başından itibaren dile getirilen sürekli denetim günümüzde yaşanan gelişmeler neticesinde mümkün hale gelmiştir. Sürekli denetimin bir sonraki evresi olarak adlandırabileceğimiz denetim 4.0 kendisinden beklenen güvence ve danışmanlık faaliyetlerini nesnelerin interneti, büyük veri ve yapay zeka kullanarak yerine getirmektedir. Disiplinler arası bir çalışma gerektiren denetim 4.0, yapay zekayı, nesnelerin internetini ve büyük veriyi yönetebilme sürecidir.

Nesnelerin interneti gerek işletme içi gerekse işletme dışı işletmenin faaliyetlerini etkileyebilecek birçok verinin toplanmasında temel bir araç olmaktadır. Nesnelerin interneti ile birlikte yeni bir alan olan hizmetlerin interneti yine birçok alanda ihtiyaç duyulan hizmetleri en kolay ve en düşük maliyetle elde edilebilmesine olanak sağlamaktadır. Geçmişte veriye erişim ve eldeki verinin azlığı gibi sorunlar nesnelerin interneti ile yerini veri çokluğundan yaşanan sıkıntılara bırakmaktadır. Büyük veri olarak adlandırılan ve denetim 4.0'da önemli bir araç olan büyük verinin analizi denetçilerin yeni odak noktası olmaktadır. Bu noktada ise makine öğrenmesi ve derin öğrenme gibi yapay zeka teknolojileri bir çok fırsat sunmaktadır. Geçmişte, elde edilen veri ile ne oldu sorusunun cevaplanması yeterli idi. Ancak değişen risk çevresi ve riskin sürekli bir hal alması ile verinin neden ve gelecekte ne getirebileceği gibi soruların da yanıtlanması gerekmektedir. Risk ve risk analizi, dijital dönüşümle birlikte en büyük değişimi yaşayan alanlardan biridir. Denetimin temel amaçlarından biri olan risk yönetimi denetim 4.0'ın temel odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Denetim 4.0 ile amaçlanan söz konusu teknolojilerin kullanılarak

rutin denetim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde makinelerden faydalanmak ve denetçinin yapay zekanın yapamayacağı işlere odaklanmasını sağlamaktır.

Bu çalışmada endüstri 4.0 kapsamında yaşanan dijital dönüşümün denetim mesleği üzerine olası etkileri açıklanmaya çalışılmış ve denetim mesleğinin evrilmesinde kullanılacak temel teknolojiler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Denetim mesleğinin gelecekte hayatta kalabilmesi için denetçilerin sözkonusu teknolojiler hakkında bilgi sahibi olması ve bu teknolojileri yapılacak denetimlerde aktif bir şekilde kullanabilme yeteneği kazanmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Akdoğan, M.U., “Büyük Veri- Bilişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Muhasebe Uygulamalarına ve Muhasebe Mesleğine Etkisi”, Muhasebe ve Denetime Bakış, Eylül 2018, 55, s.1-14.
- Alles, M.G., “Drivers of the Use and Facilitators and Obstacles of the Evolution of Big Data the Audit Profession”, Accounting Horizons, 2015, 29(2), s. 439-449.
- Appelbaum, D. ve Nehmer, R.A. (2017), “Using Drones in Internal and External Audits: An Exploratory Framework”, Journal of Emerging Technologies in Accounting”, 14(1), 99-113.
- Ashton, K. (2009), “That Internet Of Things”, RFID Journal, 22.6.2009 (<http://www.rfidjournal.com/articles/view?4986>, 27.01.2017).
- Aslan, Ü. ve Özerhan, Y., “Big Data, Muhasebe ve Muhasebe Mesleği”, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2017, 19(4), s.862-883.
- Baldwin, A.A., Brown, C.E. ve Trinkle, B.S., “Opportunities for artificial Intelligence Development in the Accounting Domain: the Case for Auditing”, Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management, 2006, 14, s.77-86.
- Banger, G., Endüstri 4.0 Ekstra, 2. Baskı, Dorlion Yayınları, Eskişehir, 2018.
- Bizarro, P.A. ve Dorian, M., “Artificial Intelligence: The Future of Auditing”, Internal Auditing, 2017, September/October, s.21-26.
- Can, A.V. ve Kıymaz, M., “Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0. Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, CİEP Özel Sayısı, s.107-117.
- Canan, S. ve Acungil, M., Dijital Gelecekte İnsan Kalmak, Tuti Kitap, 2018.
- Cao, M., Chychyla R. Ve Stewart, T., “Big Data Analytics in Financial Statement Audits”, Accounting Horizons, 2015, 29(2), s.423-429.
- Dai, J. ve Vasarhelyi, M.A., “Imagineering Audit 4.0”, Journal of Emerging Technologies in Accounting, 2016, Vol.13, No.1., Spring, s.1-15.
- Eğilmez, M., “Endüstri 4.0.”, Accounting and Financial History Research Journal, 2018, 15, 264-271.
- Ergüden, A.E., Kaya, C.T., Tanyer, B. Ve Türkyılmaz, M., “Endüstri 4.0’ın Getirdiği Devrimsel Değişimler Işığında Muhasebe Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 2018, 54, s.139-148.
- Erturan, İ.E. ve Emrei E., “Muhasebe Mesleğinde Dijitalleşme: Endüstri 4.0 Etkisi”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018, Sayı 72, s.34-42.
- Fırat, O.Z. ve Fırat, S.Ü., “Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler ve Robotlar”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2017, 46(2), s.211-223.
- Gürsakar, N., Büyük Veri, Genişletilmiş 2.Baskı, Dora. Bursa, 2014.
- Özsoylu, A.F., “Endüstri 4.0”, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 2017, 21(1), s.41-64.
- IIA, 2017, Küresel Bakış Açılımları ve Anlayışlar: Yapay Zeka İç Denetim Mesleğine İlişkin Dikkate Alınması Gerekenler”. www.theiia.org
- Kokina, J. ve Davenport, T.D., “The Emergence of Artificial Intelligence: How Automation is Changing Auditing”, Journal of Emerging Technologies in Accounting”, 2017, 14(1), s.115-122.
- Krahel, J.P. ve Titera, W.R., “Consequences of Big Data and Formalization on Accounting and Auditing Standards”, Accounting Horizons, 2015, 29(2), s.409-422.

Schuh, G., Potente, T., Wesch-Potente, C., Weber, A. R., ve Prote, J. P., "Collaboration Mechanisms to Increase Productivity in the Content of Industrie 4.0", Robust Manufacturing Conference", 2014, s. 51-56.

Türker, M., "Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış", Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2018, 20(1), s.202-235.

Uzun, A.K. ve Usluer, T. "İç Denetimde Dönüşüm ve 2017 Yılında Öne Çıkan Konuların Değerlendirilmesi", XXXVI Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 3-7 Mayıs 2017, Antalya

Vasarhelyi, M.A., Kogan, A. ve Tuttle, B.M., "Big Data in Accounting: An Overview", Accounting Horizons, 2015, 29(2), s.381-396.

Yıldız, B., Finansal Analizde Yapay Zeka, Beta, İstanbul, 2009.

Yılmaz, B., Bülbül, S. ve Atik, M., "Büyük Veri'nin (Big Data) Muhasebe Üzerindeki Etkisi ve Muhasebeye Sağladığı Katkıların İncelenmesi", Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 2016, 27(1), s.79-112.

Yoon, K., Hoogduin, L. ve Zhang, L., "Big Data as a Complementary Audit Evidence", Accounting Horizons, 2015, 29(2), s.431-438.

Zhang, J., Yang, X. ve Appelbaum, D., "Toward Effective Big Data Analysis in Continuous Auditing", Accounting Horizons, 2015, 29(2), s.469-476.

BIST KURUMSAL YÖNETİM ENDEKSİ KAPSAMINDAKİ ŞİRKETLERİN KURUMSAL RİSK YÖNETİMİ FARKINDALIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU*
Dr. Öğr. Üyesi Ersin KURNAZ**
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜNER***

Makale Gönderim Tarihi : 05/04/2019 / Kabul Tarihi : 10/07/2019

ÖZ

Bu çalışma, BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde işlem gören şirketlerin KRY farkındalıklarının ortaya konmasını, uygulamaların varlığının ve işlevselliğinin test edilmesini ve şirketlerin genel olarak KRY profilinin çıkartılmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde işlem gören şirketlere bir anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, çalışmaya katılan şirketlerin kurumsal risk yönetimi farkındalıklarının oldukça yüksek olduğu ve kurumsal risk yönetimi uygulamalarının etkin ve işlevsel bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Ancak, kurumsal risk yönetimi sistemini kurma maliyeti, uzman personel eksikliği, ekonomik koşullar ve devlet politikalarındaki değişiklikler gibi faktörlerden dolayı, şirketlerin kurumsal risk yönetimi sistemini kurmada zorluklar yaşadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Kurumsal Risk Yönetimi

* Atatürk Üniversitesi, rkarcio@atauni.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0903-3816>

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, ersinkurnaz2429@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6787-5368>

*** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, mehmetguner@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9523-1519>

A Research on Corporate Risk Management Awareness of Companies in the Scope of BIST Corporate Governance Index

ABSTRACT

This study aims to reveal the enterprise risk management (ERM) awareness of the companies which are traded on BIST Corporate Governance Index, test the existence and the functionality of the practices and develop ERM profiles of the companies in general. For this purpose, a survey was conducted to the companies which are traded on BIST Corporate Governance Index. As a result of the study, it was detected that the level of enterprise risk management awareness of the companies which participated in the study are quite high and enterprise risk management practices are carried out in an effective and functional way. However, it was determined that because of the factors such as cost of establishing an enterprise risk management system, lack of skilled staff, economic conditions and changes in government policies, companies experience difficulties in establishing enterprise risk management systems.

Keywords: Risk, Enterprise Risk Management

1. GİRİŞ

İşletmelerin başarıya ulaşarak bunu sürdürülebilir hale getirmeleri için etkili bir şekilde yönetilmeleri ve değişen koşullara ayak uydurabilmeleri gerekir. Geleneksel yönetim yaklaşımları işletmelerin etkili bir şekilde yönetilmesi hususunda yetersiz kalmaktadır. Günümüz finans piyasaları yeni kavramların ortaya çıktığı, mevcut kavramların ise farklı araştırmalar yordamıyla değiştiği bir hal almıştır. Küresel ticaret beraberinde bir takım kazanımlar getirmiş, bununla beraber bir takım sorunları da ortaya çıkarmıştır. Finansal piyasalarda zaman zaman ortaya çıkan krizler, işletme paydaşlarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya konulan finansal bilgilerin güvenilirliklerini de sorgulanır hale getirmiştir. Her düzeydeki ihtiyaçları karşılayarak, ulusların daha yüksek refah düzeyine ulaşmasının ve kalkınmasının en temel aracı işletmelerdir. İşletmelerin, sosyal sorumluluk ve etik kavramları çerçevesinde şeffaflığı ve hesap verilebilirliği sağlamak ve sürdürebilmek için kurumsal yönetim uygulamalarına önem vermeleri gerekir. Ayrıca, finansal piyasalarda etkili olan ve neredeyse sınırları olmayan değişim süreçleri, sektör ayırt etmeksizin bütün işletmeleri çok ciddi riskler ile karşı karşıya bırakmıştır. Ortaya çıkan bu riskler işletmelerin risk yönetimi konusunda adım atmalarını zorunlu kılmıştır. İşletmeler, söz konusu riskleri tespit etmek, yönetmek ve kontrol altına almak üzere farklı yöntemler uygulayabilirler. Risklerin, işletmenin farklı birimlerinde farklı stratejilerle tek tek incelenerek yönetilmesi uzun süre iş dünyasında başvurulan bir yöntem olmuştur. Ancak, farklı stratejilerin varlığı, bütüncül olarak işletme düzeyinde riskin olası etkilerinin yönetilmesi hususunda zafiyetlerin ortaya çıkmasına ve esasında risklerin etkin bir şekilde yönetilememesine yol açmıştır. Daha etkin bir yöntem arayışı neticesinde, işletmenin karşı karşıya olduğu risk unsurlarının sistemin bir parçası kabul edilerek kurum geneline yayılan bir risk yönetim süreci benimsetmiştir. Söz konusu yöntem Kurumsal Risk Yönetimi (KRY) olarak adlandırılır.

Bu çalışma, BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde işlem gören şirketlerin KRY farkındalıklarının ortaya konmasını, uygulamaların varlığının ve işlevselliğinin test edilmesini ve şirketlerin genel olarak KRY

profilinin çıkartılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmada ilk önce KRY ile ilgili kavramsal çerçeve ve literatür sunulacak daha sonra ise araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anketlerden elde edilen verilerin analizi ve değerlendirmesi yapılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir olayın beklenenden farklı şekilde sonuçlanması olasılığı olarak ifade edilen risk, geleneksel risk yönetim süreçlerinde, işletmeler tarafından ayrı ayrı ele alınıp incelenen, değerlendirilen ve çözüm aranan bir unsurdur. Günümüzde ise risk yönetimi, kurumun bütün seviyelerinin risk değerlendirme sürecine dahil edildiği kurumsal, entegre ve stratejik bir halini almıştır.

KRY, 2000’li yıllarla birlikte küresel ekonomideki yavaşlama ve beraberinde gelen krizler neticesinde çok çeşitli risklerin ortaya çıkması ve geleneksel risk yönetim tekniklerinin yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkmıştır. KRY kavramı ilk olarak Dickinson tarafından 2001 yılında geliştirilmiştir. Dickinson’na göre KRY, işletmelerin gerçekleşmesi mümkün riskleri önceden belirlediği, sınıflandırarak entegre ve sistemli bir şekilde bütüncül bir yaklaşımla yönettiği bir risk yönetim anlayışıdır (Sarıtış ve Kaya, 2017:214). Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors – IIA)’ne göre KRY, bir işletmenin amaçlarına ulaşma sürecinde karşısına çıkan fırsat ve tehditlerin tespiti, tanımlanarak değerlendirilmesi, yanıtlanması ve rapor edilmesi için işletmenin bütününde uygulanan tutarlı, istikrarlı ve sürdürülebilir bir süreçtir (IAA, 2009:2). Bütün bu tanımlardan hareketle genel kabul görmüş bir tanımlama ise, Treadway Komisyonu (COSO) tarafından yayınlanan Kurumsal Risk Yönetimi - Bütünleşik Çerçevesinde yapılmıştır. Buna göre;

“KRY, yönetim kurulu, yönetim ve diğer personelden etkilenen, strateji oluşturulması sürecinde ve kurumun tamamında başvuru alan, kurumu etkileyebilecek olası olayları tanımlayan ve risk iştahı kapsamında bu olayları yönetebilen ve kurum hedeflerinin gerçekleştirilmesine makul güvence sağlayan bir süreçtir.” şeklinde tanımlanmaktadır (COSO’s Enterprise Risk Management – Integrated Framework Executive Summary 2004:2).

KRY yaklaşımı, riskleri geleneksel risk yönetimi anlayışının aksine, çok daha geniş bir bakış açısıyla ele alır. Aynı zamanda kurumsal değer oluşturulmasını etkileyen tehditler ve fırsatlarla ilgilenir (Şener, 2018, s.465). Ayrıca KRY, işletmenin tamamı için tehdit oluşturan risklerin incelenmesi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi için bir risk profilinin çıkartılmasını da sağlar (Thorton, 2003:34).

Belirsizlik ortamında işletme yönetimlerinin temel amacı, işletme değerini yükseltmeye çalışırken göze alınabilecek belirsizliğin ne olduğu kararını vermektir. Belirsizlik hem riski hem de fırsatı içermektedir. KRY, kurumun risk iştahını ve buna karşı stratejileri belirlemeyi, riske karşı yapılacak hamleleri artırmayı, örgütsel belirsizlikleri ve buna bağlı kayıpları azaltmayı, çoklu ve çapraz kurumsal riski tanımlamayı ve yönetmeyi, fırsatları tanımayı ve sermayenin bu yolla güçlendirilmesini kapsayan bir süreç olarak yöneticilere rehberlik etmektedir (COSO, 2004:1). KRY’nin temel amacı, risklerin yönetilmesi yoluyla işletmenin hedeflerine ulaşmasıdır (Akçakanat, 2014:32).

COSO’ya göre KRY çerçevesinin unsurları şu şekildedir (COSO, 2004:2; Sarıtış ve Kaya, 2017:215):

- KRY sürekli ve akışkan bir süreçtir.

- KRY tek bir olayı ilgilendiren bir eylem planı değil işletmenin bütün faaliyetlerinin içerisinde var olan bir eylemler dizisidir.
- Sadece yöneticileri ya da yönetim kurulunu değil kurumun her seviyesindeki çalışanları ilgilendirir.
- Aynı zamanda hem tepe yönetimi faaliyetleri ile ilgiliyken departman temelli faaliyetleri de ilgilendirir.
- Risklerin tamamıyla ortadan kaldırılmasını gerektiren bir süreç değildir. Riskler risk iştahı sınırları içinde yönetilir.
- KRY, işletmenin hedeflerine ulaşılması noktasında yeterli düzeyde güvence sağlar.

Bir süreç olan KRY'nin temel aşamaları sırasıyla (Bozkurt, 2010:23);

- Risklerin tanımlanması,
- Risklerin analiz edilmesi ve ölçülmesi,
- Risklerin önceliklendirilmesi,
- Risklere uygun çözümlerin belirlenmesi ve uygulanması,
- Sürecin sürekli izlenmesi ve gözden geçirilmesi,
- İletişim ve danışma şeklinde ifade edilebilir.

KRY'nin bir işletmede tam anlamıyla uygulanarak yerleşik bir kültürü ifade eder duruma gelmesi uzun bir süreci ve çalışmayı gerektirmektedir. Bazı işletmeler, risk yönetimi ile ilgili yöntem ve uygulamalara yer vermeyebilir. Bazı işletmeler ise, risk ve belirsizlik unsurlarının proaktif bir şekilde yönetildiği ve risk farkındalığının yüksek olduğu bir yaklaşıma sahip olabilir. Günümüzde birçok işletme KRY sisteminin bir gereklilik olduğunun farkına varmıştır (Görmen ve Korkmaz, 2017:286).

Hangi sektörde olursa olsun ve hangi amaca ulaşmaya çalışırsa çalışsın işletmelerin tamamı faaliyet sürecinde bir belirsizlikle karşı karşıyadır. KRY işletmelerin belirsizlik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan riskle mücadele etmeleri, riskin farkında olmaları, riski kabul ederek yönetmeleri için bir çerçeve oluşturmalarını sağlar (Meriç, 2004). İşletmeler, buldukları sektöre, faaliyet süreçlerine ve kendi yapılarına uygun bir risk yönetim süreci oluşturmalarıdır. Bu süreçte, risk yönetimi ve iç denetim ile ilgili kabul görmüş uluslararası standartların esas alınması hem sürecin daha kolay ve az maliyetle kurulmasını hem de daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapının inşa edilmesi sağlar (Güneş, 2009:53). İşletmeler, buldukları sektörün genel özelliklerini ve kendi faaliyet süreçlerini temel alarak bunları uluslararası standartlarla harmanlayıp bir risk yönetim çerçevesi oluşturmalarıdır (Meriç, 2004). AB 8. Direktifi, Avustralya/Yeni Zelanda Risk Yönetim Standardı (AS-NZS 4360), Serbanes-Oxley Yasası (SOX), ISO 31000 Risk Yönetimi, BASEL, COSO KRY-Entegre Çerçevesi söz konusu standartlardan en önemli ve en çok kullanılanları olarak dikkat çekmektedir (Güneş ve Teker, 2010:68-70).

KRY ile ilgili literatür incelendiğinde farklı amaçlara odaklanmış birçok çalışma olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların genellikle KRY'nin işletmelere sağladığı faydalar üzerinde odaklandığı görülmüştür.

Bu çalışmaların birçoğunda, Colquitt vd (1999), COSO (2004), Beasley (2005), Gordon vd (2009), Pagach ve Warr (2011), KRY sistemini daha çok risk çeşitliliği fazla ve riskleri değişken olan büyük ölçekli işletmelerin kurma eğiliminde olduğu ortaya konulmuştur (Sarıtış ve Kaya, 2017:216).

Ayrıca, işletmelerin KRY farkındalıkları üzerine yapılmış çalışmaların olduğu da gözlenmiştir. Sarıtış ve Kaya (2017), KOBİ'lerin KRY farkındalığını ortaya koymak üzere 157 işletme üzerinde bir çalışma yürütmüştür. Çalışma neticesinde, Türkiye'de KRY farkındalığının, KOBİ'ler için henüz oluşmadığı, işletmelerin finansal göstergelerinin bozulmaya başlaması sonucunda risk departmanı kurma eğilimlerinin arttığı gözlemlenmiştir. Güneş ve Teker (2010), KRY farkındalığını ortaya koymayı amaçladıkları çalışmalarında, Türkiye'deki işletmelerin KRY hususunda dünya uygulamalarının gerisinde olduğunu, ancak, KRY sisteminin sağladığı faydaların anlaşılmaya başlandığını ve bu sistemin üst yönetim tarafından kabul görme düzeyinin arttığını ortaya koymuşlardır.

3. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi ve araştırma bulgularının değerlendirilmesi sırasıyla ele alınacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde (BIST XKURY) işlem gören şirketlerin KRY farkındalıklarının ortaya konması, uygulamaların varlığının ve işlevselliğinin test edilmesi ve şirketlerin genel olarak KRY profilinin çıkartılması amaçlanmaktadır.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Kurumsal yönetim süreçlerinin yaygınlaştırılması, işletmeleri kurumsal yönetim uygulamalarına geçiş için teşvik etmek ve desteklemek, yatırımcılar için daha güvenilir bir yatırım ortamı yaratabilmek amacıyla 31.08.2007 tarihinde o zamanki adıyla İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Kapsamında Kurumsal Yönetim Endeksi (İMKB XKURY) oluşturulmuştur. 2013 yılında ise Borsa İstanbul (BIST)'un kurulması ile birlikte endeks BIST Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) adını almıştır (Ege vd., 2013:101). Endeks ilk hesaplanmaya başlandığı tarihte endekste 5 şirket yer almıştır. Çalışmanın yapıldığı dönem itibarı ile endekste 50 şirket yer almaktadır.

Araştırma BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde işlem gören 50 şirketi kapsamaktadır. Bu şirketlerden 2 tanesi çalışmaya katılmayacağını bildirmiştir. Dolayısıyla 48 şirket çalışmanın ana kütesini oluşturmaktadır.

Araştırmada kullanılan anket formu hazırlanırken, ağırlıklı olarak Güneş ve Teker (2010) tarafından yapılan çalışmadan ve KRY ile ilgili yasal mevzuatlardan yararlanılmıştır. Google Formlar uygulaması kullanılarak anket formu için bir link oluşturulup şirketlerin KRY faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu birimlere ve yetkililere e-posta yolu ile gönderilmiştir. Ayrıca çalışma hakkında detaylı bilgi vermek, anketi KRY ile ilgili uzman kişilerin doldurmasını sağlamak ve geri dönüş oranını artırabilmek için tüm şirketler telefonla aranmıştır. Tüm çabalara rağmen 22 şirketten geçerli geri dönüş alınabilmiştir.

Anketlerden elde edilen veriler, *SPSS 22.0* programı yardımıyla frekans ve yüzde gibi tanımlayıcı istatistikler ile Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmaya katılan yetkililere/şirketlere ait bazı veriler ve KRY'nin farkındalığına, uygulamalarının varlığına ve işlevselliğine ilişkin bulguların değerlendirilmesi bu kısımda sunulmuştur.

4.1. Demografik Özellikler

Tablo 1'de araştırmaya katılan şirketlere ve KRY yetkililerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo-1: Katılımcılara ve Şirketlere Ait Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Demografik özellikler		N	%
Unvanı/pozisyonu	Risk yönetimi müdürü/yardımcısı	6	27,3
	Risk yönetimi uzmanı/analist	8	36,6
	Risk yönetimi koordinatörü	2	9,1
	İç denetçi	2	9,1
	Diğer (mali müşavir, muhasebe müdürü, yatırımcı ilişkileri uzmanı/müdürü)	4	18,2
	Toplam	22	100
Öğrenim durumu	Lisans	13	59,1
	Yüksek lisans	7	31,8
	Doktora	2	9,1
	Toplam	22	100
Mesleki deneyim süresi	5 yıldan az	4	18,2
	5 -10 yıl arası	6	27,3
	10-15 yıl arası	4	18,2
	15 yıl ve üzeri	8	36,4
	Toplam	22	100
Şirkette çalışan sayısı	50 kişiden az	4	18,2
	50-100 arası	2	9,1
	100-150 arası	2	9,1
	150-200 arası	1	4,5
	200-250 arası	0	0
	250 ve üzeri	13	59,1
	Toplam	22	100
KRY faaliyetlerini yürütmekte olan birimlerde çalışan sayısı	5 kişiden az	17	77,3
	5- 10 arası	5	22,7
	10 kişi ve üzeri	0	0
	Toplam	22	100

Anketi yanıtlayan şirketlerden alınan cevaplara göre Tablo 1 değerlendirildiğinde; katılımcıların %36,6'sının risk yönetimi uzmanı/analisti, %59,1'inin lisans mezunu, %27,3'ünün mesleki tecrübesinin 5-10 yıl arasında olduğu görülmektedir. Söz konusu şirketlerde risk yönetimi konusunda daha çok uzmanlaşmış kişilerin istihdam edildiği söylenebilir. Şirketlerin %59,1'inde 250 ve üzeri çalışan olduğu, %77,3'ünde KRY faaliyetlerinin yürütülmesinden sorumlu olan birimlerde 5 kişiden daha az kişinin çalıştığı tespit edilmiştir. Bu bilgilere göre, geri dönüş yapan şirketlerin önemli bir kısmının büyük ölçekli şirketler arasında yer aldığını söylemek mümkündür.

4.2. KRY'nin Farkındalığına, Uygulamalarının Varlığına ve İşlevselliğine İlişkin Bulgular ve Analizi

Şirketlerin KRY farkındalığı, uygulamaları ve işlevselliği ile ilgili bulgular bu bölümde sunulan tablolar yardımıyla açıklanmıştır.

Tablo-2: Şirketlerde KRY Uygulamaları ile İlgili Genel Bulgular

		N	%
Şirketinizde KRY uygulamaları var mı?	Evet	22	100
	Hayır	0	0
	Toplam	22	100
Şirketinizde KRY faaliyetleri hangi birim altında yer almaktadır?	Risk yönetimi birimi	13	59,1
	İç denetim birimi	6	27,3
	Stratejik yönetim birimi	0	0
	Diğer	3	13,6
	Toplam	22	100
KRY uygulamasına ne kadar süre önce başladınız?	5 yıldan az	3	13,6
	5-10 yıl arası	15	68,2
	10-15 yıl arası	1	4,5
	15 yıl ve üzeri	3	13,6
	Toplam	22	100
Şirketinizde KRY alanındaki çalışanlara yönelik özel eğitimler veriliyor mu?	Evet	18	81,8
	Hayır	4	18,2
	Toplam	22	100
Şirketinizde risk raporlama sisteminiz var mı?	Evet	21	95,5
	Hayır	1	4,5
	Toplam	22	100

Risklerin değerlendirilmesi sürecinde hangi yöntemleri kullanıyorsunuz?	Nitel yöntemler	16	72,7
	Nicel yöntemler	6	22,3
	Toplam	22	100
KRY konusunda şirket dışından danışmanlık hizmeti alıyor musunuz?	Evet	5	22,7
	Hayır	17	77,3
	Toplam	22	100
Şirketinizde KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyini belirtiniz.	Düşük	1	4,5
	Orta	2	9,1
	Yüksek	19	86,4
	Toplam	22	100
Şirketinizde risk yönetimi birimi ile iç denetim birimi arasındaki koordinasyon düzeyini belirtiniz.	Düşük	-	-
	Orta	3	13,6
	Yüksek	19	86,4
	Toplam	22	100
KRY faaliyetlerini üst yönetimle direkt olarak görüşebiliyor musunuz?	Evet	22	100
	Hayır	0	0
	Toplam	22	100

Tablo 2’de KRY uygulamalarına ilişkin genel bulgular incelendiğinde; anketi yanıtlayan şirketlerin tamamında KRY faaliyetlerinin olduğu (%100), bu faaliyetlerin daha çok risk yönetimi birimi altında yürütüldüğü (%59,1), KRY uygulamalarına 5-10 yıl önce başladığı (%68,2), KRY konusunda çalışanların bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik hususi eğitimlerin verildiği (%81,8), önemli bir kısmında raporlama sisteminin aktif olduğu (%95,5), risklerin değerlendirilmesi sürecinde (belirleme, tanımlama, önceliklendirme) daha çok nitel yöntemlerin (PHA-ön tehlike analizi, what if- eğer olursa ne olur, neden sonuç analizi, vb.) kullanıldığı (%72,7), KRY ile ilgili olarak dışardan danışmanlık hizmeti alınımının çok fazla olmadığı (%77,3), KRY uygulamalarının şirket genelinde oldukça yüksek oranda kabul gördüğü (%86,4), risk yönetimi birimi ile iç denetim birimi arasındaki koordinasyonun yüksek olduğu (%86,4) ve üst yönetim ile direkt olarak KRY ile ilgili konuların çok rahat görüşülebildiği (%100) sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, söz konusu şirketlerde KRY uygulamalarına yönelik farkındalığın ve işlevselliğin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

KRY’nin olmazsa olmaz aşamalarından biri de raporlama sistemidir. Geri dönüş alınan şirketlerde raporlamanın nerelere veya kimlere yapıldığına ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo -3: Raporlama Sistemine İlişkin Bulgular

Şirketinizde KRY raporları nerelere/ kimlere yapılmaktadır?	Evet		Hayır		Toplam
	N	%	N	%	
Üst yönetim	18	81,8	4	18,2	22/100
Yönetim kurulu	21	95,5	1	4,5	22/100
Yasal ve düzenleyici kurumlar	5	22,7	17	77,3	22/100
Paydaşlar	6	27,3	16	72,7	22/100
Diğer	1	4,5	21	95,5	22/100

Tablo 3'te öne çıkan oranlar incelendiğinde, raporlamanın en çok yönetim kuruluna (%95,5) ve üst yönetime (%81,8) yapıldığı tespit edilmiştir. KRY faaliyetlerinin daha çok şirketlerin kendi iç yapısıyla ilgili konulara yönelik olduğu göz önünde bulundurulduğunda, işletme içi bilgi kullanıcılarına bu raporların sunulması gerekir. Nitekim, elde edilen sonuçlar da bu durumu destekler niteliktedir.

Risk olgunluğu, şirketlerin riskleri ne derece anladığını ve KRY'yi ne derece uyguladığını gösteren önemli bir araçtır. Bu kapsamda şirketlerin risk olgunluk düzeyine ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo -4: Şirketlerin Risk Olgunluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Risk olgunluk seviyeleri	N	%	
Şirketinizin risk olgunluk düzeyi ile ilgili değerlendirmeniz nedir?	Risk kontrol eden	8	36,4
	Riski yöneten	12	54,5
	Riski tanımlamış	2	9,1
	Riskin farkında	0	0
	Riskten habersiz	0	0
	Toplam	22	100

Tablo 4'e bakıldığında şirketlerin önemli bir kısmında risk olgunluk düzeyinin riski yöneten (%54,5) ve riski kontrol eden (%36,4) seviyelerinde olduğu görülmektedir. Bu seviyelere sahip şirketlerde kurum çapında KRY yaklaşımının benimsendiği ve iç kontrol sisteminin etkin ve verimli bir şekilde işlediği söylenebilir. Ayrıca, risk olgunluk seviyeleri yüksek olan şirketlerde, risk yönetimi birimlerinin geliştirdiği risk değerlendirme raporlarının iç denetçiler tarafından kullanılması, iç denetim faaliyetlerinde katma değer sağlanmasını kolaylaştırabilir. Diğer bir ifadeyle, iç denetim birimlerinin asli görevleri olan iç denetim faaliyetini görev tanımları çerçevesinde yaptıkları söylenebilir.

KRY konusunda, genel olarak tüm dünyada kabul gören bazı standartlar ve rehberler bulunmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın ana kütlelerini oluşturan şirketlerin hangisini tercih ettiklerine ilişkin yanıtlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo-5: Şirketlerin Tercih Ettikleri Standart ve Rehberlere İlişkin Bulgular

Standart ve rehberler	N	%	
KRY konusunda şirketinizde hangi standart/rehber uygulanıyor?	ISO 31000 Risk Yönetimi Standardı	11	50
	COSO KRY - Bütünleşik Çerçeve	5	22,7
	Basel III	4	18,2
	Diğer	2	9,1
	Toplam	22	100

Tablo 5'ten de görüldüğü üzere, çalışmaya katılan şirketlerin %50'sinin, şirketlerde veya kurumlarda tek tip bir risk yönetimini teşvik etmeyi amaçlamayan, bir başka ifadeyle, genel bir yapıya sahip olan ISO 31000 Risk Yönetimi Standardını kullandıkları görülmektedir.

Şirketlerde KRY uygulamalarına geçişi hızlandıran temel sebeplerin ve ihtiyaçların neler olduğu Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo-6: KRY'ye Geçiş Hızlandıran Temel Sebep ve İhtiyaçlara İlişkin Bulgular

Hangi sebepler/ihtiyaçlardan dolayı risk yönetimi faaliyetine geçilmiştir?	Evet		Hayır		Toplam
	N	%	N	%	
Yasal zorunluluklar	15	68,2	7	31,8	22/100
Daha etkin iç denetim ve kontrol ihtiyacı	16	72,7	6	22,3	22/100
Operasyonlarda verimliliğin ve sürekliliği sağlanması ihtiyacı	13	59,1	9	40,9	22/100
Şirketin hedef ve stratejisini etkileyebilecek potansiyel olayların belirlenmesi ve yönetilmesi ihtiyacı	16	72,7	6	22,3	22/100
Özellikle finansal risklere karşı korunma ve finansal değişikliklerden faydalanma ihtiyacı	11	50	11	50	22/100
Rekabet baskıları	1	4,5	21	95,5	22/100
Uygun bir kriz yönetimi ile krizlerin atlatılması	8	36,4	14	63,6	22/100

Şirketlerde etkin bir iç denetim ve kontrol sistemine duyulan ihtiyacın artması (%72,7), şirketlerin hedeflerini ve stratejilerini etkileyebilecek muhtemel olayların belirlenmesi ve yönetilmesi ihtiyacı (%72,7), yasal mevzuattaki zorunluluklar (%68,2) ve operasyonlarda verimliliğin ve sürekliliğin sağlanması ihtiyacı KRY'ye geçişin temel sebepleri olarak sıralanmıştır. Ayrıca, finansal risklere karşı korunma ve finansal değişikliklerden yararlanma ihtiyacının da %50 düzeyinde olması risk yönetiminin sadece mali nitelikteki riskleri değil aynı zamanda mali nitelikte olmayan riskleri de kapsadığını göstermektedir. Bu sonuç risk yönetiminin kurumsal ölçekte yürütüldüğünü gösterebilir.

BIST XKURY’de işlem gören şirketlerde KRY ile hangi değişken arasında nasıl bir ilişkinin olduğunu tespit etmeye yönelik geliştirilen hipotezler aşağıda sırasıyla test edilmiştir. Bu amaçla, öncelikle çapraz tablolar oluşturulmuş ve söz konusu hipotezlerin sınanmasında “Ki-Kare Bağımsızlık Testi” kullanılmıştır.

H_1 : Şirketlerdeki çalışan sayısı ile *KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi* arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi’ne göre, H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Şirketlerdeki çalışan sayısı ile KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi arasında %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2 = 23,303$; $sd = 8$; $P = 0,003 < \alpha = 0,05$).

Tablo-7: Şirketlerdeki Çalışan Sayısı ile KRY Faaliyetlerinin Kabul Görme Düzeyi Arasındaki İlişki

Düşük		KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi			Toplam
		Orta	Yüksek		
50 kişiden az	Frekans	0	1	3	4
	Çalışan sayısı %	0	25	75	100
	KRY kabul görme düzeyi %	0	50	15,8	18,2
	Toplam %	0	4,5	13,6	18,2
50-100	Frekans	1	0	1	2
	Çalışan sayısı %	50	0	50	100
	KRY kabul görme düzeyi %	100	0	5,3	9,1
	Toplam %	4,5	0	4,5	9,1
100-150	Frekans	0	0	2	2
	Çalışan sayısı %	0	0	100	100
	KRY kabul görme düzeyi %	0	0	10,5	9,1
	Toplam %	0	0	9,1	9,1
150-200	Frekans	0	1	0	1
	Çalışan sayısı %	0	100	0	100
	KRY kabul görme düzeyi %	0	50	0	4,5
	Toplam %	0	4,50	0	4,5

250 ve üzeri	Frekans	0	0	13	13
	Çalışan sayısı %	0	0	100	100
	KRY kabul görme düzeyi %	0	0	68,4	59,1
	Toplam %	0	0	59,1	59,1
Toplam	Frekans	1	2	19	22
	Çalışan sayısı %	4,5	9,1	86,4	100
	KRY kabul görme düzeyi %	100	100	100	100
	Toplam %	4,5	9,1	86,4	100

Tablo 7’de öne çıkan yüzdelere bakıldığında; genel olarak şirketlerdeki çalışan sayısı arttıkça, KRY faaliyetlerinin şirkette kabul görme düzeyi de artmaktadır. Toplamda ise 22 şirketin %86,4’ü şirketlerinde KRY faaliyetlerinin yüksek düzeyde kabul gördüğünü belirtmiştir. Şirketlerin sınıflandırılmasındaki kriterlerinden biri de çalışan sayısıdır. Çalışan sayısının artması şirketlerin mikro ölçekli şirketlerden makro ölçekli şirketler sınıfına geçmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Şirketlerin büyümesiyle beraber maruz kalabilecekleri riskler de artış gösterebilir. Bu durum, KRY’nin özellikle büyük ölçekli işletmelerde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.

H₂: KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi ile şirketlerin risk olgunluğu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi’ne göre, H₂ hipotezi kabul edilmiştir. KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi ile şirketlerin risk olgunluğu arasında %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2 = 14,184$; sd = 4; P = 0,007 < $\alpha = 0,05$).

Tablo-8: KRY Faaliyetlerinin Kabul Görme Düzeyi ile Şirketlerin Risk Olgunluğu Arasındaki İlişki

Risk kontrol eden		Risk olgunluk düzeyi			Toplam
		Riski yöneten	Riski tanımlamış		
Düşük	Frekans	0	0	1	1
	KRY kabul görme düzeyi %	0	0	100	100
	Risk olgunluğu%	0	0	50	4,5
	Toplam %	0	0	4,5	4,5
Orta	Frekans	2	2	2	2
	KRY kabul görme düzeyi %	100	0	0	100
	Risk olgunluğu%	25	0	0	9,1
	Toplam %	9,1	0	0	9,1

Yüksek	Frekans	6	12	1	19
	KRY kabul görme düzeyi %	31,6	63,2	5,3	100
	Risk olgunluğu%	75	100	50	86,4
	Toplam %	27,3	54,5	4,5	86,4
Toplam	Frekans	8	12	2	22
	KRY kabul görme düzeyi %	36,4	54,5	9,1	100
	Risk olgunluğu%	100	100	100	100
	Toplam %	36,4	54,5	9,1	100

Tablo 8 incelendiğinde; KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi düşük olan şirketlerde risk olgunluğu, riski tanımlamış, orta olan şirketlerde riski kontrol eden, yüksek olan şirketlerde ise riski yöneten düzeyde olduğu görülmektedir. Toplamda ise 22 şirketin %54,5'i risk olgunluklarının riski yöneten düzeyinde olduğunu vurgulamıştır. KRY faaliyetlerinin yüksek düzeyde kabul gördüğü şirketlerde özellikle üst yönetim tarafından bu uygulamaların benimsendiği ve KRY sürecinin etkin bir şekilde devam ettiği söylenebilir. Bu özellikleri taşıyan şirketler ise riskleri yönetebilme kapasitesine sahiptir.

H₃: Risk yönetim birimi ve iç denetim birimi arasındaki koordinasyon ile KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki-Kare Bağımsızlık Testi'ne göre, H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Risk yönetim birimi ve iç denetim birimi arasındaki koordinasyon ile KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi arasında %5 önem seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2 = 9,10$; sd = 2; P = 0,008 < $\alpha = 0,05$).

Tablo-9: Risk Yönetim Birimi ve İç Denetim Birimi Arasındaki Koordinasyon ile KRY Faaliyetlerinin Kabul Görme Düzeyi Arasındaki İlişki

Düşük		KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi			Toplam
		Orta	Yüksek		
Orta	Frekans	1	1	1	3
	RYB ve İDB arasındaki koor. %	33,3	33,3	33,3	100
	KRY kabul görme düzeyi %	100	50	5,3	13,6
	Toplam %	4,5	4,5	4,5	13,6
Yüksek	Frekans	0	1	18	19
	RYB ve İDB arasındaki koor. %	0	5,3	94,7	100
	KRY kabul görme düzeyi %	0	50	94,7	86,4
	Toplam %	0	4,5	81,8	86,4

Toplam	Frekans	1	2	19	22
	RYB ve İDB arasındaki koor. %	4,5	9,1	86,4	100
	KRY kabul görme düzeyi %	100	100	100	100
	Toplam %	4,5	9,1	86,4	100

Son olarak Tablo 9’da öne çıkan oranlar değerlendirildiğinde; risk yönetimi birimi ve iç denetim birimi arasındaki uyumun yüksek olduğu şirketlerde KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyinin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Toplamda ise 22 şirketin %86,4’ü KRY faaliyetlerinin benimsenme düzeylerinin yüksek olduğunu ifade etmiştir. Kurumsallaşmanın gereği olan görevlerin ayrılığı ilkesi gereği şirketlerde risk yönetimi biriminin ve iç denetim biriminin birbirinden bağımsız olarak oluşturulması gerekir. Ancak, bu birimlerden beklenen faydanın sağlanabilmesi için de birbirleriyle uyum içerisinde hareket etmeleri büyük önem taşımaktadır. Çünkü iç denetçiler risk yönetim birimlerinden aldıkları bilgiler doğrultusunda denetimlerini önceliklendireceklerdir. Risk analistleri ne kadar doğru bilgi verirse iç denetim faaliyetleri de o kadar başarılı olur. Buna paralel olarak, şirketlerde KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi de artacaktır.

5. SONUÇ

Dünya genelinde yaşanan ekonomik, teknolojik ve ticari gelişmeler, şirketlerin risklere ve risk yönetimine karşı bakış açılarının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Günümüzde şirketler risklerden kaçınmak yerine, daha çok risklerin barındırdığı tehditleri fırsata çevirmeye odaklanmaktadır. Bunu başarabilmek, şirketlerin riskleri yönetme ve geleceğin denetimini yapabilme kapasitelerine bağlıdır. KRY, bu ihtiyaçlar için etkin ve kapsamlı bir sistem sunmaktadır. Bu sistemi geleneksel risk yönetiminden ayırt eden önemli özellik, tüm riskleri sistemin bir parçası olarak görüp, riskleri bir program dâhilinde bütün olarak yönetmektir. Şirketlerin amaçlarına ulaşabilmeleri aktif bir şekilde işleyen KRY uygulamalarının varlığı ile mümkündür. Bu bağlamda söz konusu çalışmada BIST XKURY’de işlem gören şirketlerin KRY farkındalıklarının ortaya konması, uygulamaların varlığının ve işlevselliğinin test edilmesi ve şirketlerin KRY profilinin çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda endeksteki şirketlere bir anket uygulanarak elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Araştırmaya katılan şirketlerin büyük ölçekli şirketler sınıfında yer aldığı, bu şirketlerinde önemli bir kısmında KRY faaliyetlerinin risk yönetimi birimi altında alanında uzman kişiler tarafından yürütüldüğü ve bu kişilere de KRY ile ilgili özel eğitimlerin verildiği tespit edilmiştir. Bu durum, şirketlerde risk yönetimi konusunda yetki ve sorumlulukların paylaşıldığını diğer bir ifadeyle, kurumsallaşmanın gereği olan görevlerin ayrımı ilkesinin uygulandığını göstermektedir. Ayrıca, bu sonuç KRY uygulamalarının varlığına ve kabul gördüğüne de bir işarettir.

Şirketlerde risklerin değerlendirilmesi sürecinde daha çok nitel yöntemlerin kullanıldığı, KRY konusunda çok fazla dışardan danışmanlık hizmetinin alınmadığı, risk yönetimi birimi ile iç denetim biriminin uyum içerisinde çalıştığı ve KRY raporlarını üst yönetime/yönetim kuruluna direk olarak aktarılabilirdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Şirketlerin danışmanlık hizmetine gerek duymamaları, KRY konusunda iyi oldukları ve riskleri yönetebildikleri şeklinde yorumlanabilir. İç denetimin risk odaklı yapılması anlayışı-

nın bir gereği olarak, risk yönetimi birimi ile iç denetim biriminin birlikte çalışması hem iç denetim hem de KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyini artıracaktır. Aynı zamanda şirketlerin etkin bir iç denetime ve kontrole ihtiyaç duymaları bu iki birimin koordinasyon düzeyini artıracaktır.

Ayrıca şirketlerdeki çalışan sayısı, risk olgunluk düzeyi ve risk yönetim birimi ile iç denetim birimi arasındaki koordinasyon düzeyi gibi değişkenler ile KRY faaliyetlerinin kabul görme düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Özetle, araştırma sonuçlarına göre söz konusu şirketlerin KRY farkındalıklarının oldukça yüksek olduğu ve KRY uygulamalarının etkin ve işlevsel bir şekilde yürütülmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Ancak, KRY sistemini kurma maliyeti, uzman personel eksikliği, ekonomik koşullar ve devlet politikalarındaki değişiklikler gibi faktörlerden dolayı şirketlerin KRY sistemini kurmada zorluklar yaşadığı belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKANAT, Ö., 2012, Kurumsal Risk Yönetimi ve Kurumsal Risk Yönetim Süreci, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 4(7), 30-46.
- BEASLEY, M.S., CLUNE, R., and HERMANSON, D.R., 2005, Enterprise Risk Management: An Empirical Analysis of Factors Associated with the Extent of Implementation, Journal of Accounting and Public Policy, 24(6), 521-531.
- BOZKURT, C., 2010, Risk, Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Denetim, Denetim Dergisi,(4), 17-30.
- COLQUITT, L.L., HOYT, R.E., and LEE, R.B., 1999, Integrated Risk Management and The Role of the Risk Manager, Risk Management and Insurance Review, 2(3), 43-61.
- COSO (2004) Enterprise Risk Management-Integrated Framework, Executive Summary.
- EGE, İ., TOPALOĞLU, E. ve ÖZYAMANOĞLU, M., 2013, Finansal Performans ile Kurumsal Yönetim Notları Arasındaki İlişki: BİST Üzerine Bir Uygulama, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 5 (9), 100-117.
- GORDON, L.A., LOEB, M.P., and TSENG, C.Y., 2009, Enterprise Risk Management and Firm Performance: A Contingency Perspective, Journal of Accounting and Public Policy, 28(4), 301-327.
- GÖRMEN, M. ve KORKMAZ, G., 2017, Kurumsal Risk Yönetimi (KRY) Olgunluk Düzeyi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 283-310.
- GÜNEŞ, Ş. ve TEKER, S., 2010, Türk Enerji Sektöründe Kurumsal Risk Yönetimi Farkındalığı, Doğu Üniversitesi Dergisi, 11(1), 64-76.
- GÜNEŞ, Ş., 2009, Kurumsal Risk Yönetimi ve Türkiye’de Farkındalığına İlişkin Bir Uygulama, Yüksek Lisans, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- MERİÇ, Z., 2004, Kurumsal Risk Yönetimi [online], TÜGİAD Elegans Dergisi, (66), <http://www.elegans.com.tr/Arsiv/66/index.html>, [22.10.2018].
- PAGACH, D. and WARR, R., 2011, The Characteristics of Firms that Hire Chief Risk Officers, Journal of Risk and Insurance, 78(1), 185-211.
- SARITAŞ, H. ve KAYA, Y., 2017, Kobi’ler İçin Kurumsal Risk Yönetimi Ve Firmaların Risk Yönetimi Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma, Social Sciences (NWSASOS), 12(4), 212-231.
- ŞENER, M.M., 2018, Kurumsal Risk Yönetimi Üzerine Bir Yazın Taraması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(71), 459-494.
- THORNTON, G., 2003, An ERM Framework: Developing Effective Risk Management, Corporate Governor Series.

İNTERNET TABANLI FİNANSAL RAPORLAMANIN FİNANSAL BİLGİNİN NİTELİKSEL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE ETKİSİ*

Serap Nur ÖZATA**
Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR***

Makale Gönderim Tarihi : 01/02/2019 / Kabul Tarihi : 20/04/2019

ÖZ

Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak fiziki sınırların ortadan kalkması, dünya ekonomilerinin bütünleşmesi, yatırım ve yatırımcıların uluslararası nitelik kazanması finansal raporlama sistemlerinde ve finansal raporlama süreçlerinde değişiklikler yaratmıştır. İnternetin finansal raporların bilgi kullanıcılarına iletilmesinde bir araç olarak kullanılmaya başlanması bu değişikliklerden bir tanesidir. Finansal raporlara erişimin artırılması işletmeler ve yatırımcılar açısından önemlidir. Ancak ülkelerin ulusal muhasebe uygulamaları ve standartlarına göre hazırlanan finansal raporlar, beklenen faydayı sağlamamaktadır. Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına göre hazırlanan finansal raporlar ise dünya genelindeki tüm kullanıcılar için anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir olduğundan daha fazla fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Uluslararası standartlara göre hazırlanan finansal raporların birincil niteliksel özellikler olan ihtiyaca ve gerçeğe uygun sunum ile ikincil niteliksel özellikler olan karşılaştırılabilirlik, zamanında sunum, doğrulanabilirlik ve anlaşılabilirlik yönünden daha güçlü olacağı ve finansal raporlama kalitesini arttıracığı literatürde kabul görmüş genel bir olgu haline gelmiştir. Çalışmanın amacı da 2004 ile 2005 ve 2005 ile 2016 yılları arasında internet tabanlı finansal raporlamada ve UFRS setinde meydana gelen değişimi incelemek ve internet tabanlı finansal raporlamanın finansal bilginin taşınması gereken niteliksel özellikler üzerine etkilerini ortaya koymaktır. Nitekim mukayese dönemleri itibarıyla internet tabanlı finansal raporlamanın içeriğinde ve finansal bilginin niteliğinde meydana gelen değişimler çalışmanın bulguları olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Raporlama, İnternet Tabanlı Finansal Raporlama, Finansal Bilgi, Finansal Raporlama Kalitesi, Finansal Bilginin Niteliksel Özellikleri.

JEL Kodları: M41, M49.

* Çalışma 18-20 Nisan 2019 tarihlerinde 4. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumunda sözlü olarak sunulmuştur.

** Sorumlu Yazar: Serap Nur ÖZATA, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, ozataserap52@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4240-5383>

*** Fevzi Serkan ÖZDEMİR (Doç. Dr.), Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM Başkan Müşaviri, fsozdemir@gmail.com, orcid.org/0000-0002-0641-6352.

THE EFFECT OF INTERNET BASIS FINANCIAL REPORTING ON THE QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF FINANCIAL INFORMATION**ABSTRACT**

Due to developments in information technologies and globalization the elimination of physical boundaries, integration of world economies, internationalization of investment and investors have created changes in financial reporting systems and financial reporting processes. One of these changes is that the Internet is being used as a tool for communicating financial reports to information users. Increasing access to financial reports is important for businesses and investors. However, the financial reports prepared according to the national accounting practices and standards of countries do not provide the expected benefit. Financial reports prepared in accordance with the International Financial Reporting Standards published by the International Accounting Standards Board have the potential to provide more benefits as they are understandable and comparable to all users worldwide. It has become a general phenomenon accepted in the literature that financial reports prepared according to international standards will be stronger in terms of primary qualitative characteristics and comparability, timely presentation, verifiability and comprehensibility, which will be the primary qualitative characteristics, and increase the quality of financial reporting. The aim of this study is to examine the changes in internet-based financial reporting and IFRS set between 2004 and 2005 and 2005 and 2016 and to reveal the effects of internet-based financial reporting on the qualitative characteristics that financial information should bear. As a matter of fact, the changes in the nature of financial reporting and the nature of financial information by comparison are presented as the findings of the study.

Keywords: Financial Reporting, Internet Basis Financial Reporting, Financial Information, Financial Reporting Quality, Qualitative Characteristics of Financial Information

JEL Codes: M41, M49.

1. GİRİŞ

Küreselleşme, ulusal ekonomilerin ve yerel piyasaların birbirleri ile bütünleşmesini ifade etmekte ve küreselleşen dünyada tüm dünya coğrafyası tek bir pazar olarak görülmektedir. Küreselleşmenin ülkeler arasındaki fiziki sınırları ortadan kaldırarak para ve mal hareketlerinin serbest dolaşımına imkân sağlaması işletmelerin, yatırımcıların ve işletme ile ilgilenen diğer tarafların uluslararası sermaye piyasalarına ilgi duymalarına yol açmıştır. Uluslararası sermaye piyasalarında işlem yapacak kullanıcılar için ihtiyaç duydukları finansal bilgilerin zamanında, hızlı ve kolay bir şekilde ulaşabilir olması önemlidir. Çünkü sermaye piyasalarının etkin şekilde işlemesi ve güven ortamının sağlanması, gerçeği yansıtan finansal bilgilerin zamanında sunulması ve erişiminin kolay olmasına bağlıdır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucunda bilgiyi elde etme, işleme, saklama ve sunma süreçlerinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmelerin işletmeler üzerine etkisi finansal raporlama süreçlerine ve bu süreçlerin çıktısı olan finansal

raporların içeriğine ve niteliğine yönelik olmuştur. Daha fazla ulusal ve uluslararası bilgi kullanıcılarına ulaşarak düşük maliyetli sermaye sağlamak ve rekabet avantajı elde etmek isteyen uluslararası işletmeler finansal raporlarını internet ortamında sunmaya başlamışlardır.

İnternet, işletmelere geleneksel kâğıda basılı raporlama ile sağlanabilecek bilgidен daha fazla bilgiyi, daha az maliyetle, zamanında sunma ve daha fazla kullanıcıya ulaşma fırsatı sağlamaktadır. Ancak işletmelerin faaliyet gösterdikleri ülkelerin finansal raporlama sistemlerine ve muhasebe uygulamalarına göre hazırladıkları finansal tabloların/raporların erişilebilirliği artsa bile, bu finansal tablolardan/raporlardan elde edilen finansal bilgiler evrensel karşılaştırılabilirlikten ve anlaşılabilirlikten uzak olduğu için kullanıcılara beklenen faydayı tam olarak sağlayamamaktadır. O halde uluslararası sermaye piyasalarında işlem yapacak kullanıcılar için daha önemli olan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na göre hazırlanmış finansal tabloların/raporların erişilebilirliğinin artırılmasıdır. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın 2005 yılında dünya genelinde kullanılmaya başlanması ardından pek çok ülke finansal raporlara erişimi arttırmak için internet ortamında finansal raporlamaya yönelik düzenlemeler yapmaktadır.

İnternette finansal raporlama, çeşitli bilgi teknoloji aracılığıyla finansal raporların ve bilgilerin “World Wide Web (www)” ortamında paylaşılması şeklinde tanımlanabilir (Doymaz, 2011: 72). Finansal raporların/bilgilerin internet ortamında sunulması sunum ve içerik olmak üzere iki farklı boyuttan oluşmaktadır. Sunumda yalnızca ilgili bilgiler açıklanmakta, animasyon, yükleme ve indirme gibi seçeneklere izin verilmemektedir. İçerik boyutunda ise bu seçenekler kullanılabilir (Uyar, 2006: 95).

İşletmelerin finansal raporlamada interneti kullanmalarının arkasında yatan en önemli nedenler; bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve işletme çevresinden daha bilgi sunulması için gelen talep ile birlikte, internet ortamında bilgi paylaşmanın maliyetinin daha ucuz olması, daha fazla kişiye ulaşması, zamanlı ve erişiminin kolay olmasıdır. İşletmeler 1990'lı yılların ortalarından itibaren finansal raporlarını internet sitelerinde paylaşmaya başlasalar da uluslararası standartların 2005 yılında dünya genelinde kabul görmesinin bu alana yönelik düzenlemelere hız kazandırdığı söylenebilir.

İşletmeler finansal raporlarını ve finansal bilgilerini internet sitelerinde yatırımcı ilişkileri başlığı altında açıklarlar. Yatırımcı ilişkileri, bir işletmenin kendi bünyesinde ve/veya dışarıda bulunan bireysel ya da kurumsal yatırımcılarıyla olan ilişkilerini yönettiği birimdir (Temizel, Çoşkun, 2010: 91). İnternet üzerinden yürütülen yatırımcı ilişkileri faaliyetlerinin geçirdiği gelişim üç aşamada açıklanmaktadır (Ercan, 2007: 68):

- Birinci aşamada işletmeler, interneti sadece basılı raporlarını ilettikleri alternatif bir kanal olarak kullanmışlardır. Bu aşamada yer alan işletmelere göre internet tabanlı finansal raporlama sağlayacağı faydaların farkına varılmadan sadece diğer işletmelerden geri kalmamak için yapılmış bir uygulama olarak görülmüştür.
- Daha sonra, internet tabanlı finansal raporlamanın sağladığı faydaların farkına varan işletmeler için ikinci aşama başlamıştır. İkinci aşamada işletmeler finansal raporlarına ek olarak işletme ile ilgili daha fazla bilgiyi ve haberi internet sitelerine eklemeye başlamışlardır. Ancak işletmelerin interneti tam anlamıyla etkin kullandığını söylemek mümkün olmamıştır.

- Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve kullanıcıların daha fazla bilgi sunulması için yarattıkları baskı sonucu üçüncü aşamaya geçen işletmeler, basılı raporlardan sağlanan standart bilgilerle birlikte ayrıntılı ve ileri düzey bilgileri de paylaşmaya başlamışlar ve online oy verme, genel kurul toplantılarına video konferansı ile katılma gibi seçenekler sunan interaktif iletişim araçlarını da internet sitelerine eklemişlerdir.

Bugün internette finansal raporlama uygulayan birçok işletmenin üçüncüyü aşamaya geçtiğini söylemek mümkündür. O halde günümüzde internette finansal raporlama kavramı internet sitesinde paylaşılan finansal tablolar ile birlikte önemli gelişmelerin, toplantıların, finansal analizlerin ve diğer bilgilerin de kamuya açıklanmasını kapsayacak şekilde daha geniş bir kavramı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu açıklamalardan yola çıkıldığında, internette finansal raporlamanın zaman içerisinde değiştiği ve geliştiği ifade edilebilir.

Gerek kâğıda basılı olarak, gerekse internet ortamında gerçekleştirilen finansal raporlamanın temel amacı; yatırımcılara karar alırken ihtiyaç duydukları finansal bilgileri sağlamaktır. Bu finansal bilgilerin yatırımcıların kararlarında fayda sağlayabilmesi için belirli niteliksel özelliklere sahip olması gerekmektedir. Faydalı finansal bilginin niteliksel özellikleri, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu tarafından yayımlanan kavramsal çerçevede birincil ve ikincil olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İhtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunum birincil niteliksel özellikleri, karşılaştırılabilirlik, anlaşılabilirlik, doğrulanabilirlik ve zamanında sunum ise ikincil niteliksel özellikleri oluşturmaktadır.

İhtiyaca uygunluk, finansal raporlardan elde edilen bilgilerin kullanıcıların kararları ile ilgili ve kullanıma amaçlarına uygun olmasını ifade eder (Demirel, Karğın, 2017: 218). Finansal bilgi; işletmenin geçmişine, mevcut durumuna ve geleceğine yönelik tahminlerin yapılması sırasında veya geçmişteki beklentilerin doğrulanması sırasında kullanıcıların kararlarını etkileme gücüne sahip ise söz konusu finansal bilginin ihtiyaca uygun olduğu söylenebilir (Özdemir, 2011: 18). Finansal bilginin kullanıcılara fayda sağlaması için sadece ilgili olayları sunması yeterli değildir. Ayrıca açıklamayı amaçladığı ekonomik olayı tam, tarafsız ve hatasız olarak gerçeğe uygun şekilde sunmalıdır. O halde gerçeğe uygun sunumdan bahsedilebilmesi için finansal bilginin tamlık, tarafsızlık ve hatasızlık koşullarını sağlaması gerekmektedir. Karşılaştırılabilirlik, kullanıcıların kalemler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyebilmesini ve anlayabilmesini sağlayan niteliksel bir özelliktir. Doğrulanabilirlik, farklı bilgi düzeyindeki ve bağımsız gözlemcilerin belirli bir açıklamanın gerçeğe uygun sunulduğu fikrinde görüş birliğine varabilmeleri anlamına gelmektedir (TMSK, md. NÖ26). Anlaşılabilirlik, kullanıcıların herhangi bir bilgi setini algılama düzeylerine bağlı olarak değiştiğinden bilgi kullanıcıya özgü bir nitelik olarak kabul edilmektedir. Ancak, bilginin açık ve öz olarak sınıflandırılması, tanımlanması ve sunulması onun anlaşılabilirliğini/anlaşılma potansiyeli artırır (TMSK, md. NÖ30). Zamanında sunum, finansal bilginin finansal bilgi kullanıcıları açısından kararlarını etkileyeceği zamanda mevcut olması anlamına gelmektedir. Bilgi eskidikçe fayda sağlama potansiyeli azalacaktır (TMSK, md. NÖ29).

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ve Finansal Muhasebe Standartları Kurulu'nun yanı sıra literatürdeki birçok araştırmacı Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na göre yapılan genel amaçlı finansal raporlamanın niteliksel özellikler yönünden daha güçlü olacağı ve finansal raporlama kalitesinin artacağını savunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı 2004 ile 2005 ve 2005 ile 2016 yılları arasında internet tabanlı finansal raporlama ve UFRS setinde meydana gelen değişimi incelemek ve internet tabanlı finansal raporlamanın finansal bilginin taşınması gereken niteliksel özellikler üzerine etkilerini ortaya koymaktır. Nitekim mukayese dönemleri itibarıyla internet tabanlı finansal raporlamanın içeriğinde ve finansal bilginin niteliğinde meydana gelen değişimler çalışmanın bulguları olarak sunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Başlangıçta işletmeler tarafından pazarlama ve satış amacına yönelik olarak kullanılan internet siteleri 1990'lı yılların ortalarından itibaren finansal raporların kullanıcılara iletilmesini sağlayan alternatif bir kanal olarak kullanılmaya başlanmıştır. İşletmelerin internette finansal raporlama kullanımını belirlemeye yönelik ilk çalışma 1996 yılında ABD'de Petravick ve Gillet tarafından Fortune dergisinde listelenen en büyük cirolu 150 işletme üzerinde gerçekleştirilmiş ve bunlar içerisinde internet sitesine sahip olan 103 işletmenin %83'ünün finansal raporlarını internet sitesine koydukları belirlenmiştir. Araştırmacılar tarafından işletmelerin internet ortamında yaptıkları finansal raporlamayı analiz etmek için birçok açıklama endeksi geliştirilmiştir. Bu endeksler incelendiğinde, internette finansal raporlamanın çok sayıda ve farklı boyutlar/öğeler kullanılarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Ancak internette finansal raporlama endeksi için kullanılan bu öğeler içerisinde araştırmacılar tarafından düzenli olarak kullanılan 9 ana öğe öne çıkmaktadır.

İnternet ortamında finansal raporlamayı analiz etmek için geliştirilen ve internette finansal raporlama endekslerinde kullanılan öğeler Tablo 1'de verilmiştir. İçerik ve sunum internette finansal raporlama endeksinin oluşturulmasında en çok kullanılan öğelerdir ve bunları teknoloji, kullanıcı desteği, zamanlılık ve genel özellikler takip etmektedir.

Tablo 1: İnternette Finansal Raporlama Endeksi İçin Literatür Taraması

Sıra	Öge	Araştırmacı (Yıl)
1	İçerik, Sunum	IASC (1999), Debreceny vd. (2002), Marston and Polei (2004), Trabelsi vd. (2004), Xiao vd. (2004), Bonson ve Escobar (2006), Kelton ve Yang (2008), Ali Khan (2010), Aly vd. (2010), Dolinsek vd. (2014), Güler (2012), Alali ve Romero (2012), Hanafi (2009)
2	İçerik, Zamanlılık, Teknoloji, Kullanıcı Desteği	Pirchegger ve Wagenhofer (1999), Lybaert (2002), Davey ve Homkajohn (2004), Pervan (2006), Chan ve Wickramasinghe (2006)
3	Zamanlılık	Ettredge ve Gerdes (2005), Abdelsalam ve Street (2007), Abdelsalam ve El-Masry (2008), Ezat ve El-Masry (2008)

4	Genel Özellik, Yatırımcı İlişkileri Özelliği, Finansal Bilgiler, Yıllık Rapor Özelliği, Diğer Özellikler	FASB (2000), Khadaroo (2005), Çelik vd. (2006)
5	Yatırımcı İlişkileri	Deller vd. (1999), Abdul Hamid ve MdSalleh (2005)
6	Zorunlu Raporlama, Gönüllü Raporlama	Ettredge vd. (2002), Mendes-da-Silva ve Christensen (2004)
7	Genel Özellikler, Finansal Tablolar, Genel Finansal Bilgiler	Allam ve Lymer (2003), Lodhia vd. (2004), Bozcuk vd. (2011)
8	İçerik, Kullanışlılık	Abdelsalam vd. (2007)
9	Muhasebe Bilgisi, Finansal Bilgi	Ettredge vd. (2001)
10	SPK Şart Koştuğu Finansal Bilgiler, SPK Şart Koşmadığı Finansal Bilgiler, Sunum	Xiao vd. (2004)
11	Genel Özellikler, Finansal Raporlar, Genel Kurul, Kurumsal Yönetim, Sosyal Sorumluluk, Yatırımcı İlişkilerinin Sunumu	Uyar (2011)

İnternette finansal raporlama endeksini belirlemeye yönelik ilk çalışma Pirchegger ve Wagenhofer (1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada internette finansal raporlama endeksi; içerik, zamanlılık, teknoloji ve kullanıcı desteği olmak üzere dört alt başlıkta incelenmiştir. Xiao (2004) ise internette finansal raporlama endeksi Çin Sermaye Piyasası Kurulu'nun firmalara şart koştuğu finansal kriterler ile bu kriterler dışında kalan finansal kriterler ve sunum kriterleri olmak üzere üç alt başlıkta oluşturmuştur. Uyar (2011) çalışmasında internette finansal raporlama endeksini genel özellikler, yatırımcı ilişkileri, finansal raporlar, genel kurul, kurumsal yönetim, sosyal sorumluluk başlıkları olmak üzere 6 alt başlıkta incelemiştir. Hanafi (2009), internette finansal raporlama endeksini içerik ve sunum olmak üzere iki alt başlıkta incelemiştir. Dolinsek vd. (2014) tarafından Sloven şirketlerinin internette finansal raporlama düzeylerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmada internette finansal raporlama endeksi sunum ve içerik olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

Bir işletmenin internette finansal raporlama düzeyini değerlendirmek için kullanılan internette finansal raporlama endeksi/ölçeği kapsamlı bir literatür taramasına dayanmalıdır. İçerik ve sunum boyutlarına

göre yapılan internette finansal raporlama düzenleyici kuruluşlar tarafından tavsiye edilen finansal raporlamaya izin verecek niteliktedir. Ayrıca literatürdeki çalışmalar içerik ve sunum boyutlarının internette finansal raporlama ölçeğinin güvenilirliğini arttıracaklarını göstermiş bunun sonucunda da içerik ve sunum internette finansal raporlamayı analiz etmek için kullanılan en yaygın ve popüler boyut olmuştur.

Bu çalışmada da işletmelerin internette finansal raporlama düzeylerini değerlendirmek için kullanılan internette finansal raporlama ölçeği içerik ve sunum boyutlarına göre oluşturulmuştur. Finansal Muhasebe Standartları Kurulu tarafından 2000 yılında, internette finansal raporlamanın içerik ve sunum terimleri tanımlanmıştır. Yapılan tanıma göre, bir işletmenin web sitesinin finansal içeriği; genellikle borsa kurları/hisse senedi fiyatları, finansal geçmiş, çeyrek dönemlik ve yıllık finansal raporlar, basın bildirimleri ve gönüllü açıklamaları kapsarken, internet sitesindeki sunumların formları basılı yıllık raporların eşdeğer formatından, finansal bilgilerin görüntülenmesini, okunabilirliğini ve anlaşılabilirliğini arttırmak için ses ve video gibi dinamik medya kullanımına kadar değişir. Yani internette finansal raporlamanın içeriği, internet sitesinde sunulan bilgilerin kapsamı ile ilgiliyken; sunum internet sitesinin ve bilgilerin sunulma şekli ile ilgilidir.

Kamunun aydınlatılmasını sağlamak için yapılan genel amaçlı finansal raporlamanın amacı işletmeye yönelik çeşitli ekonomik kararlar alacak kullanıcılara işletmenin finansal durumu ve performansı ile ilgili yüksek kaliteli finansal bilgiler sunmaktır. Finansal bilginin kalitesiyle sağladığı faydanın doğru orantılı olduğu düşünüldüğünde kaliteli finansal raporlamanın ihtiyaca uygun ve gerçeği yansıtan bilgiler sunması beklenmektedir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, kavramsal çerçevesinde de ihtiyaca uygun bilginin gerçeğe uygun şekilde sunulması gerektiğine yönelik açıklamalar bulunmaktadır. Finansal bilginin niteliksel özellikler yönünden güçlü olması finansal raporlamanın kalitesine işaret eder.

Finansal raporlama kalitesi çok yönlü geniş bir kavramdır. Literatür incelendiğinde finansal raporlama kalitesinin farklı boyutlardan ele alındığı ve finansal raporlama kalitesi için ortak bir tanım yapılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada finansal raporlama kalitesi, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'nun bakış açısına uygun olarak ekonomik kararlarda fayda sağlayacak finansal bilgiyi ifade etmektedir. Finansal Muhasebe Standartları Kurulu, Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu ve birçok araştırmacı tarafından finansal raporlamada uluslararası standartların kullanılmasının finansal raporlama kalitesini artıracak kabul edilmektedir. Ancak finansal raporlama kalitesinin nasıl değerlendirileceği bir tartışma konusudur ve finansal raporlama kalitesini değerlendirmek için en uygun yöntemlerin sağlanması için küresel bir talep vardır. Finansal raporlama kalitesini farklı açılardan inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda tahakkuk modelleri, değer ilişkisi modelleri, yıllık raporlar üzerinde zamanlılık gibi belirli özelliklere odaklanan modeller ve niteliksel özelliklere işlevsellik kazandıran modeller finansal raporlama kalitesinin ölçülmesinde sıklıkla kullanılan yöntemler arasındadır. Bizim çalışmamızda finansal raporlama kalitesi Beest, Braam ve Boelens tarafından 2009 yılında geliştirilen ölçek kullanılarak faydalı finansal bilginin temel niteliksel özellikleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın literatüre iki açıdan katkı sağlaması beklenmektedir. Birincisi; finansal raporlama kalitesini zamanlılık ya da kazanç yönetimi gibi belirli özelliklere odaklanarak dolaylı olarak ölçmek yerine, finansal raporlama kalitesi kavramsal çerçevede açıklanan faydalı finansal bilginin temel niteliksel

özellikleri üzerinden ölçülmüştür. Başka bir ifadeyle bu çalışmada finansal raporlama kalitesi, finansal raporlarda yer alan bilgilerin ihtiyaca uygunluğu ve gerçeğe uygun şekilde sunum özellikleri değerlendirilerek doğrudan ölçülmüştür. Çalışmanın literatüre ikinci katkısı ise kapsadığı dönem açısından Türkiye’de internet tabanlı finansal raporlamanın geçirdiği gelişim sürecini ortaya koymasındadır. Çalışmadan elde edilen bulgular internette finansal raporlamanın, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nın kullanılması ile ilgili düzenlemelere verdiği tepkinin ve değişimin izlenmesini sağlayacak niteliktedir.

3. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Türü

Araştırma, internette finansal raporlama endeksinde kullanılacak öğelerin tespit edilmesine, finansal raporlama kalitesinin niteliksel özellikler üzerinden değerlendirilmesine ve internette finansal raporlamanın, finansal tabloların taşınması gereken temel niteliksel özellikler üzerine etkilerini ortaya koymaya dönük ampirik bir inceleme çalışmasıdır.

3.2. Araştırmanın Problemi

Türkiye’de Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nın zorunlu olarak kullanılmasından hemen önce (2004 yılı) ve sonrası (2005 yılı) ile araştırmaya başlanılan an itibariyle erişilebilir son yıl olan 2016 yılında, firmaların internet tabanlı finansal raporlamalarındaki değişimin belirlenmesi ve bu değişimin finansal tabloların taşınması gereken niteliksel özellikler üzerine etkisinin incelendiği çalışmada araştırmanın temel problemleri aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır:

- i. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları seti zorunlu olmadan önce (2004) ve sonrasında ilk yıl (2005) ve araştırmanın yapıldığı zaman itibariyle son döneme (2016) ilişkin finansal raporlardan hareketle, işletmelerin internette finansal raporlama düzeylerindeki değişimler nasıldır? İnternette finansal raporlama düzeylerinde meydana gelen değişim ile Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nın zaman içindeki değişimi arasındaki ilişki nasıldır?
- ii. Standart seti zorunlu olmadan önce (2004) ve sonrasında ilk yıl (2005) ve son döneme (2016) ilişkin finansal raporlardan hareketle finansal bilginin birincil niteliksel özellikleri olan bilginin ihtiyaca uygunluğu ve gerçeğe uygun şekilde sunum açısından bir iyileşme yaşanmış mıdır?

3.3. Ana kütle ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’de Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’nın gönüllü olarak uygulandığı 2004 yılından son döneme kadar internette finansal raporlama yapan tüm halka açık işletmelerden oluşmaktadır. Araştırma evreninde yer alan tüm işletmelere ulaşmak zaman ve emek ve maliyet yönünden mümkün olmadığından örneklem seçimine gidilmiştir. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden benzeşik örnekleme yöntemi kullanılmış ve araştırma örneklemini BİST YILDIZ Endeksinde yer alan işletmelerden banka ve sigorta kuruluşları ile holding işletmeler hariç olmak üzere Uluslararası Finansal Raporlama Standartları’na göre hazırladıkları finansal raporlarını 2004, 2005 ve 2016 yıllarında internet sitelerinde paylaşan işletmeler olarak belirlenmiştir.

3.4. Veri toplama Yöntemi

Çalışmada kullanılan veriler işletmelerin internet sitelerinden elde edilmiştir. Her işletmelerin internet sitesi internette finansal raporlama ölçeğine göre, internet sitesinde paylaşılan finansal raporlar ise kalite değerlendirme ölçeğine göre değerlendirilmiştir.

3.5. Veri Analiz Tekniği

Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın kullanımına bağlı olarak işletmelerin internette finansal raporlama düzeylerinde meydana gelen değişim ile bu değişimin finansal bilginin niteliğinde veya finansal raporlama kalitesinde meydana gelen değişim üzerine etkisini belirlemek için araştırmamızın örneklemini oluşturan 26 işletmenin internet sitesi, internette finansal raporlama ölçeğine göre değerlendirilmiştir. İnternette finansal raporlama düzeyini belirlemek için kullanılan bu ölçek Dolinšek vd. (2014) temel alınarak oluşturulmuştur.

3.6. Araştırmanın Bulguları

İnternette finansal raporlama ölçeği; 39 tane içerikle ilgili, 11 tane sunumla ilgili olmak üzere toplamda 50 maddelik değerlendirme ögesinden oluşmaktadır. İnternette finansal raporlama ölçeğinde yer alan içerik ve sunum öğeleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: İnternette Finansal Raporlama Ölçeği

Sıra	İFR ölçeği	Sunum / İçerik
	Raporlama Formatı: PDF	Sunum
	Raporlama Formatı: XML, XLS, XBRL,	Sunum
	Raporların İndirilebilmesi	Sunum
	Raporların Yazdırılabilmesi	Sunum
	Word-Excel İşlenebilir Formatta Bilgi Sağlanması	Sunum
	Grafik, Ses, Multimedya Vb.	Sunum
	Sunum Özetleri	Sunum
	Diğer Dillere Çevrilebilen İnternet Sitesi	Sunum
	Web Sitesi Arama Motoru	Sunum
	Sık Sorulan Sorular	Sunum
	Site Haritası	Sunum
	Son Yıl Faaliyet Raporu	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Faaliyet Raporu	İçerik
	Son Yıl Yıllık Mali Tablolar	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Yıllık Mali Tablolar	İçerik

	Son Yıl Dönemlik (3-6-9) Tablolar	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Dönemlik Tablolar	İçerik
	Son Yıl Finansal Durum Tablosu	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Finansal Durum Tablosu	İçerik
	Son Yıl Kapsamlı Gelir Tablosu	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Kapsamlı Gelir Tablosu	İçerik
	Son Yıl Dipnotlar	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Dipnotlar	İçerik
	Son Yıl Nakit Akış Tablosu	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Nakit Akış Tablosu	İçerik
	Son Yıl Öz Sermaye Değişim Tablosu	İçerik
	Son Yılın Özet Bilgileri (Varlıklar-FVÖK-Kâr)	İçerik
	Geçmiş Yıla/Yıllara Ait Özet Bilgiler	İçerik
	Finansal Oranlar	İçerik
	Son Yılın Denetim Raporu	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Denetim Raporu	İçerik
	Sektör İstatistikleri/Verileri/Bilgileri	İçerik
	Son Yıl Önemli Olaylar/Haberler/Açıklamalar	İçerik
	Geçmiş Yıla Ait Önemli Olaylar/Haberler/Açıklamalar	İçerik
	Güncel Hisse Senedi Fiyat Bilgileri	İçerik
	Geçmiş Yönelik Hisse Senedi Fiyat Bilgileri	İçerik
	Hisse Senedi Borsa Endeksine Göre Performansı	İçerik
	Sahiplik Yapısı	İçerik
	Yönetim Kurulu Üyeleri	İçerik
	Son Yıl Genel Kurul Toplantı Tutanağı	İçerik
	Geçmiş Yıl Genel Kurul Toplantı Tutanağı	İçerik
	Genel Kurul Toplantı Çağrısı	İçerik
	Yabancı Dilde Finansal Bilgi	İçerik
	Kurumsal Yönetim Raporları	İçerik
	Sürdürülebilirlik Raporları	İçerik

	Denetçi Bilgileri	İçerik
	Finansal Takvim	İçerik
	Yatırımcı İlişkileri İletişim	İçerik
	Bilgilerin Web Sayfasından Elde Edilmesi	İçerik
	Bilgilerin KAP' tan Elde Edilmesi	İçerik

İnternette finansal raporlama ölçeğinde yer alan öğeler işletmelerin internet sitesinde bulunuyorsa 1 puan, bulunmuyorsa 0 puan verilerek 2004, 2005 ve 2016 yılları için toplam internette finansal raporlama puanları hesaplanmıştır. Örneğin herhangi bir işletmenin internet sitesinde; 50 öğeden 30 tanesi bulunuyorsa o işletmenin internette finansal raporlama puanı 30 olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, 26 işletmenin 3 dönemine (2004,2005 ve 2016) ilişkin olarak toplamda 78 adet internette finansal raporlama puanı elde edilmiştir.

Literatürde internette finansal raporlama ölçeği puanlanması içerik ve sunum öğeleri bakımından ağırlıklandırılmış ya da ağırlıklandırılmamış olarak 2 farklı şekilde hesaplanmaktadır.

Çalışmada internette finansal raporlama ölçeği içerik ve sunum öğeleri yönünden aynı değerde kabul edilerek ağırlıklandırılmamış puanlama yöntemi kullanılmıştır.

İnternette finansal raporlama düzeylerine ilişkin elde edilen sonuçlar, Tablo 3'te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 3: Yıllara Göre İşletmelerin İnternette Finansal Raporlama Puanları

İşletmeler	İFR ₂₀₀₄	İFR ₂₀₀₅	İFR ₂₀₁₆	İFR ₂₀₀₅ - İFR ₂₀₀₄	İFR ₂₀₁₆ - İFR ₂₀₀₅
1	23	26	34	3	8
2	21	21	42	0	21
3	26	28	31	2	3
4	25	25	41	0	16
5	19	22	42	3	20
6	25	25	40	0	15
7	29	33	34	4	1
8	21	30	38	9	8
9	21	24	44	3	20
10	23	22	29	-1	7
11	24	29	42	5	13
12	28	30	43	2	13

13	20	28	41	8	13
14	27	30	40	3	10
15	29	32	41	3	9
16	25	31	33	6	2
17	23	22	36	-1	14
18	31	32	39	1	7
19	19	24	37	5	13
20	28	30	39	2	9
21	21	27	41	6	14
22	29	31	39	2	8
23	31	31	46	0	15
24	32	35	43	3	8
25	28	30	39	2	9
26	15	23	42	8	19
TOPLAM				78	295
ORTALAMA				3,00	11,35
STANDART SAPMA				2,76	5,44

Değerlendirme sonucunda 2004, 2005 ve 2016 yıllarına ilişkin hesaplanan internette finansal raporlama puanları karşılaştırıldığında, işletmelerin internette finansal raporlama düzeylerinin zaman içinde arttığı gözlenmektedir. Nitekim;

- i) Tüm gözlemler için gerçekleşen iyileşme ilk geçiş döneminde 78 puan olurken, 2005 yılından 2016 yılına kadar geçen süreçte 295 puan olmuştur.
- ii) Ortalamalar üzerinden değerlendirildiğinde ise, her bir gözlem başına 3 puanlık bir iyileşme gözlenen ilk geçişin ardından, 2005-20116 dönemindeki gözlem başına ortalama iyileşme 11,35 puan olarak belirlenmiştir.
- iii) Ayrıca standart sapma değeri, ilk geçiş döneminde gözlem birimleri arasındaki iyileşmenin, 2005-2016 dönemindeki iyileşmeye kıyasla daha yakın puanlar şeklinde olduğunu göstermiş, 2005-2006 dönemindeki iyileşmede gözlemlerin birbirleri ile olan farklılıkları daha belirgin seyretilmiştir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu da Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na göre hazırlanan finansal tabloların/raporların birincil niteliksel özellikler olan bilginin ihtiyaca uygunluğunu ve gerçeğe uygun sunum özellikleri, yani kalitesini değerlendirmeye yöneliktir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın kullanımına bağlı olarak finansal bilginin niteliğinde meydana gelen değişimi değerlendirmek için Beest, Braam ve Boelens'in 2009 yılında geliştirdikleri ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek, finansal raporlarda yer alan bilgilerin temel niteliksel özellikleri karşılama yönünden ayrı ayrı ve birlikte ne kadar güçlü olduğunun anlaşılmasına yardımcı olacak niteliktedir.

Finansal bilginin niteliğinde veya finansal raporlamanın kalitesinde meydana gelen değişim, ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunum olarak açıklanan temel niteliksel özellikler üzerinden ölçülmüştür. Kalite değerlendirme ölçeğinde; finansal bilginin ihtiyaca uygunluğuna atıfta bulunan 4 öge, finansal bilginin gerçeğe uygun sunumuna atıfta bulunan 5 öge kullanılmıştır. Finansal raporlama kalitesini değerlendirirken ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun sunum aynı önemde kabul edilerek, her iki temel niteliksel özellik eşit olarak ağırlıklandırılmıştır. Her bir ögenin puanını hesaplamak için 5 puanlık ölçek kullanılmış ve puanlama da 1 zayıf puanı gösterirken 5 mükemmelliği ifade etmiştir.

Temel niteliksel özellikleri ölçmek için kullanılan 9 ölçüm ögesi genel bir değerlendirme sağlar ve her bir ögenin değerini belirlemek için kullanılan ölçekler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Kalite Değerlendirme Ölçeği ve Ölçüm Puanları

<p>İhtiyaca uygunluk; Tahminlerde kullanılabilme ve Teyit etme</p> <p>İhtiyaca Uygunluk 1: İşletmenin geleceğe dönük açıklamalarının düzeyi, geleceğe dair beklenti ve tahminler yapılandırılmaya ne ölçüde yardımcı olur?</p> <p>1= Geleceğe yönelik bilgi bulunmamaktadır</p> <p>2= Geleceğe yönelik bilgi vardır fakat ayrı bir başlık olarak sunulmamıştır</p> <p>3= Geleceğe yönelik bilgi vardır ve ayrı bir başlık olarak sunulmuştur</p> <p>4= Geleceğe yönelik kapsamlı tahminlere yer verilmiştir</p> <p>5= Geleceğe yönelik kapsamlı tahminler yardımıyla oluşturulan beklentilere de yer verilmiştir</p> <p><i>(Tahminlerde Kullanılabilmeye Atıfta Bulunur)</i></p>
<p>İhtiyaca Uygunluk 2: İşletmeye dair fırsatlar ve risklerle ilgili finansal olmayan bilginin varlığı finansal bilgiyi ne ölçüde tamamlar?</p> <p>1= Finansal olmayan bilgi mevcut değil</p> <p>2= Finansal olmayan bilgi mevcut ama beklentileri oluşturmaya hiç elverişli değil</p> <p>3= Finansal olmayan bilgi mevcut ama beklentileri oluşturmaya yeterli düzeyde elverişli değil</p> <p>4= Finansal olmayan bilgi mevcut ve beklentileri oluşturmaya elverişli</p> <p>5= Finansal olmayan bilgi mevcut ve beklentiler oluşturmaya çok elverişli ölçüde</p> <p><i>(Tahminlerde Kullanılabilmeye Atıfta Bulunur)</i></p>
<p>İhtiyaca Uygunluk 3: İşletme gerçeğe uygun değeri, tarihi maliyet değeri yerine ne ölçüde kullanmaktadır?</p> <p>1= İşletmede sadece tarihi maliyet kullanılır</p> <p>2= İşletmede çoğunlukla tarihi maliyet kullanılır</p> <p>3= İşletmede tarihi maliyet kullanım düzeyi ile gerçeğe uygun değer kullanım düzeyi aynıdır</p> <p>4= İşletmede çoğunlukla gerçeğe uygun değer kullanılır</p> <p>5= İşletmede sadece gerçeğe uygun değer kullanılır</p> <p><i>(Tahminlerde Kullanılabilmeye Atıfta Bulunur)</i></p>

İhtiyaca Uygunluk 4: Raporlanan sonuçlar, yıllık finansal tablo kullanıcılarına, çeşitli piyasa olayları ve önemli işlemlerin işletmeyi nasıl etkilediği hakkında ne ölçüde geribildirim sağlar?

1= Geçmişe dair hiç geri bildirim sağlamaz

2= Geçmişe dair yeterli geri bildirim sağlamaz

3= Geçmişe dair geri bildirim sağlar ama işletmeyi etkileyen çeşitli piyasa olaylarını ve önemli işlemleri anlamaya yardım edecek ölçüde değil

4= Geçmişe dair geri bildirim sağlar ve işletmeyi etkileyen çeşitli piyasa olaylarını ve önemli işlemleri anlamaya yardım edecek ölçüde

5= Geçmişe dair kapsamlı düzeyde geri bildirim sağlar

(Teyit Edebilme Özelliğine Atıfta Bulunur)

Gerçeğe Uygun Sunum; Tamlık, Tarafsızlık ve Hatasızlık

Gerçeğe Uygun Sunum 1: Yıllık finansal raporlardaki belirli varsayım ve tahminlere yönelik kararları desteklemek için ne ölçüde geçerli argüman bulunmaktadır?

1= Sadece tahminleri betimleyecek ölçüde

2= Tahminlere yönelik genel açıklamalar bulunmaktadır.

3= Tahminlere yönelik özel açıklamalar bulunmaktadır.

4= Tahminlere yönelik özel açıklamaların yanı sıra hesaplamalar da bulunmaktadır.

5= Tahminlere yönelik argümanlar geniş kapsamlıdır.

(Tamlık Özelliğine Atıfta Bulunur)

Gerçeğe Uygun Sunum 2: İşletmenin tercih ettiği muhasebe politikaları ne ölçüde geçerli argümanlara dayandırılmaktadır?

1= Tercih edilen muhasebe politikası açıklanmamıştır

2= Tercih edilen muhasebe politikası yeterli düzeyde açıklanmamıştır

3= Neden tercih edildiği açıklanmıştır

4= Neden tercih edildiği ve tercihin sonuçları birlikte açıklanmıştır

5= Tercih farklılığının neden olduğu bir değişim olmadığı veya ayrıntılı açıklama yapılmıştır

(Tamlık Özelliğine Atıfta Bulunur)

Gerçeğe Uygun Sunum 3: İşletme yıllık sonuçların tartışıldığı kısımda, pozitif olayların yanı sıra negatif olayları da ne ölçüde vurgulamaktadır?

1= Pozitif olay vurgulanırken negatif olaylardan hiç bahsedilmez

2= Pozitif olay vurgulanırken negatif olaydan biraz söz edilir

3= Pozitif olay vurgulanırken negatif olaydan bahsedilir veya bulunmadığı ifade edilir

4= Pozitif olay vurgulanırken negatif olay da vurgulanır

5= Pozitif olay da negatif olay da etkileri ile birlikte açıklanır

(Tarafsızlık Özelliğine Atıfta Bulunur)

Gerçeğe Uygun Sunum 4: Yıllık raporda hangi denetim raporu türü yer almaktadır?

- 1= Olumsuz görüş bildiren rapor
 2= Görüş bildirmekten kaçınma
 3= Şartlı rapor
 4= Olumlu rapor: Finansal tablo kalemlerine dair
 5= Olumlu rapor: Finansal tablo kalemleri + iç kontrol sistemine dair

(Tamlık, Tarafsızlık Ve Hatasızlık Özelliklerine Atıfta Bulunur)

Gerçeğe Uygun Sunum 5: İşletme kurumsal yönetim konusunda ne ölçüde bilgi sağlamaktadır?

- 1= Kurumsal yönetim konusunda bilgi sağlamamaktadır
 2= Kurumsal yönetim konusunda sınırlı bilgi sağlamaktadır fakat ayrı bir bölüm olarak değil
 3= Kurumsal yönetim konusunda bilgi sağlamaktadır ve ayrı bir bölümde
 4= Kurumsal yönetime dair bilgi sağlama hususuna önem vermektedir
 5= Kurumsal yönetim kapsamlı şekilde tanımlanmaktadır

(Tamlık, Tarafsızlık Ve Hatasızlık Özelliklerine Atıfta Bulunur)

Finansal raporlama kalitesine ilişkin elde edilen sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Değerlendirme sonucunda 2004, 2005 ve 2016 yıllarına ait kalite değerlendirme ölçeği puanlarını karşılaştırdığımızda Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın kullanımına bağlı olarak zaman içerisinde finansal raporlama kalitesinde beklenen artışın gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 5: Yıllar İtibariyle İşletmelerin Kalite Değerlendirme Puanları

İşletmeler	KDÖ ₂₀₀₄	KDÖ ₂₀₀₅	KDÖ ₂₀₁₆	KDÖ ₂₀₀₅ -KDÖ ₂₀₀₄	KDÖ ₂₀₁₆ -KDÖ ₂₀₀₅
1	24	24	25	0	1
2	22	22	27	0	5
3	20	23	23	3	0
4	22	22	26	0	4
5	21	21	25	0	4
6	22	22	25	0	3
7	23	23	25	0	2
8	23	23	26	0	3
9	22	22	28	0	6
10	24	24	23	0	-1
11	23	23	25	0	2

12	23	24	27	1	3
13	22	23	23	1	0
14	24	24	28	0	4
15	24	24	25	0	1
16	22	21	26	1	5
17	24	24	24	0	0
18	24	24	26	0	2
19	24	24	25	0	1
20	22	22	24	0	2
21	22	22	26	0	4
22	23	24	26	1	2
23	23	23	27	0	4
24	25	25	27	0	2
25	24	24	26	0	2
26	22	25	28	3	3
TOPLAM				10	64
ORTALAMA				0,38	2,46
STANDART SAPMA				0,85	1,75

Ayrıca 2004, 2005 ve 2016 yıllarında finansal bilginin ihtiyaca uygunluğu ve gerçeğe uygun sunum ortalamaları da Tablo 6'daalmaktadır.

Tablo 6: Temel Niteliksel Özellikler ve Yıllar İtibariyle Ortalamaları

Dönem	Bilginin İhtiyaca Uygunluğu (ort)	Gerçeğe Uygun Sunum (ort)	Her İki Özelliğin Toplamı(ort)
2004	10,00	12,85	22,85
2005	10,15	13,00	23,15
2016	11,65	13,88	25,62

Tüm bu değerlendirmeler sonucunda; 2004, 2005 ve 2016 yıllarına ilişkin olarak finansal tablolarda yer alan bilginin birinci niteliksel özellikler olan bilginin ihtiyaca uygunluğu ve gerçeğe uygun sunum bakımından belirlenen puanları karşılaştırıldığında, bilgi bu kalite özellikleri bakımından iyileştiği gözlenmektedir. Nitekim;

- i) Tüm gözlemler için gerçekleşen iyileşme ilk geçiş döneminde 10 puan olurken, 2005 yılından 2016 yılına kadar geçen süreçte 64 puan olmuştur.
- ii) Ortalamalar üzerinden değerlendirildiğinde ise, her bir gözlem başına 0,38 puanlık bir iyileşme gözlenen ilk geçişin ardından, 2005-20116 dönemindeki gözlem başına ortalama iyileşme 2,46 puan olarak belirlenmiştir.
- iii) Ayrıca standart sapma değeri, ilk geçiş döneminde gözlem birimleri arasındaki iyileşmenin, 2005-2016 dönemindeki iyileşmeye kıyasla daha yakın puanlar şeklinde olduğunu göstermiş, 2005-2006 dönemindeki iyileşmede gözlemlerin birbirleri ile olan farklılıkları daha belirgin seyretmiştir.

3. SONUÇ

Küreselleşme ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler internette finansal raporlama için talep yaratmış ve internette finansal raporlama konusu araştırmacılar için ilgi duyulan bir alan haline gelmiştir. Sürekli gelişen bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanımına bağlı olarak internette finansal raporlamanın içeriğinde çeşitli değişimler yaşanmıştır. Başlangıçta sadece finansal raporların internet sitesinde paylaşılması olarak tanımlanan internette finansal raporlama; bugün ise internet sitesinde paylaşılan yıllık finansal raporlara ek olarak dönemlik finansal raporlar, işletmeye ait özet bilgiler, kurumsal yönetim raporları, sürdürülebilirlik raporları, analist raporları, güncel hisse senedi fiyat bilgileri ve diğer finansal ve finansal olmayan bilgiler ile çeşitli multimedya teknolojisi ve interaktif iletişim araçlarını da bünyesinde barındıran daha geniş bir kavramı ifade etmek için kullanılmaktadır.

İşletmeler internet ortamında finansal raporlarını paylaşmaya 1990'lı yılların ortalarında başlamışlardır. 2005 yılında Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'nın dünyanın birçok ülkesinde zorunlu olarak uygulanmaya başlaması ile internet ortamında sunulan finansal raporların da iyileşmeye başladığı ifade edilebilir. Şöyle ki, hem bu raporlarda sunulan bilginin muhteviyatı artmıştır, hem de bu raporlarda sunulan bilgi kalite özellikleri bakımından güçlenmiştir.

Öte yandan, bilhassa sermaye piyasası gelişmiş birçok ülkede, işletmelerin finansal raporlarını internet sitelerinde sunmaları ayrı bir düzenleme olarak da yer almaktadır.

Çalışmada internette finansal raporlamada meydana gelen değişimin etkileri ele alınmıştır. Buna göre;

BİST YILDIZ endeksinde yer alan ve 2004,2005 ve 2016 yıllarında internette finansal raporlama yapan işletmelerin internet siteleri 39 içerik ve 11 sunum ögesinden oluşan 50 maddelik internette finansal raporlama ölçeği ile değerlendirilmiştir. Sunum ve içerik bakımından internette finansal raporlamanın hem 2005 yılında 2004 yılına göre hem de 2016 yılında 2005 yılına göre gelişim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca literatürdeki çalışmalar Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na uygun olarak yapılan genel amaçlı finansal raporlamanın ihtiyaca uygunluk ve gerçeğe uygun şekilde sunum özellikleri açısından daha güçlü olduğunu ve buna bağlı olarak da finansal raporlamanın kalitesinde bir artış meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada,Türkiye'de Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Setine uygun olarak hazırlanan ve sunulan finansal raporların niteliksel özellikler yönünden güçlenip

güçlenmediği de sorgulanmıştır. Buna göre, BİST YILDIZ endeksinde yer alan ve 2004,2005 ve 2016 yıllarında internet ortamında finansal raporlama yapan işletmelerin finansal tablolarında yer alan bilgilerin kalitesinde artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdelsalam, O.H., and El-Masry, A. (2008). "The Impact Of Board Independence And Ownership Structure On The Timeliness Of Corporate Internet Reporting Of Irish-Listed Companies", *Managerial Finance*, 34(12), 907-918.
- Abdelsalam, O.H., and Street, D.L. (2007). "Corporate Governance And The Timeliness Of Corporate Internet Reporting By U.K. Listed Companies", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 16, 111-130.
- Abdelsalam, O.H., Bryant, S.M., and Street, D.L. (2007). "An Examination of Comprehensiveness of Corporate Internet Reporting Provided by London-Listed Companies", *Journal of International Accounting Research*, 6(2), 1-33.
- Abdul Hamid, F.Z., and MdSalleh, M.S. (2005). "The Determinants of the Investor Relations Information in The Malaysian Companies' Website", *Corporate Ownership&Control*, 3(1), 173-185.
- Allam, A. and Lymer, A. (2003). "Development in Internet Financial Reporting: Review and Analysis Across Five Developed Countries", *The International Journal of Digital Accounting Research*, 3(6), 165-199.
- Aly, D., Simon, J. and Hussainey, K. (2010). "Determinants of Corporate Internet Reporting: Evidence From Egypt", *Managerial Auditing Journal*, 25(2), 182-202.
- Beest V.F., Braam G. and Boelens S. (2009). "Quality of Financial Reporting: Measuring Qualitative Characteristics", Working Paper, 9(108), 1-41.
- Bonson, E. and Escobar, T. (2006). "Digital Reporting In Eastern European: An Empirical Study" *International Journal of Accounting Information System*, 7, 299-318.
- Celik, O., Ecer, A. and Karabacak, H. (2006). "Impact of Firm Specific Characteristics on the Web Based Business Reporting: Evidence from the Companies Listed in Turkey", *Problems and Perspectives in Management*, 4(3), 100-133.
- Chan, W.K. and Wickramasinghe, N. (2006). "Using the Internet for Financial Disclosure: The Australian Experience", *International Journal Electronic Finance*, 2(1), 118-150.
- Davey, H. and Homkajohn, K. (2004). "Corporate Internet Reporting: An Asian Example", *Problems and Perspectives in Management*, 2, 211-227.
- Debreceeny, R., Gray, G.L. and Rahman, A. (2002). "The Determinants Of Internet Financial Reporting", *Journal of Accounting and Public Policy*, 21(4-5), 371-394.
- Deller, D., Stubenrath, M. and Weber, C. (1999). "A Survey on the Use of the Internet For Investor Relations in The USA, The UK and Germany", *The European Accounting Review*, 8(2), 351-364.
- Dolinšek, T., Tominc, P. and Skerbinjek, A.L. (2014). "The Determinants Of Internet Financial Reporting In Slovenia", *Online Information Review*, 38(7), 842-860.
- Doymaz, M. (2011). *Finansal Raporlamada Şeffaflığın Önemi ve XBRL Uygulamalarının Şeffaflığa Etkisi: ABD Örneği ve Türkiye Kıyaslaması*, Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ercan, C. (2007). *İnternette Finansal Raporlama ve Geleceğe İlişkin Yönelimler*, Basılmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Ettredge, M., and Gerdes, J. (2005). "Timeliness of Investor Relations Data at Corporate Websites", *Communications of the ACM*, 48(1), 95-100.
- Ettredge, M., Richardson, V.J. and Scholz, S. (2001a). "The Presentation of Financial Information at Corporate Websites", *International Journal of Accounting Information Systems*, 2, 149-168.

- Ettredge, M., Richardson, V.J. and Scholz, S. (2001b). "A Web Site Design Model for Financial Information", *Communications of the ACM*, 44(11), 51-55.
- Ettredge, M., Richardson, V.J. and Scholz, S. (2002). "Dissemination of Information for Investors At Corporate Websites", *Journal of Accounting and Public Policy*, 21, 357-369.
- Ezat, A., and El-Masry, A. (2008). "The Impact of Corporate Governance on the Timeliness of Corporate Internet Reporting By Egyptian Listed Companies", *Managerial Finance*, 34(12), 848-867.
- FASB. (2000). *Business Reporting Research Project: Electronic Distribution Of Business Reporting Information. Steering Committee Report Series*. Financial Accounting Standards Board.
- IASC. (1999). *IASC Publishers Study of Business Reporting on the Internet. Press Release: International Accounting Standards Committee*, 15 November 1999.
- Kelton, A.S., and Yang, Y. (2008). "The Impact Of Corporate Governance on Internet Financial Reporting", *Journal of Accounting and Public Policy*, 27(1), 62-87.
- Khadaroo, M.I. (2005). "Business Reporting on the Internet in Malaysia and Singapore: A Comparative Study", *Corporate Communications An International Journal*, 10(1), 58-68.
- Lodhia, S.K., Allam, A. and Lymer, A. (2004). "Corporate Reporting on the Internet in Australia: An Exploratory Study", *Australian Accounting Review*, 14(3), 64-71.
- Marston, C. and Polei, A. (2004). "Corporate Reporting on the Internet By German Companies" *International Journal of Accounting Information System*, 5, 285-311.
- Özdemir, F.S. (2001). *Finansal Raporlama Sistemlerinin Bilginin İhtiyaca Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi: İMKB Şirketlerinde Finansal Başarısızlık Tahminleri Yönüyle Bir Uygulama, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Pervan, I. (2006). "Voluntary Financial Reporting on the Internet- Analysis of the Practice of Stock-Market Listed Croatian and Slovene Joint Stock Companies", *Financial Theory and Practice*, 30(1), 1-27.
- Petravick, S. and Gillett, J. (1996, July). "Financial Reporting on the World Wide Web", *Management Accounting*, 26-29.
- Pirchegger, B. and Wagenhofer, A. (1999). "Financial Information on the Internet: A Survey Of The Homepages of Austrian Companies", *The European Accounting Review*, 8(2), 383-395.
- Temizel, F. ve Çoşkun, O. (2010). "Finansal Piyasalar İle Etkin Bir İletişim Ve Geliştirilmiş Şeffaflık Aracı Olarak Yatırımcı İlişkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(2), 81-102.
- TMSK, Kavramsal Çerçeve
- Trabelsi, S., Labelle, R. and Laurin, C. (2004). "CAP Forum on E-Business: The Management of Financial Disclosure on Corporate Websites: A Conceptual Model", *Canada Accounting Perspectives*, 3(2), 235- 259.
- Uyar, S ve Çelik, M. (2006) "Sürekli Kamuyu Aydınlatma ve İnternet Ortamında Finansal Raporlama Sürecinde Kullanılan Diller", *Ege Academic Review*, 6(2), 93-103.
- Xiao, J.Z., Yang, H. and Chow, C.W. (2004). "The Determinants and Characteristics of Voluntary Internet-Based Disclosures By Listed Chinese Companies", *Journal of Accounting and Public Policy*, 23, 191- 225.

KÜRESELLEŞEN MUHASEBE SÜRECİNDE MESLEK MENSUPLARININ ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Suat KARA*

Makale Gönderim Tarihi : 25/01/2019 / Kabul Tarihi : 13/03/2019

ÖZ

Teknolojinin gelişmesini takiben dünya ekonomisindeki hızlı gelişim ve küreselleşmenin etkileriyle işletmelerin gerçekleştirdikleri finansal işlemler daha karmaşık hale gelmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak yeni finansal ve politik krizler yaşanmakta, yaşanan krizler neticesinde ise yeni süreçler, oluşumlar ve düzenlemeler gündeme gelmektedir. Tüm bu gelişmeler muhasebe dünyasını ve muhasebe ile ilgili olan tarafları yakından ilgilendirmektedir. Çünkü değişen ekonomik ve siyasi koşullar işletmelerin yatırım ve finansal kararlarını etkiler vaziyettedir. Ticaretin ve sermayenin küreselleşmesi ile beraber işletmeler daha yoğun olarak bilgiyi kullanmaya ve muhasebe verileri ile kayıt işlemlerini elektronik ortamlarda yapmaya başlamışlardır. Değişen tüm bu koşullar muhasebe mesleğinden ve muhasebe eğitiminden olan beklentileri de arttırmıştır. Bu çalışmada, muhasebe meslek mensupları açısından muhasebe eğitiminde ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve eğitim teknikleri ortaya koyulmuş; öğrencilerin branş derslerinde çok yetersiz olduğu, uygulamalı eğitime ağırlık verilmesi gerektiği ve müfredatların yenilenmesi gerektiği konusunda sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Muhasebecilik Mesleği, Küreselleşme

* Balıkesir Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü – Uluslararası Finansman A.B.D.
(ssuatkara@gmail.com), ORCID: 0000-0001-7818-2551

EXPECTATIONS FROM ACCOUNTING EDUCATION IN UNIVERSITY OF PROFESSIONAL IN GLOBALIZATION ACCOUNTING**ABSTRACT**

Following the development of technology, the rapid progress of the world economy and the effects of globalization have made financial transactions more complex. As a consequence of globalization, new financial and political crises are happening, and new crises, developments and regimes are on the brink of crisis. All these developments are closely related to the accounting world and those who are involved in accounting. Because the changing economic and political conditions are affecting the investment and financial decisions of the enterprises. With the globalization of trade and capital, businesses have begun to use information more intensively and to make accounting records and registration transactions in electronic environment. All these changing conditions have increased expectations from the accounting profession and accounting education. In this study, the knowledge, skills and education techniques required in accounting education are presented in terms of accounting profession members; results have been reached that students are very inadequate in branch courses, that practical training should be given weight and that curriculums should be renewed.

Keyword: Accounting Education, Accounting Profession, Globalization

1. GİRİŞ

Muhasebe bilimi, uygulamada ekonomi bilimi ve bunların uygulamalarıyla bağlantılı çalışmaktadır. Ulusal ve uluslararası ekonomik gelişmeleri planlayan ve yönlendiren önemli öğelerden biri muhasebe mesleğidir (Gordon, 2013:233, Kalaycı ve Tekşen, 2008:2,). Muhasebe mesleğinin küreselleşmesi konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants - IFAC) 1996 yılında 9 numaralı uluslararası eğitim tüzüğünü (Meslek Öncesi Eğitim: Profesyonel Muhasebeciler için Yetkinlik ve Deneyim Gereklilerinin Değerlendirilmesi) yayınlamıştır. Tüzüğe göre; “Muhasebe eğitimi ve deneyiminin amacı, yaşamları boyunca içinde çalıştıkları mesleğe ve topluma pozitif katkı yapabilme yeteneğine sahip, yetkin meslek mensupları üretmek olmalıdır. Giderek artan değişimler karşısında mesleki yetkinliğin sürdürülebilmesi, muhasebecilerin öğrenmeyi öğrenme tutumu geliştirip idame ettirmelerini zorunlu kılmaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının eğitimi ve deneyimi; onların öğrenmeye devam etmelerini ve profesyonel yaşamları boyunca değişimlere adapte olmalarını sağlayacak bilgi ve beceriler ve mesleki değerler temelini oluşturmak zorundadır”. Muhasebe eğitiminin küresel düzeyde yapılması; bilgiye en kısa sürede ulaşabilen, ulaştığı bilgiyi üretime yansıtabilen ve değişimin gerçekleşmesinde kullanabilen, değişen dünya koşullarına her an uyum sağlayabilen, bilinmeyi bulup onu dünya insanların ihtiyaçlarına sunabilen, riske girebilen, karar verdiğinde kararına sahip çıkabilen, soru değil çözüm üreten, soru sormaktan, cevap vermektan, düşüncelerini söylemekten çekinmeyen, dinleme becerisi gelişmiş insan gücünün yetiştirilmesine bağlıdır (Ayboğa, 2002:51).

Günümüz de orta öğretim kurumlarında lise düzeyinde ve yükseköğretim kurumlarında önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde muhasebe eğitimi ve öğretimi yapılarak, muhasebe alanında gereksinim duyulan nitelikli insan gücü yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak formel bir yapı içinde yapılan muhasebe eğitim ve öğretimi muhasebe mesleğini icra etmek için yeterli olamamaktadır. Bunun nedeni olarak küresel bir dünyanın yarattığı etkilerden muhasebe mesleğinin de etkilenmesi ve muhasebe mesleğine girişte daha fazla gereksinim duyulan mesleki bilgi ve becerilerdir. Bu bağlamda, muhasebe alanında yeni bilgilerin elde edilmesi, mesleki bilgi ve becerilerin artırılarak gereksinim duyulan muhasebe hizmetlerinin daha etkin ve kaliteli olarak sunulması açısından ihtiyaç doğrultusunda muhasebe eğitimi gereksinimi doğmaktadır (Şengel, 2010: 83).

Diğer yandan, profesyonel meslekleri diğer mesleklerden ayıran özelliklerin başında mensuplarının, konularında derin bilgi ve deneyim sahibi olmaları gelmektedir. Mesleki alanda ortaya çıkan yenilikleri takip etmek ve bunları uygulamak meslek mensuplarının mesleki yeterliliklerini sürdürmeleri için zorunludur. Bu ise, mesleki eğitim ve gelişimle mümkündür. Mesleki gelişimle kastedilen, daha üst düzey bir diplomaya yönelik formel eğitim değil, bilgi ve becerilerinin toplumun ihtiyaçlarına uygun olmasını garantiye alan, bunların yitirilmemesini, zenginleştirilmesini veya artırılmasını sağlayan bir öğrenme sürecidir. Bu süreç, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), 3568 Sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu ve Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standardı (IES)'nda da önemle vurgulanmıştır (Onuncu Kalkınma Planı: Madde 142,143,144, SMMM Kanunu: Madde 44, International Accounting Education Standards Board).

Diğer yandan, muhasebe mesleği açısından mesleki eğitim bir gereklilik ve zorunluluktur. Bilim ve teknolojiye hızlı değişim ve gelişme muhasebenin de boyutlarında bir dizi değişikliği ve yeniliği beraberinde getirmiştir. Örneğin muhasebe ve denetim standartlarındaki değişimler, yeni kanunlar ve düzenlemeler, karmaşık vergi sistemi, bilgisayarlar kullanımının artması, uluslararası yatırımların artması, finansal hesapların daha iyi biçimde tek düzende raporlanmasına duyulan ihtiyaçlar bu değişen ve gelişen boyutların bazılarıdır (Şengel, 2010: 84).

Bu sebeple muhasebe mensupları mesleklerini icra ederlerken, değişimlere hızlı ayak uydurabilmeleri, devamlı araştıran ve bilginin peşinde koşan bireyler olmaları konusunda beklenti haritalarına yön vermeleri beklenmektedir. Çünkü artık küreselleşme olgusu eğitimden başlayıp meslek hayatına geçiş aşamalarına kadarki her adımda karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle iş hayatına geçmeden önce verilen eğitimin günümüzün rekabet koşullarıyla baş edebilecek nitelikte bireylerin yetişmesine olanak verecek şekilde olması önemli konuların başında gelmektedir.

Muhasebe eğitimi veren kurumlarda eğitim alan muhasebe mezunlarının sahip oldukları mesleki bilgi ile kişisel bilgi ve beceriler bu mezunları istihdam eden işletmelerin beklentilerine ne ölçüde cevap verebilmektedir? Muhasebe mezunlarının aldıkları teorik ve uygulamalı eğitim işletmelerdeki muhasebe uygulamaları için yeterli midir? İşletmeler istihdam ettikleri muhasebe mezunlarında muhasebe bilgisi yanında başka hangi bilgi ve becerileri aramaktadır? Bu soruların cevapları bu alanda eğitim veren kurumları yakından ilgilendirmektedir. Eğitim kurumlarının görevi eğitimi verdikleri alanda iş dünyasının nitelikli eleman ihtiyacını karşılamaktır (Hatunoğlu ve Kılılı, 2014:229)

Üniversitelerimizde eğitim ve öğretimini yaptığımız öğrencilerimizin nitelikli yetiştirilmeleri hem çalışacakları işletmelerin hem de ulusumuzun rekabet gücünü artıracaktır. Nitelikli eğitim ve öğretimin üç temel unsuru vardır. Bunlar sırasıyla, üniversite mezunlarını çalıştıracak kurum ve kuruluşların onlardan memnun kalmaları, mezunların iş hayatında katma değer yaratmaları ve uluslararası eğitim standartlarında onların eğitim ve öğrenimlerinin yapılmış olmasıdır. Yüksek öğretimde, öğrencilere etiği, bireysel yaratıcılığı, eleştiri yeteneğini, bireysel-ortaklaşa sorunları tanımlama-çözme ve düşünme yeteneklerini geliştirmeyi öğretmek temel hedefler arasında yer almalıdır (Hacıüstemoğlu, 2009:20).

Bu çalışmada, ülkemizdeki üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminin, muhasebe meslek mensupları açısından muhasebenin değişen boyutları karşısında ne derece etkili (bilgilerin yeniliği, ihtiyacı karşılama v.b.) olduğunu ölçmek amacıyla Balıkesir SMMM Odası'na kayıtlı mali müşavirlere anket yöntemi uygulanmıştır.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE MUHASEBEYE ETKİSİ

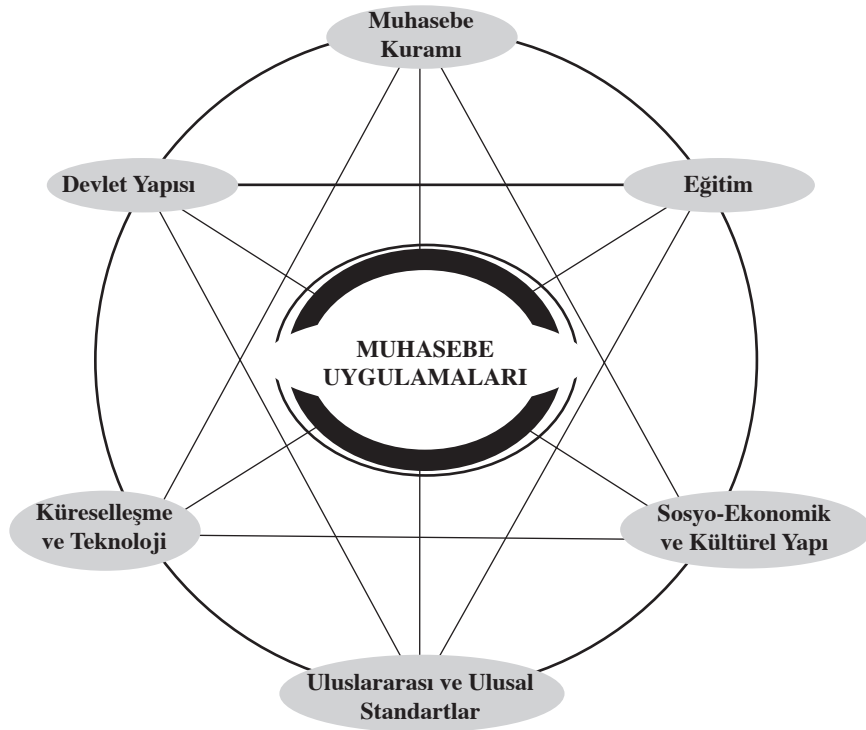
Küresel sözcüğünün yaklaşık 400 yılı aşan bir tarihi olmasına karşılık küreselleşme kavramı 1960'larda kullanılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren de kullanımı sıklaşmıştır. Son dönemlerde sosyal bilimler literatüründe sıklıkla kullanılan, ancak belirsizliklerle dolu, net bir biçimde tanımlanamamış kavramlardan biridir. Bu nedenle yapılan her çalışmada farklı bakış açılarıyla birbirinden farklı küreselleşme tanımlarıyla karşılaşmaktayız. Bu tanımlardan bazıları şöyledir. "Kültürler, hükümet politikaları, toplumlar, sosyal hareketler, finans piyasaları, ticaret ve fikirlerin değişimi ve dünya ölçeğinde bütünleşme olarak tanımlanmaktadır" (Sharma, 2004: 27), "Ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içerir" (DPT, 1995:1), "İletişim ve ulaşım araçlarının modernizasyonunu ve dünya ekonomisinde mal, para ve sermaye piyasalarının giderek bütünleşmesi de küreselleşme sürecini ifade etmektedir" (Sharma, 2004: 27), "Dünya ticaretinin serbestleşmesi, iletişim araçlarının gelişmesi, uluslararası finansal piyasaların gelişmesi, malların ve sermayenin hareketliliğindeki artışı, dünya ekonomisinin entegrasyonunu, finansal akışı, bilgi ve teknoloji transferine de ifade etmektedir" (Goyal, 2006: 166).

Ülkeler arasındaki ticari sınırların kalkması, tüm ekonomik faaliyetlerin uluslararası politikalarca belirlenmesi, ileri teknoloji transferlerinin gelişmekte olan ülkelere doğru hareketi, finans piyasalarının genişlemesi ve farkındalığın artması küreselleşme olgusunu karşımıza çıkarırken bu süreçlerin en önemli boyutu finansal alanda yaşanmıştır. Çünkü sermaye dolaşımı serbestleşmiş ve sermaye çok hızlı şekilde el değiştirir hale gelmiştir. Ayrıca çok sayıda yatırım araçları devreye girmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler finansal raporlama sürecini ve finansal tabloların niteliği ile içeriğini de değiştirmiştir. Finansal tabloların herkes tarafından aynı şekilde yorumlanabilmesi için oluşturulmuş olan uluslararası finansal raporlama sistemi ve muhasebe standartları sermaye maliyetini azaltma, piyasa yeterliliğini artırma, sınırlar ötesi yatırım ve ekonomik kararları kolaylaştırmaktadır.

Avrupa Birliği'nin (AB) genişlemesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) baskısı gibi önemli politik konular, yabancı yatırımlar ve uluslararası ticaretteki önemli artış ve liberalleşme akımlarını

kapsayan ekonomik küreselleşme, küresel finans piyasalarının ortaya çıkması, özelleştirmenin etkisini kapsayan hisse sahipliğinin artması, uluslararası para sistemindeki değişimler ve çok uluslu şirketlerin büyümesi finansal raporlamanın uluslararası önemini ortaya koyan başlıca önemli unsurlardır (Nobes ve Parker, 2006: 5-6).

Muhasebe var olduğu günden itibaren evrensel tarafı ağır basan uygulamalı bir hizmet alanıdır. Muhasebe uygulamaları yalnızca kuramsal yapı ile etkileşim içinde değildir. Şekil 1’de ifade edildiği üzere muhasebe uygulamaları, devletin yapısı, devlet kurumlarının örgütlenmesi, küreselleşme, teknolojik yenilikler, eğitim düzeyi ve anlayışı, kültürel faktörler, toplumun sosyal ve ekonomik yapısı, uluslararası ve ulusal standartlar gibi çok sayıdaki faktörden etkilenmektedir. Muhasebe uygulamaları, “uygulamacı” niteliğindeki meslek mensupları tarafından uygulanırken; devamlı bir değişim süreci de yaşamaktadır. Değişimin doğurduğu yenilikler, devamlı yeni bilgiler edinmeyi gerektirmektedir. Devamlı bilgi edinme gereksinimi, sürekli bir eğitim anlayışının uygulanması gereksinimini de doğurmaktadır. Sürekli eğitim, meslek mensuplarının, beklentileri karşılayacak yeterli donanıma sahip olması bakımından merkezi bir öneme sahiptir (Nalbantoğlu, 2003:18).

Şekil 1: Muhasebe Uygulamaları ve Etkileşimleri

Kaynak: Nalbantoğlu, 2003:18

IFAC Yönetimi, meslek ile ilgili paydaşlar ile istişarede bulunarak, mesleğe önemli etkileri olan başlıca (kilit) makro trendleri ve bu trendlerin olası etkilerini belirleyerek, bunlara karşılık verecek mesleğin geleceği için öncelikli faaliyetlerini planlamıştır. Bu plan da, “Muhasebe mesleğini etkileyen küreselleş-

me ve dünyanın demografik yapısındaki gelişmeler” başlığı altında eğitim-öğretim yapısı, teknikler ve öğrenciye ulaşım kanalları ve maliyetlerin değiştiği ve bunların ilave beceri talepleri doğurduğu üzerine vurgu yaparak meslek mensuplarının eğitiminin önemini vurgulamıştır. **“Muhasebe mesleğini etkileyen küreselleşme ve dünyanın demografik yapısındaki gelişmelere ilişkin makro trendlerin ortaya koyduğu potansiyel fırsatlar ve tehditler”** başlığında da, muhasebe meslek mensuplarının mesleğe girişleri için; işe alınma şekli, eğitimleri, öğretimleri ve gelişimleri konusunda temelden olmak üzere yeniden düşünmeyi gerektirdiği konusunda eğitimin önemi üzerine vurgu yapmıştır (Türker,2018:221-224).

Değişimin doğurduğu yenilikler muhasebe ile ilgili taraflarında yenilenme ihtiyacı hissetmelerine sebebiyet vermiştir. En çok ihtiyaç duyan kesim ise hiç şüphesiz *muhasebe meslek mensupları* olacaktır. Çünkü bu mesleği icra eden bireylerin sürekli yenilenen kanunlardan, kuramlardan, ilkelere ve uygulamalardan haberdar olması düşünülemez (Kara v.d., 2016:163). Nitekim muhasebe eğitiminin de ülkemizde geçirmiş olduğu evrelere baktığımızda yenilenmenin bir ihtiyaç halinde süregeldiğini ve birçok sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlerden etkilendiğini görürüz.

Bu konuda, Kanada Muhasebeciler Birliği tarafından da, muhasebe mesleğinin profesyonel yaklaşımına göre geleceği yakalamak, muhasebe meslek mensuplarının yeni kuşak iş dünyasının liderleri arasında güçlü konumda yer almak ve bir fark yaratmak için mükemmelliği sağlamak amacıyla “yeterlilikler sürecinin” yeniden yeniliğe açık anlayışla gözden geçirilmesi gerektiğini bildiren bir çerçeve hazırlamıştır. Bu çerçeve de “Dijital Dünyaya Daha İyi Hizmet Sunmak” başlığı altında da eğitim ayrı bir konu olarak ele alınmıştır (Türker,2018:232).

Küreselleşmeyle birlikte iş çevrelerinin faaliyetlerinin de daha karmaşık hale gelmesi üzerine muhasebecilerin ihtiyaç duyacağı bilgi ve beceriler de değişkenlik göstermiştir. Yeni iş modellerinin işletmelere getirdiği yeni oluşumlar muhasebe mezunlarının bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Yapılan uluslararası çalışmalarda mezunların teknik muhasebe bilgisi, geniş bir işletme perspektifi ile genel işletme bilgisi ve kişisel bilgi ve becerilere sahip olmalarının beklendiği görülmektedir (Hatunoğlu ve Kılılı, 2014:231). Mezunlar, muhasebe denetim ve vergi konularında bilgi sahibi olmalıdırlar. Aynı zamanda finansal veriler hakkında da bilgiyi kullanma ve yorum yapabilme yeteneklerine sahip olmaları gerekir. Ayrıca ekip ruhunun dinamizmini sağlayabilmek için yazılı ve sözlü iletişiminin güzel olması, eleştirel ve analitik düşünebilmeleri, ekonomik, yasal, politik, sosyal ve kültürel çevreyi iyi tanıması gerekmektedir. Lakin üniversitelerin, iş çevrelerinde meydana gelen hızlı değişime çabuk adapte olamamaları ve muhasebe eğitiminin ders programlarının güncellenmesinin uzun zaman alması birçok öğrencinin mağdur olmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte üniversite- sanayi işbirliklerinin zayıf olması, staj imkanlarının kısıtlı olması, derslerde daha çok teorik bilginin veriliyor olması öğrencilerin mezun olurken kalifiye bir şekilde okuldan ayrılmalarının önüne geçmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Küresel rekabet ve küresel rekabet koşullarından kaynaklanan önemli değişiklikler arasında yer alan teknoloji, kurumsal yatırımcı etkisi ve küreselleşme işletmelerin faaliyet gösterdikleri çevrelerde büyük ve köklü değişiklikler yaşatmıştır. Bu değişiklikler muhasebe alanında da büyük çaplı yankılara sebep olmuştur. Bunların en başında Türkiye Muhasebe Standartları/Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) uygulamaları gelirken muhasebe eğitiminde de üzerinde yaklaşık görüş birliği sağlanan

ürün “yetkinlik temelinde muhasebe eğitimi” olmuştur. Konu eğitim olunca sorunda ortaktır ki bu da yetkinlik temelli muhasebe eğitiminin sağlanamamasıdır. Bunun üzerine farklı ülkelerde farklı bakış açılarıyla araştırmalar yapılmış ve farklı sonuçlar elde edilmiştir (İskender, 2011:45).

Williams (1993), üniversitelerdeki öğrencilere, muhasebeyi nasıl öğrenmeleri gerektiğinin ve bilgilerin özünün nasıl anlaşılması gerektiğinin anlatılması gerekliliğini ifade etmiştir. Üniversitelerde, muhasebe alanında mesleki olarak gerekli olan uygulama becerilerinin geliştirilmesi ve bu bilgilerin detaylandırılmasında yeteri kadar zamanın olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle bu her ikisini birlikte yürütmek isteyen üniversitelerin verdiği eğitimlerde aktarılabılır beceri kapasitelerinin düştüğünü ifade etmiştir. Mesleki olarak beklenen (kalitenin)yenilikçi, öz değerlendirme yapabilen, sorumlu, özerk nitelikte kişilerin yetiştirilmesidir.

Wu ve Chien (2004), üniversitelerin muhasebe eğitimi konusunda, muhasebede meydana gelecek olan değişimlerin ihtiyacı karşılayabilecek olan nitelikli personel ve nitelikli öğrenci sorunlarıyla karşı karşıya kalacaklarını tespit etmiştir ve bu sorunu iki temel nedene dayandırmıştır. Bunlardan ilki; Çin üniversitelerinde muhasebe eğitim metodlarında ki yeniliklerin uygulanabilmesinde yetersiz bütçeye karşılaşılmaması ve daha iyi öğretimin sağlanabilmesinde yetersiz teşviklerin olacağını tespit etmiştir. İkincisi ise; üniversitelerdeki eğitimciler ile uygulamacılar arasındaki iletişim ve işbirliği yokluğu olduğunu düşündürmektedir.

Krause(2005) yaptığı çalışmada üniversitelerde teorik eğitimin ağırlıklı olduğu, uygulamalı eğitimin yeteri kadar verilemediğinden muhasebe mesleğine olan farkındalığın üniversite eğitimi sürecinde oluşmayacağı sonucuna ulaşmıştır. Bu problemin sadece Çin’le sınırlı olmayacağını Avusturya, İngiltere ve diğer dünya ülkelerindeki üniversitelerde de aynı durumun ortaya çıkacağını belirtmiştir.

De Lange (2011)yaptığı çalışmada, üniversitelerin öğrencilerin muhasebeye yönelik becerilerinin gelişmesine katkı sağladığını ancak muhasebe alanına yönelik olarak en fazla tecrübe ve öğrenmenin çalışma hayatında edinildiğini ortaya koymuştur.

Şengel (2011) muhasebe alanında çalışacak nitelikli meslek elemanlarının yetiştirilmesi ve iş dünyasının talebinin önemli olduğunu bu nedenle, iş dünyasının muhasebe alanında istihdam edilecek muhasebe elemanlarını talebini araştırmıştır. Meslek elemanı talebinin sektörel gelişmelere paralel olarak arttığını, bu durumun eğitim ve öğretim süreçleri içinde dikkate alınması ve değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş eğitimin iş gücü talebine duyarlılığının artırılması bakımından yıllar itibariyle talep edilen muhasebe meslek elemanı talebi dikkate alınarak eğitim programlarının değerlendirilmesinde fayda olacağını savunmuştur.

Güneş vd. (2012), küreselleşmenin muhasebe uygulamalarına etkisini araştırmış, yaşanan ekonomik krizlerin, sosyal politik ve yasal düzenlemelerin en önce muhasebeyi, muhasebe sistemlerini ve muhasebe eğitimini etkilediğini vurgulamıştır.

Poroy Arsoy vd. (2014) yaptıkları çalışmanın amacının; muhasebe meslek mensuplarının ve muhasebe dersi veren akademisyenlerin muhasebecilik mesleğine ilişkin sahip olunması gerektiğini düşündükleri bilgi, beceri ve eğitim tekniklerini ortaya koymak olduğunu dile getirmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre ülkemizde muhasebe uygulayıcılarının (meslek mensuplarının) ve muhasebe eğitimcilerinin (akade-

misyenlerin) muhasebe öğrencilerinin alması gerektiği eğitimin hem içeriği hem de yöntemi konusunda farklı fikirlerde olduklarını, bu fikir ayrılıklarının çeşitli platformlarda tartışılarak giderilmesinin muhasebe eğitiminin gelişimine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Alkan (2015) yaptığı çalışmasında Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksekokulu (MYO) Muhasebe Programı mezunlarına son 10 yıldır istihdam olanağı sunan işletmelerle toplantı yaparak mezunların niteliği ve mezunlardan beklentilerinin neler olduğunun cevabını aramıştır. Araştırma sonuçlarına göre; Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin %80'i mezunların analitik düşünme yeteneğine sahip olmasını beklerken, işletmeler bilgi işlem uygulamaları konusunda iki önemli yetkinlik beklemektedir. Bunların ilki ofis programlarının etkin kullanımı ile bilgisayarlı muhasebe konularında yasal uygulamalara yönelik beklentilerinden oluşmakta olduğunu ifade etmiştir.

Terzi (2015) yaptığı çalışmasında üniversitelerde gösterilen muhasebe eğitiminin yetersiz olduğunu düşünen muhasebe meslek mensuplarının oranının %79 olduğunu buna karşın %10,6'lık kısmın verilen eğitimi tatmin edici bulduğunu ifade etmiştir. Üniversitelerde muhasebe eğitiminin planlanmasında yeni bir yaklaşımın benimsenmesi ve uygulamaya daha fazla ağırlık verilmesinin sorunun çözümü için önemli bir adım kabul edilebileceğini ve daha etkin bir çözüm için üniversitelerde, meslek mensubu olmak isteyen öğrenciler için uygulama ağırlıklı seçmeli bir ders oluşturulabileceğinin ya da bu öğrencilere muhasebe bürolarında staj imkânı sağlanabileceğinin önemini vurgulamıştır.

Ertuğrul (2016) organize sanayi bölgesi işletmeleri gibi küçük kapsamlı işletmelerin meslek yüksek okulu işletme ve muhasebe alanı mezun ve öğrencilerinden beklentilerini tespit etmek ve beklentiler ile eğitimlerin örtüşme oran ve yönünü belirlemek istemiştir. Çalışmaya göre organize sanayi bölgesinde istihdam edilen ya da edilecek olan, meslek yüksek okulu muhasebe bölümü mezunlarının bilgi düzeyi, muhasebe yetkinlikleri sektör hedefleri ile örtüşmüştür. Sektör hedefleri doğrultusunda, muhasebe bölümü mezunlarının ekip çalışmasına uyumları, bilgisayar becerileri yeterli görülmüştür. Bütün bunlara göre, işletmeler mevcut ve geçmişteki çalışanlarından/stajyerlerinden MYO muhasebe mezunu/öğrencisi olanlardan bilgi düzeyi olarak memnun görülse de işletmeler bu kişileri istihdam etme konusunda tereddütlerinin olduğunu vurgulamışlardır.

Coşkun vd. (2017) çalışmalarında, Manisa'daki serbest muhasebeci ve serbest muhasebeci mali müşavirlik bürolarında çalışan meslek mensuplarının muhasebe eğitiminden ve muhasebe meslek eğitimi almış öğrencilerden beklentilerinin belirlenmesini amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda muhasebe meslek mensupları, iş yaşamına başlayan yeni mezunların/stajyerlerin muhasebe işlevlerinde yetersiz kaldıklarını tespit etmişlerdir. Bu yetersizliğin nedenlerini önem derecesine göre sıralandıklarında pratik deneyim eksikliği, teorik bilgi yetersizliği, defter tutulmasının öğrenilmemesi, sosyal yönlerinin yetersizliği, çalışma hayatını algılama güçlüğü şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Yıldız (2017), Kayseri'de faaliyette bulunan bağımsız Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler'in (SMMM), MYO muhasebe bölümü mezunlarının mesleki yeterlilikleri konusunda ki beklentilerini tespit etmeye yönelik bir alan çalışması ortaya koymuştur. Çalışmanın sonucuna göre; meslek mensupları tarafından meslek yüksekokulu muhasebe programlarında verilen eğitim ve öğretim, "müfredatın güncel olması, teorik ve uygulamalı eğitim, bilgisayar öğretimi ve staj süreleri" açısından önemli ölçüde yetersiz görüldüğünü, meslek mezunlarının istenilen niteliklere sahip olabilmesi için "uygulamalı eğiti-

me” ağırlık verilmesi, “müfredatın güncellenmesi”, “iletişim becerisine ve ekip çalışması ruhuna sahip” öğrencilerin yetiştirilmesi meslek mensuplarının öncelikli beklentileri arasında olduğunu belirtmiştir. Zorunlu staj uygulamaları, müfredatın güncellenmesi ve mezun öğrencilerin istihdam edilmesi konularında sektör ve MYO arasında işbirliği yapılmasının önem arz ettiğini belirtmiştir.

4. KÜRESELLEŞEN MUHASEBE SÜRECİNDE MESLEK MENSUPLARININ ÜNİVERSİTELERDEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNDEN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, muhasebe meslek mensupları açısından muhasebe eğitiminde ihtiyaç duyulan bilgi, beceri ve eğitim tekniklerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada yüzyüze yapılan anket değerlendirmeleri sonucunda şu soruların cevabının bulunması hedeflenmektedir:

- Muhasebe meslek mensuplarına göre muhasebe eğitiminde yer alması gereken bilgiler nelerdir?
- Muhasebe meslek mensuplarına göre muhasebe eğitimiyle kazandırılması gereken beceriler nelerdir?
- Muhasebe eğitiminde meslek yüksekokulu ve fakülte arasında temel farklılıklar nelerdir?

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Alan araştırmasında veriler, birinci kaynaktan veri elde etmede en yaygın yöntem olarak kullanılan anketle soru sorma tekniği kullanılarak, muhasebe meslek mensupları ile bire bir yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir.

Araştırma Balıkesir’de faaliyet gösteren SMMM’leri kapsamaktadır. Balıkesir Merkez’de odaya kayıtlı 187 SMMM mevcuttur. 58 meslek mensubu ile yüz yüze anket yapılarak hedef kitlenin yaklaşık olarak %31’ine ulaşılmıştır. Uygulanan anket formu dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım meslek mensuplarının demografik özelliklerini, ikinci kısım meslek mensuplarının üniversitelerdeki muhasebe eğitimini değerlendirmesini, üçüncü kısımda meslek mensuplarının muhasebe eğitiminden beklentilerini ve dördüncü kısımda ise meslek mensuplarının müfredatta yer almasını çok istedikleri konuları kapsamaktadır. 2,3 ve 4. kısımda beşli Likert sisteminden oluşan 40 soru bulunmaktadır. meslek mensuplarına yönelik hazırlanan bu anket sorularının belirlenmesinde Hatunoğlu ve Kılılı (2014), Kalaycı ve Tekşen (2008), Yıldız (20017), Durak (2009) ve Alkan (2015) ‘ın yapmış oldukları çalışmalardan yararlanılmıştır. Anket yöntemi ile toplanan veriler SPSS 11.5 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Veriler analiz edilmeden önce, uygulanan anketin güvenilirliğini değerlendirmek üzere Cronbach Alfa katsayısı (α) hesaplanmış ve 0,814 bulunmuştur. Bu yüksek bir değerdir ve kullanılan ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu ifade eder.

4.3. Araştırmanın Kısıtları

Muhasebe eğitimi konusunda muhasebe meslek mensuplarının beklentilerini ölçmek amacıyla yapılan bu çalışmada bazı kısıtlar oluşmuştur. Muhasebe eğitimi ve beklentilerini etkileyen sayısız faktör olduğu bir gerçektir. Ayrıca, araştırma ile ilgili toplanan veriler sadece Balıkesir Merkez’de faaliyet gösteren meslek mensupları ile sınırlandırılmıştır. Bütün bu faktörlerin tespit edilmesi, bunlara ilişkin bilgilerin toplanması ve analize dahil edilmesinin zaman ve maliyeti çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır.

4.4. Verilerin Analizi Ve Bulgular

4.4.1. Araştırma Kapsamında Yer Alan Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerinin Analizi:

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Yer Alan Meslek Mensuplarının Demografik Özellikleri

		f	%			f	%
Cinsiyet	Bayan	17	29,3	Meslek Yılı	0-5 yıl	7	12,1
	Bay	41	70,7		5-10 yıl	16	27,6
	TOPLAM	58	100		10-15 yıl	12	20,7
Öğrenim Durumu	Lisans	54	93,1		15-20 yıl	3	5,2
	Yük. Lisans	2	3,4		20 ve üzeri	20	34,5
	Doktora	2	3,4		TOPLAM	58	100
	TOPLAM	58	100				

Tablo 1’de ankete katılan meslek mensuplarının demografik özellikleri yer almaktadır. Tablo 2’deki verilere göre meslek mensuplarının %29,3’ü bayan ve %70,7’si bay, %93,1’i lisans, %3,4’ü yüksek lisans ve %3,4’ü de doktora eğitimi aldığı görülmektedir. Ayrıca meslek mensuplarının %34,5’i 20 yıl ve üzerinde %27,6’sı da 5-10 yıl arasında mesleki tecrübeye sahip oldukları görülmektedir.

4.4.2. Araştırma Kapsamında Yer Alan Meslek Mensuplarının Üniversitelerdeki Eğitimi Değerlendirme Analizi

Tablo 2: Eğitimi Değerlendirme Sorularını Betimleyici İstatistik Bilgiler

	İfadeler	Öğrenim türü	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsız	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	n	Ort.	Std. Spm
1	Üniversite öğrenimi sırasında aldıkları muhasebe eğitimi bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	20,7	6,9	56,9	15,5	58	3,67	0,98
		Lisans	5,2	27,6	6,9	50,0	10,3	58	3,33	1,15
2	TMS/TFRS hakkındaki bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	12,1	8,6	53,4	25,9	58	3,93	0,92
		Lisans	0	20,7	8,6	55,2	15,5	58	3,66	0,98
3	Üniversite öğrenimi sırasında aldıkları bilgisayarlı muhasebe bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	22,4	5,2	48,3	24,1	58	3,74	1,07
		Lisans	0	22,4	8,6	46,6	22,4	58	3,69	1,06
4	Üniversite öğrenimi sırasında aldıkları aşağıdaki muhasebe dersleri ile ilgili bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir. .									

	Finansal (Genel) Muhasebe	Önlisans	5,2	36,2	19,0	34,5	5,2	58	2,98	1,07
		Lisans	13,8	44,8	12,1	29,3	0	58	2,57	1,06
	Maliyet Muhasebesi	Önlisans	5,2	22,4	19,0	43,1	10,3	58	3,31	1,10
		Lisans	8,6	31,0	15,5	39,7	5,2	58	3,02	1,13
	Yönetim Muhasebesi	Önlisans	20,7	19,0	50,0	10,3	20,7	58	3,50	0,94
		Lisans	24,1	27,6	43,1	5,2	24,1	58	3,29	0,90
	Şirketler Muhasebesi	Önlisans	32,8	15,5	41,4	10,3	32,8	58	3,29	1,04
		Lisans	36,2	17,2	41,4	5,2	36,2	58	3,16	0,99
	Mali Tablolar Analizi	Önlisans	0	25,9	19,0	50,0	5,2	58	3,60	0,90
		Lisans	0	36,2	17,2	41,4	5,2	58	3,34	0,93
	Muhasebe Denetimi	Önlisans	0	20,7	17,2	51,7	10,3	58	3,52	0,94
		Lisans	0	24,1	22,4	48,3	5,2	58	3,34	0,91
5	Ticari belgeleri tanıyabilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	51,7	20,7	24,1	3,4	58	2,79	0,93
		Lisans	5,2	46,6	19,0	20,7	8,6	58	2,81	1,10
6	Ticari belgelerden muhasebe defterlerine doğru olarak kayıt yapabilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	29,3	22,4	34,5	13,8	58	3,33	1,05
		Lisans	3,4	34,5	22,4	25,9	13,8	58	3,12	1,14
7	Aşağıdaki beyannameleri düzenleyebilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.									
	Gelir Vergisi Beyannamesi	Önlisans	0	3,4	13,8	55,2	27,6	58	4,07	0,75
		Lisans	0	8,6	13,8	55,2	22,4	58	3,91	0,84
	Kurumlar Vergisi Beyannamesi	Önlisans	0	3,4	6,9	62,1	27,6	58	4,14	0,69
		Lisans	0	8,6	6,9	62,1	22,4	58	3,98	0,81
	Muhtasar Beyanname	Önlisans	0	0	19,0	63,8	17,2	58	3,98	0,61
		Lisans	5,2	3,4	10,3	63,8	17,2	58	3,84	0,93
8	TDMS'ne göre dönem sonu işlemlerini yapabilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	22,4	19,0	46,6	12,1	58	3,48	0,98
		Lisans	5,2	22,4	19,0	41,4	12,1	58	3,33	1,11
9	TMS/TFRS Sistemlerine göre dönem sonu işlemlerini yapabilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	3,4	12,1	62,1	22,4	58	4,03	0,70
		Lisans	0	8,6	12,1	62,1	17,2	58	3,88	0,80
10	Tekdüzen Muhasebe Sistemine göre temel mali tabloları düzenleyebilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	13,8	25,9	51,7	8,6	58	3,55	0,84
		Lisans	5,2	13,8	20,7	51,7	8,6	58	3,45	1,01
11	TMS/TFRS Sistemine göre temel mali tabloları düzenleyebilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	3,4	15,5	51,7	29,3	58	4,07	0,75
		Lisans	0	8,6	15,5	51,7	24,1	58	3,91	0,84
12	Mali tabloların analizini yapabilme bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	8,6	22,4	46,6	22,4	58	3,83	1,01
		Lisans	0	20,7	22,4	39,7	17,2	58	3,53	0,77
13	Maliyet muhasebesi ve maliyet yöntemleri hakkındaki bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans	0	27,6	15,5	39,7	17,2	58	3,47	0,86
		Lisans	0	39,7	15,5	36,2	8,6	58	3,14	0,88

14	Muhasebe meslek etiği ile ilgili bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans Lisans	3,4 3,4	22,4 27,6	29,3 27,6	36,2 37,9	8,6 3,4	58 58	3,24 3,10	1,01 1,08
15	İç denetim işlemleri ile yasal mevzuatı hakkındaki bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans Lisans	0 0	13,8 19,0	15,5 24,1	48,3 44,8	22,4 12,1	58	3,79 3,50	1,05 10,1
16	Dış denetim işlemleri ile yasal mevzuatı hakkındaki bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.	Önlisans Lisans	0 0	5,2 5,2	24,1 37,9	48,3 44,8	22,4 12,1	58 58	3,88 3,59	0,97 0,95
17	Üniversite öğrenimi sırasında aldıkları aşağıdaki mevzuat bilgi düzeyleri tam ve yeterlidir.									
	Vergi Usul Kanunu(VUK)	Önlisans	5,2	32,8	10,3	41,4	10,3	58	3,19	1,16
		Lisans	5,2	37,9	13,8	32,8	10,3	58	3,05	1,16
	Gelir Vergisi Kanunu(GVK)	Önlisans	5,2	32,8	10,3	41,4	10,3	58	3,19	1,16
		Lisans	5,2	37,9	13,8	32,8	10,3	58	3,05	1,16
	Kurumlar Vergisi Kanunu(KVK)	Önlisans	5,2	32,8	10,3	37,9	13,8	58	3,22	1,20
		Lisans	5,2	37,9	10,3	32,8	13,8	58	3,12	1,22
	Katma Değer Vergisi Kanunu(KDVK)	Önlisans	5,2	31,0	12,1	37,9	13,8	58	3,24	1,19
		Lisans	8,6	29,3	10,3	37,9	13,8	58	3,19	1,25
	Türk Ticaret Kanunu(TTK)	Önlisans	5,2	22,4	10,3	51,7	10,3	58	3,40	1,11
		Lisans	5,2	25,9	15,5	48,3	5,2	58	3,22	1,06
	Borçlar Kanunu(BK)	Önlisans	5,2	22,4	10,3	48,3	13,8	58	3,43	1,14
		Lisans	5,2	25,9	12,1	51,7	5,2	58	3,26	1,07
	Sermaye Piyasası Kanunu(SPK)	Önlisans	5,2	10,3	20,7	50,0	13,8	58	3,57	1,03
		Lisans	8,6	15,5	17,2	50,0	8,6	58	3,34	1,12

Tablo 2’de araştırmaya katılan meslek mensuplarının ankette, üniversitelerdeki muhasebe eğitimi ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar içerisinde en dikkat çeken ifadeler şunlar olmuştur. Buna göre meslek mensuplarının yaklaşık %72’si önlisans düzeyindeki öğrencilerin, %60 ‘ı ise lisans düzeyindeki öğrencilerin muhasebe eğitimi bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu, yaklaşık %80’i önlisans düzeyindeki öğrencilerin, %71 ‘i ise lisans düzeyindeki öğrencilerin TMS/TFRS bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, bilgisayarlı muhasebe eğitiminde ise önlisans düzeyinde %72, lisans düzeyinde %62 oranında yetersiz olduklarını belirtmişlerdir.

Muhasebe ile ilgili derslerde ise önlisans düzeyinde %53,4 maliyet muhasebesi, %55,2 mali tablolar analizi, %62 muhasebe denetimi derslerinde, lisans düzeyinde ise %53,5 muhasebe denetimi dersinde yetersiz olduklarını belirtmişlerdir. Beyanname düzenleme ile ilgili olarak ise hem lisans hem de önlisans düzeyinde %80-90 arasında bilgi düzeylerinin çok yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tekdüzen Muhasebe Sistemi (TDMS) ve TMS’de dönem sonu işlemleri ve mali tablo düzenleme ve analiz etme konusunda hem önlisans hem de lisans düzeyinde yaklaşık %53-%85 arasında yetersiz oldukları ilgili tabloda göze çarpmaktadır.

Ayrıca, maliyet muhasebesi ve yöntemleri, iç denetim-dış denetim ve mevzuatı ile ilgili %45- %71 arasında bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili mevzuat ile ilgili bilgi düzeylerini ölçen sorularda ise önlisans düzeyinde ilgili mevzuatların tamamında yetersiz iken, lisans düzeyinde Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK), Türk Ticaret Kanunu (TTK), Borçlar Kanunu (BK) ve Sermaye Piyasası Kanunu (SPK)'nda daha yetersiz olduğu sonucu elde edilmiştir.

4.4.3. Araştırma Kapsamında Yer Alan Meslek Mensuplarının Üniversitelerdeki Eğitimden Beklentileri Analizi

Tablo 3: Eğitimden Beklentiler Sorularını Betimleyici İstatistik Bilgiler

	İfadeler	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	n	Ort.	Std. Spm
18	Uygulamalı eğitimin verilmesi	93,1	6,9	0	0	0	58	1,07	0,26
19	Müfredatın güncellenmesi	82,8	17,2	0	0	0	58	1,17	0,38
20	Piyasa gerçeklerinin anlatılması	74,1	10,3	12,1	3,4	0	58	1,45	0,84
21	Üniversite-Sanayi işbirliğinin geliştirilmesi	89,7	10,3	0	0	0	58	1,10	0,31
22	İletişim ve ekip ruhunun oluşturulması	75,9	13,8	10,3	0	0	58	1,34	0,66
23	İş benimsesinin sağlanması	74,1	19,0	6,9	0	0	58	1,33	0,60
24	Yeteneğine göre yönlendirme yapılması	67,2	29,3	3,4	0	0	58	1,36	0,55
25	Branşlaşmanın sağlanması	63,8	31,0	5,2	0	0	58	1,52	0,94
26	Stajların takip edilmesi ve denetlenmesi	67,2	29,3	3,4	0	0	58	1,36	0,55
27	Kısmi zamanlı istihdamın sağlanması	63,8	13,8	8,6	6,9	6,9	58	1,79	1,27
28	Öğretim elemanları seminerlerinin yapılması	81,0	13,8	5,2	0	0	58	1,24	0,54
29	Oda mensuplarına seminerler verilmesi	63,8	22,4	5,2	0	8,6	58	1,67	1,18

Tablo 3'de araştırmaya katılan meslek mensuplarının ankette, üniversitelerdeki eğitimden beklentileri ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar içerisinde en dikkat çeken ifadeler şunlar olmuştur. Buna göre meslek mensuplarının %100'ü, uygulamalı eğitimin verilmesi, müfredatın güncellenmesi, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca, işi benimsesinin sağlanması, yeteneğine göre yönlendirme yapılması, branşlaşmanın sağlanması, öğretim elemanları seminerlerinin yapılması hususlarında da dikkat çekecek oranda gerekli olduğu cevabını vermişlerdir

4.4.4. Araştırma Kapsamında Yer Alan Meslek Mensuplarının Müfredatta Yer Almasını İstedikleri Konuların Analizi

Tablo 4: Müfredatta Yer Almasını İstedikleri Konular İle ilgili Soruları Betimleyici İstatistiksel Bilgiler

İfadeler	Kesinlikle Katılıyor	Katılıyor	Kararsız	Katılmıyor	Kesinlikle Katılmıyor	
30	Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)	37,9	36,2	17,2	5,2	3,4
31	Türkiye Muhasebe Standartları ve Finansal Raporlama Standartları	58,7	20,7	17,2	0	3,4
32	Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi, KDV Uygulamaları ve diğer vergi uygulamaları	91,4	8,6	0	0	0
33	Sektörel Maliyet Muhasebesi Uygulamaları	93,1	6,9	0	0	0
34	Sektörel Genel Muhasebe Uygulamaları	86,2	10,3	3,4	0	0
35	Finans, Finansal ve Sermaye Piyasaları ve Kurumlarla İlgili Uygulamalar	63,8	15,5	17,2	0	3,4
36	Bilgisayarlı Muhasebe ya da SAP Uygulamaları	86,2	3,4	6,9	3,4	0
37	Muhasebe Meslek Etiği	87,9	8,6	3,4	0	0
38	Zorunlu Staj Uygulamaları	81,1	3,4	10,3	0	5,2
39	Yabancı Dil	55,2	17,2	24,1	3,4	0
40	Diğer (Lütfen yazınız...) 1. SMMM'ler için üniversitelerde düzenlenen bölümlerin olması 2. Üniversitelerin meslek mensupları ile projeler gerçekleştirmesi ve direkt temasında olmaları 3. Stajların 1. Sınıfta başlaması, staj verenlerle üniversite arasında sıkı denetim kurularak ciddi bir müessese oluşturulmalı. Ayrıca öğrenciler banka ve holdinglerden ziyade meslek mensuplarının yanında staj yapmaya yönlendirilmeli. 4. Kesinlikle teoriden daha çok uygulamaya dönük eğitim verilmeli. 5. Bilgisayarlı muhasebe ders saatleri artırılmalı ve en çok kullanılan programların eğitimleri verilmeli. 6. Serbest meslek mensuplarının öğrencilere ders vermesi ve reelini paylaşılması. 7. Odalar ile işbirliğine kesinlikle gidilmesi ve ihtiyaçların bu şekilde değerlendirilmesi.					

Tablo 4'de araştırmaya katılan meslek mensuplarının ankette, müfredatta yer almasını istedikleri konular ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar içerisinde en dikkat çeken ifadeler şunlar olmuştur. Buna göre Vergi Usul Kanunu (VUK), Gelir Vergisi (GV), Katma Değer Vergisi (KDV) ve diğer vergi uygulamaları ile sektörel maliyet muhasebesi uygulamaları meslek mensuplarının %100'ünün müfredatta yer almasını en çok istediği konular olmuştur. Bunu, sektörel genel muhasebe uygulamaları, muhasebe meslek etiği, bilgisayarlı muhasebe ya da Systems Analysis and Program Development (SAP) uygulamaları takip ettiği görülmektedir. Ayrıca tablodaki diğer kısımda meslek mensuplarının belirtmiş olduğu ilgili taleplere de yer verilmiştir.

5. SONUÇ

Günümüzde muhasebe eğitiminin etkinliğinin artırılması sürecinde, geleneksel eğitim metotlarının yanında aktif katılımlı öğretim süreçlerinden faydalanılması gerektiği açıktır. Geleceğin muhasebe meslek mensuplarına verilecek olan muhasebe eğitiminin muhasebe mesleğindeki değişimleri karşılayacak düzeyde olması gerekmektedir. Bu bağlamda, gerek üniversitelerde verilen muhasebe eğitiminde, gerekse muhasebe meslek mensup adaylarının eğitiminde yeni öğrenme metotlarının benimsenmesi ve bilişim teknolojilerinden faydalanılması eğitimin kalitesine katkı sağlayacaktır.

Muhasebe meslek mensuplarının; küresel ekonomik düzenden risk yönetimine kadar bir dizi faktörün etkisini anlamak, gerek bugün gerek gelecekte mesleği daha iyi bir konumda yürütmek ve zirvede olabilmek için daha çok bilgi, beceri ve deneyim birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca, 21'inci yüzyılda hayat mücadelesinin yerini bir değerler mücadelesine bırakacağını dikkate alarak, meslek mensupları; mesleki birikimlerin dayanacağı mesleki değerler zincirinin oluşumuna özen göstermeli ve ön planda olmalıdır.

Bu çalışma ile muhasebecilik mesleğinin meslek mensuplarının üniversite eğitimlerinden beklentileri belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, muhasebe meslek mensuplarına yönelik anket uygulanmış ve elde edilen 58 adet anket değerlemeye alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre “öğrencilerin genel muhasebe, maliyet muhasebesi, TMS, muhasebe denetimi, mali tablolar analizi, iç ve dış denetim alanındaki bilgilerinin önemli derecede yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Lisans ve önlisans öğrencileri arasındaki bu yetersizlik noktasında önlisans öğrencilerinin branşa dayalı eğitim almasına rağmen, lisans öğrencilerine göre daha yetersiz oldukları görülmektedir. Ayrıca, meslek mensuplarının eğitimden beklentileri yönünde ise müfredatın güncellenmesi, uygulamalı eğitim verilmesi yönünde yüksek bir beklentilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Meslek mensuplarının, muhasebe mesleği açısından müfredatta olmasını arzu ettikleri konulara ise en fazla vergi ile ilgili mevzuat ve yine maliyet muhasebesi alanı olmuştur.

Yukarıda ifade edilen açıklamalar çerçevesinde, meslek mensuplarının üniversitelerdeki eğitimlerin daha çok uygulamaya dönmesinin ve mesleği ilgilendirilen konularda öğrencilerinin daha çok ilgilenmesinin sağlanması, ilgili odalarla bu konular üzerine iletişimin muhasebe eğitiminde daha iyi bir sonuç vereceğini düşünmektedirler. Bu nedenle ülkemizde de muhasebe uygulayıcılarının (meslek mensuplarının) ve muhasebe eğitimcilerinin (akademisyenlerin) muhasebe öğrencilerinin alması gerektiği eğitimin hem içeriği hem de yöntemi konusunda farklı fikirlerde oldukları görülmektedir. Bu fikir ayrılıklarının çeşitli platformlarda tartışılarak giderilmesi muhasebe eğitiminin gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesindeyim.

KAYNAKÇA

- Alkan, Gönül (2015). “İşletmelerin Önlisans Muhasebe Eğitiminden Beklentileri: İzmir’de Bir Araştırma” *World of Accounting Science*, 17(1),(2015): 137-156.
- Ayboğa, Hanifi (2002). “Globalleşme Sürecinde Muhasebe Alanındaki Gelişmelere Ülkemizin Uyumu” *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8),(2002): 39-55.
- Coşkun, Selin Kır, Ayşe ve Coşkun, Sedat (2017). “İş Dünyasının Muhasebe Eğitiminden Beklentilerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), (2017): 330-341.
- De Lange, P., Watty K. (2011), “Accounting Education at a Crossroad in 2010 and Challenges Facing Accounting Education in Australia” *Accounting Education*, 20:6, 625-630, DOI: 10.1080/09639284.2011.637458
- Devlet Planlama Teşkilatı, (1995) *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu*. Ocak, Kitap:2
- Durak, Gökhan (2009). *Üniversitelerde Verilen Muhasebe eğitiminin Kırklareli Yöresi’nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi: Edirne.
- Ertuğrul, Ayşe (2016). “İşletmelerin, Önlisans Muhasebe Bölümü Mezunlarından Beklentileri Ve Ankara Organize Sanayi Bölgesi’nde Bir Araştırma” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(2), (2016): 133-147.
- Goyal, Krishan (2006). “Impact of Globalization on Developing Countries (With Special Reference To India)” *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue: 5, (2006)
- Gordon B., Susan G. (2013), “More than imagination: Making social and critical accounting real”, *Critical Perspectives on Accounting* 24 (2013) 105–112.
- Güneş, Recep, Durmuş, Ahmet Fethi ve Solak, Bilal (2012). “Küreselleşmenin Muhasebe Uygulamalarına Etkisi” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* 3(2), (2012): 57-66.
- Hacırüstemoğlu, Rüstem (2009). “Türkiye’de Muhasebe Eğitimi İçin On Yıllık Hedefler” *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 11(3), (2009): 19-31.
- Hatunoğlu, Zeynep ve Kılılı, Mustafa (2014). “Hastane İşletmelerinin İstihdam Ettikleri Muhasebe Elemanlarında Aradıkları Nitelikler ve Muhasebe Eğitiminden Beklentileri: Kahramanmaraş, Gaziantep ve Osmaniye İllerinde Bir Alan Çalışması” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1),(2014): 228-241.
- International Accounting Education Standards Board (2012), “Initial Professional Development - Professional Values, Ethics, and Attitudes (Revised)”, *Proposed International Education Standard (IES) 4*, (2012).
- İskender, Hüseyin (2011), “Türkiye’de Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Yetkinlik Sorunları Ve Bu Sorunların Çözümünde Sürekli Eğitimin Rolü”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Basılmamış Doktora Tezi).
- Jackling, Beverley (2013). “Global Adoption of International Financial Reporting” *Standards: Implications for Accounting Education*, *Issues In Accounting Education*, 28(2), (2013): 209–220.
- Kalaycı, Şeref ve Tekşen, Ömer (2008). “Küreselleşme, Ekonomik Ve Mesleki Gelişmeler Işığında Muhasebe Mesleğine Meslek Mensuplarının Bakışı: Batı Akdeniz Bölgesi Araştırması” *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 10(4), (2008):1-17.
- Kara, Suat, Tuna, Melek, ve Hitay, Kezban (2016). “Üniversitelerde Uluslararası Muhasebe Standartları Eğitimi ve Balıkesir Üniversitesi’nde Bir Araştırma” *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1), (2016): 159-174.
- Krause, Michael J. (2005). “Bridging The Gap Between Professors and Practitioners” *Quasi-case Studies CPA Journal*, 75(11), (2005): 68-69.

- Nalbantoğlu, Rıfat (2003). “Muhasebe Uygulamaları Konusunda Meslek Mensuplarının Bakış Açıları” VI. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu, (2003): 16-20.
- Nobes, Christopher ve Parker Robert (2006). *Comparative International Accounting*, Ninth Edition. Harlow: Prentice Hall.
- Poroy Arsoy, Bora, Tuba ve Selimoğlu, Seval (2014). “Muhasebe Eğitimindeki Bilgi, Beceri Ve Eğitim Tekniklerinin Gerekliklerine İlişkin Beklentiler: Türkiye’deki Akademisyenlere Ve Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Araştırma” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), (2014): 121-136.
- Sharma, Shanta (2004). “Impact of Globalization on World Society” *Academic Forum* 22, (2004-05), (2004): 27-38.
- Şengel, Salim (2010), “Sürekli Muhasebe Meslek Eğitiminin Önemi ve Bir Değerlendirme”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı: 47, (2010): 81-94.
- Şengel, Salim (2011). “Türkiye’de Muhasebe Meslek Elemanı Talebi Üzerine Bir Araştırma” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 50, (2011): 167-180.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013), “Onuncu Kalkınma Planı”, (2013).
- Terzi, Ahmet (2015). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslekleri ile İlgili Beklentilerine, Sorunlarına ve Algılarına Yönelik Bir Araştırma” *Rize Örneği Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, (2015): 193-212.
- Türker, Masum (2018), “Dijitalleşme Sürecinde Küresel Muhasebe Mesleğinin Yeniden Şekillenmesine Bakış” *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(1), (2018): 202-235.
- Williams, Doyle Z. (1993). “Reforming Accounting Education *Journal of Accountancy*” 176(2), (1993): 76-82.
- Wu, T.C. ve Chien, S. (2004). “Issues and Challenges of Accounting Education in China: Practitioner and Academic Perceptions” *The Journal of American Academy of Business*. 4 (1/2), (2004): 208-217.
- Yıldız, Gülsevil (2017). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Öğrencilerinden Beklentileri: Kayseri İlinde Bir Araştırma” *Journal of Accounting & Finance*, (73), (2017): 169-181.
- 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik Ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu

KALİTE GÜVENCE MEKANİZMASI OLARAK ŞEFFAFLIK RAPORLARI: TÜRKİYE'DEKİ BAĞIMSIZ DENETİM KURULUŞLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA*

Doç. Dr. Duygu ANIL KESKİN**

Arş. Gör. Ebubekir MOLLAAHMETOĞLU***

YMM Güneri GÖZÜAÇIK****

Makale Gönderim Tarihi : 04/02/2019 / Kabul Tarihi : 15/04/2019

ÖZ

Bağımsız Denetim şirketlerinin kamuoyuna açıklanan şeffaflık raporlarıyla, denetimin kalitesinin artırılması amaç edinilmektedir. Bağımsız Denetim Yönetmeliği, 26.12.2012 tarihli ve 28509 sayılı kanunla Resmi Gazete'de yayınlanmış ve Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlara (KAYİK) yönelik denetim faaliyetlerinde bulunan bağımsız denetim kuruluşlarına her yıl şeffaflık raporlarını açıklanması zorunluluğu getirilmiştir. Bağımsız denetim kuruluşlarınca hazırlanması ve yayımlanması zorunlu olan şeffaflık raporlarında; şirketin hukuki yapısı, kilit yöneticileri ve sorumlu denetçileri, içinde bulunduğu denetim ağı, ilişkili denetim kuruluşları, organizasyon yapısı, kalite güvence sistemi, sürekli eğitim politikası, bağımsızlık ilkesine uyum, gelirlerin dağılımı, sorumlu denetçilerin ücretlendirilme esasları, kalite kontrol sistemine yönelik bilgiler kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Bu çalışmada KAYİK denetimi yapan denetim kuruluşlarının, 2017 yılına ilişkin şeffaflık raporları; bağımsızlık ilkesine uyum ve müşteri kabulü ve devamlılığına ilişkin belirlenen politika ve prosedürlerin etkinliği, gelirleri ve uluslar arası ağa üyelikleri açılarından incelenerek analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeffaflık Raporları, Kalite Kontrol Standardı, Güvence, Müşteri Kabulü ve Devamlılığı, Bağımsızlık, Bağımsız Denetim Gelirleri

Jel Code: M42

* Bu çalışma, XX. Türkiye Muhasebe Kongresinde (5-6 Ekim 2018, İstanbul) sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur.

** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe Anabilim Dalı, danil@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3069-0615>

*** İstanbul Üniversitesi, Para, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Bilim Dalı, ebubekirm@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2900-6580>

**** Doktora Öğrencisi, İşletme(İktisat) Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi, gunerigozuacik@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1394-4655>

The Transparency Reports as Quality Assurance Mechanism: A Research on Independent Auditing Firms in Turkey

Abstract

Transparency reports released by the Independent Audit firms to the public aims to increase the quality of the audit. The Independent Auditing Regulation has been published in the Official Gazette dated 26.12.2012 and issued with 28509 law and independent audit institutions in audit activities related to Public Interest Institutions (PIEs) are required to publish transparency reports every year. In the transparency reports required to be prepared and published by independent auditing institutions information about; legal structure of the company, key managers and responsible auditors, the audit network they are member of, the relevant audit institutions, organizational structure, quality assurance system, continuous training policy, compliance with independence principle, distribution of incomes, pricing principles of responsible auditors and quality control system are shared with the public. In this study, the transparency reports for the year 2017 of the auditing firms performing PIEs audit have been analyzed in terms of effectiveness of policies and procedures about independence and acceptance and continuance of clients, revenues and networks.

Keywords: Transparency Report, Quality Control Standard, Assurance, Independence Acceptance and Continuance of Clients', Revenues from Audits

Jel Code: M42

1. GİRİŞ

2000'li yıllardan sonra yaşanan finansal krizlerin ve işletme skandallarının temelinde kalite çalışmalarının ve yönetim faaliyetlerinin yetersizliği yer almaktadır. Denetim kuruluşları için kamuoyuna kalite güvencesi sunmak meslek ve kamu açısından en önemli unsurlardan biridir. Bağımsız Denetim kuruluşlarının kamuoyuna açıklanan şeffaflık raporlarıyla, denetimin kalitesinin artırılması amaç edinilmektedir. Meslek etiği çerçevesinde denetim ve kalite kontrol standartlarına bağlı kalarak kuruluşların görevlerini yerine getirmesi veya getirecek politikalar geliştirmesi bu güvenceyi sağlamaya hizmet etmektedir. Denetim kalitesini yükseltmek adına yapılan düzenlemeler bu amacı sağlamayı hedeflemektedir. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) yetkilendirdiği bağımsız denetim kuruluşlarından kamu yararını ilgilendiren kuruluşları (KAYİK) denetleyen bağımsız denetim kuruluşlarının kalite güvence sistemi çerçevesinde beyanda bulunmaları istenmektedir. Yönetim faaliyetlerindeki yetersizliği azaltmaya yönelik tanımlanan kurumsal yönetim ilkeleri tüm işletme paydaşlarının hak ve sorumluluklarını tanımlamaktadır. Paydaşların ilişkilerini tanımlayan dört temel ilke hesap verebilirlik; sorumluluk; şeffaflık ve eşitliktir. “*Şeffaflık: Ticari sır niteliğinde ve henüz kamuya açıklanmamış bilgiler hariç olmak üzere şirket ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya duyurulması yaklaşımıdır*” (SPK, Kurumsal Yönetim İlkeleri, 2003).

KGK, mikro düzeyde işletmelerde, makro düzeyde ekonomide kaliteyi artırmak için yetkilendirdiği bağımsız denetim kuruluşlarından, 26.12.2012 tarih ve 28509 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış Ba-

ğimsiz Denetim Yönetmeliği çerçevesinde KAYİK denetiminde bulunanların her yıl şeffaflık raporlarını açıklanması zorunluluğu getirilmiştir. KGK mevzuatında Bağımsız Denetim Yönetmeliğinin 36. maddesinde yer alan düzenlemeye göre “*Bir takvim yılında KAYİK denetimi yapmış denetim kuruluşları ilgili takvim yılını müteakip, özel hesap dönemi kullanan denetim kuruluşları ise hesap dönemi kapanışını müteakip dördüncü ayın sonuna kadar yıllık şeffaflık raporunu Kuruma bildirir ve kendi internet sitelerinde yayınlar.*” şeklinde tanımlanmaktadır.

Bağımsız denetim kuruluşlarınınca hazırlanması ve yayımlanması zorunlu olan şeffaflık raporlarında; şirketin hukuki yapısı, kilit yöneticileri ve sorumlu denetçileri, içinde bulunduğu denetim ağı, ilişkili denetim kuruluşları, organizasyon yapısı, kalite güvence sistemi, sürekli eğitim politikası, bağımsızlık ilkesine uyum, müşteri kabulü ve devamlılığı, gelirlerin dağılımı, sorumlu denetçilerin ücretlendirilme esasları, kalite kontrol sistemine yönelik bilgiler kamuoyu ile paylaşılmaktadır. KGK, Sözleşme Bilgi Girişi Sisteminden (SBG) yapılan şeffaflık raporu bildirimleri üzerinde gözetim faaliyetleri yürütmektedir. Gözetim faaliyeti çerçevesinde, “Şeffaflık Raporu” bildirimlerinin yapılıp yapılmadığının kontrolü; “Şeffaflık Raporu” bildirimlerinin zamanında yapılıp yapılmadığının kontrolü; “Şeffaflık Raporlarının” denetim kuruluşlarının internet sitelerinde yayımlanıp yayımlanmadığının kontrolü; “Şeffaflık raporlarının” Yönetmeliğin 36. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen asgari bilgileri içerip içermediğinin kontrolü ve “Şeffaflık raporu” ile ilgili denetim kuruluşlarının diğer yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin kontrolü faaliyetleri yerine getirilmektedir. (KGK, 2016; 73-96)

KAYİK'lere yönelik denetim faaliyetlerinde bulunan bağımsız denetim kuruluşlarının şeffaflık raporunu hazırlamaması, KGK'ya bildirmemesi ya da yayımlayarak kamuoyuna açıklamaması şirketin güvenini ve itibarını riske atabileceği gibi, uyarı gibi bir takım yaptırımlara da kapı aralamaktadır.

Türkiye'de şeffaflık raporunun KGK'ya bildirilmesi ve internet sitesinde yayınlaması uygulaması Bağımsız Denetim Yönetmeliği ile zorunlu hale getirilmiştir. Diğer ülke uygulamalarına bakıldığında; Avustralya'da, yatırımcılara güven, denetim kalitesinin artırılması, etkin ve verimli işleyiş gerekçe gösterilerek 2013 yılında yapılan düzenlemeyle, İngiltere'de ise, AB Parlamentosu 17 Mayıs 2006 tarihli direktifine istinaden şeffaflık raporları yayınlanması zorunlu hale getirilmiştir. ABD ve Kanada'da ise şeffaflık raporu yayınlanmasını zorunlu tutulmazken, bir takım tavsiye kararlar sunulmaktadır. (The US Treasury Advisory Committee 2008).

Bu çalışmada amaç, 2017 yılında KAYİK denetimi yapan denetim kuruluşlarının yayınladıkları şeffaflık raporlarında; bu kuruluşların bağımsızlık ilkesine uyum; müşteri kabulü ve devamlılığı; bağımsız denetimden elde edilen gelir ve toplam gelir içindeki oranı ve uluslararası denetim ağına üyelik açısından tespitte bulunmak ve belirlenen çeşitli kriterler açısından mukayeseli olarak analiz etmektir.

2. Literatür

Denetim firmalarının kamuoyuna açıklanan şeffaflık raporları, denetimin kalitesini artırma amacı taşımakta ve dolayısıyla denetim piyasasında yer alan diğer rakiplerden ayrılmak için etkili bir araç olarak kullanılabilir (Deumes vd. 2012). Bağımsız denetim firmalarının şeffaflık raporlarını analiz eden bir takım çalışmalar literatürde yer almaktadır. Fu vd., Avustralya'da faaliyet gösteren 21 denetim firmasına ilişkin 2013 yılında ilk kez yayınlanan şeffaflık raporlarını incelemiştir. Çalışmada, firmaların

raporlarında minimum açıklama gereksinimlerinin sağlandığı ancak denetim kalitesini etkileyecek farklılıklar olduğu sonucuna varılmıştır. Bu farklılıklar özellikle; iç kalite kontrol sistemleri, bağımsızlık uygulamaları, sürekli eğitim ve ortakların ücret planları alanlarında yoğunlaşmaktadır. (Fu vd. 2015) Şeffaflık raporlarının denetçi bağımsızlığı üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir başka çalışmada Pott, şeffaflık raporu yayınlanmasının bir zorunluluk ya da gönüllülük esasına bağlı olup olmaması ya da raporun denetlenip denetlenmemesi gibi kriterler önem arz etmemektedir. Denetçiler, şeffaflık raporunu müşterilerle iletişim kurmak için bir araç olarak görmemekte aksine, yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olarak görmektedir. (Pott 2008) Erdoğan ve Solak, dört büyük bağımsız denetim firması ve diğer bağımsız denetim firmalarının şeffaflık raporlarını karşılaştırarak, dört büyük denetim firmasının Türkiye'deki bağımsız denetim üzerindeki etkisi incelemiştir. Çalışmada, Türkiye'de bağımsız denetimin, İstanbul merkez olmak üzere büyük şehirlerde kümelendiği, bağımsız denetim çalışmalarının ve büyük ölçekli firmaların denetlenmesinin genellikle dört büyük bağımsız denetim firması tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Erdoğan ve Solak, 2016; 175-195). Taç ve Gümrah, Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim firmalarının şeffaflık raporlarını, sürekli eğitim politikaları çerçevesinde değerlendirmiş ve 2014 yılına ait, KGK web sitesinde yayınlanmış olan 69 adet bağımsız denetim kuruluşuna ait şeffaflık raporlarıyla analizler yapmıştır. Çalışmanın sonucunda, bağımsız denetim firmalarının şeffaflık raporlarında eğitim faaliyetlerinin konuları, sürelerinin ve katılımcı bilgilerinin yer almasının zorunlu olmasına rağmen söz konusu bilgilere şeffaflık raporlarında oldukça düşük yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır (Taç ve Gümrah 2016; 419). Erdoğan ve Kutay, Türkiye'de faaliyet gösteren bağımsız denetim şirketlerinin bağımsız denetimden elde ettikleri gelirleri bağımsız denetimin kalitesiyle ilişkilendirerek denetim şirketlerinin karakteristiklerinin etkisini incelemiştir. 2013 yılına ait şeffaflık raporlarından elde edilen veriler derlenmiş ve denetim şirketlerinin büyüklük ölçütleri olarak uluslararası ağlara dahil olma durumları ve tecrübe düzeyleri bağımsız denetimin kalitesiyle ilişkilendirilen denetim şirketi karakteristikleri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre denetimi yapılan KAYİK sayısı gibi bazı karakteristik özelliklerin bağımsız denetim gelirleri üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sermaye gibi, diğer karakteristiklerin ise bağımsız denetim gelirleri üzerinde hiçbir etki oluşturmadığı tespit edilmiştir (Erdoğan S. ve Kutay N. 2016:105). Dört büyük bağımsız denetim kuruluşunun, üç farklı kıtadan beş ülkede yayımladığı 2015-2016 yılına ait 20 şeffaflık raporları Gürol ve Tüysüzoğlu tarafından incelenmiş ve şeffaflık raporlarında açıklanan ve kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılayacağı ve karar almalarını kolaylaştıracağı düşünülen 25 iyi uygulama örneği belirlenmiştir. İyi uygulama örneklerinin, Türkiye'de yayımlanan şeffaflık raporlarında en düşük seviyede bulunduğu görülmüş ve belirlenen iyi uygulama örneklerini sağlama konusunda İngiltere'nin diğer ülkelerin önünde yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Gürol B. ve Tüysüzoğlu T: 2017). Sarıca, Türkiye'de faaliyette bulunan ve Kamu Gözetimi Kurumundan bağımsız denetim yetkisi alan 28 denetim kuruluşunun 2014 yılı şeffaflık raporlarından elde edilen bilgileri değerlendirmiş ve denetim kalite notları belirlemiştir. 80 adet denetim kuruluşundan, denetim gelirleri yüksek olan 28 tanesinin Şeffaflık raporu veri derleme formu esas alınarak derecelendirilmiş ve dereceleme sonucunda alınan notlara göre 18 tanesi <40, 9 tanesi 41-60, 1 tanesi 61-80 puan almış ve 81-100 puan alan çıkmamıştır (Sarıca E. 2016: 1-242). Kaya, yaptığı çalışmada, bağımsız denetim şirketlerinin denetim kadrolarında yer alan toplam denetçi sayısını etkileyen değişkenleri tespit etmeyi amaçlamıştır. 2015 yılında KAYİK denetimi yapmakla yetkilendirilmiş 70 bağımsız denetim şirketinin hazırladıkları şeffaflık raporlarından elde edilen verileri kullanmışlardır. Çalışmada bağımlı değişken olarak denetim kadrosu büyüklüğü; bağımsız de-

ğişkenler olarak da toplam gelir, toplam sermaye, ortak sayısı, uluslararası denetim ağına dahil olma ve şirket yaşı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda denetim kadrosunda yer alan denetçi sayısının denetim şirketlerinin toplam gelir ve ortak sayısının artmasına bağlı olarak arttığı, ancak toplam sermaye, uluslararası denetim ağına dahil olma ve şirket yaşı değişkenlerinin denetim şirketlerinde çalışan denetçi sayısı üzerinde bir etki oluşturmadığı saptanmıştır (Kaya, 2017).

3. Kalite Güvence Sistemi Kapsamında Bağımsızlık, Müşteri İlişkisi, Denetim Sözleşmesinin Kabulü ve Devam Ettirilmesi

Bağımsız denetim kuruluşları, Kalite Kontrol Standardı 1 (KKS 1) kapsamında kalite kontrol sistemi kurmak zorundadırlar. Kurularda bu kalite sisteminden sorumlu bir denetçi lider olmalıdır. Kalite sistemi yedi unsurdan oluşmaktadır. Bu unsurlar; Liderlik sorumlulukları, Etik İlkeler, Müşteri İlişkisinin ve Denetim Sözleşmesinin Kabulü ve Devam Ettirilmesi, İnsan Kaynakları, Denetimin Yürütülmesi, Belgelendirme ve İzlemedir. Bağımsız denetim kuruluşları bu unsurlara ilişkin politika ve prosedürleri belirlemek zorunda olup, yayınladıkları şeffaflık raporlarında bu politika ve prosedürlere ilişkin beyanları yer almaktadır.

Çalışmada, Türkiye'deki bağımsız denetim şirketlerinin şeffaflık raporlarında beyan ettikleri bağımsızlığa uyuma, müşteri kabulüne ve devamlılığına ilişkin belirledikleri politika ve prosedürlerin etkinliği, bağımsız denetimden elde ettikleri gelirin tutarı ve diğer gelirlere oranı ve uluslararası ağına üyelik durumu tespit edilerek ortaya koyulmaktadır. Aynı zamanda çalışmada, uluslararası ağına üyelik durumu ve bağımsız denetimden elde edilen gelirle ilişkilendirilerek mukayeseli olarak incelenen alanlar ise şunlardır:

- Bağımsızlık ilkesine uyum düzeyi,
- Kalite kontrol açısından müşteri kabulü ve devamlılığına ilişkin politika ve prosedürler

3.1 Bağımsızlık İlkesine Uyum Düzeyi

Meslek mensuplarının uyması gereken etik ilkelerden bir tanesi de bağımsızlıktır. Bağımsız denetim yönetmeliği Madde 22'de bağımsızlık, esasta ve şeklen bağımsızlık olarak ikiye ayrılmıştır. Esasta bağımsızlık; denetçinin dürüstlük, tarafsızlık ve mesleki şüphecilik içinde hareket etmesini teminen, mesleki muhakemesini olumsuz etkileyebilecek tesirlerden arı olarak görüş açıklaması olarak tanımlanmaktadır. Şeklen bağımsızlık ise; denetim kuruluşunun, denetçinin veya bir denetim ekibi üyesinin; konuya ilişkin tüm durum ve gerçekleri değerlendiren makul ve bilgi sahibi üçüncü kişilerde, dürüstlük, tarafsızlık ve mesleki şüphecilikten ödün verdiği intibamı oluşturabilecek durum ve davranışlardan sakınma olarak ifade edilmektedir.

Etik değerlerden yoksun olma durumunda bireysel çıkarlar ön plana çıkmakta ve amaçtan sapmalar meydana gelmektedir. Bağımsızlığın etik ilkelerle sıkı sıkıya bağlı olması anlayışı içerisinde, toplumsal çıkarların gözetilmesi daha olasıdır. Böylelikle bağımsızlık ve etik ihlallerinin önüne geçilmiş olur (Demir ve Çiftçi, 2016).

Bağımsız denetim şirketlerinin şeffaflık raporlarında yer vermesi gereken bilgilerden biri olan bağımsızlık ve bağımsızlığa uyumun, 6102 sayılı Kanun'un ilgili hükümleri ile Bağımsız Denetim Yönetme-

liği'nin 22'nci maddesi, Türkiye Bağımsız Denetim Standartları (BDS) ilgili etik hükümler kapsamı ve diğer düzenleyici Kurul ve Kurumların düzenlemelerine uygunluğun sağlanması hususundaki gözden geçirmelerin yeterli ölçüde, nitelikte ve zamanında gerçekleştirildiğine, denetçi ve sorumlu denetçilerin bağımsızlık beyanlarının BDS'lere uygun olarak alındığına ve gerçek durumu yansıttığına ilişkin teyidi kapsar. Ayrıca aynı yönetmelikte bağımsızlık ilkesinin tanımında, denetçi ve denetim firmalarının; "denetimi gerçekleştirilen işletmeden bağımsız ve tarafsız olması, işletmenin karar alma süreçlerine katılmaması ve bağımsızlıklarını ortadan kaldıracabilecek özel hallerin bulunmaması" ifadeleri yer almaktadır (KKG, 2012).

KKS 1 paragraf 21'e göre denetim şiketi, etik hükümler uyarınca kendisinin, personelinin ve -varsa- bağımsızlık hükümlerine tabi diğer kişilerin bağımsızlıklarının sağlanması hususunda makul güvence sağlayan politika ve prosedürler oluşturur. Söz konusu politika ve prosedürler denetim şirketinin; (a) bağımsızlık hükümlerini personeline ve -varsa- bu hükümlere tabi olan diğer kişilere bildirmesini, (b) bağımsızlığa yönelik tehdit oluşturan durumları ve ilişkileri tespit etmesini ve değerlendirmesini, bu tehditleri ortadan kaldırmak veya kabul edilebilir bir düzeye indirmek için gerekli önlemleri almasını veya uygun görülmesi ve mevzuatın izin vermesi durumunda denetimden çekilmesini mümkün kılar.

KKS 1 paragraf 22 uyarınca ise personel, bağımsızlığa tehdit oluşturan durumları ve ilişkileri uygun adımların atılabilmesi için denetim şirketine derh l bildirir, ilgili bilgiler toplanır ve uygun personele iletilir. Ayrıca denetim şiketi, bağımsızlığa yönelik kabul edilebilir düzeyde olmadığı tespit edilen tehditlere karşı uygun adımları atabilir.

KKS 1 paragraf 23 uyarınca denetim şiketi, bağımsızlık hükümlerinin ihlalinden haberdar edilmesi hususunda makul güvence sağlayacak ve özellikle yakınlık ve kişisel çıkar tehditlerinin tespitine ve  nlenmesine yönelik politika ve prosedürler oluşturur. Aynı zamanda bağımsız denetimlerde sorumlu denetçinin önceden belirlenmiş süre (normalde yedi yıldan fazla olmayan) sonunda rotasyona tabi tutulmasını gerektirir.

Ayrıca, KKS 1 paragraf 24 ilgili etik hükümler uyarınca, denetim şiketi, bağımsız olması gereken tüm personelinden her bir denetimden önce ve her h l k rda yılda en az bir kez, bağımsızlık politika ve prosedürlere uyduklarını ve uyacaklarını bildiren yazılı bir taahhüt alır.

Denetim şiketi KKS 1 paragraf 25 gereğince, (a) aynı kıdemli personelin bir güvence denetiminde uzun süre görev aldığı durumlarda yakınlık tehdidini kabul edilebilir bir düzeye indirecek önlemler alınmasına gerek olup olmadığının belirlenmesi için kıstaslar içeren ve (b) kurum tarafından belirlenen işletmeler ile borsada işlem gören işletmelerin finansal tablolarının bağımsız denetimlerinde, belirlenmiş bir süre sonunda sorumlu denetçinin, denetimin kalitesini gözden geçiren kişilerin ve varsa rotasyon hükümlerine tabi diğer kişilerin etik hükümlere uygun olarak rotasyonunu zorunlu kılan politika ve prosedürler oluşturma sorumluluğu tanımlanmaktadır.

3.2 Müşteri İlişkisinin, Denetim Sözleşmesinin Kabulü ile Devamlılığına İlişkin Belirlenen Politika ve Prosedürlerin Etkinliği

Denetim sürecinin ilk aşamasını oluşturan, müşteri ilişkisinin ve denetim sözleşmesinin kabulü ve devam ettirilmesi, denetim şirketinin, kalite kontrol sisteminin bir unsuru olarak KKS 1'de yer almaktadır.

Denetim şirketince, müşteri ilişkisinin ve denetim sözleşmesinin kabulü veya mevcut müşteriyle devam edilmesine yönelik olarak, önceden öğrenmiş olması hâlinde bu denetimi reddetmesine sebep olabilecek bilgileri edindiği durumları ele alan, denetimi üstleneceğine veya ilişkiyi devam ettireceğine ilişkin kendisine makul güvence sağlayan politika ve prosedürler oluşturulmalıdır.

KKS 1 paragraf 26 uyarınca; denetimin yürütülmesi konusunda yetkin olmak, zaman ve kaynaklar dâhil denetimi yürütmek için gerekli beceri ve kabiliyete sahip olmak ve etik hükümlere uygunluk sağlayabilmek, müşterinin dürüstlüğüne değerlendirmiş olmak ve dürüst olmadığı sonucuna varılmasına sebep olacak herhangi bir bilgiye sahip olmamak durumuna yöneliktir.

Ayrıca KKS 1 paragraf 27’ de belirlenen politika ve prosedürler denetim şirketinin, (a) yeni bir müşteriyle denetim ilişkisi kurmadan önce, mevcut bir müşteriye denetim hizmeti vermeye devam edip etmeme kararı verirken ve - Mevcut bir müşteriden yeni bir denetim işini kabul edip etmemeyi değerlendirirken, şartlara göre gerekli gördüğü her türlü bilgiyi elde etmesini (b) yeni veya mevcut bir müşteriye sunulacak bir denetimin kabul aşamasında muhtemel bir çıkar çatışmasının tespiti hâlinde, söz konusu denetimi kabul etmenin uygun olup olmayacağına karar vermesini, (c) tespit edilmiş sorunlara rağmen müşteri ilişkisinin ve denetim sözleşmesinin kabulüne veya devam ettirilmesine karar vermesi hâlinde, sorunların nasıl çözüldüğünü belgelendirmesini zorunlu kılacak şekilde olmalıdır.

KKS 1 paragraf 28’de ise, denetim şirketinin, bir denetime veya müşteri ilişkisinin devam ettirilmesine yönelik olarak, önceden öğrenmiş olması hâlinde bu denetimi reddetmesine, çekilmesine sebep olabilecek bir bilgiyi edindiği durumları ele alan politika ve prosedürler oluşturmasını ifade etmektedir.

Çalışmada KKS 1 hükümleri gereğince bağımsızlığa uyuma ve müşteri kabulü ve devamlılığına ilişkin bağımsız denetim kuruluşlarında belirlenen ve şeffaflık raporlarında beyan edilen politika ve prosedürler incelenmiş ve etkinliğine ilişkin analiz yapılmıştır.

4. Metodoloji ve Yöntem

4.1 Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren ve KGK tarafından yetkilendirilmiş bağımsız denetim şirketlerinin şeffaflık raporlarının belirli alanlarının yapısı incelenerek etkinlik düzeyi ortaya koyulmakta ve bulgular mukayeseli analiz edilmektedir. Denetim kuruluşuna ilişkin belirli alanlara ilişkin asgari bir takım bilgilerin şeffaflık raporlarında var olup olmadığı, bilgilerin yeterli düzeyde açıklama gücüne sahip olup olmadığı ve Türkiye’deki bağımsız denetim şirketlerinin gelirlerine ve denetim ağına üyeliklerine ait bilgilerin tespiti ile unsurlar arasındaki ilişkinin anlamlılığını değerlendirmek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada şeffaflık raporlarında yer alan, bağımsızlık ilkesine uyum düzeyi, kalite kontrol açısından müşteri kabulü ve devamlılığı, uluslararası ağa üyelik durumu ve bağımsız denetimden elde edilen gelir analiz edilecek alanlar olarak belirlenmiştir. İncelenen raporlarda yer alan bilgilere yönelik içerik analizi gerçekleştirilerek, açıklamalardaki bilgilerin uyum düzeyi, asgari ölçüde açıklama gücüne sahip olup olmadığı, açıklamaların yeterli görülüp görülmediğine dair incelemeler neticesinde belirli derecelendirmelerle sınıflandırma yapılmıştır (bknz. Tablo 1).

Tablo 1. Raporlarda İncelenen Alanların Derecelendirme Ölçütleri

GÜÇLÜ: Bu ifade ile şirketlerin yayınlanan şeffaflık raporlarında incelenen alanlara yönelik yeterli ölçüde net bilgilendirmelerin ve açıklamaların yapıldığı; KKS 1’de verilen kriterlere göre açıklamaların tam ve uyumlu bir şekilde raporlarda yer aldığı belirtilmektedir.

KISMEN VAR (ORTA): Bu ifade ile şirketlerin yayınlanan şeffaflık raporlarında yer alan bilgilendirme ve açıklamalarının, KKS 1’de verilen kriterlerle uyduğu ancak yukarıdaki güçlü ifadesi kadar ayrıntılı ve net tanımlamaların bulunmadığı ifade edilmektedir.

ZAYIF VAR: Bu ifade ile şirketlerin yayınlanan şeffaflık raporlarında yer alan bilgilendirme ve açıklamalarının, yeterli düzeyde olmadığı, tek bir cümle ile ya da çok belirsiz şekilde ifade edildiğine dair tespitlerin olduğu belirtilmektedir.

YOK: Bu ifade ile şirketlerin, KKS 1’de verilen kriterlerle şeffaflık raporlarında açıklaması gereken bilgilendirme ve açıklamalarına, hiçbir şekilde raporlarında yer verilmediği belirtilmektedir.

RAPOR YOK: Bu ifade ile KGK’da şeffaflık raporu listesinde yer almakta olan şirketlerin karşısında rapor tanımlanmış ancak içeriğe girildiğinde rapora ya ulaşılamamış ya da KAYİK denetimi yapmadığı için rapor hazırlama sorumluluğu olmadığı ifade edilmiştir. Rapora ulaşılamayan ilgili şirketlerin sitesi ayrıca incelenmiş ve rapor bulunamamıştır.

4.2 Araştırmanın Evreni ve Veri Toplama

Araştırmanın evrenini, Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlara (KAYİK) yönelik denetim faaliyetlerinde bulunan bağımsız denetim kuruluşlarının Bağımsız Denetim Yönetmeliği gereğince her yıl yayımlamak zorunda olduğu şeffaflık raporları oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)’nın web sitesinde 124 tane şirket liste halinde yayımlanmış ve 2017 yılına ait kamuoyuna açıklanan şeffaflık raporları incelenerek, çalışmanın amacı kapsamında belirtilen alanlara yönelik içerik analizi yapılmış ve bu analize yönelik derecelendirme ile veriler elde edilmiştir.

4.3 Araştırmanın Sınırlılığı

Çalışma esnasında, 2018 yılına ait şeffaflık raporları henüz yayınlanmamıştır. Bu nedenle; raporların yayınlandığı en yakın tarih olan 2017 yılı raporlarıyla çalışma sınırlandırılmıştır. Ayrıca, KAYİK denetimi yapmaya yetkilendirilmiş ve KGK’nın 2017 yılı şeffaflık raporu listesinde yer alan 124 şirketin 38 tanesinin raporuna, 31 tanesinin 2017 yılında KAYİK denetimi yapmaması ve 7 tanesinin ise elektronik ortamda raporlarına ait veri yayınlamaması sebebiyle ulaşılamamıştır.

Bu durumda, analizde yer alan 86 şirket dışında diğer şirketlerin raporları analize dahil edilememiştir.

4.4 Bulgular

Analiz sonucunda erişilebilen 86 adet rapora ilişkin derecelendirmelerin sayısal dökümü verilmiştir.

4.4.1 Bağımsızlık İlkesine Uyum Düzeyi

Analiz sonucunda erişilebilen 86 adet rapor aşağıdaki Tablo.2’de gösterildiği gibi üç farklı derecelendirme ölçütüne göre değerlendirilmiştir. Buna göre 86 şirkete ilişkin KKS 1’de belirtilen açıklamalar doğrultusunda incelenen şeffaflık raporlarının; 24 tanesi bağımsızlık ilkesine uyum açısından oldukça açıklayıcı, detaylı ve uygulamaya yönelik net ifadeler taşıırken, 51 tanesi bu açıklamalara çok kısaca yer verilen ifadeler taşımakta ya da bazı başlıklara hiç değinilmemektedir. 11 tanesinde ise bağımsızlık ile ilgili bölümler çok kısa tutulmakta ve birçok kritere hiç değinilmemekte veya birer cümle ile yer verilmektedir.

Tablo 2. Şeffaflık Raporu, Bağımsızlık İlkesi Uyumu Derecelendirmesi

	Güçlü	%	Orta	%	Zayıf Var	%	Toplam	%
Bağımsızlık İlkesine Uyum Düzeyi	24	27%	51	60%	11	13%	86	100

Çalışma kapsamında analize tabi tutulan 86 adet bağımsız denetim şirketi raporunun tamamında bağımsızlık ilkesine uyum çerçevesinde yılda en az bir kez bağımsızlık ilkesinin ihlaline yönelik yazılı taahhüt alındığı açıklama paragrafı ile belirtilmiştir.

4.4.2 Müşteri İlişkinin Kabulü ve Devamlılığına İlişkin Belirlenen Politika Ve Prosedürlerin Etkinliği

KKS 1 A20 paragrafında denetim şirketinin müşteri kabulü sürecinde bilgi edindiği kaynaklar;

- Etik hükümlere uygun olarak mevcut veya önceki muhasebe ve denetim hizmetlerini sağlayanlarla kurulan her türlü iletişim ve diğer üçüncü taraflarla yapılan görüşmeler
- Bankacılar, hukuk müşavirleri ve aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmeler gibi üçüncü taraflardan veya diğer denetim şirketi personelinin toplanan bilgiler
- İlgili veri tabanlarında yapılacak arka plan araştırmaları olarak yer almaktadır.

Denetim şirketlerinin bilgi kaynaklarına yönelik açıklamaların şirket raporlarının %66’sında hiçbir şekilde yer almadığı buna karşın sadece şirket raporlarının %34’ünde yer aldığı görülmektedir. Bu du-

rumda şirketlerin; bankacılar, hukuk müşavirleri ve aynı sektörde faaliyet gösteren diğer işletmeler gibi üçüncü taraflardan bilgi toplayacağı yönündeki prosedüre ilişkin tercihin uygulamada kısıtlı olarak yer aldığı göze çarpmaktadır. Denetimden çekilme veya denetimden ve müşteri ilişkisinden birlikte çekilmeye ilişkin politika ve prosedürlere dair (A22 paragrafı) açıklamalar, şirketlerin şeffaflık raporlarının yüzde 70 ile büyük çoğunluğunda yer almamakta ya da az yer almakta iken, yüzde 30’ünde yeterli düzeyde ve uyumlu bir şekilde açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Bu durumda, şirketler tarafından denetimden çekilmeye yönelik prosedürlerin ön plana çıkarılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, incelenen paragraflardan birisi olan, “Müşteri İlişkisinin Devam Ettirilmesine” yönelik paragraf (A21) şeffaflık raporlarının genelinde en çok vurgulanan açıklamaların başında gelmektedir.

Tablo 3. Şeffaflık Raporu, Müşteri Kabulü ve Devamlılığı Derece Sayıları

	Denetim şirketinin kendi uygunluğu Yeterlik, Beceri, Kapasite ve Kaynaklar	Müşterinin dürüstlüğü	Denetim şirketinin istihbarat kaynakları	Müşteri İlişkisinin Devam Ettirilmesi	Denetimden çekilme
	(A18)	(A19)	(A20)	(A21)	(A22)
Güçlü	20	14	5	12	13
Kısmen Var	12	18	7	14	14
Zayıf Var	33	35	17	41	25
Yok	21	19	57	19	34
Toplam	86	86	86	86	86

4.4.3 Bağımsız Denetim Faaliyetinden Elde Edilen Gelir/Toplam Gelir (%) ve Uluslararası Ağa Üyelik Durumu

Şeffaflık raporunda yer alan bağımsız denetim kuruluşlarının elde ettiği gelirlere yönelik finansal bilgilerinin sunulması ile bağımsız denetim faaliyetleri gelirlerinin diğer finansal faaliyetlere göre ağırlığı hakkında bilgi vermektedir. Çalışma da, şeffaflık raporları incelenen şirketlerin %60’ının uluslararası ağa üye oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Şeffaflık Raporu, Müşteri Kabulü ve Devamlılığı Derece Sayıları

Bağımsız denetim faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin toplam gelirlere oranı (%)		(0-25)	(25-50)	(50-75)	(75-100)	Toplam
Uluslararası Ağa Üyelik	Evet	20	7	11	13	51
	Hayır	4	6	11	14	35
	Toplam	26	13	22	27	86

Bağımsız denetim faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin toplam gelirlere oranı incelendiğinde; %(0-25) gelir diliminde, uluslararası ağa üye olan şirketlerin sayıca daha fazla olduğu gözlenmektedir. Bağımsız denetimden elde edilen gelirlerin, toplam gelir içinde %50 ve daha fazlasına sahip olan 49 adet şirketin 24 tanesi ise uluslararası ağa üye durumundadır. Elde edilen veriler incelendiğinde, uluslararası ağa üye durumda olan şirketlerin bağımsız denetim faaliyetlerinden elde ettikleri gelirlere göre her ne kadar büyük çoğunluğu %(0-25) gelir diliminde yer alsa da, söz konusu ağlara üye olan şirketlere göre sayısında farklılık gözlenmemektedir. Bağımsız denetim gelirleri düşük olan işletmeler, bağımsız denetim alanında faaliyet gösteren nisbi olarak küçük şirketlerdir. Bu şirketlerin uluslararası ağa üye olması elde edilebilecekleri itibar, deneyim, güvene ilişkin intibaa ve bilgi birikiminin denetim hizmetinin pazarlanmasında önemli bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 5'te bağımsız denetim şirketlerinden şeffaflık raporu yayınlananların 30 tanesinin, 2017 yılında bağımsız denetimden elde ettikleri gelir ve toplam gelir içerisindeki oranını gösteren veriler yer almaktadır. Veriler incelendiğinde özellikle Big Four veya dört büyükler olarak adlandırılan bağımsız denetim kuruluşlarının diğer denetim kuruluşlarına göre çok büyük oranda bağımsız denetimden gelir elde ettikleri tespit edilmektedir. 10 milyon TL. nin üzerinde gelir elde eden şirketlerin toplamı 7 adettir. Bir şirket hariç tümünde bağımsız denetimden elde edilen gelirin toplam gelir içerisindeki payı % 50'nin üzerindedir. 3 milyon ve üzerinde gelir elde eden toplam şirket sayısı 10'dur.

Tablo 5. Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Gelirleri

Bağımsız Denetim Kuruluşları	Bağımsız denetim faaliyetinden elde edilen gelir	Bağımsız denetim faaliyetinden elde edilen gelir/ Toplam gelir (%)
	2017	2017
PWC Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	90 352 256	74
DRT Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	86 436 000	65
KPMG Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	76 100 740	58

Güney Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	67 032 000	79
Eren Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	11 413 550	50
Gürel YMM ve Bağımsız Denetim Hizmetleri AŞ	11 211 000	24
Ata Uluslararası Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	10 302 412	89
Denge Bağımsız Denetim SMMM AŞ	10 283 670	88
BDO Denet Bağımsız Denetim ve Danışmanlık AŞ	5 729 303	85
Arkan Ergin Uluslararası Bağımsız Denetim AŞ	3 722 538	69
Engin Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	3 318 627	40
Crowe Horwath Olgu Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	2 040 460	96
Ak Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	2 011 485	79
HSY Danışmanlık ve Bağımsız Denetim AŞ	1 916 083	100
Aksis Uluslararası Bağımsız Denetim AŞ	1 908 108	65
As Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 652 350	16
Consulta Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 595 805	23
Meridyen Kurumsal Çözüm ve Bağımsız Denetim AŞ	1 585 942	95
Güncel Bağımsız Denetim Danışmanlık ve YMM AŞ	1 549 385	82
Yeditepe Bağımsız Denetim AŞ	1 502 806	90
İrfan Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 482 849	79
Mercek Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 419 244	55
AC İstanbul Uluslararası Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	1 341 120	70
Arılar Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 242 627	30
Universal Bağımsız Denetim AŞ	1 092 170	98
Ulusal Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 078 615	23
Rehber Bağımsız Denetim ve YMM AŞ	1 057 985	33
Aday Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ	1 057 264	23
Birleşik Uzmanlar YMM ve Bağımsız Denetim AŞ	1 041 344	15
Akademik Bağımsız Denetim Danışmanlık ve YMM AŞ	958 238	92

4.4.4 Gelir, Bağımsızlık İlkesi ve Müşteri Kabulü ve Devamlılığı İlişkisi

Bağımsız denetimden elde ettiği gelirin toplam gelir içindeki payı %50 ve fazlası olan şirketlerin %65'i bağımsızlık ilkesini güçlü bir şekilde raporlarında vurgulamışlardır. Yüzde 56'sı ise müşteri kabulü ve devamlılığı alanına yönelik yeterli düzeyde ve tutarlı açıklamalarda bulunmuşlardır. Müşteri kabulü ve devamlılığı ve bağımsızlık ilkesine uyum düzeyine yönelik yeterli düzeyde açıklama yapan ve bağımsız denetimden elde ettiği gelirlerinin, toplam gelir içindeki payı %50 ve fazlası olan şirket yüzdesi 56'dır. Uluslararası ağa üye fakat Müşteri kabulü ve devamlılığına yönelik açıklamaları yetersiz ve tutarsız olan şirketlerin oranı % 68'dir. Bağımsızlık ilkesine yönelik yetersiz açıklamalara sahip şirketlerin payı ise yüzde 50'dir. Tablo 6'da, Uluslararası ağa üyelik durumu ile bağımsız denetimden elde edilen gelir yüzdesi, bağımsızlık ilkesi uyum düzeyi ve müşteri ilişkisinin-hizmetlerin kabulü ve devamlılığı, Tablo 1'de yer alan derecelendirmeler baz alınarak puanlanmıştır.

Tablo.6: Kriterlerin Puanlama Esasına Göre Değerlendirilmesi

Puanlama Tablosu	İşletme Sayısı	Müşteri Kabul ve Devamlılığı (ortalama)	Bağımsızlık İlkesi Uyum Düzeyi	Gelir (%)	
Uluslararası Ağa Üyelik Durumu	Evet	51	2,03	3,15	46,50%
	Hayır	35	2,36	3,08	63,50%
	Toplam	86	2,16	3,12	53,22%

Puanlama: Güçlü: 4, Kısmen Var: 3, Zayıf Var: 2, Yok: 1

Tüm düzeylerin puan ortalaması incelendiğinde bağımsızlık ilkesi uyum düzeyi ortalamasının, uluslararası ağa üyelik durumu fark etmeksizin yüksek olduğu gözlenmektedir. Uluslararası ağa üye olan şirketlerin bağımsız denetimden elde ettiği gelir ortalamasının, puanlama yapıldığında, yüzde 47 ile ağa üyeliği olmayan şirketlere göre daha az olduğu görülmektedir. Müşteri kabulü ve devamlılığı ile bağımsız denetimden elde edilen gelir ortalaması, uluslararası ağa üye olmayan şirketlerde daha yüksek oranda iken, bağımsızlık ilkesi uyum düzeyi daha düşük orana sahiptir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Denetim kuruluşları için kamuoyuna kalite güvencesi sunmak meslek ve kamu açısından en önemli unsurlardan biridir. Bu kapsamda yayınlanan kalite kontrol standartlarına uyum kalite güvencesini sağlama konusundaki önemli bir araçtır. Bağımsız Denetim kuruluşlarının kamuoyuna açıklanan şeffaflık raporlarıyla, denetimin kalitesinin artırılması amaç edinilmektedir.

Bu çalışma ile öncelikle Kalite Kontrol Standardı 1'de incelemeye konu alanlarla ilgili maddelere yer verilmiştir. Daha sonra da bu standartlara uyumla ilgili KAYİK denetimi yapan denetim kuruluşlarının 2017 yılına ilişkin şeffaflık raporları incelenmiştir. Kalite kontrol sisteminin unsurları kapsamında müş-

teri kabul ve devamlılığı kısmının açıklanma düzeyi ve bağımsızlık ilkesine uyum hususunda yapılan açıklamalar; uluslararası ağa üyelik durumu ve bağımsız denetimden elde edilen gelirle ilişkilendirilerek, kalite kontrol sisteminin etkinliği açısından incelenerek KKS 1’de belirtilen açıklamalar doğrultusunda mukayeseli olarak analiz edilmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre, KAYİK denetimi yapan bağımsız denetim kuruluşlarının %60’ı uluslararası ağa üyedir. Bu durum, uluslararası düzeyde geçerli standart kural ve uygulamaların benimsenmeye çalışıldığının güçlü bir göstergesidir.

Müşteri kabulü ve devamlılığı başlığı altında yer alan, denetim şirketinin istihbarat kaynakları ve denetimden çekilme süreçleri, Türkiye’de faaliyet gösteren KAYİK denetimi yapan bağımsız denetim kuruluşlarının şeffaflık raporlarında oldukça az değinilmiştir. Bu durumun aksine, müşteri ilişkisinin devam ettirilmesine yönelik süreç şeffaflık raporlarının genelinde vurgulanmıştır.

Bağımsızlık ilkesine uyum açısından, tüm düzeylerin puan ortalaması incelendiğinde ve raporların derecelendirme sayılarına bakıldığında, uluslararası ağa üyelik durumu ve gelir durumu fark etmeksizin, bağımsızlık ilkesine ilişkin açıklamaların şeffaflık raporlarında ayrıntılı ve yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Buna karşın, bağımsızlık ilkesine uyum düzeyinin genel ortalamaların altında yer almadığı görülmektedir. Bağımsızlık ilkesi uyum düzeyi genel puanlama durumuna göre, müşteri kabul ve devamlılığı ile karşılaştırıldığında ise daha yüksek puanlamaya sahip olduğu görülmektedir.

Raporu incelenen şirketlerin tamamında bağımsızlık ilkesine uyum çerçevesinde yılda en az bir kez bağımsızlık ilkesinin ihlaline yönelik yazılı taahhüt alındığı açıklama paragrafı ile belirtilmiştir.

Sürdürülebilir bir denetim modelinin oluşturulabilmesi için uluslararası ağlara uyum sağlamak, özellikle son yıllarda yaşanan hızlı küreselleşme ile birlikte bağımsız denetim yapan şirketler için önem arz etmektedir. Bağımsız denetimden elde edilen gelirlerinin toplam gelir içindeki payı %50 ve daha fazla olan 37 adet şirketin 25 tanesi ise uluslararası ağa üye durumundadır. Bu durumda, bağımsız denetim geliri yüksek olan şirketlerin uluslararası ağlara üye olma oranlarının yüksek olduğu görülmüştür. Uluslararası standartlara bağlı olan şirketlerin ulusal uygulamalarında standartlara bağlı kalmakta ve denetimin kalitesi yükselmektedir.

KAYNAKÇA

- Bağımsız Denetim Yönetmeliği. 26 Aralık 2012 Tarihli Resmi Gazete, Sayı: 28509, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/12/20121226.htm>, Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2018
- Demir, E., Çiftçi, Y. (2016). *Denetçi bağımsızlığının etik ilkeler çerçevesinde incelenmesi: Bir denetim firması uygulaması*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 18 (31),s.88-97
- Deumes, R., Schelleman, C., Bauwhede, H.V. and Vanstraelen, A., 2012, “*Audit firm governance: do transparency reports reveal audit quality?*” Auditing: A Journal of Practice and Theory, Vol. 31 No. 4, s. 193-214
- Erdoğan S., Kutay N., “*Türkiye’de Bağımsız Denetim Şirketlerinin Karakteristiklerinin Bağımsız Denetim Gelirleri Üzerindeki Etkisi*”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 12, Sayı 27, s.105-122
- Erdoğan, S. & Solak, B. (2016). “*Türkiye’de Şeffaflık Raporları ve Bağımsız Denetim Sektörüne Yönelik Ampirik Bir Çalışma.*” Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), s.175-195.
- Kaya P. (2017), “*Türkiye’de Bağımsız Denetim Şirketlerinin Denetim Kadrolarında Yer Alan Denetçi Sayısını Etkileyen Faktörler*”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 50, Temmuz-Aralık 2017 s. 45-60
- KGK, Kalite Kontrol Standardı 1, Erişim Tarihi: 10 Haziran 2018
- KGK. (2016), Faaliyet Raporu, http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/YillikFaaliyetRaporlari/KGK_Faaliyet_Raporu_2016.pdf, Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2017
- Pott, C., Mock, T., Watrin, C., 2008, “The effect of a Transparency Report on Auditor Independence: Practitioners’ Self-Assessment”, Review of Managerial Science, Springer, Vol. 2, s. 111-127
- Sarica E. 2016, “*Bağımsız Denetimin Kalite Göstergesi Olarak Şeffaflık Raporlaması ve Denetim Kalitesiyle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*” Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- The US Treasury Advisory Committee, 2008, “Final report of the advisory committee on the auditing profession to the US department of the treasury”, available at: www.treasury.gov/about/organizational-structure/offices/Documents/final-report.pdf (accessed 25 January 2015).
- Tanç A., Gümrah A., Şeffaflık Raporları Çerçevesinde Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Sürekli Mesleki Eğitim Politikalarının Analizi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi 2016; 18 (Özel Sayı-1); s.419-438
- Yi Fu, Elizabeth Carson, Roger Simnett, 2015, “*Transparency report disclosure by Australian audit firms and opportunities for research*”, Managerial Auditing Journal, Vol. 30 Issue: 8/9, pp.870-910, <https://doi.org/10.1108/MAJ-06-2015-1201>
- Yanık S., Karataş M., 2017, “*Denetim Raporlarının Geleceği: Yeni Düzenlemeler ve Ülke Uygulamaları*”, Muhasebe ve Finansman Dergisi,s.1-26

DENETÇİ GÖRÜŞLERİNİN PAY SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Merve ACAR*
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEMİZ**

Makale Gönderim Tarihi : 14/02/2019 / Kabul Tarihi : 16/04/2019

ÖZ

Bu çalışmanın amacı olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınma şeklinde denetçi görüşüne sahip şirket pay senetlerinin bu haberin duyurulmasına vereceği tepkinin ölçülmesidir. Bu amaç doğrultusunda BIST’de işlem gören firmaların 2005-2017 dönemi için aldıkları denetçi görüşleri ve bu görüşlerin bilgi değeri incelenmiştir. Bu kapsamda tespit edilen ve analiz için gerekli verileri mevcut olan 22 olay incelenmiştir. Çalışmada olay çalışması yöntemi uygulanmış ve pay senedi getirileri, olay penceresinde hem günlük hem de kümülatif olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınan denetçi görüşüne sahip şirket pay senetlerinin bu duyuruya karşı negatif anlamlı anormal getirilerle tepki verdiklerine dair sınırlı kanıtlar elde edilmiştir. Genel olarak olumsuz ve görüş bildirmekten kaçınan denetçi görüşünün şirket pay senetleri üzerinde bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Olumsuz Denetçi Görüşü, Görüş Bildirmekten Kaçınma, Olay Çalışması, Denetim, Denetçi Görüşü

Jel Sınıflandırması: M21, M41, M42

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İşletme Fakültesi, merve-hun@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5312-7935>

** Bozok Üniversitesi İİBF, huseyintemiz1@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0735-8884>

The Effect of Auditor Opinions on Stock Return

ABSTRACT

This study investigates the valuation effect of audit opinions (adverse and disclaimer of opinion) on the Borsa Istanbul stock market. In line with this purpose, a query covering the years 2005-2017 has been carried out for companies that are traded in BIST. In this context, having sufficient data for analysis, 22 events detected and analyzed. The event study method is used in the study and the stock returns are analyzed both daily and cumulatively through the event window. According to findings, there is limited evidence that the stocks of the companies with adverse or disclaimer audit opinions are responding negatively to this announcement. In general, this announcements (adverse and disclaimer of opinion) has been assessed as having no effect on companies' shares.

Keywords: Adverse Opinion, Disclaimer Opinion, Event Study, Audit, Audit Opinion

JEL Codes: M21, M41, M42

1. GİRİŞ

Sermaye piyasalarında başta yatırımcılar olmak üzere rol alan tüm ekonomik aktörlerin karar verme süreçlerini etkileyen ve şekillendiren, bu aktörler ile şirketler arasında köprü işlevi gören en önemli araçlar kuşkusuz kamuya açıklanan finansal raporlardır. Ekonomik sistemin sağlıklı işleyebilmesi açısından bu mali tabloların tam, şeffaf, güvenilir ve zamanında açıklanması son derece önemlidir. Bu çerçevede dış denetim mekanizması mali tabloların denetimini yapar ve sonuçları kamuya açıklayarak sistemin işleyişine katkıda bulunur. Finansal tabloların mesleki bir incelemeden geçmesi hususunda tek kanıt yayımlanan denetim raporudur (Güredin, 2007). Denetim çalışmaları tamamlandıktan sonra denetçi bir denetim görüşü vermeye hazır duruma gelir ve bu görüş doğrultusunda denetim raporu hazırlanarak karar vericilere sunulur.

Bağımsız denetim raporu denetçiler ile finansal tablo kullanıcıları arasında bir iletişim köprüsü vazifesi üstlenmektedir. Bağımsız denetim raporlarının bu iletişim rolü yanında bilgi asimetrisi sorununu azaltmadaki rolü de oldukça önemlidir. Bu süreçte denetçiler ihtiyaç duydukları bilgi ve veriyi toplayarak yönetimce hazırlanan finansal tabloların doğruluğuna, tamlığına ve güvenilirliğine ilişkin kanıt ortaya koyarlar. Bu kanıt çerçevesinde ise makul bir güvence verilmesi beklenen finansal tablolara ilişkin denetçi denetim görüşünü kamuya açıklayarak, finansal tabloların güvenilirliğini arttırmanın yanında finansal tablo kullanıcılarının (özellikle küçük yatırımcı) bilgi riskini de azaltmış olurlar (Arens ve diğerleri 2012).

Denetim raporlarının finansal tablo kullanıcıların karar verme sürecindeki etkisi esasen denetim hizmetlerine olan talebin de altında yatan faktörlerden biridir. Denetim hizmetine olan talep, finansal tablo hazırlayanlar ile kullananlar arasındaki bilgi asimetrisi, çıkar çatışması, ekonomik işlemlerin karmaşıklığının azaltılması ve finansal tabloların karar verme sürecindeki etkisi hakkında bir beklenti oluşması

gibi faktörlerden etkilenmektedir (Louwers ve diğerleri 2008). Dolayısıyla finansal tablo kullanıcıları ile finansal tablo hazırlayanlar arasında iletişimi sağlayan bağımsız denetim raporlarının anlaşılabilir ve objektif olmasının yanında, kullanıcılar tarafından geçerli bir bilgi kaynağı olarak görülmesi de son derece önemlidir. Bu noktada denetim raporlarının geçerli bir bilgi kaynağı olması ekonomik aktörlerin karar verme süreçlerini etkileme gücüne sıkı sıkıya bağlıdır. Denetim raporları ve bu kapsamda denetim görüşleri, finansal tablo kullanıcılarının yatırım, borç alma/verme, pay senedi alım/satım gibi ekonomik kararları üzerinde bir değişime neden olmuyorsa bu raporların ekonomik aktörler için bir bilgi değeri olduğu söylenemez (Bessell ve diğerleri 2003).

Türkiye çerçevesinde denetim raporları ve bu kapsamda denetçi görüşleri ile bu görüşlerin finansal tablo kullanıcılarının karar verme süreci değerlendirilirken ise yeni Türk Ticaret Kanunu (TTK) ile denetim alanında yapılan değişiklikler göz önünde bulundurulmalıdır. 6102 sayılı yeni TTK sermaye şirketleri ve şirketler topluluğunun denetiminde oldukça önemli, köklü ve çağdaş yenilikler getirmiştir. Kanunla bağımsız denetim alanında getirilen yenilik ve değişikliklerin ulusal ve uluslararası piyasalarda Türkiye'nin önemini arttırması ve uluslararası finansal entegrasyona katkıda bulunması beklenmektedir. Getirilen en önemli yeniliklerden biri ise denetim görüşlerine ilişkindir. Yeni TTK hükümlerine göre görüş bildirmekten kaçınma olumsuz görüş sonuçlarını doğurmaktadır.

Yeni TTK'nın denetim alanında getirdiği yeniliklerden belki de şirketler için en önemli olanı görüş bildirmekten kaçınma ile olumsuz görüş verme denetim görüşlerinin birbirine denk duruma getirilmesidir. Bu durum, özellikle de borsada işlem gören şirketler için fiyat beklentilerinin yönünü ve yatırım kararlarını etkileyebilecektir (Chen ve diğerleri 2000). Literatür incelendiğinde, denetim raporunda denetlenen şirketin mali tablolarına ilişkin olumlu görüş verilmişse, denetim raporunun açıklandığı tarihlerde yatırımcıların önemli ve pozitif yönlü fiyat hareketleri beklentisine sahip oldukları savını destekleyen birçok çalışma mevcuttur (Abdel-Khalik ve Wu, 1996; Chen ve diğerleri, 2000; C. W. Chow ve S. J. Rice, 1982; Elliott, 1982). Şartlı, görüş bildirmekten kaçınma veya olumsuz denetim görüşü verilmişse ilgili tarihlerde de negatif yönde bir fiyat hareketi beklenebilir (Fleak ve Wilson, 1994; Frost, 1994; Lin ve diğerleri 2003; Mong ve Roebuck, 2005).

Bu çalışmanı temel araştırma problemi, Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlere olumsuz görüş veya görüş bildirmekten kaçınma şeklinde denetim raporu verilmesinin bu şirketlerin finansal performanslarında anlamlı bir etkisinin olup olmadığıdır. Yapılan literatür incelemesi kapsamında Türkiye'de denetçi görüşlerinin finansal tablo kullanıcılarının karar verme süreçleri üzerindeki etkisini, bir diğer ifadeyle denetim raporlarının bilgi değerini sorgulayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, yapılan bu çalışmanın Türkiye örnekleme için bu açığı kapatması ve yapılacak çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir.

Yapılan bu çalışmada örnekleme olarak Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler seçilmiş ve 2005-2017 yılları arasında olumsuz görüş içeren ya da görüş bildirmekten kaçınılan denetim raporlarına sahip şirketlerin finansal performansları gözlemlenmiş ve söz konusu duyurunun şirket pay senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu çerçevede şirketlerin pay senedi fiyatları 21 günlük bir olay penceresinde (denetim raporunun verildiği günün tarihi t0 olmak üzere t0'ın öncesi ve sonrasındaki 10 gün) analiz edilmiş ve bu süreçte anlamlı bir performans değişimi olup olmadığı

gözlemlenmiştir. Eğer söz konusu denetim raporlarının bir bilgi değeri varsa, ilgili görüşlerin kamuya açıklanması durumunda yatırımcıların karar verme süreçlerinin etkilenmesi ve bunun sonucunda da yatırım davranışlarında ve şirket finansal performansında anlamlı bir değişimin gözlemlenmesi beklenmektedir. Bu kapsamda çalışmanın ikinci bölümünde yeni TTK'nın denetim alanında getirdiği değişikliklere, üçüncü bölümde literatür taramasına yer verilmiş, dördüncü bölümde veri ve yöntem detaylı bir şekilde açıklanmış, beşinci bölümde ampirik bulgular raporlanmış ve nihayetinde sonuç ve öneriler ile çalışma sonlandırılmıştır.

2. YENİ TÜRK TİCARET KANUNU'NUN DENETİM RAPORUNA İLİŞKİN DÜZENLEMELERİ

6102 sayılı yeni TTK sermaye şirketleri ve şirketler topluluğunun denetiminde oldukça önemli, köklü ve çağdaş yenilikler getirmiştir. Kanunla bağımsız denetim alanında getirilen yenilik ve değişiklikler ulusal ve uluslararası piyasalarda Türkiye'nin önemini arttıracak ve uluslararası finansal entegrasyona katkıda bulunacaktır. Yeni TTK'nın denetim yaklaşımı uzman, mesleki yönden yeterli, teknik donanımlı, hukuki anlamda özenli, sorumluluğunun bilincinde olan, bağımsız bir denetçi tarafından Uluslararası Denetim Standartları (UDS)'na uygun, meslek etiğine bağlı olarak gerçekleştirilen, mesleğin gereği olan şüphelilikle yapılan ve şeffaf bir denetim olacaktır (Şanlı, 2011: 3).

Yeni TTK ve Bağımsız Denetime Getirdikleri: Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun bağımsız denetim alanına getirdikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- ✓ Yeni TTK, tüm işletmelerin muhasebe ve finansal raporlama konularında KGK (her ne kadar kanun metninde TMSK olarak ifade edilse de daha sonra bu yetki KGK'ya devredilmiştir) tarafından yayınlanan UFRS'lere uyumlu TFRS'lere uyma zorunluluğunu getirmektedir.
- ✓ Anonim şirketlerin ve şirketler topluluğunun finansal tabloları denetçi tarafından, uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu **Türkiye Denetim Standartlarına** göre denetlenecektir.
- ✓ Yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu içinde yer alan finansal bilgilerin, denetlenen finansal tablolar ile tutarlı olup olmadığı ve gerçeği yansıtmadığı da denetim kapsamı içinde yer almaktadır.
- ✓ Yapılacak olan denetim, şirketin varlığını ve geleceğini tehdit eden tehlikeleri teşhis sistemlerinin şirkette bulunup bulunmadıklarını ve gerekli önlemlerin alınıp alınmadığını da (risk denetimi) kapsayacaktır.
- ✓ Denetçinin denetiminden geçmemiş finansal tablolar ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu düzenlenmemiş olarak sayılacaktır, diğer bir ifadeyle bu finansal tablolar üzerinden kar dağıtımı yapılamayacaktır.
- ✓ Tüm sanayileşmiş ülkelerle birlikte aynı finansal raporlama standartlarını uygulamak ve aynı yorum kurallarına bağlı olmak Türk işletmelerine uluslararası ve yabancı piyasalarda rekabet gücü sağlayacak ve Türk piyasasına uluslararası nitelik kazandıracaktır.

Yeni TTK'ya göre Denetim Raporu'na İlişkin Kurallar:

- ✓ Denetçi, yapılan denetimin türü, kapsamı, niteliği ve sonuçları hakkında, gereken açıklıkta, anlaşılır, basit bir dille yazılmış ve geçmiş yıllla karşılaştırmalı olarak hazırlanmış, finansal tabloları konu alan bir rapor düzenler.
- ✓ Faaliyet raporundaki finansal bilgilerin, finansal tablolarla tutarlılığı ve gerçeğe uygunluğu gözden geçirilmelidir. Fakat faaliyet raporunun denetlenmesi söz konusu değildir.
- ✓ Denetim raporunun esas bölümünde;
 - a) Defter tutma düzeninin, finansal tabloların ve topluluk finansal tablolarının, kanun ile esas sözleşmenin finansal raporlamaya ilişkin hükümlerine uygun olup olmadığı,
 - b) Yönetim kurulunun denetçi tarafından denetim kapsamında istenen açıklamaları yapıp yapmadığı ve belgeleri verip vermediği, açıkça ifade edilir.

Denetim raporunda bulunması gerekenler ise:

- ✓ Finansal duruma dair yönetim kurulunun değerlendirmesi,
- ✓ Şirketin varlığını sürdürebilmesine ve gelecek dönem gelişimine ilişkin analiz,
- ✓ Denetim sırasındaki belgeler kullanılarak şirketin finansal durumunun irdelenmesi,
- ✓ Defter tutma düzeni ve finansal tabloların, kanun ile esas sözleşmeye uygunluğu,
- ✓ Yönetim kurulunun denetçi tarafından istenen kayıtları ve açıklamaları verip vermediği,
- ✓ Finansal tablolar ve ticari defterlerin öngörülen hesap planına uygunluğu,
- ✓ TMS'ye göre şirketin finansal durum ve performansının gerçeğe uygunluğu,
- ✓ Riskin erken teşhis ve yönetimi uyarınca değerlendirme yapıldıysa bunun sonucu.
- ✓ Ayrıca, şirketi tehdit eden riskleri ve bunları tespit etmeye yönelik sistemlerin mevcut olmaması halinde, buna ilişkin çözüm önerilerini içeren ayrı bir rapor sunulur.
- ✓ Yıllık faaliyet raporuna ilişkin verilecek denetim raporunda verilen finansal bilgilerin ve bunlara dayalı incelemelerin finansal tablolarla tutarlılığı ve gerçeğe uygunluğu değerlendirilir.

Yeni TTK Çerçevesinde Denetim Sonucu Bildirilecek Denetim Görüşü

Tüm raporlar denetçi tarafından imzalanarak yönetim kuruluna sunulur. Yeni TTK'nın getirdiği en önemli yenilik görüş bildirmekten kaçınma ve olumsuz görüş verme konularındadır. Yeni kanunda yer alan denetim görüşleri şu şekildedir:

- **Olumlu Denetim Görüşü:** Denetçi, olumlu görüş verdiği takdirde yazısında, öncelikle 398 inci madde ve Türkiye Denetim Standartları uyarınca yapılan denetimde, Türkiye Muhasebe Standartları ve diğer gereklilikler bakımından herhangi bir aykırılığa rastlanmadığını; denetim sırasında elde edilen

bilgilere göre, şirketin veya topluluğun finansal tablolarının doğru olduğunu, malvarlığı ile finansal duruma ve kârlılığa ilişkin resmin gerçeğe uygun bulunduğunu ve tabloların bunu dürüst bir şekilde yansıttığını belirtir.

- **Sınırlı Olumlu Görüş:** finansal tabloların şirketin yetkili kurullarınca düzeltilebilecek aykırılıklar içerdiği ve bu aykırılıkların tablolarda açıklanmış sonuca etkilerinin kapsamlı ve büyük olmadığı durumlarda verilir. Sınırlamanın konusu, kapsamı ve düzeltmenin nasıl yapılabileceği sınırlandırılmış olumlu görüş yazısında açıkça gösterilir. Sınırlı olumlu görüş verilen hallerde genel kurul, gerekli önlem ve düzeltmeleri karara bağlar.
- **Olumsuz Görüş:** Sınırlı olumlu görüşe yol açan hususların finansal tablolar üzerindeki etkisinin kapsamlı ve büyük olduğu durumlarda verilir.
- **Görüş Bildirmekten Kaçınma:** Şirket defterlerinde, denetlemenin yapılmasına ve sonuçlara varılmasına olanak vermeyen ölçüde belirsizliklerin bulunması veya şirket tarafından denetlenecek hususlarda önemli kısıtlamaların yapılması hâlinde denetçi, bunları ispatlayabilecek delillere sahip olmasa bile, gerekçelerini açıklayarak görüş vermekten kaçınabilir.

Yeni TTK hükümlerine göre görüş bildirmekten kaçınma olumsuz görüş sonuçlarını doğurur. Buna göre denetim görüşünün olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınma olduğu hallerde:

- ✓ Olumsuz görüş yazılan veya görüş verilmesinden kaçınılan durumlarda genel kurul, söz konusu finansal tablolara dayanarak, özellikle açıklanan kâr veya zarar ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilgili olan bir karar alamaz. (Bu hükme maddenin 6335 Sayılı Kanunla değiştirilen yeni halinde yer verilmemiştir. Denetçinin olumsuz görüş verdiği finansal raporlara ilişkin genel kurulun karar alabilmesi mümkün kılınmıştır).
- ✓ Yönetim Kurulu 4 gün içinde Genel Kurulu çağırır ve istifa eder. (6335 sayılı yasa gereği YK'nın istifa şartı kaldırılmıştır. Buna göre YK istifa etmeksizin genel kurul yeni bir YK seçecektir. Esas sözleşmede aksi öngörülmemişse, eski yönetim kurulu üyeleri yeniden seçilebilir.)
- ✓ Yeni Yönetim Kurulu 6 ay içinde olumlu görüş alacak şekilde finansal tabloları hazırlar ve denetim raporu ile birlikte Genel Kurul'a sunar.
- ✓ Anonim şirketin ve topluluğun finansal tablolarını düzenlemekle yükümlü ana şirketin yönetim kurulu, bilanço gününden itibaren altı ay içinde; finansal tabloları, yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunu, kâr dağıtımına ilişkin genel kurul kararını, denetçinin verdiği görüşü ve genel kurulun buna ilişkin kararını, Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilan ettirir ve şirketin internet sitesine koyar.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Denetim raporları ve bu raporlarda yer alan denetçi görüşleri birçok çalışmanın hala odak noktası olma-ya devam etmektedir. Ancak ne yazık ki, denetim görüşlerinin piyasada ya da ekonomik karar vericilerin karar verme süreçlerinde nasıl bir etkiye neden olduğu konusunda elde edilen sonuçlar konusunda bir tutarlılık olduğu söylenememektedir. Denetim görüşlerinin karar verme süreçlerinde önemli bir etkiye sahip olduğu savı ise pay senedi fiyatlarındaki değişimi açıklamada finansal tabloda yer alan kar tutar-

larının yetersiz olduğu iddiası ile önem kazanmaya başlamıştır (Beaver, 1981; Lev ve Ohlson, 1982). Muhasebe karlarının piyasa üzerindeki bilgilendirici ve yönlendirici yönünü ele alan muhasebe literatürü incelendiğinde karlar ile pay senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok çalışmaya rastlanılmaktadır (Ball ve Brown, 1968; Holthausen ve Verrecchia, 1990; Ryan, 1995). Ancak, pay senedi piyasasındaki değişimleri açıklamada kar rakamlarının yetersiz olduğuna ilişkin yapılan çalışmalar, kar haricindeki birtakım bilgilerin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymuştur (El-Gazzar ve diğerleri 2009; Ou, 1990). Bu açıdan bakıldığında ise denetim raporlarının ve özellikle de denetçi görüşlerinin dikkate alınması gerekliliği de açığa çıkmış ve bu alan da ele alınmaya başlanmıştır (Baskin, 1972; C. W. Chow ve S. J. Rice, 1982; Dopuch ve diğerleri 1986; Loudder ve diğerleri 1992).

Denetçi görüşlerinin piyasa üzerindeki etkisini ele alan çalışmalar temel olarak aslında denetim raporlarının bilgi değeri olup olmadığını sorgulamaktadır. Denetim raporlarının bilgi değeri ise piyasa katılımcılarının karar verme süreçlerini etkileyip etkilemediğine sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla, eğer denetim raporlarında yer alan denetçi görüşü finansal tablo kullanıcılarının ekonomik karar verme süreçlerini etkiliyor ve bir şekilde yatırım, borç alma/verme, pay senedi alım satım işlemleri vb. kararlarında anlamlı bir farka neden oluyorsa, bu raporların bilgi değerinin olduğu söylenebilir. Literatürde bu alanda yapılan çalışmalar ve elde edilen sonuçlarda ise tam bir tutarlılık olduğu henüz söylenememektedir.

Yapılan çalışmalar genellikle olumsuz denetim raporlarının pay senedi piyasası üzerindeki etkisini ölçmeye yöneliktir. Genel olarak, olumsuz denetçi görüşlerinin şirket performans göstergelerinin (özellikle kar tutarlarının) dalgalı olduğu ve süreklilik göstermediği hakkında yatırımcıya sinyal verdiği savunulmaktadır (Choi ve Jeter, 1992). Bu alanda daha önceden yapılan çalışmalar (Abdel-Khalik ve Wu, 1996; Houghton, 1983; Robertson, 1988; Shen, 1997) denetim görüşlerinin piyasa üzerinde bir etkisi olmadığını savunurken yapılan son çalışmalarda (Bessell ve diğerleri, 2003; Chen ve diğerleri, 2000; C. Chow ve S. J. Rice, 1982; DeFond ve diğerleri 1999; Duréndez Gómez-Guillamón, 2003; Fleak ve Wilson, 1994; Frost, 1994; Liu, 1997; Miller ve diğerleri 1993; Sun ve diğerleri 1997) denetim görüşleri ile pay senedi piyasası arasında anlamlı ilişki olduğuna dair bulgular göze çarpmaktadır.

Gul (1990) pay senedi fiyatları üzerinde olumlu denetim raporu ile açıklama paragrafı eklenen veya metinde değişiklik gerektiren olumlu denetim raporunun etkisini analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre açıklama paragrafı eklenen denetim raporlarının pay senedi fiyatını olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

Öte yandan Bessell ve diğerleri (2003) açıklama paragrafı eklenen ya da değişiklik gerektiren olumlu denetim raporlarının bilgi değerini Avustralya'da faaliyet gösteren banka ve finansal kuruluşlar için sorgulamışlardır. Sonuçlara göre rapora eklenen açıklama paragrafının yatırımcı için hiçbir bilgi değeri bulunmamaktadır ve pay senedi fiyatlarını etkilememektedir. Benzer şekilde C. W. Chow ve S. J. Rice (1982) ile Dodd ve diğerleri (1984), Baskin (1972), Martínez ve diğerleri (2004) denetim raporları ile piyasa tepkisi arasında anlamlı bir ilişki bulamamışken; Dopuch ve diğerleri (1986), Choi ve Jeter (1992) ve Loudder ve diğerleri (1992) açıklama paragrafı eklenen denetim raporlarının pay senedi fiyatlarında düşüşe neden olduğunu raporlamışlardır.

Dodd ve diğerleri (1984) açıklama paragrafı gerektiren denetim görüşü ile görüş vermektan kaçınma durumlarının pay senedi fiyatları üzerindeki etkisini ele almışlardır. Analizler birçok firmanın olumsuz

görüş içeren denetim raporlarının açıklanma tarihinin hemen öncesinde negatif anormal getiriler raporladığını göstermektedir. Ancak raporun açıklandığı tarihlerde anormal bir getiri gözlemlenmemiştir.

Ameen ve diğeri (1994) Amerika’da tezgah üstü piyasada işlem gören şirketler için olumsuz denetim görüşünün bilgi değerinin olup olmadığını olay çalışması yöntemi aracılığıyla sorgulamışlardır. Sonuçlara göre analiz edilen şirketlerin pay senedi fiyatlarında olumsuz denetim görüşünün açıklanmasının hemen öncesinde negatif hareketlenmeler gözlemlenmiştir, ancak olay tarihinde fiyat değişimi tespit edilmemiştir.

Chen ve diğeri (2000) Şangay Borsası’nda işlem gören şirketlerin pay senedi fiyatlarının olumlu ya da olumsuz denetim görüşleri karşısında değişip değişmediğini analiz etmişlerdir. Sonuçlara göre olumsuz denetim görüşüne sahip şirketler için olay tarihinde anormal negatif getiriler gözlemlenmiştir. Diğeri taraftan olumsuz denetim raporları ile açıklama paragrafı gerektiren olumlu denetim raporları arasında anlamlı bir fark raporlanmamıştır.

Al-Thuneibat ve diğeri (2007) Ürdün Borsası’nda işlem gören şirketlerin olumsuz denetim raporları karşısında anormal getirilere sahip olup olmadıklarını sorgulamışlardır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, olay süresince kimi şirketlerde pozitif anormal getiriler gözlemlenirken, kimi şirketlerde ise olumsuz anormal getiriler saptanmıştır. Sonuç olarak olumsuz denetim görüşlerinin pay senedi fiyatları ya da getirileri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğuna dair bir kanıt ulaşılamamıştır.

Denetim raporlarında yer alan denetçi görüşlerinin bilgi değerini sadece pay senedi piyasasındaki değişimler üzerinden ele almayı piyasayı şekillendiren yatırım, borçlanma kararları üzerinden de analiz eden bazı çalışmalar mevcuttur. Duréndez Gómez-Guillamón (2003) denetim raporlarının pay senedi yatırım şirketlerinin yatırım ve kredi kuruluşlarının borç verme kararları üzerindeki etkisini sorgulamıştır. Araştırmanın analiz sonuçlarına göre denetçi görüşleri karar vericiler için önemli bir araçtır ve yatırım ve kredi verme davranışlarını anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Benzer şekilde Firth (1979) İngiltere’de kredi verme kuruluşlarında görevli personelin işletmenin sürekliliğine ilişkin endişeleri ön plana çıkaran denetim raporlarına yönelik algı ve tepkilerini analiz etmiştir. Bamber ve Stratton (1997) ise benzer araştırma sorusunu Amerika’da faaliyet gösteren kredi verme kuruluşları için sorgulamıştır. Sonuç olarak her iki çalışmada da kredi verenlerce olumsuz denetim görüşü (Firth, 1978, 1979) ya da metinde değişiklik içeren olumlu denetim raporunun (Bamber ve Stratton, 1997) işletmeye yönelik risk algısını arttırdığı görülmüştür. Lin ve diğeri (2003) Çin’de faaliyet gösteren yatırımcı ve kredi verme kuruluşlarının olumlu ve olumsuz denetim görüşleri karşısında karar süreçlerinin etkilenip etkilenmediğini sorgulamıştır. Elde edilen sonuçlara göre olumsuz denetim görüşleri şirkete ilişkin yatırım ve borç verme kararlarını olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de ise denetim görüşlerine ilişkin literatür çok kapsamlı değildir. İMKB’de işlem gören 100 adet şirketin 2000-2005 yılları denetim raporlarında yer alan denetim görüşlerinin incelendiği bir çalışmada (Aygören ve Uyar, 2007) incelenen toplam 600 denetim raporunda 470 kez olumlu denetim görüşü, 126 kez şartlı denetim görüşü verilmiş, 4 kez de görüş bildirmekten kaçınılmıştır. 2000-2005 yılları arasında hiç olumsuz denetim görüşü verilmemiştir. 2005-2012 yılları arasında ise benzer şekilde hiç olumsuz görüş verilmemiş, 2010 yılında 4, 2011 yılında 3 ve 2012 yılında ise 3 şirket için görüş

bildirmekten kaçınma denetim görüşü verilmiştir. Denetim görüşlerinin pay senedi piyasası üzerindeki etkisine ilişkin ise Türkiye’de faaliyet gösteren şirketleri için yapılmış bir çalışma mevcut değildir. Bu açıdan bakıldığında bu çalışmanın bu alandaki boşluğu kapatabileceği ve ileriki zamanda yapılacak çalışmalara yol gösterebileceği düşünülmektedir.

4. VERİ YÖNTEM VE HİPOTEZLER

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlere olumsuz görüş veya görüş bildirmekten kaçınma şeklinde denetim raporu verilmesinin bu şirketlerin finansal performanslarında anlamlı bir etkisinin olup olmadığıdır.

4.2. Veri

Bu çalışmanın örneklemini Borsa İstanbul’da 2005-2017 zaman aralığında işlem gören ve olumsuz denetim görüşü ya da görüş vermektan kaçınma şeklinde denetim raporları kamuya açıklanan şirketler oluşturmaktadır. Bu çerçevede yapılan incelemeler sonucunda 2005-2017 zaman aralığı için olumsuz denetim görüşü ya da görüş vermektan kaçınma raporlarına sahip 25 olay¹ gözlemlenmiştir. Ancak bazı şirketlerin olay çerçevesi süresince pay senedi fiyat bilgilerinin olmaması nedeniyle söz konusu şirketler analiz dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak olumsuz ya da görüş vermektan kaçınma şeklinde denetim raporlarına sahip, denetim raporunun kamuya açıklanma tarihi açık ve olay çerçevesi süresince pay senedi fiyat bilgisi tam ve eksiksiz olan 22 örnek olay çalışma kapsamında analiz edilmiştir.

4.3. Hipotezler

Çalışmanın literatür başlığı altında tartışıldığı gibi olumsuz görüş ya da görüş bildirmektan kaçınma denetçi görüşüne sahip şirket paylarının bu habere karşı tepkileri konusunda görüş birliği yoktur. Yapılan çalışmalara göre bu haber sonucunda pay senetlerinin negatif anormal tepki verdiği, tepki vermediği hatta pozitif anormal tepkiler verdiğini ifade eden sonuçlar elde edilmiştir. Ancak söz konusu denetçi görüşünün yatırımcılar açısından firma ile ilgili risk algısının arttırmasına neden olacağı ve bu nedenle pay senedi getirilerinde düşüş yaşanması beklenebilir. Bu nedenle çalışma kapsamında olumsuz ya da görüş bildirmektan kaçınan denetçi görüşüne sahip şirket paylarının bu olayın duyurulmasına vereceği günlük tepkiyi ölçmek için oluşturulan hipotez aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

H1₀: Kamuya açıklanan şirket bilgileri kapsamında bağımsız denetim raporlarının olumsuz görüş içermesi ya da görüş bildirmektan kaçınmasının olay penceresi gün bazında şirket pay senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

H1 hipotezinin alternatifi ise aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

H1_A: Kamuya açıklanan şirket bilgileri kapsamında bağımsız denetim raporlarının olumsuz görüş içermesi ya da görüş bildirmektan kaçınmasının olay penceresi gün bazında şirket pay senedi getirileri üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

1 Söz konusu olaylar Ek 1’de raporlanmıştır.

Pay senedi getirilerinin olay penceresinde kümülatif anlamlı tepkiler verip vermediğinin sınaması amacıyla kurulan hipotez aşağıdaki gibidir:

H₂₀: Kamuya açıklanan şirket bilgileri kapsamında bağımsız denetim raporlarının olumsuz görüş içermesi ya da görüş bildirmekten kaçınılmasının olay penceresinde kümülatif olarak şirket pay senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

H2 hipotezinin alternatifi ise aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

H2A: Kamuya açıklanan şirket bilgileri kapsamında bağımsız denetim raporlarının olumsuz görüş içermesi ya da görüş bildirmekten kaçınılmasının olay penceresinde kümülatif olarak şirket pay senedi getirileri üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

4.4. Yöntem

Hipotezlerin test edilmesinde kullanılacak araştırma yöntemi olarak ise “olay çalışması” (event study) yöntemi seçilmiştir. Denetim görüşlerinin şirket finansal performansı (bu çalışmada finansal performans pay senedi fiyatı ve getiriler üzerinden ölçülecektir) üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak için ilgili görüşün kamuya açıklandığı tarih baz alınarak bu tarihin öncesi ve sonrasındaki performans farklılaşması gözlemlenmiştir. Denetim raporlarının finansal performans üzerindeki etkisini olay çalışması yöntemiyle ortaya koymaya çalışan pek çok çalışma mevcuttur (Al-Thuneibat ve diğerleri, 2007; Bessell ve diğerleri, 2003; Duréndez Gómez-Guillamón, 2003; Estes ve Reimer, 1979; Houghton, 1983; Lin ve diğerleri, 2003; Miller ve diğerleri, 1993; Mong ve Roebuck, 2005; Robertson, 1988).

Olay çalışması diğer alanların yanında muhasebe ve finans alanında firmaya özgü ya da genel ekonomik olay etkilerinin incelenmesinde kullanılmaktadır. Örneğin birleşme ve satın alma, makroekonomik verilerin duyurulması ve firmaya ait dönem sonu kâr/zarar bilgilerin ilan edilmesinin etkileri söz konusu yöntem kullanılarak incelenmektedir (Ebneith ve Theuvsen, 2007; Manickam ve Kaliyamurthy, 2009).

Olay çalışmasının geçmişi pay senedi bölünmesinin pay senedi fiyatı üzerindeki etkilerini inceleyen Dolley (1933) çalışmasına dayanmaktadır. Günümüzde de olay çalışması yöntemi yaygın olarak kullanılmaktadır. Olay çalışmasında öncelikle etkisi incelenecek olay belirlenir. Daha sonra söz konusu olaydan etkilenen ve incelenecek firmalar tespit edilir. Olayın etkisinin incelenmesi için anormal getirilerin (abnormal return) hesaplanması gerekmektedir (MacKinlay, 1997). Anormal getirilerin hesaplanmasında aşağıdaki model kullanılmıştır;

$$R_{it} = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + \varepsilon_{it} \quad (\text{Denklik 1})$$

Modelde yer alan R_{it} ve R_{mt} değişkenleri sırasıyla i firmasının ve pazar portföyünün getirisini ifade etmektedir. Pazar portföyü pay senedi getirisinin belli bir dönemde karşılaştırılma yapılabilmesi için bir endeksi, portföyü ya da sektörü ifade etmektedir. Bu çalışmada pazar portföyünü BIST Sınai Endeksi temsil etmektedir. α_i , β_i ise pazar modelinin parametreleridir. Söz konusu modelin tahmininde en düşük 1066 en yüksek 1675 günlük veri kullanılmıştır. i firmasına ait getiri ise aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmıştır;

$$R_{it} = 100 * \ln \left(\frac{P_{it}}{P_{it-1}} \right) \quad (\text{Denklik 2})$$

P_{it} i firmasının t günündeki pay senedi kapanış fiyatını ifade etmektedir. Pazar endeksinin getirisi de aynı yöntemle hesaplanmaktadır. Pazar modelinde normal getirilerin tahmin edilebilmesi için bir tahmin dönemine ihtiyaç duyulmaktadır. Tahmin döneminden elde edilen α_i, β_i değerleri yardımıyla firmanın olay dönemindeki anormal getirisi (AR_{it}) aşağıdaki denklik yardımıyla hesaplanmaktadır;

$$AR_{it} = R_{it} - (b_0 + b_1 R_{mt}) \quad (\text{Denklik 3})$$

Denklik 3 yardımıyla hesaplanan her bir AR değerinin sıfırdan farklı olup olmadığını belirlemek için t-istatistik değeri aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır;

$$t = AR_{it} / \sigma_y \quad (\text{Denklik 4})$$

σ_y Denklik 1'den elde edilen regresyon standart hatasını ifade etmektedir. Denklik 3 yardımıyla hesaplanan AR değerlerinden yola çıkarak olay penceresindeki toplam anormal getiriler ise (CAR) aşağıdaki formül yardımıyla hesaplanmaktadır;

$$CAR_{it;t+K} = \sum_K AR_{it+K} \quad (\text{Denklik 5})$$

Hesaplanan CAR değerleri olay penceresindeki toplam anormal getirileri ifade etmektedir. Her bir CAR değerinin sıfırdan farklı olup olmadığını belirlemek için kullanılacak t-istatistik formülü aşağıdaki şekildedir;

$$t = \frac{CAR_{it;t+K}}{\sqrt{K} \sigma_{Rit}} \quad (\text{Denklik 6})$$

Denklik 6'da yer alan σ_{Rit} tahmin edilen R_{it} değerlerine ait (Denklik 1) regresyon standart hatasını, K ise toplama dahil edilen gözlem sayısını belirtmektedir. Bu denklikler yardımıyla hesaplanan AR ve CAR değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde sıfırdan farklı olması incelenen olayın pay senedi fiyatı üzerinde etkisi olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

5. AMPİRİK BULGULAR

Bu çalışmada olay çalışması yöntemi ile 22 olumsuz görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma denetçi görüşü duyurusunun yapıldığı tarih ekseninde pay senedi fiyat performansı incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle olaylara ait AR değerleri Denklik 1 ve Denklik 3 yardımıyla hesaplanmıştır. Daha sonra elde edilen AR değerlerinin istatistiksel olarak sıfırdan farklı olup olmadığını test etmek amacıyla tek örneklem t testi Denklik 4 yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1’de 21 günlük olay penceresi kapsamında (t-10 dan t10 a kadar) her bir olaya ilişkin AR değerleri raporlanmıştır. Söz konusu AR değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını ifade etmek için de anlamlı değerler kalın ve italik olarak raporlanmıştır. Tabloda sunulan bulgular incelendiğinde, olay gününe (t_0) ait yalnızca iki örnekte negatif ve istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilerin olduğu, dört örnekte de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Denetçi görüşünün kamuya açıklanmasından bir gün sonra ise (t1) yine aynı iki örneğin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilere sahip olduğu dikkati çekmektedir. Ancak bu şirketlere ait devam eden süreçte herhangi bir anlamlı anormal getiri gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular kapsamında 8. ve 16. olaylar dışında denetçi görüşünün kamuya açıklanmasının pay senedi getirilerinde istatistiksel olarak anlamlı negatif bir anormal getiriye neden olmadığı görülmüştür. Beklenti, olumsuz görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma denetçi görüşü duyurusunun pay senedinde negatif ve anlamlı bir anormal getiriye neden olmasıdır. Söz konusu iki örneğin olay tarihinden önceki değerleri dikkate alındığında, her iki örneğe konu olan şirket pay senetlerinin de olay öncesi üç günde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilere sahip olduğu dikkati çekmektedir. Bu bulgudan yola çıkarak 8. ve 16. olaylara konu olan pay senetlerinin olumsuz görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma denetçi görüşü duyurusuna negatif ve anlamlı tepkiler verdiği ifade edilebilir.

Tablo 1 Olay Penceresi Bulguları

	t-10	t-9	t-8	t-7	t-6	t-5	t-4	t-3	t-2	t-1	t0	t+1	t+2	t+3	t+4	t+5	t+6	t+7	t+8	t+9	t+10
1. Olay	-0,06	0,00	0,05	0,01	0,00	0,01	-0,05	0,02	0,02	-0,10	0,11	-0,01	0,01	-0,02	-0,02	0,03	0,00	0,00	0,00	-0,02	0,08
2. Olay	-0,01	-0,01	0,00	0,01	-0,02	0,02	0,00	-0,03	0,00	-0,01	-0,04	0,09	-0,05	0,04	-0,03	0,00	-0,01	0,00	-0,04	0,00	0,05
3. Olay	0,05	-0,07	0,04	0,00	0,00	0,01	-0,03	0,00	0,00	0,03	-0,04	0,03	0,00	-0,03	0,03	0,00	-0,04	0,00	0,00	0,00	0,00
4. Olay	-0,01	-0,03	0,00	0,04	0,00	0,03	-0,09	0,08	0,00	0,00	0,00	-0,03	0,00	0,00	0,01	-0,01	-0,05	0,04	0,00	0,03	-0,03
5. Olay	0,00	-0,02	-0,06	0,03	0,01	0,03	-0,02	0,04	0,02	0,01	-0,01	-0,04	0,01	0,01	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,03	-0,01
6. Olay	0,04	-0,04	0,03	-0,02	-0,03	-0,13	0,10	0,01	0,07	-0,03	0,10	0,08	-0,02	-0,08	0,00	0,01	0,04	0,04	0,06	0,03	0,06
7. Olay	-0,04	0,06	-0,03	0,03	-0,02	-0,06	0,02	0,04	0,01	0,06	0,10	-0,03	-0,01	-0,02	-0,02	-0,05	0,04	-0,02	0,03	-0,01	-0,06
8. Olay	-0,02	0,02	0,00	-0,04	0,00	-0,01	0,00	0,10	0,10	0,09	-0,12	-0,11	0,00	0,11	0,08	-0,13	0,00	0,05	-0,03	-0,01	-0,02
9. Olay	-0,01	0,01	0,00	-0,01	-0,02	-0,01	0,01	0,01	0,02	0,03	0,04	0,01	-0,02	-0,02	-0,02	-0,04	0,05	-0,02	-0,01	-0,01	0,00
10. Olay	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,03	0,01	-0,03	0,06	-0,01	-0,02	-0,03	-0,01	-0,03	0,03	-0,02	0,02	0,00	-0,03	-0,01
11. Olay	-0,03	0,00	-0,01	0,00	0,01	-0,03	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,03	0,04	-0,03	0,00	-0,01
12. Olay	-0,01	0,04	0,00	-0,04	-0,02	0,01	-0,02	0,06	-0,02	-0,02	0,04	0,00	-0,02	0,05	0,01	0,06	0,03	0,01	-0,10	0,02	0,00
13. Olay	-0,09	0,01	0,02	0,09	0,04	-0,03	-0,03	-0,03	0,01	-0,06	-0,01	0,00	-0,05	0,03	-0,01	-0,01	-0,02	0,03	-0,03	0,00	-0,02
14. Olay	0,00	0,00	0,00	-0,03	0,02	0,00	0,03	-0,02	0,00	0,03	0,02	-0,05	0,00	-0,01	0,00	0,00	-0,02	-0,01	0,00	0,00	-0,04
15. Olay	-0,04	0,03	0,00	0,00	0,01	-0,03	0,03	-0,03	0,00	-0,01	-0,03	0,03	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,03	0,01	0,01	0,00	0,03
16. Olay	0,02	-0,02	-0,02	-0,01	0,00	-0,01	0,00	0,10	0,10	0,09	-0,08	-0,07	-0,03	0,08	0,00	-0,02	-0,06	0,04	0,01	-0,03	-0,04
17. Olay	-0,01	0,01	0,09	-0,01	-0,06	-0,05	0,07	0,01	0,00	0,01	0,03	0,06	0,01	0,04	0,04	0,02	-0,02	0,01	-0,08	-0,04	0,01
18. Olay	0,00	0,01	-0,02	-0,03	0,00	0,01	0,04	-0,06	0,05	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	-0,03	0,00	-0,01	0,00	0,04	0,00	-0,01
19. Olay	-0,02	-0,06	0,03	0,03	-0,03	0,01	-0,03	0,00	0,00	0,00	0,03	0,03	0,00	0,00	-0,07	0,03	-0,03	0,00	0,00	0,00	0,03
20. Olay	-0,04	0,01	0,00	0,04	0,00	-0,05	0,05	-0,10	0,05	0,00	-0,01	0,00	0,00	-0,04	0,00	0,06	-0,05	0,02	0,02	0,01	0,00
21. Olay	0,01	-0,01	-0,04	0,02	0,02	0,00	0,08	0,04	-0,05	0,02	0,15	0,11	-0,05	0,11	0,10	-0,04	-0,04	-0,07	0,00	0,03	-0,02
22. Olay	-0,01	-0,04	0,01	-0,01	0,01	-0,01	0,00	-0,02	-0,01	-0,01	-0,01	-0,03	0,00	0,05	-0,01	-0,01	-0,03	0,02	-0,01	-0,02	-0,02

$AR_{it} = R_{it} - (b_0 + b_1 R_{mt})$, Modelde yer alan R_{it} ve R_{mt} değişkenleri sırasıyla i firmasının ve pazar portföyünün getirisini ifade etmektedir. ($t =$

$AR_{it}/\sigma_{\hat{y}_t}$, $\sigma_{\hat{y}_t}$ Denklik 1'den elde edilen regresyon standart hatasını ifade etmektedir) İstatistiksel olarak anlamlı olan bulgular kalın ve italik olarak ifade edilmiştir.

8. ve 16. olayda incelen firmalara ait olay öncesi dönemde (t-3'den itibaren) istatistiksel olarak anlamlı pozitif anormal getiriler söz konusu iken olay günü ve takip eden birinci günde (t0 ve t+1) istatistiksel olarak anlamlı negatif anormal getiriler hesaplanmıştır. Buradan yola çıkarak firmaların yayınladığı finansal raporlara ilişkin denetçi görüş açıklama olayının pay senedi fiyatları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak aynı firmalara ait pay senetlerinin t+3 ve t+4 günlerinde pozitif yönde anormal getirilere sahip oldukları, t+5 gününde ise negatif yönlü anormal getirilere sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun nedeni denetçi görüş açıklama olayı etkisinin kısa dönemli olması (yalnızca t+1) olarak değerlendirilebilir.

Tablo 1'de raporlanan bulgulara göre 8. ve 16. olay dışındaki olaylar için H1 boş hipotez kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle olaylara konu olan şirket paylarının olumsuz görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma denetçi görüşü duyurusuna herhangi bir tepki vermediği, bu duyurunun pay senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Diğer taraftan 8. ve 16. olaylar için ise H1 alternatif hipotez kabul edilmiştir. Buna göre, olay günü ve bir sonraki günde her iki olaya konu olan pay senetleri olumsuz görüş bildirme ya da görüş bildirmekten kaçınma denetçi görüşü duyurusuna negatif yönde ve anlamlı anormal getirilerle tepki vermiştir.

Çalışmada incelenen olay penceresinde denetçi görüşü açıklama etkisinin kümülatif anormal getiriler (CAR) vasıtasıyla da ele alınmıştır. Bu noktada öncelikle her olaya ait günlük AR değerleri Denklik 5 yardımıyla kümülatif olarak hesaplanmış ve elde edilen CAR değerlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde sıfırdan farklı olup olmadığı Denklik 6 yardımıyla test edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2'de raporlanmıştır. Tablo 2'de 22 farklı olaya ait olay öncesi 10 güne (CAR t-10,t-1), olay öncesi beş güne (CAR t-5,t-1), olay öncesi üç güne (CAR t-3,t-1) ve olay öncesi bir gün ve olay gününe (CAR t-1,t₀) ait kümülatif anormal getiriler hesaplanmıştır. Aynı gözlem aralıklarında olay sonrası dönem için de CAR değerleri hesaplanmıştır. Tablo 2'de yer alan p sütunlarında her bir inceleme penceresine ait hesaplanan CAR değerlerinin istatistiksel olarak sıfırdan farklı olup olmadığına ait testin olasılık değerleri raporlanmıştır.

Tablo 2 Kümülatif Anormal Getiri Bulguları

	CAR _{t-10,t-1}	p	CAR _{t-5,t-1}	p	CAR _{t-3,t-1}	p	CAR _{t-1,t0}	p	CAR _{t0,t+1}	p	CAR _{t+1,t+3}	p	CAR _{t+1,t+5}	p	CAR _{t+1,t+10}	p
1. Olay	-0,11	-0,90	-0,10	-1,16	-0,06	-0,95	0,01	0,17	0,10	1,87	-0,02	-0,25	-0,01	-0,16	0,05	0,40
2. Olay	-0,05	-0,41	-0,03	-0,37	-0,04	-0,64	-0,05	-0,98	0,04	0,76	0,08	1,21	0,05	0,54	0,04	0,34
3. Olay	0,02	0,19	0,01	0,12	0,04	0,52	-0,01	-0,14	-0,01	-0,14	0,00	-0,01	0,03	0,31	-0,01	-0,11
4. Olay	0,01	0,07	0,01	0,12	0,08	1,17	0,00	0,06	-0,03	-0,53	-0,03	-0,44	-0,03	-0,38	-0,05	-0,39
5. Olay	0,04	0,35	0,07	0,89	0,07	1,02	0,00	-0,01	-0,05	-0,90	-0,02	-0,34	-0,04	-0,46	-0,09	-0,75
6. Olay	0,00	0,01	0,02	0,20	0,05	0,65	0,07	1,28	0,19	3,28	-0,02	-0,25	0,00	-0,05	0,23	1,80
7. Olay	0,07	0,63	0,07	0,81	0,11	1,70	0,16	3,20	0,07	1,46	-0,05	-0,88	-0,12	-1,49	-0,13	-1,18
8. Olay	0,24	2,05	0,28	3,37	0,29	4,49	-0,03	-0,51	-0,23	4,38	-0,01	-0,08	-0,05	-0,64	-0,07	-0,62
9. Olay	0,04	0,31	0,07	0,75	0,06	0,94	0,08	1,41	0,05	0,90	-0,03	-0,39	-0,08	-0,97	-0,07	-0,59
10. Olay	0,04	0,34	0,06	0,72	0,04	0,55	0,05	0,95	-0,03	-0,56	-0,06	-0,86	-0,06	-0,63	-0,10	-0,82
11. Olay	-0,07	-0,56	-0,03	-0,42	0,00	-0,08	-0,01	-0,13	-0,01	-0,13	-0,02	-0,29	-0,02	-0,24	-0,05	-0,41
12. Olay	-0,01	-0,05	0,02	0,25	0,03	0,40	0,02	0,37	0,04	0,69	0,02	0,30	0,09	1,07	0,05	0,39
13. Olay	-0,09	-0,70	-0,15	-1,67	-0,08	-1,23	-0,07	-1,23	-0,01	-0,17	-0,03	-0,43	-0,05	-0,58	-0,09	-0,74
14. Olay	0,02	0,13	0,03	0,38	0,01	0,12	0,05	0,93	-0,03	-0,55	-0,06	-0,83	-0,06	-0,62	-0,13	-1,01
15. Olay	-0,03	-0,27	-0,03	-0,39	-0,04	-0,54	-0,04	-0,72	-0,01	-0,11	0,02	0,27	0,02	0,20	0,03	0,21
16. Olay	0,25	2,14	0,28	3,44	0,29	4,56	0,01	0,21	-0,15	-2,88	-0,02	-0,34	-0,04	-0,53	-0,11	-0,98
17. Olay	0,07	0,54	0,04	0,49	0,02	0,27	0,04	0,74	0,10	1,75	0,11	1,64	0,17	1,99	0,06	0,49
18. Olay	-0,02	-0,13	0,03	0,29	-0,02	-0,26	0,03	0,52	0,02	0,44	0,00	-0,01	-0,03	-0,28	0,00	-0,02
19. Olay	-0,07	-0,59	-0,02	-0,27	0,00	-0,03	0,02	0,44	0,05	1,00	0,03	0,44	-0,01	-0,11	-0,01	-0,11
20. Olay	-0,03	-0,27	-0,05	-0,63	-0,05	-0,76	-0,01	-0,15	-0,01	-0,29	-0,04	-0,70	0,01	0,15	0,01	0,08
21. Olay	0,08	0,68	0,10	1,10	0,01	0,16	0,16	2,93	0,26	4,66	0,18	2,60	0,24	2,75	0,14	1,13
22. Olay	-0,08	-0,66	-0,04	-0,45	-0,03	-0,49	-0,02	-0,34	-0,04	-0,78	0,01	0,20	-0,01	-0,07	-0,07	-0,62

$$CAR_{it:t+K} = \sum_K AR_{it+K} \quad t = \frac{CAR_{it:t+K}}{\sqrt{K} \sigma_{R_{it}}}$$

İfadeye yer alan yer alan $\sigma_{R_{it}}$ tahmin edilen R_{it} değerlerine ait (Denklik 1) regresyon standart hatasını, K ise toplama dahil edilen gözlem sayısını belirtmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olan bulgular kalın ve italik olarak ifade edilmiştir.

Tablo 2’de raporlanan değerler inceleme döneminde firmalara ait AR değerlerinin sunulduğu Tablo 1’de yer alan bulgularla benzerlik göstermektedir. Tablo 2’de yer alan bulgular incelendiğinde olay günü ve bir sonraki gün için (CAR t_0, t_0+1) beş olaya konu olan pay senetlerinde istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilerin oluştuğu görülmektedir. Ancak bu anormal getirilerin yalnızca iki tanesi (8. ve 16. olay) negatif yönlü olup, diğer üç tanesi (1. 6. ve 21. olay) pozitif yönlüdür. Olay öncesi ve olay dönemi bulguları incelendiğinde ise iki olaya (7. ve 21. olay) konu olan pay senetlerinde istatistiksel olarak anlamlı anormal getirilerin oluştuğu görülmektedir. Ancak bu anormal getirilerin de pozitif yönlü olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de raporlanan bulgularda 8. ve 16. olaylara ilişkin tespit edilen olay öncesi üç güne ait pozitif anormal getirilerin olay öncesi üç güne ait (CAR $t-3, t-1$) kümülatif anormal getirilerde de oluştuğu görülmektedir. Ancak olaydan bir gün öncesi ve olay penceresinde (CAR $t-1, t_0$) ise bu olaylara ilişkin istatistiksel olarak bir anormal getiri söz konusu değildir. Bu durum olay günü öncesi pozitif anormal getirilerle olay günü gerçekleşen negatif anormal getirilerin birbirini ortadan kaldırmasından kaynaklanmıştır.

Diğer olaylarda tespit edilen anormal getiriler dikkate alındığında olay öncesi ve olay sonrası pencerede herhangi bir trendi izleyen anormal getirilerin oluşmadığı ifade edilebilir. Bu noktadan hareketle 8. ve 16. olaylar dışındaki olaylara konu olan pay senetleri için H2 boş hipotezi kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle olaylara konu olan şirket paylarının kamuya açıklanan şirket bilgileri kapsamında bağımsız denetim raporlarının olumsuz görüş içermesi ya da görüş bildirmekten kaçınılmasının olay penceresinde kümülatif olarak şirket pay senedi getirileri üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Diğer taraftan 8. ve 16. olaylara konu olan şirket pay senetleri için olay günü ve bir sonraki güne ait pencereden elde edilen bulgular kapsamında H2 boş hipotez reddedilmiş, alternatif hipotez kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle olaylara konu olan şirket paylarının kamuya açıklanan şirket bilgileri kapsamında bağımsız denetim raporlarının olumsuz görüş içermesi ya da görüş bildirmekten kaçınılmasının olay penceresinde kümülatif olarak şirket pay senedi getirileri üzerinde negatif yönde anlamlı bir etkisi vardır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Denetçi görüşleri ile şekillenen denetim raporu bağımsız denetim sürecinin en önemli çıktısıdır ve denetçilerle finansal tablo kullanıcıları arasında iletişimi sağlayan tek iletişim aracıdır. Ancak denetim raporlarının ekonomik karar vericilerin karar verme süreçlerini nasıl etkilediği, bilgi değeri olup olmadığı konusunda yapılan sonuçlar birbirleriyle tutarlı sonuçlar vermemiştir. Dolayısıyla bu alanın hala araştırılmaya ve geliştirilmeye açık olduğu söylenebilir. Bu çalışma kapsamında Borsa İstanbul’da işlem gören şirketler seçilmiş ve 2005-2017 yılları arasında olumsuz görüş içeren ya da görüş bildirmekten kaçınılan denetim raporlarına sahip şirketlerin finansal performansları gözlemlenmiş ve denetçi görüşünün finansal performans üzerindeki etkisi incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle denetçi görüşlerinin yatırımcıların karar verme süreçleri üzerindeki etkisi ve bilgi değeri olup olmadığı sorgulanmıştır.

Çalışmada olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınan denetçi görüşü duyurusunun şirket pay senedi getirisi üzerindeki etkisi olay çalışması yöntemi kullanılarak 22 olay dahilinde incelenmiştir. Söz konusu inceleme olay penceresi olarak belirlenen 21 gün için hem gün bazında, hem de kümülatif olarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulguların olay penceresindeki ayrı günlere ait anormal getirilerine ve

kümülatif anormal getirilerine göre değerlendirildiğinde benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. İncelenen 22 olayın yalnızca ikisinde (8. ve 16. olay) çalışma kapsamında ifade edilen beklentiyi destekleyen bulgular elde edilmiştir. Söz konusu iki olayda da olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınan denetçi görüşüne sahip şirket pay senetlerinin olay günü ve bir gün sonrasında hem gün bazında hem de kümülatif anlamlı negatif anormal getirilere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu olayların olay öncesi üç gününde de pozitif yönlü anormal getirilerin tespit edilmiş olması sonucunda, olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınan denetçi görüşünün şirket pay senedi getirilerinde negatif yönlü anlamlı getirilere neden olduğu değerlendirilmiştir. Ancak incelenen diğer 20 olay için benzer yorumların yapılmasına olanak tanıyan bulgular elde edilmemiştir. Bu nedenle çalışma sonuçları özet olarak olumsuz ya da görüş bildirmekten kaçınan denetçi görüşünün pay senedi getirisi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, anlamlı etkiler konusunda sınırlı bulgular elde edildiği şeklinde değerlendirilebilir.

Yeni TTK çerçevesinde görüş bildirmekten kaçınma denetim görüşünün olumsuz görüşle aynı ağır sonuçları doğurması şirketlerin finansal tabloları daha yüksek bir titizlikle hazırlanmalarını sağlayabilecektir. Ancak yeni kanuna uyum süreci sıkıntılı da olabilecek, görüş bildirmekten kaçınma ya da olumsuz görüşe maruz kalan işletmelerin faaliyet süreçleri ve/veya pay senedi performansları bu durumdan negatif etkilenebilecektir. Bu bağlamda denetim raporunda yer alan görüşlerin pay senedi getirileri ve performans göstergeleri üzerindeki olası etkilerinin önümüzdeki günlerde çalışılması önemli bazı bulgulara erişmeyi mümkün kılacaktır.

Çalışmanın sonuçları değerlendirilirken çalışmanın kısıtları da göz önünde bulundurulmalıdır. Öncelikle bu çalışmanın belki de en önemli kısıtı örneklem sayısının azlığıdır. Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerin denetim raporları incelendiğinde neredeyse hepsinin olumlu denetim raporu ya da açıklama paragrafı eklenen veya metinde değişiklik gerektiren olumlu denetim raporuna sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla olumsuz rapor ya da görüş bildirmekten kaçınma durumları yok denecek kadar azdır. Ancak bu durumun ne kadar güvenilir olduğu ve gerçeği yansıttığı da çalışılması gereken bir diğer araştırma alanıdır.

KAYNAKÇA

- Abdel-Khalik, A., & Wu, A. (1996). The association between stock prices and accounting disclosure in the emerging Chinese capital market. Retrieved from
- Al-Thuneibat, A. A., Khamees, B. A., & Al-Fayoumi, N. A. (2007). The effect of qualified auditors' opinions on share prices: evidence from Jordan. *Managerial Auditing Journal*, 23(1), 84-101.
- Ameen, E. C., Chan, K., & Guffey, D. M. (1994). Information content of qualified audit opinions for over-the-counter firms. *Journal of Business Finance & Accounting*, 21(7), 997-1011.
- Arens, A. A., Elder, R. J., & Mark, B. (2012). *Auditing and assurance services: an integrated approach*: Boston: Prentice Hall.
- Aygören, H., & Uyar, S. (2007). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) Denetim Görüşlerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi. *İMKB Dergisi*, 9(36), 33-51.
- Ball, R., & Brown, P. (1968). An empirical evaluation of accounting income numbers. *Journal of Accounting Research*, 6(2), 159-178.
- Bamber, E. M., & Stratton, R. A. (1997). The information content of the uncertainty-modified audit report: Evidence from bank loan officers. *Accounting Horizons*, 11(2), 1.
- Baskin, E. F. (1972). The communicative effectiveness of consistency exceptions. *The Accounting Review*, 47(1), 38-51.
- Beaver, W. H. (1981). Market Efficiency. *The Accounting Review*, 56(1), 23-37. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/246460>
- Bessell, M., Anandarajan, A., & Umar, A. (2003). Information content, audit reports and goingconcern: an Australian study. *Accounting & Finance*, 43(3), 261-282.
- Chen, C. J., Su, X., & Zhao, R. (2000). An emerging market's reaction to initial modified audit opinions: Evidence from the Shanghai Stock Exchange. *Contemporary Accounting Research*, 17(3), 429-455.
- Choi, S. K., & Jeter, D. C. (1992). The effects of qualified audit opinions on earnings response coefficients. *Journal of Accounting and Economics*, 15(2-3), 229-247.
- Chow, C., & Rice, S. J. (1982). Qualified audit opinions and share prices-An investigation. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 1(2), 35-53.
- Chow, C. W., & Rice, S. J. (1982). Qualified audit opinions and auditor switching. *Accounting Review*, 57(2), 326-335.
- DeFond, M. L., Wong, T.-J., & Li, S. (1999). The impact of improved auditor independence on audit market concentration in China. *Journal of Accounting and Economics*, 28(3), 269-305.
- Dodd, P., Dopuch, N., Holthausen, R., & Leftwich, R. (1984). Qualified audit opinions and stock prices: Information content, announcement dates, and concurrent disclosures. *Journal of Accounting and Economics*, 6(1), 3-38.
- Dolley, J. C. (1933). Characteristics and procedure of common stock split-ups. *Harvard Business Review*, 11(3), 316-326.
- Dopuch, N., Holthausen, R. W., & Leftwich, R. W. (1986). Abnormal stock returns associated with media disclosures of 'subject to'qualified audit opinions. *Journal of Accounting and Economics*, 8(2), 93-117.
- Duréndez Gómez-Guillamón, A. (2003). The usefulness of the audit report in investment and financing decisions. *Managerial Auditing Journal*, 18(6/7), 549-559.

- Ebnet, O., & Theuvsen, L. (2007). Large mergers and acquisitions of European brewing groups—event study evidence on value creation. *Agribusiness*, 23(3), 377-406.
- El-Gazzar, S. M., Finn, P. M., & Tang, C. (2009). The value relevance of earnings and nonearnings information in regulated and deregulated markets: the case of the airline industry. *International advances in economic research*, 15(1), 88-101.
- Elliott, J. A. (1982). “ Subject to” Audit Opinions and Abnormal Security Returns-Outcomes and Ambiguities. *Journal of accounting research*, 617-638.
- Estes, R., & Reimer, M. (1979). An experimental study of the differential effect of standard and qualified auditors ‘opinions on investors’ price decisions. *Accounting and Business Research*, 9(34), 157-162.
- Firth, M. (1978). Qualified audit reports: their impact on investment decisions. *Accounting Review*, 642-650.
- Firth, M. (1979). The impact of size, stock market listing, and auditors on voluntary disclosure in corporate annual reports. *Accounting and Business Research*, 9(36), 273-280.
- Fleak, S. K., & Wilson, E. R. (1994). The incremental information content of the going-concern audit opinion. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 9(1), 149-166.
- Frost, C. A. (1994). Uncertainty-modified audit reports and future earnings. *Auditing*, 13(1), 22-35.
- Gul, F. A. (1990). Qualified audit reports, field dependence cognitive style, and their effects on decision making. *Accounting & Finance*, 30(2), 15-27.
- Güredin, E. (2007). *Denetim ve Güvence Hizmetleri*. Arıkan Yayınları, İstanbul, 14.
- Holthausen, R. W., & Verrecchia, R. E. (1990). The effect of informedness and consensus on price and volume behavior. *Accounting Review*, 65(1), 191-208.
- Houghton, K. A. (1983). Audit reports: Their Impact on the loan decision process and outcome: An experiment. *Accounting and Business Research*, 14(53), 15-20.
- Lev, B., & Ohlson, J. A. (1982). Market-based empirical research in accounting: A review, interpretation, and extension. *Journal of Accounting Research*, 20, 249-322.
- Lin, Z. J., Tang, Q., & Xiao, J. (2003). An experimental study of users’ responses to qualified audit reports in China. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 12(1), 1-22.
- Liu, C. (1997). *Legal liability, human capital investment, and audit quality*. Unpublished doctor dissertation. University of National Taiwan University, Taiwan.
- Loudder, M. L., Khurana, I. K., Sawyers, R. B., Cordery, C., Johnson, C., Lowe, J., ve diğerleri. (1992). The information content of audit qualifications. *Auditing*, 11(1), 69.
- Louwers, T. J., Ramsay, R. J., Sinason, D. H., Strawser, J. R., & Thibodeau, J. C. (2008). *Auditing & assurance services*.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of economic literature*, 35(1), 13-39.
- Manickam, J., & Kaliyamurthy, M. (2009). Stock Market Reaction to Quarterly Earnings Announcement-a Study on Indian Information Technology Industry. *Banking and Finance Letters*, 1(4), 175.
- Martínez, M. C. P., Martínez, A. V., & Benau, M. A. G. (2004). Reactions of the Spanish capital market to qualified audit reports. *European Accounting Review*, 13(4), 689-711.
- Miller, J. R., Reed, S. A., & Strawser, R. H. (1993). Bank loan officers’ perceptions of the new audit report. *Accounting Horizons*, 7(1), 39-52.

Mong, S., & Roebuck, P. (2005). Effect of audit report disclosure on auditor litigation risk. *Accounting & Finance*, 45(1), 145-169.

Ou, J. A. (1990). The information content of nonearnings accounting numbers as earnings predictors. *Journal of Accounting Research*, 28(1), 144-163.

Robertson, J. C. (1988). Analysts' Reactions To Auditors' Messages In Qualified Repo. *Accounting Horizons*, 2(2), 82-89.

Ryan, S. G. (1995). A model of accrual measurement with implications for the evolution of the book-to-market ratio. *Journal of Accounting Research*, 33(1), 95-112.

Shen, Y. F. (1997). Disclosure of accounting information and semi-strong efficiency: An empirical analysis of the Chinese market. *Accounting Research [in Chinese]*, 1, 14-17.

Sun, Z., Zhang, W., & Zhou, Q. (1997). Relationship between market efficiency and accounting information. *Accounting Research (Chinese)*, 3, 2-12.

EK 1 - Olumsuz ya da Görüş Bildirmekten Kaçınma Denetçi Görüşü Firma Listesi

KODU	ŞİRKET ADI	TARİH
1	EGLYO EGELİ & CO GİRİŞİM SERMAYESİ YATIRIM ORTAKLIĞI A.Ş.	8.03.2017
2	HITIT HİTİT HOLDİNG A.Ş.	17.06.2015
3	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	26.08.2013
4	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	19.08.2013
5	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	12.08.2013
6	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	12.04.2013
7	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	10.10.2012
8	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	10.10.2012
9	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	13.04.2012
10	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	16.03.2012
11	GEDIZ GİMSAN GEDİZ İPLİK VE MENSUCAT SANAYİİ A.Ş.	19.01.2012
12	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	26.08.2011
13	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	26.08.2011
14	GEDIZ GİMSAN GEDİZ İPLİK VE MENSUCAT SANAYİİ A.Ş.	25.08.2011
15	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	8.04.2011
16	GEDIZ GİMSAN GEDİZ İPLİK VE MENSUCAT SANAYİİ A.Ş.	8.04.2011
17	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	8.04.2011
18	DARDL DARDANEL ÖNENTAŞ GIDA SANAYİ A.Ş.	27.08.2010
19	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	27.08.2010
20	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	27.08.2010
21	GEDIZ GİMSAN GEDİZ İPLİK VE MENSUCAT SANAYİİ A.Ş.	27.08.2010
22	CBSBO ÇBS BOYA KİMYA SANAYİİ VE TİCARETİ A.Ş.	9.04.2010
23	PRTAS ÇBS PRİNTAŞ OTO BOYA VE GEREÇLERİ SANAYİİ A.Ş.	9.04.2010
24	GEDIZ GİMSAN GEDİZ İPLİK VE MENSUCAT SANAYİİ A.Ş.	9.04.2010
25	DARDL DARDANEL ÖNENTAŞ GIDA SANAYİ A.Ş.	7.04.2010

YÖNETİM KURULLARININ YAPISI AÇISINDAN TÜRKİYE'DEKİ FAKTORİNG ŞİRKETLERİNİN KARLILIK/ÖZKAYNAK İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Mete TEPEGÖZ*

Öğr. Gör. Tolga ALA**

Makale Gönderim Tarihi : 26/04/2019 / Kabul Tarihi : 18/06/2019

ÖZ

Mali sisteme kaynak sağlayan banka dışı finansal kuruluşların sayısı ve çalışma büyüklüğü ticaretin gelişmesi ve ekonomik yaşamda meydana gelen önemli değişikliklere bağlı olarak artmıştır. Faktoring şirketleri de mali sistem içinde önemli paya sahiptir.

Çalışmada, Türkiye'deki faktoring şirketlerinin etkin ve verimli şekilde faaliyetlerini yürütmeleri için gerekli kurumsal yönetim uygulamaları yönetim kurulları ve yönetim kurullarının yapısının kar/öz kaynak ilişkisine etkisi açısından değerlendirilmiştir. Bunun için, Türkiye'de faaliyet gösteren tüm faktoring şirketleri incelenmiştir. Yönetim kurullarının yapısı ve öz kaynak karlılıkları analiz edilmiştir. Kurumsal yönetim ilkeleri ile yönetilen şirketlerin karlılığı daha yüksektir. Aynı zamanda, bağımsız yönetim kurulu üyesi bulduran şirketlerin karlılığı yüksektir. Sonuç olarak, sayısal olarak daha fazla ve alanlarındaki yetkinlikleri yüksek profesyoneller tarafından çalışan şirketlerinin öz kaynak karlılık oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmada, kurumsal yönetim uygulamalarının yönetim kurullarına yönelik değerlendirilmesi faktoring şirketleri açısından incelenmiş olmakla birlikte ticari işletmeler için de yol gösterici olması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, Faktoring, Yönetim Kurulu, Öz Sermaye Karlılığı

JEL Sınıflandırması: M41,

* İstanbul Ticaret Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7636-7699> mete.tepegoz@gmail.com

** Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü,
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5879-9201> tala@erzincan.edu.tr

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN RETURN ON EQUITY RATIO OF TURKISH FACTORING COMPANIES AND BOARD OF DIRECTORS STRUCTURE**ABSTRACT**

Volume and number of non-banking financial institutions that provides financial resource to financial system increases as commerce upsurges and economic life changes. Factoring companies have an important share in financial system.

The relationship between return on equity ratio and board of directors structure of Turkish factoring companies have been investigated in terms of efficiency and effectiveness of the operations in the light of corporate governance principles. In this study, factoring companies operating in Turkey were examined. The structure of the board of directors and return on equity were analyzed. The profitability of companies managed with corporate governance principles is higher. At the same time, companies with independent board members have high profitability. Consequently, it is seen that companies that work more quantitatively and have high competence in their fields have higher return on equity. It is also aimed that the study on board of directors assessment as a corporate governance mechanism to be a role model for commercial firms.

Keywords: Corporate Governance, Factoring, Board of Directors, Return On Equity

JEL Classification: M41,

1. GİRİŞ

“Kurumsal Yönetim” kavramı son yıllarda dünyada ve ülkemizde üzerinde en çok çalışılan konulardan bir tanesidir. “Kurumsal Yönetim” işletmelerin hissedarlarına ve diğer menfaat sahiplerine en yüksek faydayı sağlayacak biçimde yönetilmesi amacına hizmet eder.

Uluslararası yazında; kurumsal yönetimle ilgili düzenlemeler adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk olmak üzere dört temel ilkeye dayanmaktadır.

Yönetim kurulları kurumsal yönetimin oluşmasını sağlayan ana yapılardır. Kurum ve kuruluşların sağlıklı ve etkin işlemesine en önemli katkı yönetim kurulları tarafından yapılır. Etkin iç kontrol yapısı kurulması, öz denetim çalışmaları yapılması ve kurumsal yönetim kavramları ne kadar çok içselleştirirse kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin etkinlik ve sürdürülebilirliği de o ölçüde başarılı olacaktır.

Türkiye’de faaliyet gösteren faktoring kuruluşları 6361 sayılı kanunda “Finansal Kuruluş” olarak tanımlanmıştır. Finansal kuruluşlar, ilgili oldukları alanlarda, farklı kaynak aktarma yöntemleri ile ekonomik yapıyı genişletici veya daraltıcı politikalar uygulamak suretiyle dengeli ve sürdürülebilir sistem oluşturulması konusuna doğrudan katkı sağlayan işletmelerdir.

Factoring; işletmelerin yurtiçi ve yurtdışı her türlü mal ve hizmet satışından kaynaklanan, belgeye dayalı olan vadeli alacaklarının vadesinden önce tahsil edilmesine imkân sağlayan bir finansman yöntemidir. Factoring yoluyla kaynak sağlanması, işletmelerin alacaklarının erken tahsil edilmesine ve nakit akışının sağlıklı işlemesine yardımcı olur.

Çalışmada, kurumsal yönetim; factoring şirketlerinin aile şirketi veya banka iştiraki olup olmamaları kapsamında yönetim kurullarının yapısının kar/öz kaynak ilişkisine etkisi açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de faaliyet gösteren factoring şirketlerinin 2017 yılı faaliyet raporları ve bağımsız denetim raporları incelenmiştir.

2. KURUMSAL YÖNETİM KAVRAMI

Bütünleşmiş dünya ekonomik sistemi içerisinde herhangi bir işletmede yaşanan bir sorun, yaşadığı ülkenin mali yapısı kadar diğer ülkelerin mali yapılarına da zarar verebilmektedir. Bu nedenle dünyada tüm kurum ve kuruluşlarda sağlıklı kurumsal yapı oluşturulması çalışmaları artarak devam etmektedir.

İşletmenin sürekliliği iktisadi yaşamın gerekliliğidir. İşletmeden fayda sağlayan yatırımcılar, çalışanlar, borç verenler, müşteriler, kamu idaresi olarak menfaat sağlayan taraflar için sağlıklı işletme yapılarının oluşturulması ihtiyacı özellikle çok ortaklı işletmelerin kurumsal yönetim ilkeleri ile yönetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

“Kurumsal Yönetim” Türk Ticaret Kanununda “Kurumsal Yönetim İlkeleri” başlığı altında “(1) Halka açık anonim şirketlerde kurumsal yönetim ilkeleri, yönetim kurulunun buna ilişkin açıklamasının esasları ve şirketlerin bu yönden derecelendirme kural ve sonuçları Sermaye Piyasası Kurulu tarafından belirlenir. (2) Sermaye Piyasası Kurulunun uygun görüşü alınmak şartıyla, diğer kamu kurum ve kuruluşları, sadece kendi alanları için geçerli olabilecek kurumsal yönetim ilkeleriyle ilgili, ayrıntıya ilişkin sınırlı düzenlemeler yapabilirler” şeklinde düzenlenmiştir (13.1.2011 Tarih, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu).

Bu kapsamda, Sermaye Piyasası Kurulu kurumsal yönetimi pay sahipleri, kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu açısından tanımlamış ve açıklamıştır (28871 sayı, 3 Ocak 2014 Tarihli Resmi Gazete, Sermaye Piyasası Kurulu II-17,1 Tebliğ).

Genel kabul gören tüm uluslararası kurumsal yönetim yaklaşımlarında, eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk kavramları olmazsa olmaz kavramlardır. (28871 sayı, 3 Ocak 2014 Tarihli Resmi Gazete, Sermaye Piyasası Kurulu II-17,1 Tebliğ).

Şeffaflık ilkesi, yöneticileri faaliyetleri yürütürken hesap verebilecekleri konusunda uyarmakta ve işletmeden fayda sağlayan diğer menfaat sahiplerinin bilmesi gereken tüm bilgilere sahip olmalarına olanak sağlamaktadır. Eşitlik, şirket yönetiminin tüm faaliyetlerinde, pay ve menfaat sahiplerine eşit davranmasını ve olası çıkar çatışmalarının önüne geçilmesini ifade eder. Şeffaflık, ticari sır niteliğindeki ve henüz kamuya açıklanmamış bilgiler hariç olmak üzere, şirket ile ilgili finansal ve finansal olmayan bilgilerin zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde kamuya duyurulması yaklaşımıdır. Hesap verebilirlik, yönetim kurulu üyelerinin esas itibarıyla anonim şirket tüzel kişiliğine ve dolayısıyla pay sahiplerine karşı olan hesap verme zorunluluğunu,

sorumluluk ise, şirket yönetiminin anonim şirket adına yaptığı tüm faaliyetlerin mevzuata, esas sözleşmeye ve şirket içi düzenlemelere uygunluğunu ve bunun denetlenmesini ifade eder (28871 sayı, 3 Ocak 2014 Tarihli Resmi Gazete, Sermaye Piyasası Kurulu II-17,1 Tebliğ).

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri arasında 14 Aralık 1960 tarihinde, imzalanan sözleşmede özetle; üye ülkelerde mali istikrarın korunması, sürdürülebilir iktisadi büyüme ve istihdam, yaşam standardının yükseltilmesi konularını, dünya ekonomisinde büyümeyi destekleyeceği belirtilmektedir. Bunun gerçekleşmesini sağlayacak en önemli unsurlar özel işletmelerdir. Özel işletmelerin de sermayelerinin doğru ve verimli yönetilmesi ihtiyacı kaçınılmazdır. Bu kapsamda, OECD Bakanlar Kurulu, 1998’de OECD’den bir dizi standart ve yol gösterici ilke geliştirmesini talep etmiştir. Kurumsal Yönetim İlkeleri bu talebe cevap vermektedir (OECD, 1960, 2).

Kurumsal Yönetim, bir şirketin üst düzey yöneticileri, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer paydaşları arasındaki ilişki setidir (OECD, Principle Of Corporate Governance).

İyi kurumsal yönetimin tek bir modeli yoktur. Öte yandan, iyi kurumsal yönetimi meydana getiren birtakım ortak unsurlar bulunmaktadır. İlkeler, bu ortak unsurların üzerine kurulmuştur ve mevcut farklı modelleri bünyesinde barındıracak şekilde tasarlanmıştır (OECD.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf).

İlkeler altı farklı bölüm şeklinde sunulmaktadır: I) Etkin kurumsal yönetim çerçevesinin temelini sağlanması; II) Pay sahiplerinin hakları ve adil muamele görmeleri ile temel ortaklık işlevleri; III) Kurumsal yatırımcılar, pay senedi piyasaları ve diğer araçlar; IV) Menfaat sahiplerinin rolü; V) Kamuyu aydınlatma ve şeffaflık, ve VI) Yönetim kurulunun sorumlulukları (OECD.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf).

Kurumsal yönetimin başkaca tanımları da yapılmıştır:

İşletmenin stratejik yönetimi ve yönlendirmesi ile görevli ve sorumlu üst yönetimin bu görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirirken, işletme üzerinde kendilerini belirli nedenlerle hak sahibi gören pay sahipleri, çalışanları, tedarikçileri, müşteri ve diğer toplumsal kurumlarla olan ilişkilerini kapsamaktadır (Ülgen, Mirze, 2013:461).

Kurumsal yönetim, işletmelerin amaçlarına uygun yönetilmelerini ve bu uygunluğun sağlanması amacıyla kontrol edilmelerini sağlayan sistemin tümüdür (Aysan, 2007, 82).

Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB) tarafından yayınlanan Uluslararası Denetim Standartları (UDS) işletmelerin nasıl yönetilmesi konusuna vurgu yapmaktadır. Amaç, hesap verebilir, sorumlu, şeffaf, adil yönetilen işletmeler oluşturmaktır. Bu işletmelerin sağlıklı yönetilmesinden başta yönetim kurulu olmak üzere tüm örgüt sorumludur. Kurumsal yönetim, işletmede yürütülen faaliyetlerde paydaşların haklarının korunması bakımından yönetimin sorumluluklarının genel hatlarını belirler.

Dünyanın ilk Kurumsal Yönetim Kanunu olarak bilinen yasal düzenleme 23 Ocak 2002 ABD’deki Sarbaney-Oxley kanunudur. Yasalaştıktan altı ay sonra yürürlüğe giren kanun, şirket yönetim kurulları ile yöneticilerin yetki ve sorumluluklarını artırmış, şirketlerle ilgili çıkar gruplarını yeniden tanımlamış ve

oluşturulan katma değerın çıkar grupları arasında dengeli dağılımı sorumluluğunu yönetim kuruluna yükleyen önemli değışiklikleri taşımaktadır. (Aysan, 2007, 78).

Kurumsal yönetim kavramı ile iç kontrol yapısı uygulamaları özellikle uluslararası finansal kuruluşların Türkiye’de yatırım yapmalarından sonra daha bilinir hale gelmiştir. Yabancı sermaye yatırımları ve işletmelerin hisselerini halka arz etmeleri kapsamında yapılan çalışmalar kurumsal yönetim uygulamalarının artmasını sağlamıştır.

Kurumsal yönetimin uygulaması işletmelere ve mali yapılarına önemli yararlar sağlamaktadır. Doğru uygulanan kurumsal yönetim; işletmelerin rekabet gücünü artırır, düşük maliyetli yabancı kaynak sağlanmalarına imkân verir ve sermaye piyasalarından yararlanmalarını sağlar. Etkin yönetim uygulamaları, yüksek ve sürdürülebilir kârlılık ile işletme değerinin artmasını sağlar. Ülke iktisadi yapısı için etkin kurumsal yönetim anlayışı, yabancı sermaye yatırımlarını artıran bir unsurdur. Böylece, kaynaklar etkin ve verimli şekilde kullanılabilir.

Kurumsal yönetim çalışmaları, her türlü hatalı veya hileli uygulamaya karşı, yapılması gereken en alt düzeydeki standartları düzenlemektedir. Kurumsal yönetim uygulamaları işletmelerin yönetim yapılarında önemli değışiklikler meydana getirmektedir. Bu değışikliklerin etkili olduğu alanların başında iç kontrol yapısı oluşturulması çalışmaları gelmektedir.

İç kontrol kavramı yönetime ilişkin bir yapıdır. İç kontrolün temel amacı, işletmenin devamlılığının kişilerden bağımsız olması için yapı oluşturmaktır. İç kontrol yapısı, kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanmasını sağlar. İç kontrol yapısının oluşturulması ve uygulanması konusunda en önemli görev yönetim kuruludur. Yönetim kurulu işletmelerde en üst düzey karar verme organıdır. Yönetme ve temsil yetkisine sahiptir.

Bir kurumun neyi başarmaya çalıştığıın temel göstergesi olan asıl hedefler ile bu hedeflere ulaşabilmek için nelere ihtiyaç duyulduğunu gösteren iç kontrol yapısının unsurları arasında doğrudan bir bağlantı vardır (Tümer, 2010: 29). İç kontrol yönetimin bir fonksiyonudur. Üst yönetimin tutumu, organizasyonun yapısı, sistemin gözden geçirilmesi, güncellenmesi, kontrollere uymada örnek olunması, iç kontrol sistemini etkiler (Bozkurt, 2010: 133).

Üst Yönetim, iç kontrol faaliyetlerinin yürütülmesinde her daim destekleyici bir tutum sergilemelidir. Üst yönetimin takınacağı tavır yönetimin aldığı önleyici faaliyetlerinin işlerliğine yansır. Üst yönetim iç kontrol faaliyetlerinin önemli olduğuna inandığı takdirde, organizasyondaki uygulayıcılar bunu sezer ve oluşturulan kontrollere uyma konusunda bilinçli davranırlar (Akyel,2010: 96-97). Üst düzey yöneticiler, iç kontrol yapısını yasal düzenlemeler, işletme politika ve yöntemleri, faaliyet süreçlerinin etkinliği kapsamında düzenlemekten sorumludur.

Kurumsal yönetimin risk yönetimi ve iç kontrol sistemleri üzerinde de pozitif etkisi olduğu belirtilmiştir. Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Getiri Endeksi ve Borsa İstanbul Tüm Getiri Endeksi piyasa düştüğünde birbirine paralel düştüğü görülmüştür. Ancak, Kurumsal Yönetim Getiri Endeksindeki düşme daha az gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, kurumsal yönetim ilkelerine uyum sağlama mikro seviyede hissedarlara ve şirketlere fayda sağlarken, daha şeffaf yatırım ortamı yaratarak makro seviyede sermaye piyasalarını geliştirmektedir (Öcal, H, Kaymaz, M, 2019).

Kurumsal yönetimin temelinde kuvvetler ayrılığı ilkesi bulunmaktadır. Başka bir anlatımla, politika oluşturma, bu politikalar kapsamında süreçleri yönetme ve denetleme farklı yapılar tarafından yerine getirilmelidir. Tüm bu yapılar, başta işletmenin pay sahipleri olmak üzere tüm menfaat sahiplerine karşı sorumludur.

3.FAKTORİNG KURULUŞLARINDA YÖNETİM KURULLARININ KURUMSAL YÖNETİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. Finansal Kuruluşların Kavramsal Çerçevesi ve Genel Bir Bakış

Finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerinin kuruluş ve çalışma esasları, 13.12.2012 tarih ve 28496 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 6361 sıra numaralı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanununda düzenlenmiştir. Finansal piyasalarda meydana gelen gelişmeler ve uygulamada ortaya çıkan ihtiyaçlar neticesinde kredi sisteminde yer alan finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerinin güvenilir ve etkin bir şekilde faaliyetlerini yerine getirmesi amaçlanmıştır (6361 sayılı Kanun, m. 1).

Finansal kiralama sözleşmesi; kiralayanın, kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü bir kişiden veya bizzat kiracıdan satın aldığı veya başka suretle temin ettiği veya daha önce mülkiyetine geçirmiş bulunduğu bir malın zilyetliğini, her türlü faydayı sağlamak üzere kira bedeli karşılığında, kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir (6361 sayılı Kanun, m.18).

Finansman şirketleri, her türlü mal ve hizmet alımı amacıyla gerçek veya tüzel kişilere finansman sağlayan kredi kuruluşlarıdır. Finansman şirketleri tüketicilere, üretici ve satıcılara kaynak sağlamak suretiyle mali sisteme katkıda bulunur. Tüketici ve son kullanıcılara ihtiyaç duydukları mal ve hizmetler için kaynak sağlamak, üretici ve satıcılara da mal ve hizmetlerin parasını peşin olarak tahsil edebilme imkânı sunarlar.

Faktoring sözleşmesi, mal veya hizmet satışından doğmuş fatura ile tevsik edilen alacaklar ile Kurulca belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde tevsik edilebilen mal veya hizmet satışına bağlı doğacak alacakları devir almak suretiyle, faktoring şirketinin müşterisine sağladığı tahsilat, borçlu ve müşteri hesaplarının tutulmasının yanı sıra finansman veya faktoring garantisi fonksiyonlarından herhangi birini ya da tümünü içeren sözleşmedir. (6361 sayılı Kanun, m. 38) .

Faktoring işlemi, müşteri alacaklarının faktoring şirketi tarafından bedeli peşin ödenmek suretiyle satın alınmasıdır (Oy, Köse ve Alkım, 2008, 3).

Faktoring işleminde, kredili satıştan kaynaklanan alacaklar “factor ya da faktoring şirketi” olarak adlandırılan kuruluşlar tarafından satın alınırlar. İngilizcede faktoring kelimesinin karşılığı komisyonculuk, factor ise ticari anlamda komisyoncu, aracı olarak kullanılmaktadır.

Faktoring genellikle kısa vadeli satışlardan doğan alacak haklarının factorlere satılması suretiyle, işletmelere fon sağlama olanağı veren bir finansman yöntemidir (Ceylan ve Korkmaz, 2014, 2).

İşletmeler imalat ve ticaret faaliyetlerini yürütürken alacak tahsilatı ve vadeli satış politikası konularında yetersiz kalabilmektedir. Faktoring şirketi, işletmelere alacaklarını iskonto etmek suretiyle vadesinden

önce tahsilat imkânı tanır. İşletme ödeme tarihi ile vade tarihi arasındaki süre için faiz maliyetine katlanmakla birlikte işletme döngüsünde nakit akışını daha kolay yönetebilir.

Vadeli alacaklarını faktore temlik ederek nakde dönüştüren işletmeler, sürekli ve kesintisiz nakit akışı ile kendilerine hızlı ve kontrollü büyüme potansiyeli sağlamış olurlar (Oy, Köse ve Alkım, 2008, 3).

Factoring işlemine konu alacaklar kısa vadeli. 360 güne kadar olan vadeli alacaklar factoring işlemine konu olmaktadır.

İhracat işlemlerinden doğan ancak henüz vadesi gelmemiş bir alacağın, rücu edilmeksizin (kayıtsız, şartsız ve cayılamaz) bir finans kurumu tarafından satın alınması ise forfating işlemi adını alır. Forfating “alacağın kesin olarak satılması” esasına dayanmaktadır (vakıfbank.com.tr)

Mali sistemin gelişmiş olması atıl kaynakların ekonomiye kazandırılmasını sağlar. Gelişmiş bir mali sistem; teşebbüsleri, teknolojik gelişmeleri ve yenilikleri teşvik eder. Mali yapı içinde kaynak sağlayan kuruluşlar potansiyel yenilikleri takip eder ve kredilendirmek suretiyle gelişmesine katkıda bulunur. Finansal kuruluşlar aracılığıyla dağıtılan kaynaklar yoluyla alım gücü artar ve ekonomik büyümeye katkı sunulur.

Türkiye’de finansal kuruluşlar Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu denetimi ve gözetimi altındadır. Bankalarla benzer yasal sınırlamalara tabiidir.

3.2. Factoring Kuruluşlarında Yönetim Kurulları

Finansal Kiralama, Factoring ve Finansman Şirketleri Kanununda yönetim kurulunun en az 3 (üç) üyeden oluşturulabileceği belirtilmiştir. Genel müdür, genel müdürün bulunmadığı hallerde vekili yönetim kurulunun doğal üyesidir. Yönetim kuruluna seçilenlerin hakları kullanma bakımından tam ehliyetli olması şartı bulunmaktadır.

Uygulamada, finansal kuruluşlarda etkin ve verimli çalışması beklenen bir yönetim kurulunun iş kolunda deneyimli ve bilgi sahibi 7-9 kişiden oluşmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Faaliyetlerin yürütülmesi, ilgili alt komitelerin oluşturulması ve karar alınmasında farklı görüşlere yer verilmesi açısından makul sayıda yönetim kurulu üyesi bulunması faydalı olacaktır.

Genel müdürün en az yedi yıl, genel müdür yardımcılarının ise en az beş yıl olmak üzere işletmecilik veya finans alanlarında mesleki deneyime sahip olmaları ve lisans düzeyinde öğrenim görmüş olmaları şarttır (6361 sayılı Kanun, m.13/2).

Finansal Kiralama, Factoring ve Finansman Şirketleri Kanunu şirketlere “Kuruluş İzni” verilmesine ilişkin 4. maddenin gerekçesinde; “şirketlerin denetim ve gözetime elverişli faaliyetlerini emin ve güvenilir bir şekilde icra edebilecek finansal piyasalarda güven ve istikrara zarar vermeyecek bir ortaklık yapısına, iyi yönetime, yeterli mali güce, gerekli örgüt yapısına sahip olması amaçlanmıştır” denilmektedir (6361 sayılı Kanun, m. 4).

Kanun kapsamında “iyi yönetim” tanımından anlaşılan, finansal kuruluşun yönetim kurulunun yetkinliği ve faaliyetlerini sürdürmesi sırasındaki etkinliğidir.

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanununda, finansal kuruluşların yönetim kurullarının genel müdür dâhil üç kişiden az olamayacağı hükme bağlanmıştır. Yönetim kurulu şirket faaliyetlerinin yönetilmesinde ve denetiminde üst yapıyı oluşturur. Yönetim kurulu şirket genel kurulu tarafından yetkilendirilir.

Yönetim kurulu, şirketin pay sahiplerine karşı hesap verme yükümlülüğü taşıyan en üst unsurdur. Finansal kuruluşu genel kuruldan aldığı yetki ile yönetir. Yönetim kurulu, kurumun en önemli karar ve gözetim mercidir. Yönetim kurulunun yaklaşımı tüm organizasyondaki yönetim yaklaşımını belirler. Yönetim kurulunun karar süreçlerine ve sürekli gelişime verdiği önem, kurumun karar kalitesini doğrudan etkiler (Argüden, 2016, 1).

İşletme örgüt yapısında karşılaşılan bazı anormallikler, o ortamda yönetim hilelerinin yapılabilme olasılığını ortaya koymaktadır. Bunlarla ilgili bazı belirtiler; aşırı derece karmaşık işletme yapıları, yönetim kurulu ve denetim komitesi üyelerinin sağlıklı bir biçimde organize edilmemiş olması, işletmede etik kuralların ve örgüt kültürünün zayıf bir görüntü vermesi, tepe yönetimlerinde meydana gelen sık değişimler (Bozkurt, 2009, 134-135).

3.2.1.Yönetim Kurulunun Yapısı

Yönetim kurulları ile ilgili yasal düzenleme Türk Ticaret Kanunu madde 359 ve devam eden maddelerinde düzenlenmiş olup; yönetim kurulu, şirketin en üst düzeyde idare ve temsil organıdır (Türk Ticaret Kanunu, madde 365).

Kimi veya hangi sermaye grubunu temsilen seçilmiş olursa olsun bütün yönetim kurulu üyeleri, öncelikle şirketin çıkarlarını korumakla görevlidir. Yönetim kurulu üyeleri, bu görevi tedbirli bir yöneticinin özeniyle getirme ve dürüstlük kurallarına uyarak şirketin menfaatlerini gözetme yükümlülüğü altındadır (Gözüm, 2012, 10).

Yönetim kurulu şirket kültürünün oluşmasındaki en önemli unsurdur. Finansal kuruluşun yönetim kurulunun tutum ve davranışları şirketin genel değerlerini oluşturur. İç kontrol yapısının tesis edilmesi, uygulanması ve yeterliliğinin sağlanması yönetim kurulunun sorumluluğundadır. Bu nedenle, yönetim kurulu öncelikle kuruluşun kontrol ortamını oluşturmalıdır. 6361 sayılı Kanun kapsamında yönetim kurulu, genel kurulda seçilen en az 3 (üç) üyeden oluşturulmalıdır. Genel müdür, genel müdürün bulunmadığı hallerde vekili, yönetim kurulunun doğal üyesidir ve oy kullanma hakkına sahiptir.

Yönetim Kurulu üyeleri en çok üç bilanço yılı için seçilebilir. Üyelerin yeniden seçilmeleri mümkündür. Genel kurul, yönetim kurulu üyelerinin görev süresini belirler. Görev süresi sona ermeden ayrılan üyenin yerine yeni üye seçilir (6102 sayılı Kanun, m. 315).

Yönetim kurulu seçimi takip eden ilk toplantısında, bir başkan ve başkanın bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet etmek üzere en az bir başkan vekili seçer. Yönetim kurulu, şirket politikaları kapsamında genel kabul görmüş çalışma ilkelerini içeren davranış kurallarının çalışanlar tarafından uygulanmasından sorumludur. Bu sorumluluk sadece şirket çalışanlarından beklenen tutum ve davranışlardan oluşmaz. Yönetim kurulu kendi gelişimi ve değerlendirmesi için de öz değerlendirme yapısı oluşturulmalıdır. Öz değerlendirme sürecinde yönetim kurulu üyeleri kendi bakış açılarıyla yönetim kurulunun etkinlik ve verimliliğini değerlendirmelidir.

3.2.2.Yönetim Kurulu Başkanının Görev ve Sorumlulukları

Yönetim Kurulu başkanının bazı görev sorumlulukları şunlardır. Yönetim kurulu başkanı aşağıda belirtilen işlemleri Türk Ticaret Kanunu kapsamında yapmalıdır.

- Yönetim kurulunu toplantıya çağırmak ve kurul toplantılarını yönetmek,
- Yönetim kurulu üyeleri ile üst yönetim arasındaki ilişkileri yönetmek,
- Yönetim kurulunun yetkin üyelerce oluşmasını sağlamak (Gözüm, 2014, 35-36).

Türk Ticaret Kanunun kendisine yüklediği yükümlülükler kapsamında yönetim kurulu başkanının yerine getirmesi gereken diğer görevlerde aşağıda belirtilmiştir.

- Yönetim kurulu üyelerinin doğru, zamanında ve açıkça bilgilendirilmelerini sağlamak,
- Şirketin düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından çıkartılmış olan yasal düzenlemelere uygun yönetilmesini sağlamak,
- Şirketin, paydaşlarının beklediği etkinlik ve verimlilikte yönetilmesini sağlamak,
- Yönetim kurulu ve çalışanlar tarafından uyulması gereken genel kabul görmüş çalışma ilkelerini içeren davranış kurallarının benimsenmesine yönelik çalışmaları yürütmek,
- Etkin bir gözetim sağlanması yoluyla, şirketin varlıklarının korunması konusunda gerekli çalışmaları yürütmek.

3.2.3. Yönetim Kurulu Üyelerinin Görev ve Sorumlulukları

Etkin kurumsal yönetim yapısının oluşturulması faktoring şirketleri için önem arz etmektedir. Yapıları gereği faktoring şirketleri uygun teminat almak şartıyla kullanıcılarına imkânı ve/veya alacakların tahsil edilmesi imkânı sağlarlar. Etkin kurumsal yönetim uygulamaları olmaması durumunda oluşabilecek hata veya hileli işlemler faktoring şirketlerine olduğu kadar genel mali sisteme zarar verir.

Uygun olmayan finansal yöntemler piyasaların sağlıklı çalışmasına neden olur. Kaynak sağlayan işletmelerin faaliyetlerinin doğru uygulanması, sadece kendi yapılarına değil, kredi verdikleri işletmelere, bireylere, tedarikçilere, devlet alacaklarına da fayda oluşturur.

National Center for Nonprofit Boards'a göre yönetim kurulunun on temel görevi vardır.

- Kurumun misyonunu belirlemek,
- Profesyonel Tepe Yöneticisi (PTY) seçmek,
- (PTY)'yi desteklemek ve performansını değerlendirmek,
- Kurumun kısa, orta ve uzun vadeli planlama yapmasını sağlamak,
- Program ve hizmetleri izlemek ve geliştirmek,
- Kurum için kaynak geliştirmek,

- Malvarlığını korumak ve finansal denetimi sağlamak,
- Etkin ve yetkin bir yönetim kurulu olmak,
- Yasal ve etik standartların güvencesi olmak,
- Kurumun itibarını yükseltmek. (Yıldırım, 2013, 3)

Kar amacı olsun ya da olmasın tüm kurum ve kuruluşlarda temel amaç sürdürülebilir, etkin ve karlı bir yapı kurmak olmalıdır.

Yönetim kurulu üyelerinin ayrıca aşağıda belirtilen görev ve sorumlulukları da yerine getirmeleri beklenmektedir.

- Şirket ve hissedarlara karşı sadakatle görevlerini yürütmek,
- Şirket işleri için yeterli zaman ayırmak ve yönetim kurulu toplantılarına katılmak,
- Şirketin tabi olduğu mevzuatı bilmek ve düzenleyici ve denetleyici otoriteleri ile ilişkilerin etkin yürütülmesini sağlamak,
- Görevleri sırasında öğrendikleri herhangi bir bilgiyi kendileri veya üçüncü kişilerin hisselerinin alım satım işlemleri için kullanmamak.
- Kuruldan ayrıldıktan sonra dahi, kamuya açıklanmamış olan her türlü bilgiyi gizli tutmaya devam etmek ve şirkete ait her türlü bilgiyi, veriyi, raporu veya görevleri nedeniyle öğrendikleri diğer sırları, bu bilgiler başka yollardan kamuya açıklanmadığı sürece açıklamamak
- Şirketin hedef ve amaçlarını belirlemek,
- Şirketin yıllık bütçesini yapmak ve sonuçların etkinliğini ölçmek,
- Şirketin hedeflerine ulaşma derecesini, faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini değerlendirmek.
- Üst düzey yönetimin faaliyetlerini ve politikalara uyumlarını izlemek,
- Şirketin iç kontrol ve iç denetim sistemlerinin yasal düzenlemelere uygun işlemlerini sağlamak.
- Şirketin örgüt yapısını ve insan kaynakları politikasını oluşturmak ve üst düzey yönetimin atanmasında aranacak ölçütleri belirlemek.
- Faaliyetlerin kurumsal yönetim ilkeleri kapsamında yürütülmesini temin etmek,
- Üst düzey yöneticilerin unvanlarına uygun gerekli nitelikleri taşımalarını gözetmek, nitelikli personelin uzun süre şirkete hizmet etmesini sağlamayı teşvik etmek ve buna yönelik gerekli önlemleri almak.
- Şirket içi ve dışından gelen bilgiler için sağlıklı yürütülen iletişim kanallarının oluşturulmasını sağlamak.

- İç ve dış denetçilerin bağımsızlıkları ile itibarlarına katkı sağlayacak önlemler almak (Finansbank, Corporate Governance Policy Rehberi, 2010)

Yönetim Kurulu üyelerine görevleri nedeniyle tanımlanmış haklar aşağıda sunulmuştur (Türk Ticaret Kanunu, madde 392).

- Üyeler, mali verileri ve şirketin faaliyetlerine ilişkin mali göstergeleri incelemek amaçlı talep edebilirler.
- Üyelerin, yönetim kurulu tarafından düzenli alınan bilgilere ek olarak her türlü şirket bilgisine, belge ve muhasebe kayıtlarına ulaşması sağlanmalıdır.
- Yönetim kurulu üyeleri, görevlerini yerine getirirken ve bilgi veya yardıma ihtiyaçları olduğunda üst düzey yöneticilerden bilgi alabilirler.
- Herhangi bir yönetim kurulu üyesi, bir sonraki toplantı gündemine bir veya daha fazla konunun dâhil edilmesini yönetim kurulu başkanından talep edebilir.
- Yönetim kurulu toplantılarına diğer yöneticiler de çağırılabilir.

Finansal Kuruluşlarda görev yapan yönetim kurulu başkan ve üyeleri, seçilmeleri veya atanmalarından sonra ve görevlerine başlamadan önce yemin etmek zorundadır. Yönetim kurulunun tabii üyesi olan genel müdür ile genel müdürlüğe vekâlet edecek kişilerin yemin etmiş olması şarttır. Yemin, şirketin merkezinin bulunduğu ildeki ticaret mahkemesince icra edilir. Mahkemece düzenlenen belgenin bir örneği en geç yedi iş günü içinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna (BDDK) gönderilmelidir.

Yönetim kurulu başkan ve üyeleri, Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu esasları dâhilinde mal bildiriminde bulunmakla yükümlüdürler. Mal beyanları, göreve başlama ve ayrılma tarihinden itibaren bir ay içinde verilmelidir. Mal varlığında önemli bir değişiklik olduğunda bir ay içinde, sonu (0) ve (5) ile biten yıllarda en geç şubat ayı sonuna kadar bildirimler yenilenmelidir.

3.2.4.Yönetim Kurulunun İç Sistemlere İlişkin Sorumlulukları

Şirket faaliyetlerinin etkin ve verimli bir şekilde Kanuna ve ilgili diğer mevzuata, şirket içi politika, kural ve teamüllere uygun olarak yürütülmesi ve bilgilerin zamanında elde edilebilirliğini sağlamak amacıyla yeterli ve etkin bir iç kontrol sisteminin oluşturulması zorunludur (Finansal Kiralama, Faktoring ve Tüketici Finansman Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik).

Yönetim kurulu, şirket faaliyetlerinin yasalara uyumu, şirketin etkinlik ve verimliliğinin ölçülmesi, mali raporların güvenilirliği konularında politika oluşturulmasını ve bu politikanın uygulanmasını, söz konusu amaca ulaşabilmek için etkin bir kontrol yapısının oluşturulmasını sağlamalıdır. Bu kapsamda şirkette yönetim kuruluna bağlı olarak faaliyet gösteren iç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi (iç sistemler) birimi kurulmalıdır.

Finansal kuruluşlarda, iç sistemler kapsamındaki birimler yönetim kuruluna bağlı olarak görev yapmalıdır.

Yönetim kurulu, denetim komitesinin görüş, öneri, değerlendirme ve benzeri işlemlerine dayalı yapılacak olanlar hariç olmak üzere iç sistemler kapsamındaki görev ve sorumluluklarını kısmen veya tamamen iç sistemler sorumlusuna devredebilir. İç sistemler sorumluluğu görevi ancak icra görevi bulunmayan yönetim kurulu üyelerinden birine veya bu nitelikteki yönetim kurulu üyelerinden oluşan komitelere ya da denetim komitesine verilebilir. İç sistemler sorumlusu olan üyenin veya üye sayısının ikiden az olması sonucunu doğurması kaydıyla iç sistemler sorumlusu olan komite üyesinin görevden ayrılması, görevden alınması ya da aranan nitelikleri kaybetmesi durumunda on beş gün içinde yerine aynı nitelikleri haiz bir yönetim kurulu üyesinin atanması zorunludur (Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik).

İç sistemler biriminin yöneticisinin organizasyon yapısında genel müdürle üst-ast ilişkisi bulunmamalıdır.

Factoring Şirketlerinde, iç kontrol faaliyetleri, yönetim kuruluna veya yönetim kurulunun belirleyeceği genel müdür dışındaki bir yönetim kurulu üyesine bağlı olarak yürütülmelidir. İç kontrol faaliyetleri, şirketin faaliyet yapısı ve kapsamı ile uyumlu sayıda olmak üzere asgari bir kişiden oluşan ve münhasıran iç kontrol faaliyetleri ile iştigal eden iç kontrol personeli vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. İç kontrol personeli tarafından gerçekleştirilen iç kontrol faaliyetlerine ilişkin olarak Haziran ve Aralık sonu itibarıyla yılda iki kez yönetim kuruluna veya yönetim kurulunun belirleyeceği genel müdür dışındaki bir yönetim kurulu üyesine raporlama yapılmalıdır.

Yönetim kurulu; iç sistemlerin etkin, yeterli ve uygun bir şekilde işletilmesi, muhasebe ve mali raporlama sisteminden sağlanan bilgilerin doğruluğu, güvenilirliği ve muhafazası hususlarında her türlü tedbir alınması, şirket içindeki yetki ve sorumlulukların belirlenmesinden sorumludur.

Yönetim kurulu ayrıca kontrol faaliyetlerine ilişkin olarak; iç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi ile ilgili olarak aşağıda belirtilen işlemlerden sorumludur.

- İç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi sistemlerinin oluşturulması,
- İç sistemler kapsamındaki birimlerin (iç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi) yöneticilerinin seçimi ve görevden alınması,
- İç sistemler kapsamındaki birimlerin faaliyetlerine ilişkin strateji ve politikalar ile uygulama usullerinin yazılı olarak belirlenmesi, birbirleri ile eşgüdümün sağlanması,
- İç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi sistemlerinin etkin, yeterli ve uygun bir şekilde yürütülmesi,
- Şirketin her bir risk türü itibarıyla risk yönetimine ilişkin politika ve stratejilerini, işlemlerin risk seviyesini ve önemlilik dereceleri ile bunlara ilişkin uygulama usullerinin yazılı olarak belirlenmesi,
- Şirketin maruz kaldığı riskler ve bu risklerin ölçüm yöntemleri ile risklerin yönetimi konusunda bilgi sahibi olunması,
- Şirketin her bir risk türü itibarıyla alabileceği risk seviyesini kapsamında birimler ve yöneticilere ya da bu birimlerde çalışan personele azami risk limitleri tahsis edilmesi,

- Şirketin gelir ve giderlerini önemli ölçüde etkileyecek risklerin alınmasına, izlenmesine, yönetilmesine ve raporlanmasına ilişkin politikaları ve bu politikalarındaki değişikliklerin onaylanması ve bunların uygulanmasının gözetilmesi,
- Şirketin karşı karşıya olduğu riskler konusunda, üst düzey yönetim tarafından zamanında ve güvenilir raporlama yapılmasının sağlanması,
- İç ve dış müşteri geri bildirimlerinin izlenmesi, şikâyetlerin araştırılması ve sonuçları hakkında ilgililere cevap verilmesini sağlayacak bir yapı kurulması, geri bildirimlere ilişkin raporlama sistemi oluşturulması,
- Şirkete ait mali tabloların tam, doğru ve zamanında yayınlanması konularında bilgi güvenliğinin sağlanması, mali tablolar üzerinde iç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi süreçlerinin etkinliğinin izlenmesi,
- İç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi birimlerinin yıllık olarak değerlendirilmesi ve gerek görülmesi halinde işlemlerinin düzeltilmesi,
- İç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi birimleri tarafından hazırlanan raporların incelenmesi ve değerlendirilmesi,
- İç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi birimlerinin raporları çerçevesinde yasalara ve mevzuata uyum düzeyinin yıllık olarak değerlendirilmesi,
- İç sistemler birimlerinde görev yapan çalışanların mesleki yeterlilik ve kişisel gelişimlerinin izlenmesi, konuları ile ilgili alanlarda ulusal ve uluslararası eğitim programlarına katılımlarının sağlanması.
- İç sistemler kapsamındaki birimlerin ve yöneticilerinin görev, yetki ve sorumluluklarının açık ve görev çatışmaları olmayacak şekilde yazılı olarak belirlenmesi, bu birimlerde görevlendirilen çalışanların çalışma usul ve esaslarının onaylanması, bu birimlere gerekli kaynakların tahsisinin sağlanması.
- İç sistemlere ilişkin uygulamalar ile ilgili olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Mali Suçları Araştırma Kurumu, bağımsız denetçiler veya şirket iç kontrol birimi tarafından tespit edilen hata veya eksikliklerin giderilmesine yönelik tedbirler alınması konularını yönetmelidir (Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik).

Yönetim kurulu iç sistemler kapsamındaki görev ve sorumluluklarını münhasıran yönetim kurulunun yerine getirmesi gerekenler hariç olmak üzere, kısmen veya tamamen bir yönetim kurulu üyesine devredebilir. İç kontrol, yasal uyum ve risk yönetimi birimleri, yönetim kuruluna veya yönetim kurulunun bu konu ile ilgili görevlendirdiği yönetim kurulu üyesine bağlı olarak çalışmalıdır.

3.2.5. Türkiye'deki Faktoring Şirketlerinin Yönetim Kurullarının Kar/Öz kaynak İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi

Öz sermaye karlılığı oranları, kar ile öz sermaye arasındaki bağlantıları saptamak amacıyla yapılır. Bu oranlar işletme sahibi/ortaklar/hissedarlarınca yatırılan sermayeye karşılık elde edebildikleri kar payını belirtir (Durmuş, 2015, 231)

Öz sermaye karlılığı rasyosu aşağıdaki formülle ifade edilir.

Özsermaye Karlılığı = Kar / Öz sermaye

Öz sermaye karlılığı rasyosu, kar amaçlı işletmeler için temel rasyodur. Kar amaçlı işletmelerde öz sermaye karlılığının, piyasada geçerli faiz oranının altında olması durumunda, bu işletmenin öz sermaye karlılığının yeterli olmadığı düşünülebilir (Durmuş, 2015, 231).

Çalışmada; yönetim kurullarının üye sayısı ve yetkinliklerinin öz kaynak karlılığı üzerinde bir etkisi olup olmadığı hususu ülkemizde faaliyet gösteren faktoring şirketleri temelinde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda;

Çalışmaya konu tarih itibariyle Türkiye’de 58 adet faktoring şirketi faaliyet göstermektedir. Bunlardan 11 tanesi Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların iştiraki, 1 tanesi uluslararası bir otomobil firmasının iştiraki, 1 tanesi de Almanya merkezli uluslararası bir faktoring şirketinin iştiraki olup, diğerleri değişik alanlarda faaliyet gösteren grup şirketleri altında veya sadece faktoring faaliyeti ile iştigal eden şirketlerdir.

Yönetim kurulu üyelerinin sayısı ve öz geçmiş bilgileri için ülkemizde faaliyet gösteren faktoring şirketlerinin 2017 yılı faaliyet raporları, kar/öz kaynak rasyosu için ise 2017 yılı bağımsız denetim raporları incelenmiştir. Faktoring şirketlerinin 3 tanesine ait bilgilere web sayfaları üzerinden ulaşılamamıştır.

Türkiye’de faaliyet gösteren 55 adet faktoring şirketinin Kar / Öz kaynak oranı 2017 yılı bağımsız denetim raporları üzerinden incelenmiş olup;

Banka iştiraki olan faktoring şirketlerinin 2017 yılı Kar / Öz kaynak oranı %18 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen grup içindeki şirketlerin Yönetim Kurulu Üye sayısı ortalaması 6.54 dür. Yönetim kurulu üyeleri alanlarında tecrübeli ve eğitilmiş profesyonellerden oluşmaktadır.

Diğer faktoring şirketlerinin 2017 yılı Kar / Öz kaynak oranı %12 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen grup içindeki şirketlerin Yönetim Kurulu Üye sayısı ortalaması ise 4,7 olarak gerçekleşmiştir. Yine; incelenen grup itibariyle Banka iştiraki ve uluslararası şirketler dışındaki faktoring işletmelerinde Yönetim Kurulu genellikle aile üyelerinden oluşmaktadır. Yönetim kurulu üyesi genel müdürlerin ise profesyonel yöneticilerden olduğu görülmektedir. Bu grupta yer alan az sayıda şirkette bağımsız denetim kurulu üyesi bulunmaktadır.

Banka dışı faktoring şirketlerinin web sayfaları incelendiğinde; “Bilgi Toplumu Hizmetleri” bölümünde eksiklik olan ya da hiç bilgi bulunamayan 3 adet şirket olduğu görülmektedir. Bu durum, kurumsal yönetimin şeffaflık ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

Banka iştiraki olarak faaliyet gösteren faktoring şirketlerinde yetkin ve ekonominin farklı alanlarından gelen yönetim kurulu üyelerinin şirket karlılığına etkisi diğer şirketlere göre %6 oranında yüksektir. Yine, banka iştiraki olan faktoring şirketlerinin yönetim kurulu üye sayısı diğer şirketlere oranla yaklaşık 2 kişi fazla olup, yönetim kurulları üyelerinin yetkinliği dışında mesleki yeterlilik kapsamında iş bölümünün etkinliğine de önem verildiği görülmektedir.

SONUÇ

Kurumsal yönetim, tüm kurum ve kuruluşlar için olduğu gibi faktoring şirketleri için de önem arz etmektedir. Yapıları gereği faktoring şirketlerinin kurumsal yönetim yapıları oluşturamaması durumunda oluşabilecek hata ya da hileli işlemler faktoring şirketlerine olduğu kadar genel finansal sisteme de zarar verebilecektir. Sürdürülebilir ve istikrarlı bir iktisadi sistem için, sisteme kaynak sağlayan faktoring şirketlerinin etkin ve verimli şekilde yönetiliyor olması beklenir. Faktoring şirketleri faaliyetlerin etkin ve verimli yönetilmesi, mali raporlarının güvenilir olması ve mevzuata uyum konusunda yapılandırılmalıdır.

Kurumsal yönetime ilişkin temel sorumluluk yönetim kurullarında olmakla birlikte, kurumsal yönetim yapısının tüm çalışanlarca içselleştirilmesi sağlanmalıdır. Muhtemel risklerin önlenmesi tüm yapının sağlıklı çalışması ile mümkün olacaktır. Özellikle, son yirmi yıldır mali sistem sürekli yenilenen teknoloji ağırlıklı bir dönemi yaşamaktadır. Bu dönem, aynı zamanda yeni kurulmuş olan şirketlerin yerleşik uluslararası şirketlerin önüne geçtiği bir dönemdir.

Günümüzde; sanayi devrimi genel olarak “Sanayi 4,0” olarak adlandırılmaktadır. “Sanayi 4.0”e ulaşabilmekte en büyük etki dijital teknoloji, yapay zeka, büyük veri uygulamaları, nesnelerin interneti ve 3-D teknolojisi vb. gelişmelerdir. Ekonomik sistemde; yapay zekâ, bulut teknolojisi, blockchain teknolojisi, sanal para, QR kod uygulaması, dijital cüzdanlar yer almaya başlamıştır. E- ticaret insan hayatının önemli bir parçası konumuna gelmiştir. E-ticaret hacmi dünyada olduğu kadar ülkemizde de katlanarak artmaktadır. Bu kapsamda işletmelerin kurumsal yapı oluşturulması sırasında teknolojik gelişmelerden yararlanacak bilgi teknolojilerini kullanmaları beklenmektedir. Tüm bu mekanizmayı kuran ve denetleyen yönetim ve denetim kurulları üyelerinin yetkinliklerinin yeni nesil iş yapış biçimlerine hâkim olmaları beklenen bir durumdur. Bilişim teknolojileri kullanımına ilişkin uygulamalar şirketler tarafından desteklenmelidir.

Ayrıca yönetim kurulu üyelerinin etkin kurumsal yönetim uygulamaları kapsamında iş hayatı uygulamalarını yönetme ve yürütme yetkinliğine sahip olmaları istenilen bir durumdur. Üyelerin, uluslararası finansal raporlama standartları dâhilinde finansal tabloları okuma, anlama, analiz etme bilgisine sahip olmaları, sermaye piyasası mevzuatına hâkim olmaları, risk seviyesi belirleme ve risk değerlendirme, bütçe planlama, insan kaynakları yönetme, strateji belirleme gibi konularda bilgi sahibi olmaları beklenmektedir.

Türkiye’de faaliyet gösteren faktoring şirketlerinden; banka iştiraki olanların 2017 yılı Kar/Öz kaynak oranı %18 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen grup içindeki şirketlerin Yönetim Kurulu Üye sayısı ortalaması 6.54 dür. Yönetim kurulu üyeleri alanlarında tecrübeli ve eğitimli profesyonellerden oluşmaktadır.

Diğer faktoring şirketlerinin 2017 yılı Kar / Öz kaynak oranı %12 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen grup içindeki şirketlerin Yönetim Kurulu Üye sayısı ortalaması ise 4.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu grupta yer alan şirketlerin Yönetim Kurulları genellikle aile üyelerinden oluşmaktadır.

Sayısal olarak daha fazla ve alanlarındaki yetkinlikleri yüksek profesyoneller tarafından çalışan faktoring şirketlerinin öz kaynak karlılık oranının 2017 yılı verilerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu kapsamda, Yönetim Kurulu oluşturulması sırasında; bağımsız yönetim kurulu üyeliği

oluşturulmasının ve farklı görüşleri değerlendirmek için üye sayısının ortalama 7-9 olması gerektiği düşünülmektedir.

Yönetim kurulu üyelerinin deneyimlerinin yoğunlaştığı alanlarda görevlendirilmesi ve iş bölümüne gidilmesi kurumsal yönetim bağlamında doğru bir uygulama olacaktır.

Günümüzde şirketler, etkin kurumsal yönetim uygulamaları kapsamında yönetim kurulu üyesi seçiminde adayların bilgi ve deneyimlerinin yanı sıra etik davranışlara uygun çalışmayı sağlayacak kişilik yapılarını da değerlendirmek zorundadır. Uluslararası kabul görmüş kurumsal yönetim ilkeleri olan adillik, hesap verebilirlik, şeffaflık ve sorumluluk uygulamaları kapsamında; faaliyetlerin yürütülmesinde etik değerlere uygun tutum ve davranışlar sergilenmesi beklenmektedir.

Factoring şirketlerinin Kar/Öz Kaynak oranı 2017 yılı Bağımsız Denetim Raporlarından, Yönetim Kurulu Üye sayısı ise 2017 yılı Faaliyet Raporlarından alınmış olmakla birlikte yönetim kurulu üyelerinin mesleki bilgi ve yeterlilik ölçümü için ise ankete dayalı bir saha çalışmasının mevcut çalışmaya katkı sunacağı düşünülmektedir.

İç kontrol yapısının temel zeminini oluşturan kontrol ortamları işlerliğini ve gücünü yönetim kurullarından almaktadır. İç kontrolün temel atmosferini oluşturan kontrol ortamlarının yönetim kurulları ile olan ilişkisi yeni bir araştırma konusu olabilir. Yönetim kurullarının iç kontrol üzerindeki işlerliği sına bilinir.

KAYNAKÇA

213 sayılı Vergi Usul Kanunu.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu

6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Tüketici Finansman Şirketleri Kanunu.

30.12.2011 tarih, 28158 sayılı Resmi Gazete, Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Yönetim Tebliği.

3.1.2014 tarih, 28871 sayılı Resmi Gazete Sermaye Piyasası Kurulu II-17.1 Tebliğ

28.06.2012 tarih, 28337 sayılı Resmi Gazete, Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik.

24.04.2013 tarih, 28627 sayılı Resmi Gazete, Finansal Kiralama, Faktoring ve Tüketici Finansman Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik.

AKYEL, Recai (2010). Türkiye’de İç Kontrol Kavramı, Unsurları ve Etkinliğinin Değerlendirilmesi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi VE EKONOMİ Yıl:2010 Cilt:17 Sayı:1

ARGÜDEN, Yılmaz. (2016). Yönetim Kurulu Performans Değerlendirmesi, Kurumsal Yönetim Derneği Dergisi, Sayı.30.

AYSAN, Mustafa. (2007) Kurumsal Yönetim ve Risk. (1. Baskı). İstanbul: Elit Ofset

BOZKURT, Nejat. (2009). İşletmelerin Kara Deliği Hile, Çalışan Hileleri. (1. Baskı) İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

BOZKURT Mehmet (2010). İyi Mali Yönetimin Gerçekleştirilmesinde İç Kontrol ve Denetimi”, SAYDER Dış Denetim Dergisi, Sayı 1, (Temmuz-Ağustos-Eylül), s.129-136.

CEYLAN, Ali. Ve KORKMAZ, Turhan. (2003). Finansal Teknikler. Bursa: Ekin Yayınları

FINANCIAL REPORTING COUNCIL. Internal Control. (2005). Aldwych.London

DURMUŞ, Ahmet Hayri. (2015). Finansal Tablolar Analizi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayını

FİNANSBANK, Corporate Governance Policy, Eylül 2010

GÖZÜM, M. Sait. (2014). Yönetim Kurulu Üyesinin El Kitabı.(2. Baskı). İstanbul:Hümanist Kitap Yayıncılık

OECD.Convention on the Organisation For Economic Co-operation and Deveelopment. <http://www.oecd.org/general/conventionontheorganisationforeconomicco-operationanddevelopment.htm> (erişim tarihi: 27.12.2018)

OECD.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-TUR.pdf (erişim tarihi 14.10.2018)

OY, Osman. KÖSE, Seçkin. ve ALKİM, Süleyman Yahya (2008) Faktoring. (1. Baskı) İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

ÖCAL, H , KAYMAZ, M . (2019). Value Relevance of Corporate Governance to Stock Investors: Emprical Evidence from an Emerging, Akademik Hassasiyetler, 6 (11), 109-125.

TÜMER, Sumru (2010), Kamuda İç Kontrol Sistemi ve Uygulama Aşamaları, Güncel Mevzuatı Araştırma Ve Eğitim Derneği Yayınları, Ankara.

TÜREDİ, Hasan. (2007). Denetim Trabzon: Celepler Matbaa Yayın ve Dağıtım

ÜLGEN, Hayri ve MİRZE, S.Kadri (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim. (6. Baskı) İstanbul:Beta Yayınları

VAKIFBANK. www.vakifbank.com.tr/Default.aspx?pageID=393 (erişim tarihi: 24.4.2019)

YILDIRIM, Erdal. (2013). Bana Yönetim Kurulunu Söyle Sana Kim Olduğunu Söyleyeyim. (2. Baskı) İstanbul:-Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

İNŞAAT SÖZLEŞMELERİNDE EDİM YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN YERİNE GETİRİLMESİ

Arş. Gör. Dr. Çağrı Aksoy HAZIR*

Makale Gönderim Tarihi : 13/02/2019/ Kabul Tarihi : 14/05/2019

ÖZ

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu, hasılatın muhasebeleştirilmesine yönelik yeni bir finansal raporlama standardını “UFRS 15 – Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” olarak yayımlamış ve hasılatın muhasebeleştirilmesine yönelik düzenlemeleri tüm sektörlerde uygulanabilir hale getirmiştir. TFRS 15 daha önce geçerli olan risk-getiri yaklaşımı yerine kontrolün devri yaklaşımına dayanmaktadır. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için de pek çok yeni düzenleme içermektedir. TFRS 15 ile hasılatın belirli bir anda ya da zamana yayılı olarak muhasebeleştirilip muhasebeleştirilmeyeceği kriterleri değişmiş ve işletmelerin bu kriterleri daha dikkatli ele almaları zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada TFRS 15’de yer alan düzenlemelerin inşaat sözleşmeleri kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmış ve edim yükümlülüklerinin belirlenmesinde, hasılatın finansal tablolara alımında zaman faktörünün dikkate alınmasında, sözleşme maliyetlerinin varlık olarak muhasebeleştirilmesinde, finansman bileşeninin varlığı halinde ve sözleşme değişikliği söz konusu olduğunda uygulanacak farklı düzenlemeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: TFRS 15, İnşaat Sözleşmeleri, Hasılat, Edim Yükümlülükleri, Girdi Yöntemleri

* Marmara Üniversitesi/İşletme Fakültesi/İşletme Bölümü cagri.aksoy@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1172-1412

SATISFACTION OF PERFORMANCE OBLIGATIONS BY CONSTRUCTION CONTRACTS**ABSTRACT**

IASB released a new standard on revenue recognition “IFRS 15 – Revenue from Contracts with Customers” and brings together the relevant principles for revenue recognition across all sectors in one standard. TFRS 15 abandons the former risks and rewards-based approach in favor of a new control-based model. It introduces many new concepts for revenue and cost recognition for companies with construction activities. Under TFRS 15 the criteria of determining whether revenue is recognized at a point in time or over time is changed and companies will need to consider their contracts carefully. This study aims to assess the accounting policies of the new standard on the basis of construction contracts and illustrates different accounting policies related to identification of separate service obligations, timing of revenue recognition, capitalization of contractual costs, significant financing component and contract modification.

Keywords: TFRS 15, Construction Contracts, Revenue, Performance Obligation, Input Methods

1. GİRİŞ

İşletmelerin olağan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan gelirlerini ifade eden hasılat, finansal performansın ölçümü ve değerlendirilmesinde kullanılan önemli bir araçtır. Hasılatın finansal tablolara alımı yalnızca finansal tablo düzenleyicileri açısından değil, finansal tablo kullanıcıları açısından da önem arz etmektedir. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmeler açısından, farklı biçimlerde tanımlanabilen hasılatın ölçüm ve muhasebeleştirilmesi de farklılık arz edebilir. 2018 yılına kadar mal ve hizmet satışları ile işletme varlıklarının başkalarına kullanırılmasından doğan hasılatın muhasebeleştirilmesinde “UMS 18 – Hasılat”; yıllara yaygın taahhüt şeklindeki inşaat işlerinden doğan hasılatın muhasebeleştirilmesinde ise “UMS 11 – İnşaat Sözleşmeleri” standardı kullanılmaktaydı. Ancak mevcut standartların hasılatın tanımlanmasında yetersiz oluşu, standartlarda yer alan düzenlemeler ve uygulama arasında uyumsuzlukların ortaya çıkması ve sektörler arasında karşılaştırılabilirliğin bu durumdan olumsuz etkilenmesi nedeniyle yeni bir standardın yayımlanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. (Özerhan, Marşap ve Yanık, 2015:194). Tüm bu olumsuzlukların bertaraf edilmesi amacıyla UMSK (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) tarafından Mayıs 2014’de “UFRS 15 – Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” standardı yayımlanmış ve Ocak 2018’den itibaren de işletmelerin bu standardı uygulaması uygun görülmüştür. Ülkemizde de KGK (Kamu Gözetimi Kurumu) tarafından ilgili standart “TFRS 15- Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” olarak düzenlenmiş, 2016 yılında resmi olarak yayımlanmış ve yine Ocak 2018’den itibaren uygulanmak üzere yürürlüğe girmesi uygun görülmüştür. Bu standart ile TMS 18 ile TMS 11 standartları yürürlükten kaldırılmıştır. Standartta amacı, temel ilkesi ve kapsamı tanımlanan hasılat unsurunun finansal tablolara nasıl, ne şekilde ve ne zaman yansıtılacağı, “5 Aşamalı Model” kapsamında düzenlenmektedir. Bu model; “sözleşmenin tanımlanması”, “edim yükümlülüklerinin tanımlanması”,

“işlem bedelinin belirlenmesi”, “işlem bedelinin sözleşmedeki edim yükümlülüklerine dağıtılması” ve “edim yükümlülükleri yerine getirildiğinde veya getirildikçe hasılatın muhasebeleştirilmesi” aşamalarından oluşmaktadır (Ataman ve Cavlak, 2017: 407).

Hem yürürlükten kaldırdığı standartlar hem de müşterilerle yapılan sözleşmelere getirdiği yenilikler göz önünde bulundurulacak olursa; TFRS 15 yürürlüğe girdiğinde farklı sektörlerde yer alan işletmelerin hasılatın tanımlanması ve raporlanması açısından etkileneceği ifade edilebilir (Saban, Gürkan ve Vargün, 2019: 45). Özellikle 5 aşamalı model göz önünde bulundurulduğunda, TFRS 15’in önemli ölçüde etkileyeceği işletmeler inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdir. Ana faaliyetleri yıllara yaygın inşaat ve onarım işleri olan işletmelerde, inşaat işinin başlangıcı ve bitiminin aynı yılda olmayıp, birden fazla yılı kapsamaması, inşaat sözleşmelerinden hasılatın muhasebeleştirilmesinde edim yükümlülüklerinin zamana yayılı olarak yerine getirilmesini gerektirmektedir (Kılıç ve Işık, 2018: 1093). İşletmelerin edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde üç kriteri göz önünde bulundurması ve edim hangi kriter tanımına uygun ise ilgili düzenlemeler dikkate alınarak hasılatın finansal tablolara alması gereklidir. İnşaat sözleşmelerinden hasılat söz konusu olduğunda işletmenin; edimin sağladığı faydanın müşteri tarafından eşzamanlı olarak tüketilip tüketilmediğini, edimin oluşturulduğunu veya geliştirildikçe kontrolünün müşteriye geçip geçmediğini ve edimin işletme için alternatif kullanımı olan bir varlık oluşturup oluşturmadığı ile işletmenin o güne kadar tamamlanan edime karşılık tahsil hakkının bulunup bulunmadığını değerlendirmesi gereklidir. Bu kriterlerin değerlendirilmesinde sözleşme bedelinin değişken nitelikte olup olmadığı, birden fazla sözleşmenin var olup olmadığı, sözleşme değişikliğinin söz konusu olup olmadığı veya sözleşme maliyetlerinin nelerden oluştuğu gibi unsurların da göz ardı edilmemesi gereklidir.

Bu çalışmada, inşaat sözleşmelerinde hasılatın muhasebeleştirilmesinde dikkate alınması gereken 5 aşamalı modelin, önemli bir aşaması olan edim yükümlülüklerinin zamana yayılı olarak yerine getirilmesine yönelik düzenlemelerin açıklanması amaçlanmış ve işletme yönetimi açısından performans değerlendirmesinde dikkate alınması gereken farklı düzenlemelerin olası sonuçlarına uygulama örneği çerçevesinde yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde inşaat sözleşmeleri TFRS 15 açısından TMS 11 ile karşılaştırılarak değerlendirilmiş, üçüncü bölümde zamana yayılı edim yükümlülüklerine yönelik düzenlemeler açıklanmış, dördüncü bölümde ise inşaat sözleşmelerinden hasılatın nasıl muhasebeleştirileceği farklı senaryolar dikkate alınarak uygulama örnekleri ile ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise standardın sunmuş olduğu düzenlemeler ve olası uygulama sonuçları inşaat sözleşmeleri açısından ortaya konmuştur.

2. İNŞAAT SÖZLEŞMELERİ AÇISINDAN TFRS 15’İN DEĞERLENDİRİLMESİ

“UFRS 15 – Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat” yayımlanmadan önce, inşaat sözleşmelerinden hasılatın muhasebeleştirilmesinde “UMS 11 – İnşaat Sözleşmeleri” standardı kullanılmakta olup, bu standart yüklenici işletmelerin, yapımı bir hesap döneminden uzun süren yıllara yaygın taahhüt şeklindeki inşaat işlerinden doğan hasılatının muhasebeleştirilmesine yönelik düzenlemeleri kapsamaktaydı (Aktaş ve Varol, 2017: 28). UMS 11’de birden fazla sözleşme dahil olsun ya da olmasın, sözleşmenin nasıl tanımlanacağı, sözleşme bedelinin nasıl tespit edileceği ve sözleşmeye ilişkin gelir ile giderlerin nasıl muhasebeleştirileceğine yönelik düzenlemelere yer verilmiştir (PWC, 2017: 1).

Yeni standart ile sektörel bazda yayımlanmış olan eski düzenlemelerin bir kısmı değiştirilmiş, farklı düzenlemeler eklenmiş ve hasılatın muhasebeleştirilmesinde tüm sektörlerde uygulanabilir ortak bir model oluşturulmuştur. Bu model UMSK tarafından 5 aşamalı olarak tanımlanmış ve 5 aşamalı model ile farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin finansal tablolarının karşılaştırılabilirliğinin artırılması hedeflenmiştir. UFRS 15'in finansal tablo düzenleyicilerine sunduğu öncelikli ilke, müşteri sözleşmelerinden hasılatın ancak varlığın kontrolünün devri gerçekleştiğinde finansal tablolara alınması gerektiğidir (PWC, 2014: 3).

İnşaat sözleşmelerinden hasılat söz konusu olduğunda, standardın sunmuş olduğu değişiklik daha önce geçerli olan tamamlanma yüzdesi yönteminin ancak sözleşmede yer alan uygulanabilir hak ve yükümlülüklerin belirli kriterleri karşılayabilmesi durumunda kullanılabilirdi. Daha açık bir ifade ile inşaat sözleşmelerinden hasılatın muhasebeleştirilmesinde tamamlanma yüzdesi yönteminin kullanımı şart değildir (KPMG, 2014: 1). Türkiye'de de Ocak 2018'den itibaren geçerli olan TFRS 15'e göre dikkate alınması gereken ancak daha önce geçerli olan TMS 11 ile karşılaştırıldığında farklılık arz eden diğer hususlar aşağıda sıralanmıştır.

- **Ek Maliyetler:** Daha önce geçerli olan standarda göre; yüklenicinin sözleşme kapsamında gelecekte yapılacak işlere ilişkin katlandığı maliyetleri geri alınabilecekleri muhtemel olduğu takdirde, varlık olarak muhasebeleştirilebilirdi (TMS 11, m.27). TFRS 15'de ise bu maliyetler daha dar bir kapsamda ele alınmış, ilgili maliyetlerin ancak işletmelerin sözleşme yapması halinde katlanacağı maliyetler olarak tanımlanmıştır (TFRS 15, m.92). Yani bu tür ek maliyetlerin varlık olarak muhasebeleştirilmesi, sözleşmenin yapılmış olma şartına bağlanmıştır. Sözleşmeden bağımsız olarak ortaya çıkan maliyetler ise gider olarak finansal tablolara alınmalıdır (Schurbohm-Ebneth ve Ohmen, 2015: 10).
- **Sözleşmeyi Yerine Getirme Maliyetleri:** Her iki standartta da sözleşmenin yerine getirilme maliyetleri benzer biçimde tanımlanmış, TMS 11'de bu maliyetlere dahil edilmeyecek olan maliyetler; geri ödenecek gider olarak belirtilmemiş genel yönetim giderleri ile araştırma ve geliştirme giderleri, satış maliyetleri, işlem kapsamında kullanılmayan atıl tesis ve teçhizat amortismanları şeklinde belirtilmiştir (TMS 11, m.20). TFRS 15'de ise sözleşmeyi yerine getirme maliyetlerinin varlık olarak muhasebeleştirilmesi, ilgili maliyetlerin geri kazanılması, doğrudan bir sözleşme ile ilişkili olması ve işletmenin gelecekte edim yükümlülüklerini yerine getirmede kullanacağı kaynakları yaratması veya geliştirmesi şartlarına bağlanmıştır (KPMG, 2014: 3 ve TFRS 15, m.95).
- **Edim Yükümlülüklerinin Tanımlanması:** 5 aşamalı modelin bir getirisi olarak inşaat sözleşmelerinde, işletmenin taahhüt edilen mal veya hizmetleri değerlendirmesi ve müşteriye verilen her bir taahhüdün bir edim yükümlülüğü olarak tanımlanması gereklidir. TMS 11'de bu şekilde bir uygulama söz konusu olmayıp, yalnızca birden çok varlığı kapsayan bir sözleşmede, her bir varlık için ayrı bir teklif verildiği, varlıkların ayrı müzakereye konu olduğu ve varlıkların maliyet ile gelirlerinin ayrı belirlenebildiği takdirde, varlığın inşaatının ayrı bir sözleşme olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (TMS 11, m.8).
- **Hasılatın Muhasebeleştirilmesi:** TMS 11'de inşaat sözleşmesinin sonucu güvenilir bir biçimde öngörülebildiği takdirde, inşaatla ilişkin gelir ve maliyetlerin finansal tablolara yansıtılabileceği ifade

edilmiştir (TMS 11, m.22). TFRS 15’de ise inşaat sözleşmesi ifadesi yer almasa da hasıllata yönelik bir değerlendirme yapılması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre işletme taahhüt edilen hizmeti müşteriye devrederek ya da devrettikçe edim yükümlülüğü yerine getirilmiş olur. Edim yükümlülüklerinin zamana yayılı olarak yerine getirilip getirilmemesi ise müşterinin edimin sağladığı faydayı aynı anda alıp tüketip tüketmediği, edimin oluşturuldukça kontrolünün müşteriye geçip geçmediği, edimin işletme için alternatif bir varlık oluşturup oluşturmadığı ve o güne kadar tamamlanan edime karşılık ödeme üzerinde tahsil hakkının bulunup bulunmadığına bağlıdır (Deloitte, 2014: 4).

- **İlerlemenin Ölçümü:** TMS 11’de ilerlemenin ölçümü için tamamlanma aşamasının belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tamamlanma aşaması belirlenirken de o güne kadar yapılan işle ilgili sözleşme maliyetlerinin toplam inşaat maliyetlerine oranına, yapılan işe ilişkin incelemelere ve fiziki tamamlanma oranına dikkate edilmelidir (TMS 11, m.30). TFRS 15’de ise ilerlemenin ölçümü için girdi ve çıktı yöntemleri olarak iki yöntem sunulmuştur. Tamamlanma aşamasının belirlenmesi girdi yöntemleri ile aynı nitelikte olup işe ilişkin incelemelerin yapılması ise çıktı yöntemlerini işaret etmektedir. TMS 11’den farklılık arz eden düzenleme ise; hasıllatın muhasebeleştirilmesi esnasında işletmelerin edimini ifade etmeyen girdilerin etkilerinin girdi yönteminde kullanılmaması gerektiğidir (EY, 2017: 1).
- **Değişken Bedel:** TMS 11’de sözleşme gelirin gerçeğe uygun değeri ile ölçülmesi gerektiği ve bu değer de gelecekteki olayların belirsizliklerinden etkilenebileceği belirtilmiştir (TMS 11, m.12). TFRS 15’e göre ise sözleşme geliri yerine işlem bedeli kavramı ortaya konmuş, bu bedelin tahmin edilmesi gerektiği ve tahmin edilirken değişken bedelin söz konusu olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. TMS 11’de değişken bedel nezdinde değerlendirilebilecek tek unsur teşvik ödemeleri olup, bu ödemelerin de ancak güvenilir biçimde ölçülebildiği ve belirlenmiş standartlara ulaşılmasını muhtemel kılacak düzeyde ilerlemiş olduğunda sözleşme bedeline dahil edilebileceğidir. TFRS 15’de ise değişken bedelin tahmininde beklenen değer veya en muhtemel değer yöntemlerinden yararlanılabileceği ifade edilmiştir (KPMG, 2014: 8).

Bir diğer yeni düzenleme de önemli finansman bileşeninin varlığıdır. TMS 11’de bu bileşene ait herhangi bir düzenleme mevcut olmayıp, TFRS 15’de işlem bedeli belirlenirken taahhüt edilen bedelde paranın zaman değerinin etkisine yönelik düzeltme yapılması gerektiği ve hasıllattan ayrı olarak kapsamlı gelir tablosunda sunulması gerektiği belirtilmiştir. (Deloitte, 2014: 8 ve TFRS 15, m.60)

- **Sözleşme Değişikliği:** TMS 11’de tahminlerdeki değişiklik başlığı altında tamamlanma yüzdesi yönteminin sözleşme gelir ve maliyetlerine ilişkin cari tahminlere birikimli olarak uygulanması ve değişikliklerin etkilerinin TMS 8 kapsamında değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (TMS 11, m.38). TFRS 15’de ise sözleşme değişikliği başlığı altında, sözleşmenin kapsam ya da fiyatında taraflarca onaylanan değişiklikler sözleşme değişikliği olarak tanımlanmıştır. Standarda göre taahhüt edilen hizmetlere farklı bir hizmet eklenerek sözleşme kapsamının değiştirilmesi ve bedelin de ilave taahhüt edilen hizmetin tek başına fiyatlarını yansıtacak bedel kadar artırılması halinde, ilgili sözleşme ayrı bir sözleşme olarak muhasebeleştirilmelidir. Ayrı bir sözleşme olarak muhasebeleştirilemediği takdirde ise taahhüt edilen hizmetin henüz devredilmemiş kısmı farklı alternatifler

arasından uygun yöntem tercih edilerek muhasebeleştirilmelidir (TFRS 15, m.15-21). TMS 11’de sözleşme değişikliği detaylı biçimde ele alınmamış olup, TFRS 15’de sözleşme değişikliklerinin muhasebeleştirilmesi için finansal tablo düzenleyicilere daha detaylı alternatif yöntemler sunulmuş, ileriye yönelik ya da geçmişe dönük uygulama alternatiflerine de yer verilmiştir (Deloitte, 2014: 8).

- **Beklenen Zararların Muhasebeleştirilmesi:** TMS 11’de toplam sözleşme maliyetleri toplam sözleşme gelirlerini aştığı takdirde muhtemel beklenen zararların doğrudan gider olarak muhasebeleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (TMS 11, m.36). TFRS 15’de ise beklenen zarar ifadesi yer almamaktadır. Standartta yalnızca hizmetin zarara yol açması durumunda işletmenin bu zararlar için müşteriyi koruma taahhüdü bir edim yükümlülüğüne yol açmadığından, söz konusu sözleşmeye ait yükümlülüklerin TMS 37’ye göre muhasebeleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (TFRS 15, m.B33). Bu düzenlemeden yola çıkılarak, inşaat sözleşmelerinde beklenen zarar söz konusu olduğu takdirde TMS 37.66’ya göre işletme ekonomik açıdan dezavantajlı olan bir sözleşmeye sahip olacağından söz konusu sözleşmeye ilişkin mevcut yükümlülükler karşılık olarak muhasebeleştirilmeli ve ölçülmelidir (Bohnfeld, Ebeling ve Vitinius, 2018: 14).

3. TFRS 15’E GÖRE EDİM YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN ZAMANA YAYILI OLARAK YERİNE GETİRİLMESİ

TMS 18’e göre hasılat ancak işletmenin malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olması, satılan mallar üzerinde etkin kontrolünü kaybetmiş olması, hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi, ekonomik faydanın elde edilmesinin muhtemel olması ve işleme yüklenen veya yüklenecek maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi halinde finansal tablolara alınabilirdi (TMS 18, m.14). TMS 11’e göre bir inşaat sözleşmesinin sonucu güvenilir biçimde öngörülebiliyorsa, inşaata ilişkin gelir ve maliyetler raporlama dönemi sonu itibarıyla sözleşmeye konu işin tamamlanma aşaması esas alınarak finansal tablolara yansıtılabilirdi (TMS 11, m.22). TFRS 15’de ise varlık veya hizmetin kontrolünün müşterinin eline geçerek devredilmesi gerektiği ve ancak bu şekilde edim yükümlülükleri yerine getirilerek hasılatın finansal tablolara alınabileceği ifade edilmiştir (TFRS 15, m.31). Her üç standart bir arada değerlendirildiğinde TFRS 15 ile sektörel farklılıklar gözetilmeksizin hasılatın muhasebeleştirilmesi varlığın kontrolünün devrine bağlanmıştır.

İnşaat sözleşmeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken ve öne çıkan aşama; edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesidir. TFRS 15’e göre edim yükümlülükleri, belirli bir anda yerine getirilebileceği gibi zamana yayılı olarak da yerine getirilebilir ve hasılatın zamana yayılı olarak finansal tablolara alınmasında aşağıdaki şartlardan herhangi birinin yerine getirilmesi gereklidir (TFRS 15, m.35).

- İşletme edimi yerine getirdikçe müşterinin edimin sağladığı faydayı aynı anda alıp tüketmesi.
- İşletme ediminin, oluşturuldukça veya geliştirildikçe kontrolü müşteriye geçen bir varlık oluşturması veya geliştirmesi.
- İşletme ediminin, işletme için alternatif bir kullanımı olan bir varlık oluşturmaması ve işletmenin o güne kadar tamamlanan edime karşılık yapılacak ödeme üzerinden hukuken icra edilebilir bir tahsil hakkı bulunması.

Çalışmanın konusunu oluşturan inşaat sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesi ise zamana yayılı edim yükümlülüklerine dahil olduğundan, bu bölümde zamana yayılı edim yükümlülüklerinin sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya ait düzenlemeler açıklanacaktır.

3.1. Edimin Sağladığı Faydanın Aynı Anda Alınıp Tüketilmesi

İşletme edimi yerine getirdikçe, müşterinin edimin sağladığı faydayı aynı anda alıp tüketmesi halinde, hasılat zamana yayılı olarak muhasebeleştirilir (TFRS 15, m.35a). Bu tür edim yükümlülüklerine edimin sağladığı faydanın müşteri tarafından alındığı veya aynı anda tüketildiği rutin ve tekrarlayan hizmetler örnek verilebilir (TFRS 15, m.B3). Bu tür edimler genellikle hizmet sözleşmeleridir. Bu düzenlemeye göre edimin sağladığı fayda her halükârda müşteri tarafından tüketilmiş olduğundan, varlık olarak muhasebeleştirilecek herhangi bir finansal tablo unsuru söz konusu değildir (Bauer, Eisele, ve Hold, 2016: 396).

Bazı durumlarda işletme edimi yerine getirdikçe müşterinin edimin sağladığı faydayı aynı anda alıp tüketmesi tespit edilemeyebilir. Bu gibi durumlarda işletmenin; kalan edim yükümlülüğü başka bir işletme tarafından yerine getirilecek olsaydı, işletmenin o güne kadar tamamladığı işleri, diğer işletmenin büyük ölçüde yeniden ifa etmesinin gerekeceğine karar vermesi halinde, edim yükümlülüğü zamana yayılarak ifa edilir (TFRS 15, m.B4).

3.2. Edim Oluşturuldukça veya Geliştirildikçe Kontrolün Müşteriye Geçmesi

İşletme ediminin oluşturuldukça veya geliştirildikçe kontrolü müşteriye geçen bir varlık oluşturması veya geliştirmesi halinde hasılat zamana yayılı olarak finansal tablolara alınır (TFRS 15, m.35b). Bu tür edim yükümlülüklerine uzun vadeli sözleşmeler veya inşaat sözleşmeleri örnek verilebilir.

Müşterinin varlığı oluşturdukça veya geliştirdikçe kontrol edip etmediğinin değerlendirilmesinde, varlığın kontrolü ve kontrolün devri kavramları dikkatlice irdelenmelidir. Varlığın kontrolü, varlığın kullanımını yönetebilme ve kalan tüm faydalarını büyük ölçüde elde edebilmeyi ifade eder. Bir varlığın faydası ise aşağıdaki yollardan elde edilen potansiyel nakit akışlarıdır (TFRS 15, m.33).

- Varlığın mal ve hizmet sunumu için kullanılması
- Varlığın başka varlıkların değerini arttırmak için kullanılması
- Varlığın yükümlülükleri yerine getirmek veya giderleri azaltmak için kullanılması
- Varlığın satılması veya takas edilmesi
- Varlığın bir borcun teminatı olarak rehin verilmesi
- Varlığın elde tutulması.

Kontrolün tespitinde; işletmenin varlık karşılığında bir tahsil hakkına sahip olması, müşterinin varlığın yasal mülkiyetine sahip olması, işletmenin varlığın zilyetliğini devretmiş olması, müşterinin varlığın mülkiyetine sahip olmaktan doğan önemli risk ve getirilere sahip olması ve müşterinin varlığı kabul etmiş olması gibi göstergelerden de faydalanılabilir (TFRS 15, m.38).

3.3. Edimin İşletme İçin Alternatif Kullanımı Olan Bir Varlık Oluşturmaması ve İcra Edilebilir Tahsil Hakkının Mevcudiyeti

İşletme edimi, işletme için alternatif kullanımı olan bir varlık oluşturmadığı ve işletmenin o güne kadar tamamlanan edime karşılık yapılacak ödeme üzerinden hukuken icra edilebilir bir tahsil hakkı bulunduğu takdirde hasılat yine zamana yayılı olarak finansal tablolara alınır (TFRS 15, m.35c).

Standartta da ifade edildiği gibi hasılatın finansal tablolara alınması iki şarta bağlanmıştır. Bu şartlar arasında yer alan işletme için alternatif bir varlık oluşturulmaması durumu; işletmenin varlığın oluşturulması veya geliştirilmesi sırasında başka bir amaçla kolayca yönetebilmesinin sınırlandırılması veya tamamlanan varlığın başka bir kullanım amacıyla kolayca yönetilmesinin kısıtlandığı durumlardır (TFRS 15, m.36). Varlığın alternatif kullanımının olup olmadığının değerlendirilmesinde sözleşmeden kaynaklanan potansiyel kısıtlamaların etkilerine ve önemlilik düzeylerine dikkat edilmelidir (TFRS 15 m.B6 ve m.B7). Aynı zamanda işletme varlığı başka bir kullanım amacıyla yönetebilmek için önemli ekonomik kayıplara katlanıyorsa, bu durum işletmenin varlığı başka bir kullanım amacıyla yönetebilmesine yönelik fiili bir sınırlamayı ifade eder. Önemli ekonomik kayıp ile belirtilmek istenen, işletmenin varlığın üzerinde yeniden çalışmak için önemli maliyetlere katlanacak olması veya varlığı ancak önemli bir kayıp ile satabilecek olmasıdır (TFRS 15, m.B8).

Hasılatın zamana yayılı olarak finansal tablolara alınmasında değerlendirilmesi gereken bir diğer şart ise işletmenin o güne kadar tanımlanan edime karşılık yapılacak ödeme üzerinde hukuken icra edilebilir bir tahsil hakkının bulunmasıdır. İşletmenin taahhüt ettiği şekliyle edimini yerine getirememesi dışındaki sebeplerle müşteri veya başka bir tarafça sözleşme feshedildiği takdirde, işletmenin o güne kadar tamamladığı edimini karşılayan bir tahsil hakkı mevcuttur (TFRS 15, m.B9). Daha açık bir ifade ile tahsil hakkının mevcudiyeti ve tutarı bu değerlendirmede göz ardı edilmemelidir. İşletmenin o güne kadar tamamladığı edim karşılığındaki tahsil hakkının mevcudiyeti değerlendirilirken, işletme taahhüt edildiği şekilde edimin yerine getirilememesinden başka bir nedenle sözleşme feshedilecek olsaydı, o güne kadar tamamladığı edime karşılık ödeme talep etme veya alıkoyma hususunda hukuken icra edilebilir bir hakkının olup olmayacağını dikkate alınmalıdır (TFRS 15, m.B10). Sözleşmeye uygulanan kanunların yanı sıra sözleşme şartları da göz önünde bulundurulmalıdır. O güne kadar tamamlanan edime karşılık tahsil hakkının, sabit bir tutara ilişkin olması gerekmez. Müşteri veya başka bir taraf sözleşmeyi feshettiği takdirde işletme, sözleşme süresince her zaman en az o güne kadar tamamladığı edimi karşılayan bir tutara hak kazanmalıdır (TFRS 15, m.37). Sözleşmede belirlenen ödeme planı işletme için o güne kadar tamamlanan edim karşılığında hukuken icra edilebilir bir tahsil hakkını ifade etmeyebilir (TFRS 15, m.B13). Tahsil hakkının mevcudiyeti hukuki ve ekonomik açıdan değerlendirilmelidir.

Tahsil hakkı tutarı, sözleşmenin feshi halinde sadece işletmenin kârındaki olası kayıpları telafi etmekten ziyade, o güne kadar devrettiği mal veya hizmetlerin satış fiyatına yaklaşan bir tutar olabilir. Makul kâr marjını karşılayan tutar, sözleşmenin taahhüt edildiği şekilde yerine getirilmesi durumunda beklenen kâr marjına eşit olmak zorunda değildir, ancak işletme aşağıdaki tutarlardan herhangi birinin karşılanmasına hak kazanıyor olmalıdır (TFRS 15, m.B9):

- Sözleşmenin müşteri (veya diğer bir taraf) tarafından feshinden önce sözleşme kapsamındaki işletmenin edimini makul ölçüde yansıtan, sözleşmede yer alan beklenen kâr marjının bir oranı veya

- Sözleşmeye özgü marjın, işletmenin benzer sözleşmelerden elde ettiği getiriden yüksek olması durumunda, işletmenin benzer sözleşmelere ilişkin sermaye maliyeti üzerinden makul bir getiri (veya işletmenin benzer sözleşmeleri için genel olarak geçerli olan faaliyet marjı).

Yukarıdaki düzenlemeler bir arada ele alındığında zamana yayılı edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken unsurlar aşağıda özetlenmiştir.

- Müşterinin edimin sağladığı faydayı aynı anda alıp tükettiği gerekçeleri ile tespit edilmelidir.
- Müşterinin varlığı oluşturuldukça veya geliştirildikçe kontrol edip etmediğinin, işletmenin tahsil hakkı, müşterinin yasal mülkiyetten kaynaklı risk ve getirilerin devredilmesi gibi göstergelerin değerlendirilmesi gereklidir.
- Edim, işletme için alternatif bir varlık oluşturmamalı, bu durumun değerlendirilmesinde ise sözleşmeden kaynaklı kısıtların etki ve önemlilik düzeyleri dikkate alınmalıdır. Bunun yanı sıra edime ilişkin işletmenin hukuken icra edilebilir tahsil hakkının bulunup bulunmadığı da tespit edilmelidir.

4. İNŞAAT SÖZLEŞMELERİNDE HASILATIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Zamana yayılı olarak ifa edilen her bir edim yükümlülüğü için işletme, bu edim yükümlülüğünün tamamen ifasına yönelik ilerlemeyi ölçerek, hasılatı zamana yayılı olarak finansal tablolara alır. İlerlemeyi ölçmekten amaç, işletmenin taahhüt ettiği mal veya hizmetlerin kontrolünün, ölçüm tarihi itibarıyla, müşteriye devrine ilişkin performansını göstermektir (TFRS 15, m.39). Uygun ilerleme ölçüm yöntemleri çıktı ve girdi yöntemlerini kapsar (TFRS 15, m.41).

- **Çıktı Yöntemleri:** Çıktı yöntemleri, o güne kadar devredilen mal veya hizmetlerin müşteri açısından değerinin, sözleşmede taahhüt edilen geriye kalan mal veya hizmetlere oranla doğrudan ölçülerek hasılatın finansal tablolara alımını ifade eder. Çıktı yöntemleri; o güne kadar tamamlanan edime ilişkin araştırmalar, elde edilen sonuçlarla ilgili değerlemeler, ulaşılan hedefler, geçen süre ve üretilen veya teslim edilen birimler gibi yöntemleri içerir (TFRS 15, m.B15).
- **Girdi Yöntemleri:** Girdi yöntemleri, bir edim yükümlülüğünün ifası için işletmenin emek veya girdilerin (örneğin; tüketilen kaynak, saat bazında harcanan emek, katlanılan maliyetler, geçen zaman veya saat bazında makine kullanımı) edim yükümlülüğünün ifası için beklenen toplam girdilere kıyaslanarak, hasılatın finansal tablolara alımını ifade eder (TFRS 15, m.B18).

Bu bölümde inşaat sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin uygulama örneği sunulmuş olup, farklı senaryolar söz konusu olduğunda edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde hasılatın nasıl muhasebeleştirileceği açıklanmıştır.

4.1. Uygulamaya İlişkin Bilgiler

Demircan İnşaat A.Ş., bir iş merkezinin inşasına yönelik müşteri ile sözleşme yapmıştır. Yapılacak iş merkezine Demircan İnşaat A.Ş. tarafından bir klima sistemi de yerleştirilecektir. Sözleşmeye iş merkezindeki elektrik tüketiminin optimizasyonuna yönelik bir hizmet sözleşmesi ve bakım onarım sözleşmesi de dahil edilmiştir. Her iki hizmet de bina tesliminden itibaren 4 yıl süresince Demircan İnşaat A.Ş.

tarafından sunulacaktır. Tüm sözleşmeler 01.01.2018 tarihinde düzenlenmiş ve iş merkezinin inşasının tamamlanma süresi 4 yıl olarak tahmin edilmiştir.

İnşaat sözleşmesinde; 10.000 metrekarelik alanın üzerine iş merkezinin inşa edileceği ve sözleşme fiyatının da 190 milyon TL olduğu belirtilmiştir. Elektrik tüketim optimizasyonuna yönelik hizmet sözleşmesinde fiyat yıllık 600.000 TL olarak belirlenmiş ve bu bedelin her yıl Ocak ayında ödenmesi gerektiği sözleşmede ifade edilmiştir. Normal şartlar altında bu hizmet Demircan İnşaat A.Ş. tarafından bina inşasından ayrı olarak da sunulmakta olup, ilgili hizmetin fiyatı 750.000 TL'dir. Ancak iş merkezi inşasına bağlı olarak sunulacağından müşteri ile daha düşük bir fiyat üzerinde anlaşılmıştır.

Hizmet sözleşmesi için belirlenen sözleşme fiyatı, binanın tesliminden itibaren 4 yıl içinde tüketilecek olan elektrik miktarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilecektir. Şirketin geçmiş tecrübelerine dayalı olarak elektrik tüketiminin beş farklı senaryoya göre değişkenlik göstereceği tahmin edilmektedir. Tahmini elektrik tüketim senaryolarına ait bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1. Elektrik Tüketim Senaryoları

	Senaryo I	Senaryo II	Senaryo III	Senaryo IV	Senaryo V
Referans Değere Göre Elektrik Tüketimi Artış/Azalış Oranı	5% ve üzeri	5% - 0%	-5% - 0%	-5% ve -10%	-10% ve altı
Tahmini Elektrik Kullanım Bedeli	-1,5 milyon TL	-1,0 milyon TL	0,5 milyon TL	2 milyon TL	2,5 milyon TL
Gerçekleşme Olasılığı	5%	10%	15%	40%	30%

Yukarıdaki senaryolarda yer alan bilgiler, geçmiş dönemlerde inşası tamamlanan aynı büyüklükteki benzer binalarda meydana gelmiş olduğundan, gerçekleşme olasılıkları ve tahmini kullanım bedelleri güvenilirdir. Ağırlıklandırılmış düzeltme bedeli 31.12.2021 tarihinde toplam tutar olarak müşteri tarafından ödenecektir.

Müşteri ile yapılan inşaat sözleşmesine bağlı olarak, Demircan İnşaat A.Ş. tarafından proje mühendisine 800.000 TL nakit olarak ödenmiş, bunun yanı sıra Demircan İnşaat A.Ş.'nin yolluk ve diğer ek faaliyetler için katlandığı toplam masraflar 500.000 TL tutarındadır.

İş merkezine klima sisteminin kurulabilmesi için Demircan İnşaat A.Ş., klimalar ve gerekli diğer teçhizatları başka bir işletmeden 8 milyon TL'ye satın almıştır. Klima sisteminin alt yapısı sözleşme başlangıcından itibaren 3. yılda üretici işletme tarafından iş merkezine kurulacak olup, 4. yılın ilk üç ayında klimalar da yerleştirilecektir.

Demircan İnşaat A.Ş., inşaat sözleşmesinin toplam maliyetinin 160 milyon TL olacağını tahmin etmiştir. Sözleşmede belirtilen ödeme koşullarına göre; müşteri sözleşme başlangıcında sözleşme fiyatının 20%'sini geri iade hakkı olmaksızın nakit ödeyecek, 30%'unu ise iç dekorasyon hariç iş merkezinin büyük kısmı ortaya çıktığında ödeyecektir. Kalan 50%'yi ise 01.01.2022'de nakit ödeyecektir.

Elektrik optimizasyon hizmetine ilişkin beklenen maliyetlerin yıllık 1.450.000 TL olup, binanın tesliminden sonra 2022 yılında ortaya çıkacak ek masrafların ise 1.500.000 TL tutarında olacağı tahmin edilmiştir.

01.01.2018 tarihinde yapılan bir diğer hizmet sözleşmesi ise bakım-onarım sözleşmesidir. İnşaat bitiminden itibaren ilk 4 yıl için geçerli olacak olan bakım onarım hizmetine dair, müşterinin Demircan İnşaat A.Ş.'ye ödeyeceği tutar ilk iki yıl için 1.000.000 TL, daha sonraki iki yıl için ise yıllık 900.000 TL'dir. Her yıl sunulacak olan bakım-onarım hizmeti aynı niteliktedir. Taraflar dört yıla ait toplam hizmet bedelinin 01.01.2022'de ödeneceğine karar vermiş olup, sözleşmede yer alan faiz oranı %5'dir. Bakım onarım hizmetlerine ait ödemelerin bugünkü değeri 3.377.296 TL'dir. Bakım onarım hizmetine ait ödemelerin bugünkü değeri aşağıda tespit edilmiştir.

$$(1.000.000*(1+5\%)^1) + (1.000.000*(1+5\%)^2) + (900.000*(1+5\%)^3) + (900.000*(1+5\%)^4) = 3.377.296 \text{ TL}$$

Müşterinin tüm bu bedelleri ödeyebilme gücü ve niyeti mevcut olup, Demircan İnşaat A.Ş. tarafından edim yükümlülüklerinin ifasına yönelik ilerlemenin ölçümünde girdi yöntemlerinin kullanımı tercih edilmiştir (Kirsch, 2014: 505-506).

4.2. Temel Durumun Muhasebeleştirilmesi

Demircan İnşaat A.Ş.'nin tüm bu faaliyetlerden elde edeceği hasılatın muhasebeleştirilmesinde izlenecek adımlar; sözleşmelerin tanımlanması, edim yükümlülüklerinin tanımlanması, işlem bedellerinin belirlenmesi, işlem bedellerinin edim yükümlülüklerine dağıtılması ve edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesidir.

İşletmenin yapmış olduğu sözleşmeler incelendiğinde, taraflar sözleşmeleri onaylamış ve yerine getirmeyi taahhüt etmişler, söz konusu hizmetler ile ilgili haklar ve ödeme koşulları tanımlanmış, sözleşmeler ticari nitelikli olup, Demircan İnşaat A.Ş.'nin işlem bedellerini tahsil etme olasılığı muhtemeldir (TFRS 15, m.9). Bu olayda birden fazla hizmet ve sözleşme söz konusu olduğundan sözleşmelerin birleştirilip birleştirilemeyeceği tespit edilmelidir. İş merkezinin inşası ve müşteriye sunulacak olan elektrik tüketimi optimizasyon hizmeti tek bir sözleşme olarak ele alınmalıdır. Çünkü hizmet sözleşmesine ait yıllık sözleşme fiyatı olan 600.000 TL iş merkezi inşaatına bağlı olarak, normal fiyatın altında belirlenmiştir. Buna karşın bakım onarım sözleşmesi diğer sözleşmeler içerisinde ya da onlara bağlı olarak müzakere edilmediğinden, ayrı bir hizmet sözleşmesi olarak dikkate alınmalıdır (TFRS 15, m.17).

Müşteriye taahhüt edilen hizmetlerin farklı hizmetler olarak tanımlanabilmesi için, müşterinin hizmetten tek başına faydalanabiliyor olması ve Demircan İnşaat A.Ş.'nin müşteriye hizmet devir taahhüdünü diğer taahhütlerden ayrı olarak tanımlayabilmesi gereklidir (TFRS 15, m.27). Bu olayda iş merkezi inşası ve klima sisteminin bina içine kurulumu tek bir yükümlülük olarak, bakım-onarımın ise ayrı bir edim yükümlülüğü olarak tanımlanması gereklidir. Daha açık bir ifade ile bu olayda işlem bedellerinin belir-

lenmesi gereken iki ayrı edim yükümlülüğü mevcuttur. Bunlar klima sistemi kurulumu dahil iş merkezi inşası ve bakım onarım hizmetinin yerine getirilmesidir. Her iki edim yükümlülüğüne ait işlem bedelleri değişken olabileceği gibi sabit de olabilir.

▪ **İlk Edim Yükümlülüğünün İşlem Bedelinin Belirlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi**

Demircan İnşaat A.Ş. ile müşteri arasında sözleşme fiyatı 190 milyon TL olarak belirlenmiştir. Ancak daha önceki tecrübelerle dayalı olarak bu bedelin artma ya da azalmasının söz konusu olabileceği, bu artış ya da azalmalarda ise beş farklı senaryonun ortaya çıkması muhtemeldir. Demircan İnşaat A.Ş.'nin ilgili edim yükümlülüğünün işlem bedelinin belirlenmesinde bu senaryolardan yola çıkarak, gerçekleşmesi mümkün bedeller aralığındaki tutarların olasılık ağırlıklı toplamı olan beklenen değeri tespit etmesi gereklidir. Beklenen değer hesaplaması aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2. Beklenen Değer Hesaplaması

Beklenen Değer Hesaplaması	Tahmini Kullanım Bedeli*Olasılık
Senaryo I	(75.000)
Senaryo II	(100.000)
Senaryo III	75.000
Senaryo IV	800.000
Senaryo V	750.000
Toplam (TL)	1.450.000

Yukarıda tespit edilen 1.450.000 TL'lik beklenen değer sözleşme fiyatına dahil edilmesi gereklidir. Ancak bu değer, 4 yıl sonraki değeri ifade ettiğinden bugünkü değeri hesaplanarak işlem bedeline dahil edilebilir. Beklenen değer 01.01.2018 itibarıyla bugünkü değeri 1.192.919 TL'dir. $(1.450.000 / (1,05)^4)$ İlk edim yükümlülüğünün toplam işlem bedeli aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3. İşlem Bedeli Hesaplaması

Satış Fiyatı	190.000.000
+ Beklenen Değer	1.192.919
+ Elektrik Tüketim Opt. Hizmet Bedeli	4*600.000
İşlem Bedeli (TL)	193.592.919

Demircan İnşaat A.Ş. tarafından proje mühendisine ödenen 800.000 TL, sözleşme yapılması için katlanılan ve geri kazanılması beklenen bir maliyet olduğundan, varlık olarak muhasebeleştirilmelidir (TFRS 15, m.91). Bu varlık aynı zamanda sistematik biçimde itfa edilmelidir (TFRS 15, m.99). Kullanılacak

itfa yöntemi işletme tarafından 8 yıl sürecek biçimde azalan bakiyeler usulü yöntemi olabileceği gibi, 4 yıl süreyle doğrusal amortisman yöntemi de olabilir. Ek faaliyetler ve yolluklara ilişkin 500.000 TL'lik maliyetler ise sözleşme yapılması için katlanıldığından gider olarak muhasebeleştirilecektir.

Bu edim yükümlülüğü, edim oluşturuldukça ya da geliştirildikçe kontrolü müşteriye geçtiğinden hasılat zamana yayılı olarak finansal tablolara alınmalıdır (TFRS 15, m.35b). Demircan İnşaat A.Ş., edim yükümlülüğünün ifasına yönelik kaydettiği ilerlemenin ölçümünde ise girdi yöntemlerini tercih etmektedir. Daha açık bir ifade ile işletme maliyetlerini edim yükümlülüğünün ifası için beklenen toplam girdilere kıyaslayarak, hasılatı finansal tablolara alacaktır (TFRS 15, m.B18). Ancak bazı durumlarda işletme girdileri ile hizmet kontrolünün müşteriye devri arasında doğrudan ilişki olmayabilir. Bu durumda işletme, yalnızca katlanılan maliyetler ölçüsünde hasılatı finansal tablolara almalıdır (TFRS 15, m.B19B). Çünkü işletme malı üçüncü bir şahıstan tedarik etmiş ve malın tasarım ve üretim süreçlerine önemli ölçüde dahil olmamıştır (TFRS 15, m.B19B/IV).

Bu olayda Demircan İnşaat A.Ş.'nin girdileri aşağıdakilerden oluşmaktadır.

- 160 milyon TL tutarında inşaat maliyetleri
- Yıllık 1.450.000 TL tutarında elektrik tüketimi optimizasyon maliyetleri
- 1.500.000 TL tutarında ek maliyetler

160 milyon TL tutarındaki inşaat maliyetlerine üreticiden satın alınan ve kurulumu üretici tarafından gerçekleştirilecek olan klima ve teçhizat maliyeti olan 8.000.000 TL de dahildir. İşletme klima sisteminin kurulumuna önemli ölçüde dahil olmayacağından, yalnızca katlanılan maliyet ölçüsünde hasılatı finansal tablolara almalı ve girdi yöntemini de düzeltmelidir. Aşağıda tabloda işletmenin dönemsel olarak katlanacağı maliyetler ve hasılat tutarları sunulmuştur.

Tablo 4. Yıllar İtibariyle Hasılat ve Maliyet Dağılımı

Dönem	Düzeltilmiş Maliyetler	Yıllık Maliyet/ Toplam Maliyet	Klima/Teçhizat Dahil Edilmemiş Hasılat	Klima/Teçhizat Maliyeti	Hasılat
2018	40.000.000	25%	46.602.114		46.602.114
2019	40.000.000	25%	46.602.114		46.602.114
2020	32.000.000	20%	37.281.691	8.000.000	45.281.691
2021	40.000.000	25%	46.602.114		46.602.114
2022	2.950.000	2%	3.436.906		3.436.906
2023	1.450.000	1%	1.689.327		1.689.327
2024	1.450.000	1%	1.689.327		1.689.327
2025	1.450.000	1%	1.689.327		1.689.327
Toplam (TL)	159.300.000	100%	185.592.919	8.000.000	193.592.919

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi işletmenin toplam maliyetleri 167,3 milyon TL değil, 159,3 milyon TL'dir. Klima ve teçhizat maliyeti dahil edilmemiş olarak hasılat aşağıdaki formülden yararlanılarak hesaplanmıştır (Canipa Varlez, Furlato, 2015: 449).

(Toplam İşlem Bedeli - Katlanılmayan Maliyet) * (Yıllık Maliyet/Toplam Maliyet)

- **2018 Yılına Ait Muhasebeleştirme:** 2018 yılında müşteri bina tesliminden önce satış fiyatının %20'sini nakit ödeyeceğinden, nakit ödenen kısma ilişkin Demircan İnşaat A.Ş. tarafından 38 milyon TL (190*20%) tutarında bir sözleşme yükümlülüğü finansal tablolara alınmalıdır (TFRS 15, m.106). Dönem sonunda ise ilerlemenin girdi yöntemine göre ölçümü sonucu 46.602.114 TL tutarında hasılat finansal tablolara alınmalı, dönem başında finansal tablolara alınan sözleşme yükümlülüğü borçlandırılmalı ve aradaki fark olan 8.602.114 TL ise sözleşme varlığı olarak finansal tablolara alınmalıdır (TFRS 15, m.107).
- **2019 Yılına Ait Muhasebeleştirme:** İlerlemenin ölçümü dikkate alındığında Demircan İnşaat A.Ş., 46.602.114 TL tutarında hasılatı finansal tablolara alacak, aynı tutarda sözleşme varlığını da borçlandıracaktır.
- **2020 Yılına Ait Muhasebeleştirme:** Sözleşmede de belirtildiği gibi üçüncü yılda iş merkezinin yapımında belirli bir seviyeye gelmiş olunacağından, müşteri tarafından satış fiyatının %30'luk kısmı da nakit olarak ödenecektir. Müşteri ödemeyi gerçekleştirmeden işletme sözleşme varlıklarını 57 milyon TL (190*30%) tutarında alacaklandırarak ve karşılığında ticari alacakları da borçlandıracak, ödeme yapıldığında ise ticari alacakları aynı tutarda alacaklandırarak, banka hesabını borçlandıracaktır. Dönem sonunda ise ilerlemenin ölçümü dikkate alınarak, sözleşme varlıkları 45.281.691 TL tutarında borçlandırılacak ve aynı tutarda hasılat finansal tablolara alınacaktır.
- **2021 Yılına Ait Muhasebeleştirme:** İş merkezi inşasının ilerlemesi dikkate alınarak 2021 yılında ilerleme nezdinde 46.602.114 TL tutarında hasılatı finansal tablolara alacak ve sözleşme varlığını aynı tutarda borçlandıracaktır.
- **2022 Yılına Ait Muhasebeleştirme:** İş merkezi tamamlandığında, 01.01.2022'de müşteri satış fiyatının kalan %50'sini ödeyecektir. Müşteri ödemeyi gerçekleştirmeden işletme sözleşme varlıklarını 95 milyon TL (190*50%) tutarında alacaklandırarak ve karşılığında ticari alacakları da borçlandıracak, ödeme yapıldığında ise ticari alacakları alacaklandırarak, banka hesabını borçlandıracaktır.

Elektrik tüketim optimizasyonuna yönelik hizmet sözleşmesinde fiyat 600.000 TL olarak belirlenmiş ve bu bedelin her yıl Ocak ayında ödenmesi gerektiği sözleşmede ifade edilmiştir. Ödeme vadesinin geldiği tarihte Demircan İnşaat A.Ş., 600.000 TL tutarında bir sözleşme yükümlülüğünü finansal tablolarına alarak, ticari alacakları da aynı tutarda borçlandıracaktır. Ödeme yapıldığında ticari alacaklar alacaklandırılacak, banka ise borçlandırılacaktır. Hizmetin ifası gerçekleştiğinde ise ilerleme ölçütü nezdinde işletme, 3.436.906 TL tutarında hasılatı finansal tablolarına alacak, sözleşme varlığı 2.836.906 TL tutarında ve sözleşme yükümlülüğü de 600.000 TL tutarında borçlandırılacaktır.

İşlem bedeli daha önce de belirtildiği gibi değişken nitelikte olup, finansman bileşeninin varlığı söz konusudur. Elektrik tüketimine bağlı olarak geçmiş tecrübelerden yararlanılarak hesaplanan beklenen değerler içerisindeki finansman bileşeninin etkilerinin, hasılattan ayrı olarak kapsamlı gelir tablosunda sunulması gereklidir. İşletmenin bu döneme tekabül eden faiz gelirlerini, müşteri ile yapılan bir sözleşme alacağı olarak muhasebeleştirilmesi ölçüsünde finansal tablolara alınmalıdır (TFRS 15, m.65). Bu döneme tekabül eden faiz gelirleri 59.546 TL'dir ($5\% * 1.192.919$).

- 2023 Yılına Ait Muhasebeleştirme: Demircan İnşaat A.Ş., 2022 yılında olduğu gibi 600.000 TL tutarında sözleşme yükümlülüğünü finansal tablolarına alacak, dönem sonunda da ilgili sözleşme yükümlülüğünü borçlandırarak, 1.689.327 TL tutarında hasılatı finansal tablolara alacak, aradaki fark olan 1.089.327 TL kadar sözleşme varlıklarını borçlandıracaktır. İlgili döneme ait faiz gelirleri 2022 yılında olduğu gibi finansal tablolara alınacak ve kapsamlı gelir tablosunda sunulacaktır. Bu döneme ait faiz gelirleri ise 62.628 TL olacaktır. ($5\% * 11.192.919 * 1,05$)
- 2024 Yılına Ait Muhasebeleştirme: 600.000 TL tutarında sözleşme yükümlülüğü finansal tablolara alınacak, dönem sonunda da ilgili sözleşme yükümlülüğü borçlandırılarak, 1.689.327 TL tutarında hasılat finansal tablolara alınacaktır. Aradaki fark olan 1.089.327 TL kadar sözleşme varlığı borçlandırılacaktır. İlgili döneme ait faiz gelirleri diğer dönemlerde olduğu gibi finansal tablolara alınacak ve kapsamlı gelir tablosunda sunulacaktır. Bu döneme ait faiz gelirleri tutarı 65.760 TL olacaktır. ($5\% * 1.192.919 * 1,052$)
- 2025 Yılına Ait Muhasebeleştirme: 600.000 TL tutarında sözleşme yükümlülüğü finansal tablolara alınacak, dönem sonunda da ilgili sözleşme yükümlülüğü borçlandırılarak, 1.689.327 TL tutarında hasılat finansal tablolara alınacaktır. Aradaki fark olan 1.089.327 TL kadar sözleşme varlığı borçlandırılacaktır. İlgili döneme ait faiz gelirleri diğer dönemlerde olduğu gibi finansal tablolara alınacak ve kapsamlı gelir tablosunda sunulacaktır. Bu döneme ait faiz gelirleri tutarı 69.048 TL olacaktır. ($5\% * 1.192.919 * 1,053$)

Beklenen değerler tamamı 2025 yılında ödeneceğinden, 1.450.000 TL tutarında banka hesabı borçlandırılacak, daha önce faiz gelirlerine ilişkin finansal tablolara alınan varlık 257.081 tutarında alacaklandırılacak ve değişken kısma ait 1.192.919 TL tutarındaki sözleşme varlığı ise alacaklandırılarak kapatılacaktır.

▪ *İkinci Edim Yükümlülüğünün İşlem Bedelinin Belirlenmesi ve Muhasebeleştirilmesi*

İkinci edim yükümlülüğü olan bakım onarım hizmeti, işletme edimi yerine getirdikçe müşterinin edimin sağladığı faydayı aynı anda alıp tükettiği bir hizmet olduğundan, yine zamana yayılı edim yükümlülüğü olarak dikkate alınacaktır (TFRS 15, m.35a). Bakım onarım hizmeti aynı zamanda rutin ve tekrarlayan hizmet olarak da nitelendirilebilir (TFRS 15, m.B3).

İkinci edim yükümlülüğünün işlem bedeli 3.377.296 TL'dir. Ancak her döneme ait müşteri tarafından ödenecek tutar farklı olsa da her dönem sunulacak bakım-onarım hizmeti aynıdır. Bu nedenle öncelikle %5 faiz oranlı 4 yıllık döneme ait anuite faktörü kullanılarak dönemsel hasılat tutarları tespit edilmiştir. İlgili değişkenler dikkate alındığında anuite faktörü 3,5460'dır. Her döneme ait hasılat tutarı ise 952.438 TL'dir. ($3.377.296 / 3,5460$)

Bakım onarım hizmeti 2022 yılından itibaren sunulacağından, bu edim yükümlülüğüne ait hasılat 2022 yılından itibaren muhasebeleştirilecektir. Müşteri bakım onarım hizmetine ait bedelin tamamını 2022 yılı başında ödeyeceğinden, Demircan İnşaat A.Ş., 2022 yılında toplam 3.377.296 TL tutarında sözleşme yükümlülüğünü ve ticari alacakları finansal tablolara alacaktır. Ödeme yapıldığında ise ilgili ticari alacaklar alacaklandırılacak ve banka hesabı borçlandırılacaktır.

2022 yıl sonunda işlem bedeline dahil olan finansman bileşeninin (faiz giderlerinin) de ayrıştırılması gereklidir. 168.865 TL ($3.377.296 * 5\%$) tutarında faiz giderleri finansal tablolara alınacak ve aynı tutarda sözleşme yükümlülükleri de alacaklandırılacaktır. Edim yükümlülüğünün yerine getirilmiş olan kısmı da hasılat olarak 952.438 TL tutarında muhasebeleştirilecek, daha önce finansal tablolara alınan sözleşme yükümlülükleri de aynı tutarda borçlandırılacaktır. 2023, 2024 ve 2025 yıllarında da benzer biçimde muhasebeleştirme yapılacaktır.

Yukarıdaki uygulamada da sunulmuş olan ve TFRS 15 ile gelen önemli değişiklik; bir işletmeden tedarik edilen bir malın maliyetinin sözleşmeye ait maliyetlere dahil edilmeyerek hasılatın bu ölçüde finansal tablolara alınmasıdır. Bu şekilde bir uygulama inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hasılatının daha yüksek tutarlarda muhasebeleştirilmesine neden olacaktır. Bu uygulama yalnızca proje süresi çerçevesinde değerlendirildiğinde işletme açısından önemli bir farklılık ortaya koymasa da yıllar itibarıyla işletmelerin finansal performans göstergelerinin trendinin etkilenmesine neden olacaktır (Carnipa-Valdez ve Furlato, 2015: 449).

4.3. Sözleşme Değişikliği Halinde Muhasebeleştirme

4.1.'de belirtilen uygulamada 2020 yılı ortasında müşteri ile Demircan İnşaat A.Ş. arasında iş merkezinin alanının 10% oranında artırılmasına karar verilmiştir. Sözleşme değişikliği ilgili tarihte gerçekleştirilmiş ve satış fiyatı 12 milyon TL tutarında artırılmıştır. Demircan İnşaat A.Ş., bu değişikliğe bağlı olarak klima ve teçhizat kurulumuna ait maliyetlerin de 1.000.000 TL tutarında artacağını öngörmüştür. İş merkezi inşasına ait maliyetlerin ise 2021 yılında 10 milyon TL tutarında artacağı varsayılmıştır. Bunun yanı sıra 2021 yılı sonunda iş merkezi müşteriye teslim edilebilirse, müşteri 2022 yılı başında Demircan İnşaat A.Ş.'ye performans primi niteliğinde 500.000 TL ödeyecektir. Ancak iş merkezi inşasının 31.12.2021'de tamamlanması kesin değildir.

Sözleşme kapsamında ve fiyatında taraflarca onaylanan değişiklik söz konusu olduğunda sözleşme değişikliğinden bahsedilebilir (TFRS 15, m.18). Taahhüt edilen mal veya hizmete ekleme yapılması nedeniyle sözleşme kapsamı genişlediğinde ve sözleşme bedeli de ilave olarak taahhüt edilen hizmetler nedeniyle artışında sözleşme değişikliği ayrı olarak bir sözleşme olarak muhasebeleştirilmelidir (TFRS 15, m.20). Ayrı bir sözleşme olarak muhasebeleştirilemediği takdirde ise, işletme sözleşme değişikliği tarihi itibarıyla taahhüt edilen mal veya hizmetlerin henüz devredilmemiş kısmını aşağıdaki yöntemlerden uygun olanı seçerek muhasebeleştirmelidir (TFRS 15, m.21).

- Geriye kalan mal veya hizmetlerin, sözleşme değişikliği tarihinde veya bu tarihten önce devredilen mal veya hizmetlerden ayrı nitelikte olması durumunda, işletme sözleşme değişikliğini mevcut sözleşme feshedilmiş ve yeni bir sözleşme yapılmış gibi muhasebeleştirir.

- Geriye kalan mal veya hizmetlerin farklı nitelikte olmaması ve dolayısıyla sözleşme değişikliği tarihinde kısmen yerine getirilmiş tek bir edim yükümlülüğünün parçasını oluşturması durumunda, işletme mevcut sözleşmenin bir parçasıymış gibi muhasebeleştirir.
- Geriye kalan mal veya hizmetlerin yukarıda sayılan kalemlerin bir birleşimi olması durumunda, değişikliğe uğramış sözleşmedeki ifa edilmemiş edim yükümlülükleri üzerindeki değişikliğin etkilerini tutarlı olacak biçimde muhasebeleştirir.

Bu olayda geriye kalan hizmetler farklı nitelikte olmadığından, mevcut sözleşmenin bir parçasıymış gibi muhasebeleştirme söz konusudur. 31.12.2021’de iş merkezi teslim edilebildiği takdirde müşteri tarafından Demircan İnşaat A.Ş.’ye ödeneceği taahhüt edilen promosyon primi ise değişken bedel kapsamında en muhtemel tutar olarak kabul edilmemelidir, çünkü Demircan İnşaat A.Ş. inşaatın 31.12.2021’de tamamlanacağından emin değildir (TFRS 15, m.53b). Bu durumda edim yükümlülüğüne ait işlem bedeli 205.592.919 TL’dir.

Tablo 5. İşlem Bedelinin Hesaplaması

Satış Fiyatı	190.000.000
+ Beklenen Değer	1.192.919
+ Elektrik Tüketim Opt. Hizmet Bedeli	4*600.000
+ Alan Genişletme Bedeli	12.000.000
İşlem Bedeli (TL)	205.592.919

İlgili işlem bedeli dikkate alındığında işletmenin dönemsel olarak katlanacağı maliyetler ve hasılat tutarları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Hasılat ve Maliyet Dağılımı

Dönem	Düzeltilmiş Maliyetler	Yıllık Maliyet/ Toplam Maliyet	Klima/Teçhizat Dahil Edilmemiş Hasılat	Klima/Teçhizat Maliyeti	Hasılat
2018	40.000.000	24%	46.448.415		46.448.415
2019	40.000.000	24%	46.448.415		46.448.415
2020	32.000.000	19%	37.158.732	9.000.000	46.158.732
2021	50.000.000	30%	58.060.519		58.060.519
2022	2.950.000	2%	3.425.571		3.425.571
2023	1.450.000	1%	1.683.755		1.683.755
2024	1.450.000	1%	1.683.755		1.683.755
2025	1.450.000	1%	1.683.755		1.683.755
Toplam (TL)	169.300.000	100%	196.592.919	9.000.000	205.592.919

2020 yılına kadar muhasebeleştirilmiş olan hasılat bedelleri olan 93.204.228 TL (46.602.114*2) ile yeni işlem bedeline çerçevesinde ilk iki döneme ait hesaplanan hasılat bedelleri olan 92.896.831 TL (46.448.415*2) arasındaki fark olan 307.397 TL tutarında sözleşme varlığı alacaklandırılmalı ve hasılat da borçlandırılmalıdır. (geçmişe yönelik düzeltme) 2020 yılı sonunda ise edim yükümlülüğünün yerine getirilen kısmına ait hasılat finansal tablolara alınmalıdır. Bu durumda 2020 yılında 46.158.732TL tutarında hasılat muhasebeleştirilmelidir.

İşletme, tek basına satış, fiyatlarında sözleşme başladıktan sonra meydana gelen değişiklikleri yansıtmak için işlem bedelini yeniden dağıtmaz. Yerine getirilmiş, bir edim yükümlülüğüne tekabül eden tutarlar işlem bedelinde değişikliğin olduğu dönemde hasılat ya da hasılattan indirim olarak finansal tablolara alınır (TFRS 15, m.88). 31.12.2021’de Demircan İnşaat A.Ş. iş merkezinin inşasını tamamlayabildiği takdirde, 3.952.571 TL (3.425.571 + 500.000) tutarında hasılatı muhasebeleştirmelidir. 500.000 TL müşterinin 01.01.2022’de işletmeye ödeyeceği performans primidir. Bu durum değişken bedelin yeniden değerlendirilmesi kapsamındadır. Çünkü şartlarda meydana gelen değişikliklerin doğru olarak muhasebeleştirilmesi ve işlem bedelinin güncellenmesi gereklidir (TFRS 15, m.59).

Yukarıdaki senaryo değişikliğinden anlaşılacağı gibi TFRS 15’e göre inşaat sözleşmelerinde değişiklik söz konusu olduğunda pek çok unsurun bir arada değerlendirilmesi gereklidir. Bu değerlendirmede, değişikliğin ayrı bir sözleşme olarak ele alınıp alınmayacağı ve alınmadığı takdirde hizmetin devredilmiş kısmının göz önünde bulundurulması gerektiği önem arz eden hususlardır (Baur, Lüpold ve Witte, 2014: 471). Her bir sözleşme değişikliğinin ayrı düzenlemeler çerçevesinde ele alınması gerektiği düşünüldüğünde, inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin dönemsel olarak farklı nitelikteki hasılatlara finansal tablolarında yer verebilecekleri ihtimal dahilindedir. Bu tür farklı uygulamalar da finansal tabloların karşılaştırılabilirliğine zarar verebilir (Kirsch, 2015: 16).

4.4. Edim Yükümlülükleri Ayrıştırıldığında Muhasebeleştirme

Demircan İnşaat A.Ş.’nin iş merkezinin inşaatından bağımsız olarak yalnızca elektrik kullanımına ilişkin teknik destek hizmetini içerecek biçimde müşteri ile anlaştığı ve bu sözleşmede elektrik tüketim optimizasyon hizmetinin yer almadığı varsayılmıştır. Enerji tüketimine bağlı inşaat sözleşme bedelinin değişken niteliği korunmuş olup, beklenen değer yine dikkate alınacaktır. Bu hizmetin satış fiyatı da iş merkezi inşaat sözleşmesinden bağımsız olarak 1.480.000 TL olarak belirlenmiştir.

Bu durumda iş merkezi inşaat sözleşmesi tek bir ticari amaç için teknik destek hizmeti ile beraber müzakere edilmediğinden, iş merkezi inşaat sözleşmesi tek başına ayrı bir sözleşme olarak ele alınmalıdır. Aşağıdaki tabloda işletmenin inşaat sözleşmesinden kaynaklı katlanacağı maliyetler ve hasılat tutarları dönemsel olarak sunulmuştur.

Tablo 7. Yıllar İtibariyle Hasılat ve Maliyet Dağılımı

Dönem	Düzeltilmiş Maliyetler	Yıllık Maliyet/ Toplam Maliyet	Klima/Teçhizat Dahil Edilmemiş Hasılat	Klima/Teçhizat Maliyeti	Hasılat
2018	40.000.000	26%	47.804.560		47.804.560
2019	40.000.000	26%	47.804.560		47.804.560
2020	32.000.000	21%	38.243.648	8.000.000	46.243.648
2021	40.000.000	26%	47.804.560		47.804.560
2022	1.500.000	1%	1.792.671		1.792.671
Toplam (TL)	153.500.000	100%	183.450.000	8.000.000	191.450.000

Teknik desteğe ilişkin sözleşme ayrı bir sözleşme olarak ele alınmalıdır. İnşaat sözleşmesinin işlem bedeli bu durumda 191.450.000 TL'dir. (190.000.000 + 1.450.000) İşlem bedeline dahil olan beklenen değerler kolaylaştırmak amacı ile finansman bileşenine sahip olmadığı varsayılmıştır.

Yukarıdaki senaryodan da anlaşılabilir gibi sözleşmelerin birleştirilmesi her ne kadar işletme açısından hasılatın muhasebeleştirilmesinde kolaylık sağlayacak ve tutarlılığın sürdürülmesine katkıda bulunacaksa da her bir edim yükümlülüğünün birleştirilebilmesi için sözleşmenin doğru tanımlanması, sözleşmelere ait bedellerin hangi şartlar altında birbirlerine bağlanabileceği dikkatlice incelenmeli, birleştirilemeyecek ise açıklayıcı nedenlerinin de tespit edilmesi gereklidir. İnşaat sözleşmelerinin proje bazında değerlendirileceği varsayıldığında, işletmelerin detaylı bir proje yönetimi uygulaması ve buna bağlı olarak etkin bir proje planlamasına ihtiyacı vardır (Schurbohm-Ebneth ve Ohmen, 2015: 12).

4.5. Alternatif Kullanımı Olan Bir Varlık Olması ve İcra Edilebilir Tahsil Hakkının Mevcut Olması Durumunda Muhasebeleştirme

4.4.'de yer alan sözleşme şartları aynı olmak koşulu ise, bu uygulamada iş merkezinin Demircan İnşaat A.Ş.'nin sahip olduğu arsa üzerine yapılacağı varsayılmıştır. İş merkezi inşaatı tamamlandığında, 2021 yılı sonunda arsanın kontrolü de müşteriye geçecektir. Arsanın satış fiyatı 100 milyon TL olup, defter değeri ise 80 milyon TL'dir. (Vergiler göz ardı edilmiştir.)

Bu olayda iş merkezinin üzerine yapılacağı arazi işletmeye ait olduğundan, edim yükümlülüğünün oluşturulduca veya geliştirildikçe kontrolünün müşteriye geçen bir varlık oluşturması söz konusu değildir. Bunun yerine işletme ediminin, işletme için alternatif kullanımı olan bir varlık oluşturup oluşturmadığı ve işletmenin o güne kadar tamamlanan edime karşılık yapılacak ödeme üzerinde hukuki açıdan icra edilebilir bir tahsil hakkı bulunup bulunmadığı tespit edilmelidir (TFRS 15, m.35c).

İlgili arazi işletme için alternatif kullanımı olan bir varlık oluşturup oluşturmadığı tespit edilememektedir. Bunun yanı sıra o güne kadar tamamlanan edime karşılık yapılan ödemelere ilişkin işletmenin tahsil hakkı mevcuttur. Ancak bu hak koşulsuz bir tahsil hakkı değildir. Bu durumda işletme ilgili edim yükümlülüklerini belirli bir anda yerine getirilen edim yükümlülüğü olarak varsaymalıdır (TFRS 15, m.38). Belirli bir anda yerine getirilen edim yükümlülüğüne ait hasılatın muhasebeleştirilmesinde ilgili

edim yükümlülüğünün ne zaman yerine getirildiği tespit edilmelidir. 4 yıllık sözleşme süresince 2018 ve 2020 yıllarında yapılan ödemeler de dikkate alınarak, işletmenin 291.450.000 TL (191.450.000 + 100.000.000) tutarında hasılatı 2021 yılında finansal tablolarına alması gereklidir. Her ne kadar daha önceki dönemlerde müşteri tarafından sözleşme fiyatının %50'si ödenmiş olsa da bu dönemlerde işletmenin koşulsuz bir tahsil hakkının olmaması ve ilgili edimin işletme için alternatif bir varlık oluşturup oluşturmadığının tespit edilememesi hasılatın finansal tablolara zamana yayılı olarak alımını engellemiştir. Daha önceki ödemeler için finansal tablolara alınan 95 milyon TL (190 milyon TL*50%) tutarındaki sözleşme yükümlülükleri ile 196.450.000 TL tutarında da ticari alacaklar borçlandırılmalıdır.

TFRS 15'de bir edim yükümlülüğünün zamana yayılı olarak yerine getirilebilmesi edimin işletme için alternatif kullanımı olan bir varlık oluşturulmamasına ve tamamlanan edime karşılık yapılacak ödemeler üzerinde tahsil hakkının bulunması şartlarına bağlanmıştır. Bu iki şartın aynı anda gerçekleşebilmesi ve özellikle inşaat sektöründe ödeme üzerindeki tahsil hakkının bulunup bulunmadığının (sözleşmede belirtilmiş olsun ya da olmasın) sözleşme başlangıcında kesin bir biçimde belirlenebilmesi uygulama açısından zordur. Sözleşme başlangıcında her iki şartın yerine getirilip getirilemediği tespit edilemez ise sözleşme süresince edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesi değişkenlik gösterecek ve dönemler arasındaki karşılaştırılabilirliğin de olumsuz etkilenmesine neden olacaktır (Schurbohm-Ebneth ve Ohmen, 2015). Bu durum özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için bir risk niteliğinde olup, finansal raporlamanın tutarlılığını zedeleyebilir. Sözleşme başlangıcında işletme tarafından raporlama birimlerince ilgili müşteri ile olan geçmiş tecrübeler dikkatle incelenmeli ve sözleşmenin şartları gelecek dönemlerde finansal raporlamayı olumsuz etkilemeyecek biçimde düzenlenmelidir (Baur, Eisele ve Hold, 2016: 403).

5. SONUÇ

Ocak 2018'den itibaren uluslararası ve ulusal alanda geçerli olan "UFRS 15 – Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat" standardı, tek bir model çerçevesinde varlığın kontrolünün devri dikkate alınacak biçimde hasılatın muhasebeleştirilmesine dayanmaktadır. Daha önce geçerli olan standartlar dikkate alındığında, Türkiye'de de geçerli olan TFRS 15 ile hasılatın muhasebeleştirilmesinde sektör farklılıkları gözletilmeksizin tek bir modelin uygulanarak, sektörler arasında uygulama açısından karşılaştırılabilirliğin sağlanabilmesi hedeflenmiştir.

TFRS 15'in yayımlanması ve yürürlüğe girmesi ile birlikte daha önce ayrı bir standartta düzenlenmiş olan inşaat sözleşmelerinden hasılatlar da 5 aşamalı model kapsamında finansal tablolara alınacak ve raporlanacaktır. Daha açık bir ifade ile inşaat sözleşmelerinden hasılatın muhasebeleştirilmesinde sözleşmelerin tanımlanması, edim yükümlülüklerinin tanımlanması, işlem bedellerinin tespit edilmesi, işlem bedellerinin sözleşmedeki edim yükümlülüklerine dağıtılması ve edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesi adımları izlenecektir. İnşaat sözleşmelerinde bu modelin aşamaları arasında yer alan edim yükümlülüklerinin yerine getirilmesi aşaması, diğer müşteri sözleşmelerinden önemli ölçüde farklılık arz eden kısımdır. Finansal tablo düzenleyicileri, inşaat sözleşmelerinden hasılatın muhasebeleştirilmesinde ilk dört aşama yerine getirildikten sonra edimin zamana yayılı olarak yerine getirilmesinde belirli kriterleri dikkate almak zorundadırlar. Edim aynı anda alınıp tüketildiği takdirde, müşteri tarafından ödenecek tutarlar dönemler itibarıyla farklı olsa da her dönem sunulacak benzer nitelikteki hizmetler dikkate alı-

narak, her döneme ait hasılat işletmeler tarafından eşit tutarlarda raporlanmalıdır. Daha açık bir ifade ile ödeme şartları ile sunulacak olan hizmetin dönemsel olarak aynı nitelikte olması raporlamada göz ardı edilmemelidir. Edim oluşturulduğun veya geliştirildikçe varlığın kontrolü müşteriye geçiyor ise hasılatın finansal tablolara alınmasında öncelikle varlığın kontrolünün devri net bir biçimde ortaya konmalı, daha önceki standarttan farklı olarak da başka bir işletmeden bir mal tedarik edildiyse, tedarik edilen malın maliyeti sözleşmeye ait maliyetlere dahil edilmemeli ve hasılat da bu ölçüde raporlanmalıdır. Edim işletme için alternatif kullanımı olan bir varlık oluşturmuyor ve işletmenin o güne kadar tamamlanan edime karşılık yapılacak ödeme üzerinde icra edilebilir bir tahsil hakkı mevcut ise hasılat zamana yayılı olarak finansal tablolara alınabilir. Bu iki kriterin aynı anda yerine getirilip getirilmediği işletme tarafından sözleşme başlangıcında değerlendirilmelidir. Sözleşme şartları da gelecek dönemlerde finansal tabloların karşılaştırılabilirliğini olumsuz yönde etkilemeyecek biçimde düzenlenmeli, müşteri ile olan geçmiş dönem tecrübeleri analiz edilmelidir.

Edim yükümlülüklerinin zamana yayılı olarak yerine getirilmesi birden fazla dönemi ilgilendirdiğinden, işletmelerin özellikle sözleşme değişikliği ihtimalleri veya daha önce birleştirilmiş olan sözleşmelerin ayrıştırılabilme ihtimallerini dikkate alarak, muhasebe politikalarını belirlemeleri gerekmektedir. Esnek muhasebe politikalarının benimsenmesi ve finansal raporlamada da erken uyarı sistemlerinden yararlanılması ile özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal tablolarının karşılaştırılabilirliğinin ve tutarlılığının olumsuz yönde etkilenmesi engellenebilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, R., Varol, İ.D. (2017). Yeni Hasılat Standardı UFRS 15'e göre Hasılatın Muhasebeleştirilmesi: Çok Unsurlu Sözleşmeler ve Sözleşme Değişiklikleri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak, s. 27-50.
- Ataman, B., Cavlak, H. (2017). TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinde Hasılat: Temel İlkelerin İncelenmesi ve Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(2), s. 403-428.
- Baur, C., Eisele, A., Hold, C. (2016). Klassifizierung von Leistungsverpflichtungen nach IFRS 15.35. *Kapitalmarktorientierte IFRS*, 9, s. 394-403.
- Baur, D., Lüpold, P., Witte, C. (2014). Ermessensspielräume im Umgang mit IFRS 15. *Zeitschrift für Internationale Rechnungslegung*, 9 (12), s. 469-476.
- Bohnfeld, S., Ebeling, M. R., Vitinius, M. (2018). Die Bilanzierung von Verlustfertigungsaufträgen nach IFRS 15. *Kapitalmarktorientierte IFRS*, 1, s. 8 – 14.
- Canipa-Valdez, M., Furlato, M. (2015). Umsatzrealisierung nach IFRS 15 in der Baubranche. *Zeitschrift für Internationale Rechnungslegung*, November, s. 445 – 453.
- Deloitte (2014). IFRS 15-Revenue from Contracts with Customers: Part 2-Differences vs. IAS 11-Construction Contracts. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ph/Documents/audit/ph-audit-aan-issue-3-s2014-no-exp.pdf>. (Erişim: 07.10.2018)
- EY (2017). Im Fokus der Neue Standard für Umsatzrealisierung [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Im-Fokus-der-neue-Standard-zur-Umsatzrealisierung-Januar-2017/\\$FILE/EY-Im-Fokus-der-neue-Standard-zur-Umsatzrealisierung-Januar-2017.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-Im-Fokus-der-neue-Standard-zur-Umsatzrealisierung-Januar-2017/$FILE/EY-Im-Fokus-der-neue-Standard-zur-Umsatzrealisierung-Januar-2017.pdf). (Erişim: 21.09.2018)
- Kılı, M., Işık, Y. (2018). Yıllara Yaygın İnşaat ve Onarım İşlerinin TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı ve BOBİ FRS Kapsamında İncelemesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (6), s. 1093-1104.
- Kirsch, H. (2014). Bilanzierung von langfristigen Kundenaufträgen nach IFRS 15. *Kapitalmarktorientierte IFRS*, 10, s. 505-512.
- Kirsch, H. (2015). Ermessensspielräume in der Bilanzierung von Fertigungsaufträgen nach IFRS 15. *RWZ*, 4, s. 11-16.
- KPMG (2014). Impact on the Construction Industry of the New Revenue Standard. <https://home.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2014/10/First-Impressions-O-201409-Impacts-on-the-construction-industry-of-the-new-revenue-standard.pdf>. (Erişim: 07.10.2018)
- Özerhan, Y., Marşap, B., Yanık, S. S. (2015). IFRS 15 Müşterilerle Yapılan Sözleşmelerden Doğan Hasılat Standardının İrdelenmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17 (2), s. 193-226.
- PWC (2014). IASB and FASB Release New Revenue Standard – a Change in Mindset? https://www.pwc.com/mt/en/publications/assets/ifrs_news_june_2014.pdf. (Erişim: 21.09.2018)
- PWC (2017). New Revenue Guidance – Implementation in the Engineering and Construction Industry <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-15/revenue-from-contracts-with-customers-engineering-and-construction.pdf>. (Erişim: 06.10.2018)
- Saban, M., Gürkan, S., Vargün, H. (2019). TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı: İnşaat Sözleşmeleri Üzerine bir Uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(1), s. 43-64.
- Schurbohm – Ebneht, A., Ohmen, P. (2015). Implikationen von IFRS 15 für den Anlagenbau. *Kapitalmarktorientierte IFRS*, 1, s. 7 – 14.
- TFRS 15 – Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat. http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2016Seti/TFRS_15_09092016.pdf. (Erişim: 14.08.2018)

TMS 11 – İnşaat Sözleşmeleri. http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2017Seti/3-TMS/TMS_11_2017.pdf. (Erişim: 14.08.2018)

TMS 18 – Hasılat. http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2017Seti/3-TMS/TMS_18_2017.pdf. (Erişim: 14.08.2018)

TMS 37 – Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar. http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/Türkiye%20Muhasebe%20Standartları/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_37_2018.pdf. (Erişim: 14.08.2018)

TFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDININ GETİRDİĞİ YENİLİKLER VE ÖRNEKLERLE AÇIKLANMASI*

Arş. Gör. Gökhan KILIÇ**

Makale Gönderim Tarihi : 05/02/2019 / Kabul Tarihi : 05/07/2019

ÖZ

Hasılat, finansal tablo kullanıcıları için önemli konulardan birisidir. Bunun nedeni hasılatın bir özkaynak artırıcı unsur olması ve işletme değerini etkileyen bir güce sahip olmasıdır. İşletmelerin hasılat tutarlarını doğru olarak raporlaması işletmenin değerini doğru yansıtmak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma kapsamında hasılatın doğru raporlanması için çıkarılan IFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı incelenecek ve getirdiği farklılıklar örneklerle anlatılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hasılat, TFRS 15.

IFRS 15 Revenue from contracts with customers' Improvements and The Explanation by examples

ABSTRACT

Revenue is one of the important issues for financial statement users. The reason is that revenue has the power to affect business value and results an increase in the equity. Reporting of the value of revenue accurately is important for reflecting the company value correctly. Within the scope of this study, IFRS 15 Revenue from Contracts with Customers will be examined and the changes from previous applications will be explained with practices.

Keywords: Revenue, UFRS 15.

* Bu makale Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Finansman Yüksek Lisans Programında 2017 yılında hazırlanmış olan, "UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Doğan Hasılat Standardının Değerlendirilmesi" başlıklı tezden üretilmiştir.

** Başkent Üniversitesi, gokhankilic@baskent.edu.tr ORCID: 0000-0002-0605-2798

1. GİRİŞ

Teknolojinin ilerlemesiyle küreselleşen dünyada işletmelerin düzenlediği finansal tabloların birbirleriyle karşılaştırılabilmesi ve bu tabloların şeffaflığı, tabloları kullananlar açısından büyük önem taşımaya başlamıştır. Dünyada bu konuyla ilgili bir standartlaşma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 1973 yılında IASC (Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu) kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır.

Hasılat unsuru, finansal tablo kullanıcıları için işletmenin performansının ölçümünde, değerlendirilmesinde ve ekonomik karar verme aşamasında önemli bir kalemdir. Bu kalemin doğru raporlandırılması ve sunulması ihtiyacı doğrultusunda IASC hasılat ile ilgili standartlar çıkarmıştır. Bu standartlar; TMS 11 İnşaat Sözleşmeleri Standardı ve TMS 18 Hasılat Standardı'dır. Ayrıca bu standartların daha iyi anlaşılması için bazı sorulara yönelik yorumlar çıkarılmıştır. Bu yorumlar ise IFRIC 13 Müşteri Sadakat Programları, IFRIC 18 Müşterilerden Varlık Transferleri ve SIC 31 Hasılat – Reklam Hizmetleri İçeren Takas (Barter) İşlemleridir. Ancak bu çıkarılan standartların ve yorumların yeterli olmadığı ve özellikle çok unsurlu sözleşmelerde ne yapılması gerektiği konusu belirsiz kaldığı için yeni bir standart ihtiyacı doğmuştur. 28 Mayıs 2014 tarihinde TFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı yayınlanmış ve 1 Ocak 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu çalışma kapsamında, hasılat kavramının finansal tablolarda karşılaştırılabilirliği ve şeffaflığının sağlanması için çıkarılan “UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı” incelenecektir. Çalışmanın amacı yeni hasılat standardının getirmiş olduğu yenilikler ve değişiklikler hakkında bilgi vermek ve örneklerle açıklamaktır. Bu örnekler IFRS'in “A Guide Through UFRS’ Standarts (Green Book) Part B” kaynağından yararlanılarak hazırlanmıştır.

2.UFRS 15 MÜŞTERİ SÖZLEŞMELERİNDEN HASILAT STANDARDI

2.1 UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Doğan Hasılat Standardı'nın Amacı ve Kapsamı

Bu standardın amacı, işletmenin müşterileriyle yapmış olduğu sözleşmelerden doğan hasılat ve nakit akışlarının ne tutarda gerçekleşeceği, niteliği, ne zaman gerçekleşeceği ve gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ile ilgili faydalı bilgilerin finansal tablolarda raporlanmasında uygulanacak ilkeleri düzenlemektir. (UFRS 15, www.ufrs.org, 2014, 1)

Yeaton, (2015, 50) yeni hasılat standardının amacının, sektör ve coğrafi bölgeden bağımsız olarak, hasılatın muhasebeleştirilmesi için kalıcı ilkeler sağlamak olduğunu söylemiştir. Bu ilkeler, Yeaton'a (2015, 50) göre mevcut uygulamayı basitleştirmekte ve düzene sokmaktadır. Ayrıca bu standart U.S.G.A.A.P'in mevcut uygulamasında yer alan sektör bazlı uygulamayı kaldırmıştır. Yeaton'ın bu bulgularına göre yeni hasılat standardı uluslararası firmalar arasındaki karşılaştırılabilirliği artıracaktır.

FASB 2014 (www.fasb.org, Revenue Recognition, Why Did The Fasb Issue A New Standard On Revenue Recognition?), yılında yayınladığı raporunda standardın amacı aşağıdaki gibi belirtilmiştir:

- Mevcut standartlardaki zayıflığı ve yetersizliği ortadan kaldırmak,
- Hasılatın muhasebeleştirilmesi konularında daha geniş kapsamlı bir çerçeve sunmak,

- Sektörler arası hasılatın muhasebeleştirilmesi uygulamalarının karşılaştırılabilirliğini artırmak,
- Hasılatın muhasebeleştirilmesinde uygulanması gereken kuralların karmaşıklığını azaltmak,
- Dipnot açıklamaları için kullanıcılara daha kullanışlı bilgi sağlamak.

“UFRS 15 Müşterilerle Yapılan Sözleşmelerden Hasılat” standardı mevcut standarda göre aşağıdaki konular üzerinde farklılıklar göstermektedir;

- Hasılat ile ilgili konuları meydana geldikleri andan itibaren kapsayan güçlü bir çerçeve oluşturması,
- Sektörler ve sermaye piyasaları arasında karşılaştırılabilirliği arttırması ve
- İşletmenin açıklaması gereken bilgileri çok daha detaylı talep ederek, müşterilerle yapılan sözleşmelerin muhasebeleştirilmesini geliştirmesi amaçlanmaktadır. (Köse ve Çelikay, 2015, 20)

Bu standart müşterilerle yapılan ve mal veya hizmet teslimini gerektiren bütün sözleşmeleri kapsamaktadır (Özerhan ve diğerleri, 2015, 195). Standartın kapsamında olmayan sözleşmeler aşağıda belirtilmiştir (UFRS 15, madde 5, 1);

- UMS 17 Kiralama Sözleşmeleri
- UFRS 17 Sigorta Sözleşmeleri
- UFRS 9 Finansal Araçlar, UFRS 10 Konsolide Finansal Tablolar, UFRS 11 Müşterek Anlaşmalar, UMS 27 Bireysel Finansal Tablolar ve UMS 28 İştiraklerdeki ve İş Ortaklarındaki Yatırımlar kapsamındaki finansal araçlar ve diğer sözleşmeye dayalı haklar ya da yükümlülükler ve
- Müşteri veya ilerleyen dönemlerde müşteri olabileceklere yönelik satışı kolaylaştırmak amacıyla yapılan takas sözleşmeleri standart kapsamında değildir.

2.2 UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı'na göre Hasılatın Finansal Tablolara Alınması

Sektörler arası farklı uygulamaları kaldırmak ve karşılaştırılabilirliği artırmak amacıyla, UFRS 15 Müşterilerle Yapılan Sözleşmelerden Hasılat Standardı, hasılatın muhasebeleştirilmesinde yeni bir model ileri sürmüştür. Bu model beş aşamadan oluşmaktadır. Model aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 1: Beş Aşamalı Model

2.2.1 Sözleşmenin Belirlenmesi

UFRS 15 kapsamında yer alan 5 aşamalı modeli uygularken ilk olarak mal ve hizmet teslimini içeren sözleşmenin belirlenmesi gerekmektedir. Standart sözleşmeyi, bir veya daha fazla tarafa hukuken icra edilebilir haklar ve yükümlülükler doğuran bir anlaşma olarak tanımlamıştır (UFRS 15, EK A, 20). Sözleşme mutlaka vazgeçilmez haklar ve yükümlülükler içermelidir. Bu sözleşmelerin kapsamı aşağıdakiler olabilir (EY, 2016, 32);

- Yazılı Sözleşmeler,
- Sözlü Sözleşmeler veya
- İşletmenin Süregelen İş Faaliyetlerine Yönelik Sözleşmeler.

Sözleşme müşteri ile yapılmak zorundadır. Standartta müşteri, işletmenin, işletme faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan mal ve hizmetlerini belirli bir bedel karşılığında almak için işletmeyle sözleşme yapan taraf olarak tanımlanmıştır (UFRS 15, EK A, 20). Bir sözleşme aşağıdaki kriterleri içermelidir (FASB IN FOCUS, 2016, 2);

- Müşteriyle üzerinde anlaşılan ürün ve hizmetlerin onayı ve taahhüdü,
- Partilerin haklarının tanımlanması,
- Ödeme dönemlerinin tanımlanması,
- Sözleşmenin ticari mal içermesi.

Standart kapsamında sözleşmenin muhasebeleştirilmesi için gereken şartlar (UFRS 15, madde 9, 2);

- Sözleşmenin taraflarının sözleşmeyi yazılı, sözlü veya diğer ticari teamüllere uygun olarak onaylanması ve kendi edim yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmesi,

- İşletme devri söz verilen ürün veya hizmetlerle ilgili iki tarafında haklarını tanımlayabilir olması,
- İşletme devri söz verilen ürün veya hizmetlerin karşılığında yapılacak ödemenin koşullarını tanımlayabilir olması,
- Sözleşmenin ticari nitelikte olması,
- İşletme devrini söz verdiği ürün veya hizmetleri devrettiğinde karşılığında kazanmayı beklediği sözleşme fiyatını tahsil etmesinin muhtemel olması.

2.2.1.1 Sözleşme Birleşmeleri

İşletmeler zaman zaman aynı müşterilerle yakın tarihler içinde birden fazla sözleşme yapabilirler. UFRS 15'in 17. maddesi gereği bazı durumlarda yapılan bu sözleşmeler tek bir sözleşme olarak değerlendirilir. Tek bir sözleşme olarak değerlendirmenin koşulları aşağıda belirtilmiştir (UFRS 15, madde 17, 3);

- Tek bir ticari amaca sahip olan sözleşmelerin birlikte değerlendirilmesi,
- Sözleşme karşılığında belirlenen işlem fiyatının başka bir sözleşmenin işlem fiyatına ya da yükümlülüklerinin yerine getirilmesine bağlanması veya
- Sözleşme çerçevesinde sözü verilen mal ve hizmetlerin tek bir edim yükümlülüğü olarak değerlendirilmesi durumunda sözleşme tek bir sözleşme olarak muhasebeleştirilir.

2.2.1.2 Sözleşme Değişiklikleri

Yeni hasılat standardı kapsamında sözleşmede sonraki zamanlarda meydana gelebilecek değişiklikler için yapılacak işlemlerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Standardın 18. maddesinde, sözleşme değişiklikleri; sözleşmenin kapsamında ya da fiyatında, sözleşme taraflarının onayladığı değişiklikler olarak tanımlanmıştır. Standarda göre değişiklik iki başlık altında incelenir;

- Değişikliğin ayrı bir sözleşme olarak ele alındığı durum,
- Değişikliğin ayrı bir sözleşme olarak ele alınmadığı durum.

2.2.1.2.1 Değişikliğin Ayrı Bir Sözleşme Olarak Ele Alındığı Durum

Standardın 20. maddesine göre işletme, sözleşmeye birbirinden farklı mal veya hizmet eklenmesinden kaynaklanan artışlar ve mevcut sözleşmeye ilave olarak taahhüt edilen mal veya hizmetlerin tek başına satış fiyatları ve bu fiyat ile ilgili yapılacak düzeltmelerle birlikte sözleşme fiyatının artırılmasından kaynaklanan değişiklikleri ayrı bir sözleşme olarak ele alır. Örneğin işletme ek mal ve hizmetler için ayrıca bir harcamaya katlanmayacağı için o müşteriye özel tek başına satış fiyatı üzerinden indirim yapabilir.

2.2.1.2.2 Değişikliğin Ayrı Bir Sözleşme Olarak Ele Alınmadığı Durum

Sözleşme değişikliğinin ayrı bir sözleşme olarak ele alınmadığı durumda ise standartta aşağıdaki yöntemlerin uygulanacağı belirtilmiştir (UFRS 15, madde 21, 3- 4);

- Sözleşme değişikliği sırasında sözleşmeye eklenecek mal ve hizmetler, varsa daha önce kontrolü devredilmiş mal ve hizmetlerden ayrılabilir ise ilk sözleşme fesih edilir ve yeni sözleşmeye göre muhasebeleştirme işlemi yapılır.
- Eğer bir önceki maddede sözü edilen mal ve hizmetler ayrılabilir değilse, yapılan değişiklik sözleşmenin bir parçası olarak değerlendirilir. Değişiklik tarihinde hasılat tutarında yapılacak bir düzeltme olarak muhasebeleştirilir (Özerhan ve diğerleri, 2015).

Örnek 1: Ürünler İçin Sözleşme Değişiklikleri

İşletme 24.000 TL (240*100 TL) karşılığında 240 adet ürün satmak için müşteri ile anlaşmıştır.

Sözleşmenin şartları aşağıda belirtilmiştir;

- Ürünler, müşteriye altı aylık süre içerisinde teslim edilecektir.
- İşletme her düşük kaliteli ürün için 15 TL tazminat ödeyecektir.

İşletme 120 adet ürünü teslim etmiştir ancak fatura kesilmemiştir. İşletmenin yeni hasılat standardına göre yapacağı ilk kayıt (120*100 TL)¹ ;

120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR		12.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		12.000

İşletme ürünlerin yarısını teslim ettikten sonra sözleşme değişmiştir. Müşteriye 60 adet daha ürün teslim edilecektir. (Toplamda 300 adet) İlk sözleşmede bu 60 adet ürün yer almamaktadır.

1. Durum: Değişikliğin Ayrı Bir Sözleşme Olarak Değerlendirildiği Durum

Sözleşme değiştiği zaman; 60 ürün için birim fiyat 95 TL, toplam fiyat 5.700 TL'dir (60*95 TL=5.700 TL). Ek ürünler için fiyatlama, sözleşme değişikliğinin zamanında ürünlerin birim satış fiyatına yansır ve ek ürünler orijinal ürünlerden ayrılır. Ek 60 ürün için sözleşme değişikliği yeni ve ayrı bir sözleşme gerektirir ve mevcut sözleşmenin muhasebeleştirilmesini etkilemez (UFRS 15, madde 20, sayfa 3). İşletme ürünlerin kontrolünü devrettiğinde; 240 ürün için 24.000 TL, 1 ürün için 100 TL'yi muhasebeleştirir ve ek ürünler için yeni sözleşme yaparak 1 ürün için 95 TL, 60 ürün için 5.700 TL'yi muhasebeleştirir.

¹ Kullanılan hesaplar Kamu Gözetim Kurumu'nun yayınladığı taslak hesap planı kaynak alınarak kullanılmıştır.

120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	5.700	5.700
--------------------------------	-----------------------	-------	-------

2. Durum: Değişikliğin Ayrı Bir Sözleşme Olarak Değerlendirilmediği Durum

Ek 60 ürünün satışını, değerlendirme süreci sırasında;

- Taraflar ilk olarak her ürün için 80 TL fiyat üzerinde anlaşır.
- Bununla birlikte müşteri teslim edilen ürünlerin içinde düşük kaliteli ürünler olduğunu tespit etmiştir. İşletme her düşük kaliteli ürün için 15 TL tazminat ödeyeceği taahhüt etmiştir.
- Müşteri ve işletme gönderilen 120 adet düşük kalite ürünün tazminatını ek 60 ürünün fiyatından düşmek üzere anlaşmıştır. ($120 \cdot 15 = 1.800$)
- Sonuç olarak sözleşme değişikliği ek 60 ürünün fiyatı toplam 3.000 TL olarak belirlenir. Bu fiyat, başta belirtilen 60 ürün fiyatından ödenecek tazminat düşülerek belirlenmiştir. ($80 \cdot 60 - 15 \cdot 120 = 4.800 - 1.800 = 3.000$ TL)

Değişiklik zamanında işletme 1.800 TL'yi sözleşme fiyatı azalması olarak tanımlar ve ayrıca teslim edilen 120 ürün için kayıtlara alınan hasıllardan azalma olarak tanımlar. Satılan ek 60 ürünü muhasebeleştirirken işletme bu ürünler için belirlenen 80 TL'nin satış fiyatını yansıtmadığı sonucuna varır. Sonuç olarak sözleşme değişikliği yapılamaz. Çünkü kalan ürünlerin teslimi devir edilenlerden ayrıdır (UFRS 15, madde 20, sayfa 3). İşletme sözleşmedeki ürünler ayrı olduğu için orijinal sözleşmeyi sona erdirir, yeni bir sözleşme olarak muhasebeleştirir.

Sonuç olarak hasılat olarak muhasebeleştirilecek tutar:

İlk Sözleşmeden Kalan	120 ürün	120 ürün * 100 TL = 12.000 TL
Sözleşme Değişikliği ile Gelen Ek Ürün	60 ürün	60 ürün * 80 TL = 4.800 TL
Tazminat Sonucu Düşülecek Tutar	120 ürün	120 ürün * 15 TL = (1.800 TL)
Toplam Sözleşme Bedeli		=15.000 TL

Kalan 180 ürününün kontrolü müşteriye devredildiğinde yapılacak muhasebe kaydı;

120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	15.000	15.000
--------------------------------	-----------------------	--------	--------

Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve Muhasebe Uygulama Genel Tebliği göz önüne alındığında 1. durumda ancak fatura kesildiğinde hasılat kaydedilir. Fakat standarda göre sözleşme konusu ürün teslim edildiğinde hasılat doğmuştur ve kayıtlara alınır. 2. Durumda da MSUGT'a göre yine hasılatın muhasebeleştirilmesi için fatura kesilmesi beklenmektedir.

İkinci durumda MSUGT'a göre kalan 180 ürününün kontrolü müşteriye devredildiğinde ve fatura kesildiğinde yapılacak muhasebe kaydı (120*100 TL +60*80 TL =16.800 TL);

120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	16.800	16.800
--------------------------------	-----------------------	--------	--------

Daha sonra ödenecek tazminat tutarı hesaplandığında aşağıdaki kayıt yapılır (120*15 TL);

611 SATIŞ İSKONTOLARI	120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR	1.800	1.800
-----------------------	--------------------------------	-------	-------

Sonuç olarak bu örnekteki birinci durumda hasılatın kayda alınmasında Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği ve standart arasında faturanın düzenlenmesi konusunda farklılık vardır. İkinci durumda ise Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde "Satış İndirimleri" hesabı kullanılarak hasılatta düzeltme yapılır. Standart kapsamında bu hesap kullanılmadan yukarıdaki hesaplamalar yapılır ve hasılat düzeltilmiş olarak kayda alınır. Muhasebeleştirilen toplam hasılat tutarı iki uygulamaya göre farklıdır.

2.2.2 Edim Yükümlülüklerinin Belirlenmesi

Sözleşme belirlendikten sonraki aşamada sözleşmede yer alan edim yükümlülükleri belirlenmelidir. Belirlenen her edim yükümlülüğü ayrı olarak muhasebeleştirilir. Ayrı edim yükümlülükleri standartta müşteriye teslimi söz verilen farklı ürün ve hizmetlerdir. Bir ürün veya hizmet, farklı ürün veya hizmet olarak nitelendirebilmek için ayrı ayrı satılabilmesi ve farklı fonksiyonlara ve farklı ekonomik fayda sağlayabilme özelliklerini taşıması gerekir (Olsen and Weirich, 2010, 57).

Edim yükümlülükleri Şekil 2’de gösterildiği gibi ayrılırlar:

Ayrı Mal ve Hizmetler

- Ayrı satılır veya ayrı ayrı kullanılabilir.
- Örnek; Tüketim malı, kolay bir kurulum gerektiren mallar, cep telefonu ve telefon hattı.

Entegre Mal veya Hizmetler Grubu

- Sözleşmede yer alan diğer kalemlere bağımlı yada ilişkilidir.
- Örnek; İnşaat sözleşmeleri, karmaşık kurulumlar, özelleştirilmiş yazılım hizmetleri.

Hizmetler Serisi

- Homojen hizmet ve zaman süresince tutarlı bir modelin devri.
- Örnek; Gündelik temizlik hizmeti, seyahat kartları aboneliği, çağrı merkezi hizmet sözleşmesi.

Şekil 2. Edim Yükümlülükleri,

Kaynak: KÖSE ve ÇELİKAY, 2015 ve Seminar- UFRS Update, PWC, 2014.

Hasılatın muhasebeleştirilmesinin bu aşamasının uygulamaya getireceği değişiklikler özellikle, Telekomünikasyon firmalarını, ürün ve bakım hizmeti gibi sözleşmeler sunan teknoloji firmalarını ve benzeri firmaları etkileyecektir. Artık bu sözleşmelerin içerisinde yer alan bu gibi maddeler ayrı bir edim yükümlülüğü olarak tanımlanacaktır. Hasılat, bu edim yükümlülükleri yerine getirildikçe muhasebeleştirilecektir (Aktaş ve Varol, 2016, 147).

Sözleşme kapsamında bir mal veya hizmetin ayrı edim yükümlülüğü olup olmaması durumunu değerlendirirken aşağıdaki maddeler esas alınarak değerlendirme yapılır (UFRS 15, madde 27, 5);

- Müşteri, sözleşme kapsamındaki mal veya hizmetten tek başına veya kullanıma hazır diğer kaynaklarla birlikte faydalanabilmesi.

- İşletmenin müşteriye ürünün veya hizmetin devrine yönelik taahhüdünün sözleşme kapsamındaki diğer ürün veya hizmetlerden ayrı olarak tanımlanabilmesi.

Sözleşme kapsamında işletme devrinin sözünü verdiği ürün veya hizmete yönelik edim yükümlülüklerini ya zamana yaygın olarak yerine getirir ya da zamanın belirli bir anında yerine getirir. Edim yükümlülüklerinin zamana yaygın olup olmadığını aşağıdaki maddeler uyarınca değerlendirir (UFRS 15, madde 35, 6);

- İşletme edimini yerine getirirken müşteri edimin faydasını anında alıp tüketiyorsa işletme hasılatı zamana yaygın olarak muhasebeleştirir.
- İşletmenin yerine getirdiği edimin sonucunda ürün veya hizmet oluşturuldukça veya geliştirildikçe kontrolü müşteriye geçen bir varlık oluşturması veya geliştirmesi durumunda işletme hasılatı zamana yaygın olarak muhasebeleştirir.
- İşletme ediminin, işletme için alternatif bir kullanım hakkının olmaması ve işletme sözleşmenin fesih edilmesi durumunda yasal olarak edimini yerine getirdiği ölçüde hasılatı tahsil etme hakkına sahip olması durumlarında işletme hasılatı zamana yaygın olarak muhasebeleştirir.

Edim yükümlülükleri yukarıda belirtilen maddeler kapsamının dışında yer alıyorsa edim yükümlülüğü zamanın belirli bir anında muhasebeleştirilir (UFRS 15, madde 38, 7).

Aşağıdaki örnek, edim yükümlülüklerinin sözleşme şartlarına göre nasıl belirleneceği ve müşterinin performansı sonucunda sözleşme kapsamında verilen bir indirim hakkının nasıl finansal tablolara alınacağı ile ilgilidir.

Örnek 2: İşletmenin Edimi için Muhasebeleştirilen Alacaklar

Bir işletme her ürün için 150 TL karşılığında ürünlerin müşteriye devri için sözleşme yapıyor. Eğer müşteri bir takvim yılında 1.000.000 üründen fazla satın alırsa, sözleşmeye göre ürün fiyatı 125 TL olacaktır.

Sözleşme kapsamında işletme sözleşme bedelini ancak ürünlerin kontrolü müşteriye geçtiği zaman tahsil etme hakkına sahiptir. Bu nedenle işletme, indirimli fiyat uygulanana kadar her üründen 150 TL için koşulsuz bir tahsil hakkına sahiptir.

Sözleşme fiyatı belirlenirken, işletme sözleşme başında müşterinin 1.000.000 ürün satın alma eşiğini geçeceği sonucuna varır ve bu nedenle her ürün için fiyatı 125 TL olarak hesaplar. Sonuç olarak ilk 100 ürünün devri gerçekleşirken aşağıdaki kaydı yapar;

120 MÜŞTERİLERDEN			
ALACAKLAR		15.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		12.500
	327 GERİ İADE YÜKÜMLÜLÜĞÜ		2.500

Para iadesi yükümlülüğü her ürün için 25 TL para iadesi yapılabileceği anlamına gelir.

Para iadesi yapıldığında işletmenin yapacağı muhasebe kaydı ($25 \times 100 = 2.500$);

327 GERİ İADE YÜKÜMLÜLÜĞÜ	2.500	
102 BANKALAR		2.500

2.2.3 Sözleşme Fiyatının Belirlenmesi

Bu aşamada işletme her sözleşme için sözleşme fiyatı belirlemektedir. Bu fiyat standartta yer alan bilgilere göre; işletme kontrolün devrinden sonra, kontrolünü yaptığı mal veya hizmetler karşılığında elde etmeyi beklediği parasal tutar olarak anlaşılmalıdır. Sözleşme fiyatı sabit olabileceği gibi değişken de olabilir.

Standart kapsamında işlem fiyatı belirlenirken aşağıdaki faktörler birlikte değerlendirilmelidir (UFRS 15, madde 48, 8);

- Değişken Bedel,
- Değişken Bedeli Sabitleyen Tahminler,
- Sözleşmede Önemli Bir Finansal Unsurun Varlığı,
- Nakdi Olmayan Bedel,
- Müşteriye Ödenebilir Bedel.

Örnek 3: Sözleşme Fiyatının Belirlenmesi ve Fiyatın Tahsil Edilebilirliği

Bir işletme, sanayi bölgesinde bulunan tekstil fabrikasını satmaya karar vermiş ve bir müşteri ile 700.000 TL karşılığında fabrikanın satışı konusunda sözleşme imzalamıştır. Müşteri tekstil sektörüne yeni girmiştir ve tecrübesi yoktur.

Sözleşme şartları aşağıda belirtilmiştir;

- Müşteri depozito olarak 40.000 TL peşin ödeyecektir.
- Müşteri geriye kalan bedel için de uzun dönemli bir finansal anlaşma imzalayacaktır.
- Depozitodan sonra kalan tutarın %20'si ilk yıl içinde kalanı ise sonraki yıllarda işletme tarafından tahsil edilecektir.
- Anlaşma içerisinde eğer müşteri başarısız olursa ve ödeme yapamazsa işletme atölyeyi tekrar geri alabilir. İşletme müşteriden başka bir hak talebinde bulunamaz.

- Sözleşme imzalandığında binanın kontrolü müşteriye geçecektir.

Sözleşmenin standartta yer alan kriterleri karşılayıp karşılamadığını değerlendirirken işletme kriterlerin karşılanmadığı sonucuna varmıştır. Bunun nedeni müşterinin binanın kontrolünü ele aldıktan sonra üstünde anlaşılan bedeli ödemesinin mümkün olmamasıdır. Yüksek rekabet ve müşterinin tecrübesizliği ayrıca müşterinin binanın taksitini tekrar ödemek için yeterli varlığı ve olanaklarının bulunmaması ödemeyi yapamayacağını göstergesidir.

Bunun sonucunda işletme, ödeme gerçekleşinceye kadar veya işletmenin mevcut riski ortadan kalkana kadar, aldığı depozitoyu yükümlülük olarak kayıtlara alır (UFRS 15, madde 15-16, sayfa 3). Eğer herhangi bir risk unsuru olmasaydı yani Bölüm 2 içerisinde 2.3.1 Sözleşmenin Belirlenmesi bölümünde gösterilmiş Şekil 2'deki unsular sağlanarak sözleşme tanımlanabilseydi, işletme almış olduğu avansı hasılat olarak finansal tablolarına alacaktır.

Risk olması durumunda yapılacak muhasebe kaydı:

102 BANKALAR		40.000	
	347 SÖZLEŞME YÜKÜMLÜLÜĞÜ (Alınan Avanslar)		40.000

Risk olmaması durumunda yapılacak muhasebe kaydı:

102 BANKALAR		40.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		40.000

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) göz önüne alındığında noterden devir yapılana kadar alınan tüm tutarlar avans olarak kabul edilir. Devirde satış bedeli ve binanın net değeri arasındaki fark faaliyet dışı gelir / kâr olarak sınıflandırılır. Buna göre avans alındığında yapılacak muhasebe kaydı:

102 BANKALAR		40.000	
	345 ALINAN SİPARİŞ AVANSLARI		40.000

Sonuç olarak Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde her iki durumda da yapılacak muhasebe kaydı aynıdır. Fakat standarda göre risk olmaması durumunda yapılacak muhasebe kaydı sonucunda hasılat muhasebeleştirilecektir ve hasılatın kaydedilme süreci hızlanacaktır.

2.2.3.1 Değişken Bedel

Standart; bir sözleşmede değişken bedelin varlığı durumunda, işletmenin müşteriye sözünü verdiği mal ve hizmetlerin karşılığında tahsil edeceği bedeli tahmin yoluyla belirlemesine neden olacağını vurgulamıştır. Standardın 51. Maddesine göre değişken bedel aşağıdakilerden biri olabilir;

- İndirim,
- Para İadesi,
- Geri Ödeme,
- Krediler,
- Fiyat Avantajı,
- Teşvikler,
- Cezalar vb.

Bunun dışında değişken bedel 51. Madde kapsamında işletmenin gelecekteki performansına bağlı olarak oluşabilir.

Örnek 4: Değişken Bedellerin Tahmini

İşletme, özelleştirilmiş varlığın yapımı için müşteri ile sözleşme imzalamıştır. Varlığın kontrolünün devrinin sözü, zaman içinde yerine getirilen bir sözdür. Müşteri ile yapılan sözleşmenin şartları aşağıda belirtilmiştir;

- Taahhüt edilen bedel 4.000.000 TL'dir. Tutar varlığın tamamlanma zamanına bağlı olarak artacak ya da azalacaktır.
- Sözleşme imzalandıktan sonra geçen 180 günden sonra varlığın hazır olmadığı her gün için söz verilen bedel 20,000 TL azaltılacaktır. 180 günden önce varlığın erken tamamlandığı her gün için ise söz verilen bedel 20,000 TL olarak arttırılacaktır.
- Ek olarak, varlığın tamamlanmasının ardından, uzman bir kişi varlığı inceleyecek ve sözleşmede belirtilen ölçülere göre hazırlanıp hazırlanmadığını kontrol edecektir. Eğer varlık uygun ölçülerde yapılmışsa, işletme 150,000 TL'lik bir teşvik primine hak kazanacaktır.

Sözleşme fiyatını belirlemede, işletme değer biçme yöntemlerini kullanarak değişken bedellerin her biri için ayrı ayrı değer belirler. İşletme, teşvik ve günlük ceza ile alakalı değişken bedellerin tahmininde beklenen değer yöntemini kullanmaya karar verir. Çünkü bu yöntem kullanıldığında, işletmenin hak kazanacağı tutar daha iyi tahmin edilecektir. İşletme, teşvik primi ile alakalı değişken bedeli tahmin

etmede ise en muhtemel tutar yöntemini kullanmaya karar vermiştir. Bunun sebebi ise; ortada sadece 2 tane olası sonuç olmasıdır. Bu sonuçlar 150.000 TL veya 0 TL'dir (UFRS 15, madde 53, sayfa 9).

Varlığın belirtilen ölçülere göre üretimi gerçekleştiği için sözleşme fiyatına ek olarak 150.000 TL daha muhasebeleştirme yapılacaktır. Varlığın 170 gün sonra bittiği varsayımı altında işletme edimini erken bitirdiğinden dolayı sözleşme fiyatına ek olarak 200.000 TL hasılatı muhasebeleştirecektir. Varlığın 190 gün sonra devredildiği varsayımı altında ise işletme sözleşme bedelinden 200.000 TL düşerek hasılatı muhasebeleştirecektir. İki durum için de muhasebe kayıtları aşağıda verilmiştir.

İşletme edimini erken bitirdiği durumda hasılat hesaplaması;

Taahhüt Edilen Bedel:	4.000.000
Ölçütlere Uygun Üretim Bonusu:	150.000
10 Gün Erken Bitirme Bonusu:	<u>200.000</u>
Toplam Hasılat:	4.350.000

İşletmenin edimini erken bitirdiği durumda yapılacak muhasebe kaydı;

102 BANKALAR	4.350.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	4.350.000

İşletmenin edimini geç bitirdiği durumda hasılat hesaplaması:

Taahhüt Edilen Bedel:	4.000.000
Ölçütlere Uygun Üretim Bonusu:	150.000
10 Gün Geç Bitirme Cezası:	<u>(200.000)</u>
Toplam Hasılat:	3.950.000

İşletmenin edimini geç bitirdiği durumda yapılacak muhasebe kaydı;

102 BANKALAR	3.950.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	3.950.000

2.2.3.2 Sözleşmede Önemli Bir Finansal Unsurun Varlığı

Eğer sözleşmede önemli bir finansal unsur mevcut ise, sözleşme fiyatı paranın zaman değerinden etkilenenektir. Bir finansal unsur sözleşme içinde açıkça belirtilebilir veya sözleşme içinde dolaylı olarak ödeme zamanları ile finansal unsur içerdiği sonucuna varılabilir. Sözleşmede finansal unsur olması, sözleşme fiyatını etkilemesi sonucu doğrudan gelir yazılacak tutarı da etkileyebileceği için önemlidir. Bir sözleşmede finansal unsur olup olmadığı değerlendirilirken, müşteriye sözü verilen ürün veya hizmetin kontrolünün tesliminden çok önce veya çok sonra yapılacak bir ödeme olup olmadığı değerlendirilir. Hasılat UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı'na göre ürün veya hizmetin kontrolünün devrinden sonra kayda alınacağı için daha önce veya sonra tahsil edilen ödemelerin zaman değerine göre hasılat tutarı değişecektir (IFRS 15 Red Book Part B, madde 229 - 232, sayfa 61 – 63). Eğer sözleşme öncesi ve sonrası 12 aydan kısa bir dönemi kapsıyorsa işletmeler muhasebeleştirme işlemlerini yaparken önemli bir finansal unsur olsa bile bunu görmezden gelebilirler (IFRS 15, madde 63, sayfa 10).

Örnek 5: Belirgin Bir Finansal Unsur ve Beklenen İade Olması Durumu

Müşteri ile yapılan sözleşmenin şartları aşağıda belirtilmiştir;

- Bir işletme teslimden 12 ay sonra ödenebilen 1.100 TL'den müşteriye ürün satmıştır.
- Müşteri sözleşmeyi başında ürünün kontrolüne sahiptir.
- Sözleşme ürünü 30 gün içinde müşteriye ürünü iade hakkı vermektedir.

Ürün yeni olduğu için işletmenin ürünün iadesi ile ilgili bir tahmini bulunmamaktadır. Ürünün nakit satış fiyatı 1.000 TL ve maliyeti 800 TL'dir. İşletme ürünün kontrolü müşteriye geçtiğinde hasılatı muhasebeleştirmez. Bunun nedeni beklenen iade olasılığının varlığı ve geçmiş tecrübelerin eksikliğidir (UFRS 15, madde 56-58, sayfa 9-10). Sonuç olarak işletme ürünün iade olasılığı ortadan kalktığında yani 1 ay sonra hasılatı muhasebeleştirilir. Sözleşme kapsamında devri yapılacak ürünlerin nakit satış fiyatı ile sözleşme fiyatı arasındaki farktan ve ürünün devri ve ödeme zamanı arasında önemli zaman farkı bulunmasından dolayı sözleşme finansal unsur içermektedir (UFRS 15, madde 60-62, sayfa 10). Bunun kanıtı ürünlerin müşteriye teslim edildiği tarihte nakit fiyatının 1.000 TL ve sözleşmede taahhüt edilen bedelin 1.100 TL ve vadenin 12 aydan uzun olmasıdır.

Sözleşme kapsamında belirtilmese de %10 faiz oranı içerir. Bu sözleşme için işletmenin nasıl muhasebe kaydı yapacağı aşağıda gösterilmiştir. Standart kapsamında 100 TL ($1.000 \times 0.10 + 1.000 = 1.100$, $1.100 - 1.000 = 100$) hasılat olarak kayıtlara alınmaz. Bu tutar bir finansal unsurdur ve faiz geliri olarak ayrıca finansal tablolara alınacaktır.

Ürün müşteriye devredildiğinde yapılacak muhasebe kaydı (UFRS 15, madde B21, sayfa 24);

157 DİĞER STOKLAR			
Geri iade hakkı olan varlıklar		800	
	152 MAMULLER		800

Bir ay ürünün iadesi için beklenen süre boyunca sözleşme kapsamında ortaya çıkan finansman unsurları diğer kapsamlı gelir tablosunda yer alır ve herhangi bir faiz unsuru muhasebeleştirilmez (UFRS 15, madde 65, sayfa 11). Bunun nedeni sözleşme kapsamında varlık veya alacak tanımlanamamış olmasıdır.

İade etme hakkı sona erdiğinde yapılacak muhasebe kayıtları;

120 MÜŞTERİLERDEN			
ALACAKLAR		1.100	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		
	662 DİĞER ALACAKLARA		1.000
	İLİŞKİN VADE FARKI GELİRLERİ		100

620 SATILAN MAMUL			
MALİYETİ		800	
	157 DİĞER STOKLAR		
	Geri iade hakkı olan varlıklar		800

Tekdüzen Muhasebe Sistemi ve Muhasebe Uygulama Genel Tebliği göz önüne alındığında;

120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	1.100	1.100
620 SATILAN MAMULLER MALİYETİ	152 MAMULLER	800	800

Satışın kaydından sonra satılan ürünlerin iadesi söz konusu olursa yapılacak muhasebe kaydı;

610 SATIŞTAN İADELER	102 BANKALAR	1.100	1.100
152 MAMULLER	620 SATILAN MAMUL MALİYETİ	800	800

Sonuç olarak bu örnek kapsamında Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, standarda göre hasılat daha hızlı muhasebeleştirilecektir. Ayrıca hasılat kaydedilecek tutarlar da birbirinden farklıdır. Standart kapsamında finansal unsur olan tutar ayrı olarak muhasebeleştirilir. Ancak Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre bu tutar doğrudan hasılat tutarının içinde gösterilir.

2.3.3.2 Değişken Bedeli Sabitleyen Tahminler

Değişken Bedelin hasılat olarak muhasebeleştirilmesi belirsizliğinin ortadan kalkması durumunda hasılat olarak kaydedilen tutarın ilerleyen zamanlarda iptal olup olmayacağı veya büyüklüğünde bir değişme olup olmayacağı değerlendirilir.

Bu değişime neden olabilecek faktörler UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı'nın 57. maddesinde aşağıdaki gibi belirtilmiştir;

- Bedel, işletme etkisinin dışındaki faktörlere son derece duyarlıdır. Piyasa içi dalgalanmalar, üçüncü tarafların karar veya eylemleri, iklim koşulları ve taahhüt edilen mal veya hizmetlerde yüksek değer yitirme riski bu faktörler arasında yer alır.
- Bedele ilişkin belirsizliğin uzun bir dönem ortadan kalkması beklenmemektedir.
- İşletmenin benzer türde sözleşmelerle ilgili deneyimi (ve diğer kanıtların) sınırlıdır ya da bu deneyim (ya da diğer kanıtların) sınırlı tahmini değere sahiptir.
- İşletmenin geniş bir yelpazede fiyat indirimleri önermesi ya da benzer şartlar altında benzer sözleşmelerin ödeme durum ve koşullarında değişiklik yapma uygulamaları vardır.
- Sözleşmede çok sayıda ve çok çeşitli olası bedeller yer almaktadır.

Örnek 6: Değişken Bedellerin Tahmininin Kısıtlanması-İade Hakkı

İşletme, müşterilerle 100 adet sözleşme imzalar. Müşteriler ile yapılan sözleşmenin şartları aşağıda belirtilmiştir;

- Bir malın 100 TL'den satışını içermektedir.
- Bir malın kontrolü devredildiğinde bedeli nakit olarak tahsis edilecektir.
- Müşterinin kullanılmamış herhangi bir malı 30 gün içerisinde iade edip para iadesi alma hakkı vardır.

Sözleşme müşterinin malı iade etmesine izin verdiği için müşteriden tahsil edilen bedel değişken olabilir. İşletmenin hak kazanacağı değişken bedeli belirlemek için, beklenen değer yöntemini kullanmaya karar verir. Çünkü işletme bu yöntem ile hak kazanacağı bedelin tutarını daha iyi tahmin edeceğine inanmaktadır. Bu örnek kapsamında beklenen değer yöntemi kullanılarak, işletmenin 97 malın geri iade edilmeyeceğini tahmin ettiği varsayılır.

Bu tahmin sonucunda değişken bedel 3 ürünle sınırlandırılmıştır. Sözleşmede belirtilen 100 adet ürün devredildiğinde muhasebeleştirme işlemi yapılır. 97 ürünün iade ihtimali olmadığı tahminine dayanarak bu ürünler için hasılat kaydı yapılır. ($100 \times 97 = 9.700$) Ancak 3 ürünün iade olasılığı olduğu için hasılat olarak muhasebeleştirilmez.

Sonuç olarak işletme aşağıdaki kayıtları yapacaktır;

a) 9,700 TL hasılat (100 x geri iadesi beklenmeyen 97 ürün)

100 KASA	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	9.700	9.700
----------	-----------------------	-------	-------

b) 300 TL'lik iade yükümlülüğü (100 x iadesi öngörülen 3 ürün)

100 KASA	327 İADE YÜKÜMLÜLÜĞÜ	300	300
----------	----------------------	-----	-----

2.3.3.4 Nakdi Olmayan Bedel

İşletme 01/01/2018 tarihinde müşterisine 1 yıl boyunca haftalık danışmanlık hizmet sağlaması konusunda anlaşmıştır. İşletme işe hemen başlamıştır. İşletme hizmetin tek bir edim yükümlülüğü olduğu sonucuna varmıştır. Bunun nedeni işletmenin her hafta ayrı olarak sağladığı hizmetin büyük oranda aynı olması, müşteriye sunumunun ve yapılan edimin ilerlemesinin ölçümünde kullanılan yöntemin aynı olmasıdır.

Bu hizmet karşılığında müşteri her hafta için 100 adet hisse senedini, her hafta hizmet başarılı bir şekilde sağlandığında işletmeye teslim edecektir.

İlerlemeyi ölçerken işletme tamamlanma yüzdesine göre ölçüm yapar. İşlem fiyatını belirlerken işletme 100 hisse senedinin edimin tamamlandığı gündeki gerçeğe uygun değerini esas alır.

Her hafta sonunda yapılacak muhasebe kaydı aşağıda belirtilmiştir.(Hisse senedinin borsadaki değerinin hizmetin verildiği hafta 10 TL olduğu varsayılmıştır.) İşletme amacına göre aldığı hisse senetlerini “Kısa Vadeli Finansal Yatırımlar” veya “Uzun Vadeli Finansal Yatırımlar” hesabına kaydeder. Bu soruda alınan hisse senetlerinin elde tutulacağı varsayılmıştır.

201 GERÇEĞE UYGUN DEĞER FARKI DİĞER KAPSAMLI GELİRLERE YANSITILAN FİNANSAL YATIRIMLAR	1.000	
600 YURT İÇİ SATIŞLAR		1.000

Hisse senedinin değerinde meydana gelecek değişiklikler daha önce kaydedilen hasılat tutarını değiştirmez.

2.3.3.5 Müşteriye Ödenebilir Bedel

Bir işletme dünya genelinde perakende satış mağazaları olan bir müşteriyle sözleşme yapmıştır. Müşteri yıl boyunca en az 10 milyon TL'lik ürün almayı taahhüt etmiştir. Ayrıca sözleşmenin başında müşteriye geri alınamaz 1 milyon TL'lik bir ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Müşteri bu ödemeyi işletmenin göndereceği ürünleri yerleştirmek için gerekirse raf yapımında kullanacaktır.

İşletme standart hükümlerini değerlendirir ve müşteriye ödenecek bedel, müşteriye devredilecek farklı mal veya hizmetlerin karşılığında ödenen bir bedel değildir. Bunun nedeni işletme müşterinin yaptığı raflar üzerinde herhangi bir hakkı yoktur. Sonuç olarak işletme 1 milyon TL'lik ödemeyi sözleşme fiyatından düşer.

Yapılan ödeme aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir;

385 GİDER TAHAKKUKLARI	1.000.000	
102 BANKALAR		1.000.000

İşletme 72. Paragrafa göre hasılat doğduğu zaman sözleşme bedelinin %10'u kadar bir indirim yapar ve nihai tutarı hasılat olarak finansal tablolara alır. İlk teslimatta işletme müşteriye 1.000.000 TL'lik mal teslim eder. İşletmenin bu teslimat için hasılat yazacağı tutar 900.000 TL'dir. Teslimattan sonra yapılacak muhasebe kaydı aşağıda gösterilmiştir;

120 MÜŞTERİLERDEN ALACAKLAR		1.000.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		900.000
	385 GİDER TAHAKKUKLARI		100.000

2.2.4 Sözleşme Fiyatının Edim Yükümlülüklerine Dağıtılması

Standartta belirtildiği üzere, sözleşmede yer alan her edim yükümlülüğüne, belirlenen sözleşme fiyatı, gerçekleşen her edim yükümlülüğü sonucunda işletmenin elde etmeyi beklediği gelir doğrultusunda dağıtılmalıdır. Sözleşme fiyatı edim yükümlülüklerine dağıtılırken kullanılan yöntemler aşağıda belirtilmiştir (EY, 2016, 160).

- Tek Başına Satış Fiyatı Belirleme
- İlişkili Tek Başına Satış Fiyatı Yöntemini Uygulama
- Değişken Maliyetin Dağıtılması
- İndirimlerin Dağıtılması
- Kontrat Başlangıcından Sonra Sözleşme Fiyatındaki Değişmeler

Standartta göre bir işletme sözleşmede yeralan kontrolünü devredeceği ürün veya hizmetlerin herbirinin tek başına satış fiyatını belirler (Dalkılıç, 2014, 74). Eğer işletme gözlemlenebilir fiyatını belirleyemiyorsa tek başına satış fiyatını tahmin eder (UFRS 15 Red Book Part B, madde 268, 87). Dalkılıç'ın (2014, 74) makalesinde belirttiği gibi sözleşme fiyatı, sözleşmenin tamamını etkileyen indirimler ve değişken bedeller içerebilir. Söz konusu indirim veya değişken bedelin hangi edim yükümlülüğüne dağıtılacağı belirlenir.

Sözleşme başlangıcından sonra meydana gelen değişimler ise hasılat muhasebeleştirilmişse düzeltme kaydı yapılır. Eğer hasılat muhasebeleştirilmemişse de muhasebeleştirilecek tutarda indirim veya değişken bedelin eklenmesi işlemleri yapılır. Sonrasında işletme edimini yerine getirdikten sonra yapılan değişikliğe göre hasılat tutarı kaydedilir.

Örnek 7: Dağıtım Metodolojisi

İşletme müşteriyle 80.000 TL karşılığında üç adet ürün satmak için sözleşme imzalıyor. Müşteri ile yapılan sözleşmenin şartları aşağıda belirtilmiştir;

- Ürünlerin hepsi birbirinden farklıdır.
- Sözleşme kapsamında üç adet ürün müşteriye devredilecektir.

- İşletme farklı zamanlarda ve zamanın belirli bir anında her ürün için edim yükümlülüğünü yerine getirecektir.
- B ve C ürününün tek başına satış fiyatı doğrudan gözlemlenebilir değildir. İşletme A ürününü ayrı olarak satmaktadır ve bu nedenle tek başına satış fiyatı doğrudan gözlemlenebilir. B ve C ürününün tek başına satış fiyatı belirlenemediği için işletme bu fiyatları tahmin yoluyla tespit eder. Tek başına satış fiyatını tahmin etmek için, B ürünü için pazar değerlendirme yöntemini ve C ürünü için beklenen maliyet artı kâr marjı yöntemini kullanır. Bu tahminleri yaparken işletme gözlemlenebilir girdilerin kullanımını en üst seviyeye çıkarır. İşletme ürünlerin tek başına satış fiyatını aşağıdaki gibi belirler;

A ürünü	20.000 TL Doğrudan ölçülebilir. (UFRS 15 77. Paragraf)
B ürünü	30.000 TL Pazar Değerlendirme Yöntemi (UFRS 15 79(a) paragrafı)
C ürünü	<u>60.000 TL</u> Beklenen Maliyet Kâr Marjı Yöntemi (UFRS 15 79(b) paragrafı)
	110.000 TL

Müşteri ürünlerin satışı için indirim almıştır. Çünkü hesaplanan tek başına satış fiyatı tutarı söz verilen sözleşme bedelini geçmiştir. İşletme toplam indirimlerin edim yükümlülüklerine ilgili kanıtların ölçülüp ölçülmediğini değerlendirir ve ölçülemediğine karar verir. Aşağıda yapılan işlemde 30.000 TL indirim-siz fiyat ile indirimli fiyat arasındaki farktır. (110.000-80.000=30.000)

Sonuç olarak indirim oransal olarak paylaşılır (UFRS 15, madde 76-81, sayfa 12-13);

A ürünü	14.545 [20.000 - (30.000/110.000)*20.000]
B ürünü	21.818 [30.000 - (30.000/110.000)*30.000]
C ürünü	43.637 [60.000 - (30.000/110.000)*60.000]
Toplam	80.000

A ürünü müşteriye devredildiğinde yapılacak muhasebe kaydı;

100 KASA	14.545	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR	14.545

B ürünü müşteriye devredildiğinde yapılacak muhasebe kaydı;

100 KASA		21.818	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		21.818

C ürünü müşteriye devredildiğinde yapılacak muhasebe kaydı;

100 KASA		43.637	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		43.637

2.2.5 Hasılatın Muhasebeleştirilmesi

UFRS 15'in getirdiği yeniliklerden birisi de hasılatın muhasebeleştirileceği zamana karar verilirken artık riskin ve karşılığında alınması beklenen faydanın devri değil, söz konusu varlığın kontrolünün devri sonucu hasılat muhasebeleştirilmektedir. Varlığın kontrolünün anlamı, standartta belirtildiği üzere, o varlığın direk kullanım hakkını ve varlığın kalan bütün faydalarını elde etmektir. Hasılat muhasebeleştirilirken ya zamana yaygın olarak muhasebeleştirilir ya da zamanın belirli bir anında muhasebeleştirilir. Hasılatın zamana yaygın olarak muhasebeleştirilmesi için; müşteri, işletmenin kendisi için sözleşme doğrultusunda yapıyor olduğu ürün veya hizmetlerden, bunu yapıyorken fayda sağlamaya başlamışsa ve işletme, müşterinin kontrolünde olan oluşturulmuş veya geliştirilmiş varlığı geliştiriyorsa söz konusudur. Kalan diğer durumlar için hasılat zamanın belirli bir anında muhasebeleştirilir.

2.3 UFRS 15 Kapsamında Sözleşme Maliyetleri

İşletme bir müşteriyle sözleşme yapmak için ek maliyetlere katlanabilir. Eğer işletme bu ek maliyetleri geri kazanmayı bekliyorsa, bunları varlık olarak muhasebeleştirecektir (UFRS 15, madde 91, 14). İşletme sözleşmeyi yerine getirirken yaptığı maliyetleri direk varlık olarak muhasebeleştiremez. Eğer maliyetler başka bir standardın kapsamında ise ilgili standart kapsamında değerlendirilir. Ancak aşağıdaki şartlar yerine getirilirse maliyetleri varlık olarak muhasebeleştirir (UFRS 15, madde 95, 14);

- Maliyetlerin doğrudan bir sözleşmeyle ilgili olması,
- Maliyetlerin, işletmenin gelecekte edim yükümlülüklerini yerine getirmede kullanacağı kaynakları yaratması veya geliştirmesi,
- Maliyetlerin geri kazanılmasının beklenmesi.

Örnek 8: Artan Sözleşme Edinme Maliyetleri

Danışmanlık hizmeti sağlayan bir işletme, yeni bir müşteriye danışmanlık hizmeti sağlamak amacıyla teklif vermiştir. Verilen teklifler arasında işletmenin teklifi en uygun teklif olarak görülmüş ve sözleşme imzalanmıştır. İşletme sözleşmeyi alabilmek için aşağıdaki maliyetlere katlanmıştır.

Durum tespiti için Harici yasal ücretler	40.000
Teklifi İletmek için Seyahat Masrafları	20.000
Satış Çalışanlarının Komisyonları	<u>20.000</u>
Toplam	80.000

İşletme satış çalışanlarının komisyonundan doğan 20.000 TL'yi geri kazanabileceğini düşündüğü durumda sözleşme edinme maliyeti için varlık muhasebeleştirir (UFRS 15, madde 91, sayfa 14). İşletme ayrıca bireysel performans ölçütleri, işletmenin ortalama kârlılığı ve yıllık satış hedeflerine göre danışmanlara satış için yıllık prim ödemeleri yapacaktır. Bu prim ödemeler sözleşme edinmek için yapılan bir maliyet olmadığı ve işletmenin kendi uygulaması olduğu için danışmanlara ödenen primler için varlık muhasebeleştirilmez (UFRS 15, madde 91, sayfa 14).

İşletme sözleşmenin elde edilip edilmediğine aldırmadan oluşan seyahat maliyetleri ve belirgin yasal ücretler gözlemlemiştir. Bu nedenle bu maliyetler oluştuğunda harcama olarak muhasebeleştirilir (UFRS 15, madde 93, sayfa 14). Bu işlem yapılırken bu maliyetlerin başka bir standart kapsamında olup olmadığına da bakılır.

Sözleşme edinmek için yapılan ek maliyetlerin varlık olarak muhasebeleştirilmesi;

SÖZLEŞME EDİNME MALİYETLERİ	20.000	
102 BANKALAR		20.000

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hasılat unsuru günümüzde finansal tablo kullanıcıları için en önemli göstergelerden birisidir. Bu unsurun finansal tablolarda güvenilir ve ihtiyaca uygun sunumu önemlidir. Bu sebeplerden dolayı ortaya çıkan UFRS 15 Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat standardı getirdiği yeni muhasebeleştirme modeli ile finansal tablolarda ve dipnotlarda yer alan hasılat bilgisinin güvenilirliğini ve ihtiyaca uygunluğunu büyük ölçüde sağlamıştır.

TMS 18 Hasılat standardı içerisinde hasılatın muhasebeleştirilmesi için ürün ve hizmetin risk ve getirilerinin müşteriye geçmesi esas alınırken yeni hasılat standardında kontrolün devri esas alınmaktadır. TFRS 15 standardının önerdiği beş aşamalı model sonucunda firmaların hasılat yazacağı tutarlar net

olarak belirlenebilmektedir. Bunu sağlayan en önemli unsur sözleşmenin içinde ayrı edim yükümlülüklerinin belirlenmesi ve sözleşme bedelinin bu edim yükümlülüklerine dağıtılarak, edim yükümlülüğü yerine getirildiği durumda hasılatın muhasebeleştirilmesidir. Burada muhasebeleştirilecek tutar sözleşme içerisinde edim yükümlülüğüne dağıtılan tutardır.

Yeni muhasebeleştirme modeli ayrıca bazı firmaların hasılatı muhasebeleştirmesini hızlandırır, bazı firmaların ise yavaşlatır. İşletmelerin sözleşmenin başında depozito olarak aldıkları tutarlar eğer sözleşme fiyatının kalan kısmının tahsil edilebilirliğinde bir risk yoksa hasılat olarak finansal tablolara alınacaktır. Bu tarz sözleşmelerde hasılatın muhasebeleştirilme süreci hızlanmıştır. Eğer sözleşme fiyatının tahsilinde büyük bir risk görülüyorsa bu tutar hasılat olarak muhasebeleştirilmez. Eğer işletme imzaladığı sözleşmeyle ilgili sözleşme fiyatının bir bölümünün tahsil edilebileceğine inanıyorsa tahsil edebileceği tutarı hasılat olarak muhasebeleştirecektir. Ancak Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre böyle bir durum yoktur. Üzerinde anlaşılan tutar ve faturası kesilen tutar hasılat olarak muhasebeleştirilir. Daha sonra tahsil edilemeyeceğinin anlaşılması durumunda karşılık ayrılarak gerekli kayıtlar ve işlemler yapılacaktır. Bu tür durumlarda hasılatın standart kapsamında daha yavaş muhasebeleştirildiği görülmektedir. Değişken bedel içeren sözleşmelerde hasılatın standart kapsamında daha hızlı muhasebeleştirildiği görülmüştür. Sözleşme fiyatının sözleşme başlangıcından sonra değiştiği durumlarda değişim tutarına göre standart kapsamında hasılatın muhasebeleştirilmesi de etkilenecektir. Standartta göre değişiklikten itibaren sözleşme kapsamında kalan toplam tutar, toplam süreye bölünerek her yıl aynı hasılat tutarı muhasebeleştirilir. Bu durum da Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre toplam sözleşme süresi boyunca hasılatın daha hızlı veya yavaş muhasebeleştirilmesine sebep olabilecektir. Sözleşme imzalandıktan sonra sözleşmenin içeriğinin değişmesi sonucu geçmişe yönelik daha fazla hasılat tutarı muhasebeleştirilmesi gerekebilir. Bu tür durumlar standart kapsamında değişiklik kesinleştiği anda hasılat olarak muhasebeleştirilip düzeltme yapılır. Ancak Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ne göre fatura kesilmesi gerekecektir. Bu tür durumlarda da standart hasılatın muhasebeleştirilmesini hızlandıracaktır. Bu değerlendirmeler yapılırken işletme her zaman hasılatı tahsil edemeyeceğinin riskini değerlendirmektedir. Sonuç olarak yeni standart risk yönetiminin günümüzde çok önemli bir yeri olduğu mesajını da vermektedir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda işletmelerin ödeyecekleri vergi tutarı hasılatın muhasebeleştirilmesinin hızlandığı durumlarda artacak ve yavaşladığı durumlarda azalacaktır.

Yeni hasılat standardı incelendiğinde eğer bir işletme sözleşme edinmek için bazı maliyetlere katlanmışsa ve nu maliyetleri ilerleyen zamanda kazanabileceğine inanıyorsa bu maliyetleri varlık olarak finansal tablolara alacaktır ve her yıl sonunda amortisman ayırabilecektir. Fakat bu tutarların geri kazanılabileceğine inanmıyorsa işletme yapılan maliyetler gider olarak muhasebeleştirilecektir.

KAYNAKÇA

A Guide Through UFRS' Standarts (Green Book) Part B, UFRS 15 Revenue from Contracts with Customers, 2016.

Aktaş, R., Varol, İ. D., (2017) Yeni Hasılat Standardı UFRS 15'e Göre Hasılatın Muhasebeleştirilmesi: Çok Unsurlu Sözleşmeler Ve Sözleşme Değişiklikleri, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak, 2017.

Dalkılıç, A., (2014) The Real Step In Convergence Project: A Paradigm Shift From Revenue Recognition To Revenue From Contracts With Customers, International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences, vol:4, issue:3-4, pp.67-84.

EY, (2016), A Closer Look at The New Revenue Recognition Standard, www.ey.com.

FASB IN FOCUS, Topic 606, Revenue from Contracts with Customer, www.fasb.org, January 2016.

UFRS 15 Revenue From Contracts With Customers.

UFRS' Standarts (Red Book) Part B, UFRS 15 Revenue from Contracts with Customers, 2017.

Köse, T. Çelikay, Ş. D. (2015). Yeni Hasılat Standardı ve Getirdiği Değişiklikler, Mali Çözüm Dergisi, Ocak-Şubat 2015, sayfa 19-44.

Olsen, L., Weirich, R., (2010) New Revenue-Recognition Model, The Journal of Corporate Accounting and Finance / November/December 2010.

Özerhan, Y., Marşap, B. ve Yanık, S.S., (2015) UFRS 15 Müşterilerle Yapılan Sözleşmelerden Doğan Hasılat Standardının İrdelenmesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Cilt:17 Sayı:2 Haziran 2015.

Yeaton K., (2015) A New World of Revenue Recognition; Revenue from Contracts with Customers, The CPA Journal, July.

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ DERGİSİ

YAYIN KOŞULLARI

- 1- Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- 2- Dergide basılması önerilecek yazılar, derginin biçim kurallarına kesinlikle özen gösterilerek hazırlanmalı ve değerlendirme sürecine girmek üzere Yayın Kurulu'nun yazışma adresine gönderilmelidir. Dergide yayınlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır. Bu kurallara uygun olan yazılar, Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilmesi yapıldıktan sonra hakeme / hakemlere gönderilecek, hakemden / hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da geri çevrilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayınlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.
- 3- Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

YAZIM KURALLARI

- 1- Çalışma, Word ortamında hazırlanarak e-mail (alid@turmob.org.tr) ile gönderilmelidir.
- 2- Yazılar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne 1.5 aralıkla, Times karakterinde, 12 punto ile yazılmalıdır.
- 3- Yazının ilk sayfasında aşağıdaki bilgilere yer verilmelidir:
 - i. Yazının başlığı, büyük harf, 16 punto ve bold yazılmalıdır.
 - ii. Başlığın sağ alt tarafında yazarın ünvanı, adı ve ID Bilgisi gösterilmelidir.
 - iii. Yazarın bağlı bulunduğu kuruluş, varsa yazarın e-posta adresi sayfanın dipnotunda gösterilmelidir.
 - iv. İlk sayfada, makelenin en az 100 en çok 200 kelimeyi geçmeyen, Türkçe ve İngilizce (başlık da dahil olmak üzere) Öz'leri yer almalıdır.
 - v. Öz'lerin altında anahtar sözcükler (keywords) bulunmalıdır.
- 4- Giriş ve sonuç bölümleri de dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve bold yazılmalıdır.
- 5- Tablo içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, grafik, vb.) "şekil" olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise altta yazılmalı, varsa bunlara ilişkin kaynak bilgileri de altta yer almalıdır.

6- Dipnotlar, metin içerisinde numaralandırılmalı ve kaynakça bilgileri sayfanın altında yer almalıdır.

7- Kaynakça gösterilmesinde, yayın bilgileri metnin sonunda, KAYNAKÇA başlığı altında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir.

Lucey, Terry, Costing, 4th Edition, DP Publications Ltd. London, 1993.

Gavens, John J. ve Robert W. Gibson, "An Australian Attempt to Internationalize Accounting Professional Organizations", The Accounting Historians Journal, December 1992, Volume19, Number 2, s. 79-103.

Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu, Kanun No: 3568, 13 Haziran 1989 tarih ve 20194 sayılı Resmi Gazete.

8- Yazılar, kaynakça ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.

9- Makale başlangıç sayfasında gönderim tarihi gün-ay-yıl olarak yazılmalıdır.

10- Dergiye gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu, yazarın yazı için "basıla" verdiği kabul edilecektir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması, yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

11- Çalışma bir dilekçe ile birlikte gönderilmelidir. Dilekçe de iletişim adresi, T.C. Kimlik no, telefon bilgileride yer almalıdır.

12- Makale yazarlarının makalelerde tanımlayıcı kimlik/numarasına (ID) yer verilecektir. ORCID, Open Researcher ve Contributor ID'nin kısaltmasıdır. ORCID, Uluslararası Standart Ad Tanımlayıcı (ISNI) olarak da bilinen ISO Standardı (ISO 27729) ile uyumlu 16 haneli numaralı bir URI'dir.

<http://orcid.org> adresinden bireysel ORCID için ücretsiz kayıt oluşturabilirsiniz.

Yazışma Adresi

Ali E. DOĞANOĞLU

Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi

İncek Kızılcaşar Mah. 2669. Sk. No:19 06830 **Gölbaşı/ANKARA**

Tel : (0.312) 586 00 00

Faks : (0.312) 586 00 17

e-posta : alid@turmob.org.tr

MUHASEBE VE DENETİME BAKIŞ Dergisi, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazılarda öne sürülen fikirler, yazarların kişisel görüşleridir.

Copyright ©

Dergide çıkan yazılar, diğer gerçek ve tüzel kişiler tarafından kısmen dahi olsa çoğaltılamaz ve yayınlanamaz. Yazıların başka yayın organlarınca yayınlanması ancak Yayın Kurulu'ndan alınacak yazılı izin ve kaynak gösterilmesi koşulu ile mümkündür.

